

วารสาร

สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย

BULLETIN DE L' ASSOCIATION THAÏLANDAISE DES PROFESSEURS DE FRANÇAIS

ฉบับที่ 77 - 78 ปีที่ 20 เล่มที่ 1 - 2 มกราคม - มิถุนายน 2540

Vol. 77 - 78 20e Année NO. 1 - 2 Janvier - Juin 1997

ISSN 0857-0604

วารสารสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย

BULLETIN DE L'A.T.P.F.

ฉบับที่ 77-78 ปีที่ 20 เล่มที่ 1-2 เดือนมกราคม - มิถุนายน 2540 ISSN 0857-0604

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
นางลัดดา วงศ์สายัณห์
นางธิดา บุญธรรม
นายเดช ทะละภักดิ์

กองบรรณาธิการ

นางสิทธา	พินิจภูวดล	บรรณาธิการ
นางสาวอังฉรา	โชติบุตร	บรรณาธิการผู้ช่วย
นางสาวเดือนใจ	จุลศุภย์	บรรณาธิการผู้ช่วย
นางสาวสุชาวดี	หนูแก้วกิติ	กรรมการ
นางสาวอุรัจฉา	เชาว์ชลการ	กรรมการ
นางสาวสุชาลินี	ผลวัฒน์	กรรมการ
นางมธุรส สาขลวิจารณ์	จงชัยกิจ	กรรมการ
นางสาวศิริธร	ดุขฎิพรรณ	กรรมการ
นางมลฤดี	पालสุข	กรรมการ
นางสาวนันทา	ไกรวิทย์	กรรมการ
นางมยุรี	บารมี	เลขานุการ
นางสาวพรพรรณ	บงกชมาศ	เลขานุการผู้ช่วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาฝรั่งเศสและฝรั่งเศสศึกษา
2. เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก
3. เพื่อส่งเสริมการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับวิชาภาษาฝรั่งเศส วิชาฝรั่งเศสศึกษา และระเบียบวิธีสอน

สำนักงานวารสาร เลขที่ 30/9 พหลโยธิน 2 กรุงเทพฯ 10400
โทร. 2790733 ติดต่อบรรณาธิการโดยตรง ที่อยู่ 511/108
เจริญสนิทวงศ์ 77 บางพลัด กทม. 10700 โทร. และโทรสาร 4241552

กำหนดออกวารสาร ปีละ 4 ฉบับ ราคาฉบับละ 25 บาท
ค่าบำรุงสมาชิกวารสารปีละ 100 บาท พร้อมค่าส่ง สนใจบอกรับได้
ที่ นางสิทธา พินิจภูวดล ณ สำนักงานวารสาร หรือที่อยู่

เจ้าของ : สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย

ASSOCIATION THAÏLAISE
DES PROFESSEURS DE FRANÇAIS

รายนามคณะกรรมการบริหาร ส.ค.ฟ.ท.

ชุดที่ 10 ประจำปี 2539-2540

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์
องค์นายกิตติมศักดิ์

1. นางธิดา	บุญธรรม	อุปนายก
2. นางสาวประมาณ	ลีศิริเสริญ	เลขานุการและผู้จัดการ
3. นางวงจันทร์	พินัยนิติศาสตร์	เหรัญญิก
4. นางสาวไพริน	ศิริอังกูร	นายทะเบียน
5. นางสาวอุรัจฉา	เชาว์ชลการ	สมาชิกสัมพันธ์
6. นางอรวรรณ	รัตนภาพ	ประชาสัมพันธ์
7. นางสาวอังฉรา	โชติบุตร	สารานุกรม
8. นางพรทิพา	ถาวรบุตร	ปฏิคม
9. นางสาวเดือนใจ	จุลศุภย์	บรรณาธิการ
10. นางสาวศิริพร	อินทเวดิน	ผู้ช่วยเลขานุการ
11. นางสาวอรวรรณ	ป่านสวาสดี	ผู้ช่วยเลขานุการ
12. นางสาวสุชาลินี	ผลวัฒน์	ผู้ช่วยเหรัญญิก
13. นางสาวนันทา	วิศาลรักษ์กิจ	ผู้ช่วยนายทะเบียน
14. นางสาวปราณี	ศิริรัตน์	ผู้ช่วยสมาชิกสัมพันธ์
15. นางสาวชัชวรินทร์	ไชยวัฒน์	ผู้ช่วยประชาสัมพันธ์
16. นางสาวนันทา	ไกรวิทย์	ผู้ช่วยสารานุกรม
17. นางสาวชนยา	दानส์สวัสดิ์	ผู้ช่วยสารานุกรม
18. นายวิโรจน์	โกศลฤทธิชัย	ผู้ช่วยบรรณาธิการ
19. นางมลฤดี	पालสุข	ผู้ช่วยปฏิคม
20. นางสาวประกา	งานไพโรจน์	กรรมการ

● ทิศนะใด ๆ ที่แสดงออกในข้อเขียน ในวารสาร
ส.ค.ฟ.ท. นี้ เป็นของผู้เขียน มิใช่ของกองบรรณาธิการ
หรือของสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย

พิมพ์ที่

บริษัทสำนักพิมพ์ วัฒนาพานิช จำกัด 31/1-32/2 ถนนพญาไชย กรุงเทพฯ 10200
ภายใต้ลิขสิทธิ์ จงตีพิมพ์โดย ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. 2224772-2222788 FAX. 2256556-7

สารบัญ

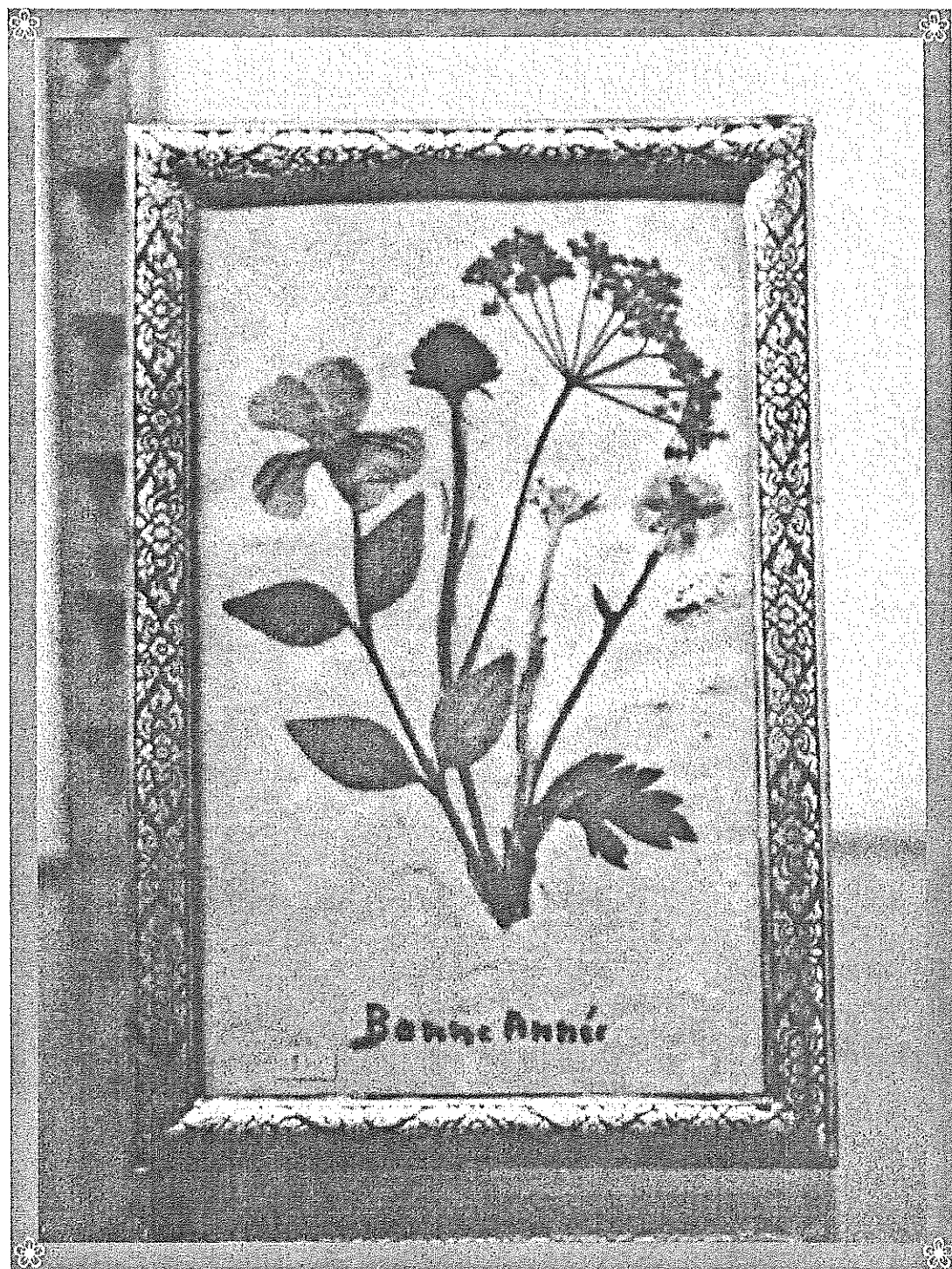

* พิเศษ บัตรอวยพรปีใหม่ ฟ้าพระหัตถ์ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	1
* การปฏิเสธแนวความคิดของแซงต์เบิฟ หรือ ความพยายามของ มาร์แซล พรูสต์ ในการค้นหาความหมายใหม่ของนวนิยาย ดร.ชารทิพย์ แก้วทิพย์	3
* ความสัมพันธ์ระหว่าง Orgon กับ Tartuffe ในบทละครเรื่อง Tartuffe ของ Molière ปณิธิ หุ่นแสวง	23
* วอลแตร์ รุสโซ เพื่อนรัก เพื่อนแค้น ดร.อุบลวรรณ โชติวิสิทธิ์	46
* La Femme : ciel et enfer de Baudelaire Lena OMMUNDSEN PESSOA	72
* La dernière classe Alphonse Daudet บทแปล : ชั่วโมงสุดท้าย เจริญ หล่อวิมงคล	81
* เมื่อปารีสไม่โรแมนติก แพรรวโรดม พุฒยะพลิก	88
* กิจกรรมเพื่อสมาชิก ส.ค.ส.ท. : ทัศนศึกษายังสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนลาว อรรรรณี ป่านสวัสดิ์	98
* สรุปการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1 ประมาณ ดีศิริเสริญ	102
* สายใยไมตรี จากเพื่อนสมาชิก : วิกานดา-กิตติยา-มาลินี	116
* บอร์ดนิทรรศการยอดเยี่ยมงานกิจกรรมประจำปี 2539 สุภาภรณ์ จิรัฎษา	121
* ข่าวจากเลขาธิการสมาคม... .. . ประมาณ ดีศิริเสริญ	123
* จากบรรณาธิการ... .. . สิทธา พิณจกกุล	124

ภาพปก ผลงานของนางสาว อโนมา อูปดัมภ์
ภาควิชาประยุกต์ศิลปศึกษา คณะมัณฑนศิลป์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

BONNE ANNÉE

ภาพประดิษฐ์ด้วยดอกไม้ฝึพระหัตถ์ บัตรีอวยพรปีใหม่
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ทรงพระเจริญ
สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา
กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

ทรงผดุงกิจกล้า กรำพระกาย
ทรงประทานประโยชน์หมาย สร้างเสรา
ทรงรักษาศาสตร์วิทยะฉาย เรืองรุ่ง
ทรงพระกรุณาอันเกล้า ปกคุ้มทวยไผ่

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ

สิทธา พินิจภูวดล
ประพันธ์ในนามสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย

การปฏิเสธแนวความคิดของแซงต์เบิฟ
หรือความพยายามของมาร์แชล พรูสต์
ในการค้นหาคความหมายใหม่ของนวนิยาย
Proust contre Sainte-Beuve : la recherche
proustienne d'une nouvelle conception du roman

ธาทิพย์ แก้วทิพย์*

A la recherche du temps perdu เป็นผลงานประพันธ์ชิ้นเอก และนวนิยายขนาดยาวเพียงเรื่องเดียวของมาร์แชล พรูสต์ แบ่งย่อยเป็น 7 ตอน ผู้แต่งได้มีโอกาสแก้ไขตรวจทานและดูแลการจัดพิมพ์จนเสร็จสมบูรณ์เพียง 4 ตอน คือ *Du côté de chez Swann* (1913) *A l'ombre des jeunes filles en fleurs* (1919) *Le côté de Guermantes* และ *Sodome et Gomorthe* (แบ่งพิมพ์เป็น 3 เล่มในปี ค.ศ. 1920, 1921 และ 1922) เมื่อเขาเสียชีวิตในเดือนพฤศจิกายน 1922 เขากำลังแก้ไขต้นฉบับพิมพ์ดีดของ *La Prisonnière* ซึ่งเป็นตอนที่ 5 งานที่หึงค้ำไวยิ่งมีอีกมาก อย่างไรก็ตาม นายแพทย์โรแบร์ต พรูสต์ น้องชายคนเดียวของเขาได้รับเป็นธุระร่วมกับคณะทำงานจากสำนักพิมพ์กัลลิมาร์ดนำต้นฉบับของนวนิยายส่วนที่เหลือมาจัดพิมพ์จนเสร็จสิ้นตามลำดับดังนี้ *La Prisonnière* (1923) *Albertine disparue* (1925) และ *Le Temps retrouvé* (1927)

นวนิยายของพรูสต์ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่นักเขียนรุ่นหลัง และนักวรรณคดีวิจารณ์รุ่นใหม่ ซึ่งชื่นชมแนวการประพันธ์ที่แตกต่างไปจากแนวขนบนิยมที่ยึดถือเป็นแบบอย่างกันมาตั้งแต่สมัยศตวรรษที่ 19 ทำให้มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับนวนิยายเรื่องนี้อย่างกว้างขวาง รวมทั้งเกิดความสนใจครอบคลุมไปถึงข้อเขียนอื่นๆ ของผู้แต่ง แม้จะเป็นเพียงงานเขียนฉบับร่างที่หลงเหลืออยู่ก็ตาม นับแต่ช่วงกลางทศวรรษ 1950 เป็นต้นมา ได้มีการนำงานเขียนฉบับร่างเหล่านี้มาจัดพิมพ์จำนวนไม่น้อย โดยยอมรับกันว่าเป็นข้อเขียนที่ไม่สมบูรณ์ ขาดความต่อเนื่อง ไม่มีการขัดเกลาสำนวนโวหาร แต่เป็นข้อมูลปฐมภูมิของการเขียนนวนิยายอันมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์วิจารณ์การสร้างสรรค์ผลงานประพันธ์

ในบรรดาข้อเขียนจำนวนมากจากร่างลายมือของพรูสต์ มีอยู่ชุดหนึ่งที่น่าสนใจเป็นพิเศษ รู้จักกันทั่วไปในชื่อว่า *Contre Sainte-Beuve* หรือ *Sainte-Beuve* ซึ่งเป็นชื่อที่ผู้แต่งใช้เรียกงานเขียนที่กำลังทำในขณะนั้น เมื่อบอกกล่าวสารทุกข์สุกดิบในจดหมายหลายฉบับ (1) พรูสต์ให้ความสำคัญกับงานชิ้นนี้ คิดว่าเป็นผลงานที่ “คงจะได้ตีพิมพ์สักวันหนึ่ง” (2) ชื่อ *Contre Sainte-Beuve* ย่อมบ่งบอกอย่างชัดเจนถึงความตั้งใจของพรูสต์ที่จะแสดง ความเห็นคัดค้านแซงต์เบิฟ (Sainte-Beuve) ซึ่งเป็นทั้งนักเขียนและนักวรรณคดีวิจารณ์

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ธาทิพย์ แก้วทิพย์ ภาควิชาภาษาฝรั่งเศส คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แต่ได้รับการยกย่องสูงสุด ในฐานะนักวรรณคดีวิจารณ์ผู้ยิ่งใหญ่ของศตวรรษที่ 19 อย่างไรก็ตามการปฏิเสธแนวความคิดของแซงต์เบิฟเป็นเพียงจุดเริ่มต้น เป็นการเปิดโอกาสให้พรุสต์ได้ปฏิบัติพันธกิจที่สำคัญยิ่งกว่า นั่นคือการนำเสนอความคิดซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเกี่ยวกับงาน วรรณกรรมในฐานะที่เป็นงานศิลปะ ทั้งในมุมมองของนักวิจารณ์และศิลปิน ดังปรากฏในข้อความตอนหนึ่งดังนี้

“Il me semble que j'aurais ainsi à dire sur Sainte-Beuve, et bientôt beaucoup plus à propos de lui que sur lui-même, des choses qui ont peut-être leur importance, qu'en montrant en quoi il a péché, à mon avis, comme écrivain et comme critique, j'arriverais peut-être à dire, sur ce que doit être la critique et sur ce qui est l'art, quelques choses auxquelles j'ai souvent pensé.” (3)

ข้อผิดพลาดของแซงต์เบิฟ

เมื่อครั้งที่พรุสต์ทำงานแปลหนังสือเรื่อง *Sésame et les lys* ของจอห์น รัสคิน (John Ruskin) นักเขียนและนักประวัติศาสตร์ศิลปะชาวอังกฤษ เขาได้เขียนคำนำประกอบเพื่อปูพื้นฐานให้ผู้อ่านได้รู้จักหนังสือที่เขาเลือกแปล พร้อมทั้งวิเคราะห์เนื้อหาซึ่งเกี่ยวกับประโยชน์ของการอ่านหนังสือ เขาได้ตั้งข้อสังเกตในตอนหนึ่งว่า นักเขียนแนวจินตนิยมคนสำคัญ ๆ กลับรักที่จะอ่านและอ้างอิงงานวรรณกรรมยุคเก่า อาจเป็นงานเขียนของนักปราชญ์กรีก โรมัน หรือนักเขียนสมัยศตวรรษที่ 16, 17 และ 18 ที่เรียกรวมกันว่าวรรณกรรม “คลาสสิก” แทนที่จะเป็นงานประพันธ์ร่วมสมัย และได้เสริมความในเชิงอรรถเกี่ยวกับกรณีของวรรณคดีวิจารณ์ โดยยกตัวอย่างงานวิจารณ์ของอโนโตล ฟรองซ์ (Anatole France) และแซงต์เบิฟ ซึ่งมีน้อยครั้งที่จะกล่าวถึงงานเขียนในยุคสมัยของตน ยิ่งกว่านั้น พรุสต์ยังได้เปรียบเทียบให้เห็นข้อผิดพลาดอันไม่น่าให้อภัยของแซงต์เบิฟที่ไม่เคยประเมินคุณค่าของนักเขียนร่วมสมัยคนสำคัญ ๆ ได้ถูกต้องเลยแม้แต่คนเดียว จึงไม่น่าจะได้รับการยกย่องว่าเป็นนักวิจารณ์ผู้มีวิสัยทัศน์อันกว้างไกล

“Mais // tandis que M. Anatole France juge à merveille ses contemporains, on peut dire que Sainte-Beuve a méconnu tous les grands écrivains de son temps. [...] Cette cécité de Sainte-Beuve, en ce qui concerne son époque, contraste singulièrement avec ses prétentions à la clairvoyance, à la prescience.” (4)

คำตำหนิดังกล่าวได้ถูกนำมาอธิบายขยายความใน *Contre Sainte-Beuve* โดยพรุสต์ได้นำเสนอรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับวิธีการวิจารณ์งานวรรณกรรมของแซงต์เบิฟ ตามที่แซงต์เบิฟเองได้เคยชี้แจงไว้ในบทความเรื่อง “Chateaubriand jugé par un ami intime en 1903” ซึ่งลงพิมพ์ใน *Le Constitutionnel* ฉบับวันที่ 21 และ 22 กรกฎาคม 1862 และถูกนำมารวบรวมไว้ในหนังสือรวมบทความชื่อ *Nouveaux Lundis* (5) แซงต์เบิฟมีแนวความคิดพื้นฐานว่า ผลงานประพันธ์นั้นเกิดจากกระบวนการอันสลับซับซ้อน มีความเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบทุกด้านของปัจเจกบุคคลผู้สร้างสรรค์ผลงานอย่างแยกกันไม่ออก ดังนั้นนักวิจารณ์จึงมีหน้าที่ต้องสืบเสาะค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับผู้แต่งอย่างละเอียดในทุก ๆ เรื่อง ไม่ว่าจะเป็นชาติกำเนิด การนับถือศาสนา พฤติกรรมส่วนตัวทั้งที่ดีและไม่ดี สถานภาพทางครอบครัว ญาติพี่น้อง สถานภาพทางเศรษฐกิจ แม้กระทั่งการดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อจะได้ให้ความเห็นทั้งเกี่ยวกับผู้แต่งและผลงานประพันธ์ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์

“Aucune des réponses à ces questions n'est indifférente pour juger l'auteur d'un livre et ce livre lui-même, si ce livre n'est pas un traité de géométrie pure, si c'est surtout un ouvrage littéraire, c'est-à-dire où il entre [de] tout, etc.” (6)

แม้จะมีข้อจำกัดในกรณีที่เป็นงานประพันธ์ยุคเก่า เนื่องจากขาดข้อมูลเกี่ยวกับนักเขียนที่ล่วงลับไปแล้ว และมักหลงเหลือเพียงภาพในอุดมคติไว้ให้ชื่นชม แต่ยังมีข้อมูลอีกมากมายเกี่ยวกับนักเขียนยุคใหม่ซึ่งนักวิจารณ์จะละเลยเสียมิได้

วิธีการศึกษา “ชีวิตและงาน” ของนักเขียนที่แซงต์เบิฟเป็นผู้ริเริ่มนำมาใช้ได้กลายเป็นแบบอย่างสำหรับนักวิจารณ์รุ่นหลัง ทั้งปอล บูร์เจต์ (Paul Bourget) แตเน (Taine) และนักวิจารณ์คนอื่น ๆ ได้กล่าวยกย่องเป็นเสียงเดียวกันว่า แซงต์เบิฟเป็นผู้วางรากฐานการศึกษาวรรณคดีด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ โดยใช้การสังเกตและบันทึกรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับปัจเจกบุคคล เหมือนกับที่นักพฤกษศาสตร์หรือนักชีววิทยารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ พืชหรือสัตว์นานาพันธุ์ไว้เพื่อประโยชน์ในการจัดหมวดหมู่ต่อไป ดังที่ ปอล บูร์เจต์เปรียบเทียบว่าเป็น “une botanique morale” (7) พुरुสต์ได้อ้างถึงคำสดุดีของปอล บูร์เจต์ ซึ่งปรากฏในบทความที่ลงพิมพ์ใน *Le Figaro* เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 1907 เพื่อประกาศเกียรติคุณหลังการมรณกรรมของ สเปิลเบิร์ค เดอ ลูวองจูล (Spoelberch de Louvenjoul) ศิษย์คนสำคัญผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของแซงต์เบิฟ การสรรเสริญอย่างเลิศลอยคงทำให้ พुरुสต์อยากแสดงความคิดเห็นที่ต่างออกไป โดยพยายามชี้ให้เห็นจุดอ่อนบางประการในการทำงานวิจารณ์ ของแซงต์เบิฟ พुरुสต์ยอมรับความคิดที่ว่าข้อมูลเกี่ยวกับผู้แต่ง ทั้งชีวประวัติ และลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว มีความสำคัญต่อการศึกษาทำความเข้าใจงานวรรณกรรมนั้น ๆ

“Avoir fait l'histoire naturelle des esprits, avoir demandé à la biographie de l'homme, à l'histoire de sa famille, à toutes ses particularités, l'intelligence de ses oeuvres et la nature de son génie, c'est là que tout le monde reconnaît comme son originalité, c'est ce qu'il reconnaissait lui-même, en quoi il avait d'ailleurs raison .” (8) ผู้เขียนบทความเป็นผู้ขีดเส้นใต้

แต่เขายังคงแคลงใจสงสัยว่าเหตุใดรายละเอียดเหล่านั้นจึงมิได้ช่วยให้แซงต์เบิฟเข้าใจนักเขียนร่วมสมัยได้อย่างถูกต้องและประเมินค่าผลงานของพวกเขาได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง จะเห็นได้จากตัวอย่างการวิจารณ์นวนิยายของ สแตงดาล (Stendhal) แซงต์เบิฟอ้างถึงคำบอกเล่าของบุคคลที่เคยใกล้ชิดกับนักเขียนเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ บรรยาย รูปร่างหน้าตาไว้อย่างละเอียด นำเสนอเกร็ดชีวประวัติในช่วงที่สแตงดาลเดินทางไปกับกองทัพของนโปเลียนและพำนัก อยู่ในประเทศอิตาลี รวมทั้งการติดต่อกับสแตงดาลกับบัลซัค (Balzac) โดยทั้งหมดนี้ช่วยให้เขากล่าวได้เพียงว่า นวนิยายของสแตงดาล “ไม่เอาไหน” (9) แต่ก็ไม่ถึงกับเป็นเรื่อง “หยาบคาย” (10) มีการใช้สัญลักษณ์ให้ผู้อ่านเดา ความหมาย พอจะมีเหตุการณ์ชวนติดตามและการบรรยายที่ดูสมจริงอย่างไรก็ดี แซงต์เบิฟได้แสดงความชื่นชมว่า สแตงดาลเป็นนักวิจารณ์ที่น่ายกย่อง เป็นนักเขียนที่มีความฉลาดหลักแหลม เป็นคนตรง มีความจริงใจต่อ เพื่อนฝูง (11) “คำตัดสิน” ของแซงต์เบิฟทำให้พुरुสต์ปฏิเสธที่จะให้ความเชื่อถือในวิธีการทำงานของเขา เพราะหากได้ข้อสรุปเพียงเท่านี้ ก็คงไม่จำเป็นต้องใช้ความพยายามเสาะแสวงหาข้อมูลต่าง ๆ มาประกอบการศึกษา ผู้ที่ตั้งใจอ่านนวนิยายของสแตงดาลอย่างจริงจังโดยไม่มีข้อมูลใด ๆ น่าจะสามารถเข้าใจความหมายของผลงานนั้น ๆ ได้ดีกว่ามาก

“Ce n'était peut-être pas la peine de rencontrer si souvent à dîner, à l'Académie, etc. M. Mérimée, de tant faire parler M. Ampère, pour arriver à ce résultat et, quand on a lu cela, on est moins inquiet que Saintr-Beuve en pensant que viendront de nouvelles générations. Barrès, avec une heure de lecture et sans renseignements, en eût fait plus que vous.” (12)

พรุสต์มีความเห็นว่า ข้อผิดพลาดของแซงต์เบ็ฟน่าจะเกิดจากการนำข้อมูลเกี่ยวกับตัวบุคคลมาใช้เป็นพื้นฐานในการตัดสินผลงานประพันธ์ โดยไม่แยกแยะ “ชีวิต” และ “งาน” ของนักเขียนออกจากกัน สำหรับพรุสต์ปัจเจกบุคคลประกอบขึ้นจากหน่วยย่อยๆ แบ่งเป็น “บุคคล” หรือ “moi” อันหลากหลาย ไม่ประสานกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว จนบางครั้งอาจนึกไม่ถึงว่าแต่ละหน่วยย่อยนั้นเป็นองค์ประกอบของปัจเจกบุคคลเพียงคนเดียว แต่แซงต์เบ็ฟมองข้ามความจริงข้อนี้ พรุสต์ยืนยันว่า งานเขียนเป็นผลผลิตของ “บุคคล” ที่แตกต่างไปจาก “บุคคล” ซึ่งปรากฏต่อสายตาผู้อื่นในสังคม หรือ “บุคคล” ผู้ดำเนินชีวิตไปตามความเคยชินในแต่ละวัน หรือ “บุคคล” ที่แสดงพฤติกรรมอันน่าตำหนิติเตียน

[...] cette méthode méconnaît ce qu'une fréquentation un peu profonde avec nous-même nous apprend : qu'un livre est le produit d'un autre moi que celui que nous manifestons // dans nos habitudes, dans la société, dans nos vices.” (13)

แต่แซงต์เบ็ฟกลับให้ความสำคัญอย่างมากกับข้อมูลเหล่านี้ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ไม่มีความเกี่ยวข้องใด ๆ กับ “บุคคล” ผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรม

“Et pour n'avoir pas vu l'abîme qui sépare l'écrivain de l'homme du monde, pour n'avoir pas compris que le moi de l'écrivain ne se montre que dans ses livres, [...] il inaugurerait cette fameuse méthode qui [...] est sa gloire, et qui consiste à interroger avidement, pour comprendre un poète, un écrivain, ceux qui l'ont connu, qui le fréquentaient, [...] c'est-à-dire précisément sur tous les points où le moi véritable du poète n'est pas en jeu.” (14)

ดังนั้น วิธีการที่เขานำมาใช้จึงไม่ช่วยให้สามารถเข้าถึงแก่นแท้ของงานประพันธ์ และในบางกรณีอาจเป็นอุปสรรคอันใหญ่หลวงเสียด้วยซ้ำ

นอกจากนี้ พรุสต์ยังพยายามชี้ให้เห็นสิ่งที่เขาถือว่าเป็นข้อผิดพลาดอันฉกาจฉกรรจ์อีกประการหนึ่งของแซงต์เบ็ฟ กล่าวคือ แซงต์เบ็ฟดูเหมือนจะไม่เข้าใจลักษณะพิเศษของงานวรรณกรรม รวมทั้งกระบวนการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมแม้แต่น้อย เส้นทางชีวิตนักเขียนของแซงต์เบ็ฟและแนวคิดที่สอดแทรกอยู่ในงานเขียนของเขา น่าจะเป็นข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี

แซงต์เบ็ฟต้องล้มเลิกความตั้งใจที่จะเป็นนักประพันธ์ด้วยความจำเป็นอย่างยิ่งและต้องหันมาเขียนบทความวิจารณ์ลงหนังสือพิมพ์ในคอลัมน์ประจำทุกวันจันทร์ ความพลิกผันดังกล่าวมิได้ทำให้เขารู้สึกเสียดายที่ต้องละทิ้งโอกาสในการสร้างสรรค์งานวรรณกรรม ซึ่งเป็นงานศิลปะอันทรงคุณค่าสูงสุดแต่กลับเห็นว่าเป็นการดีที่ถูบบังคับให้ผลิตงานเขียนออกมาอย่างสม่ำเสมอ เพื่อถ่ายถอดความคิดที่อาจถูกสะสมไว้อย่างไร้ประโยชน์ โดยนำเสนอผ่านบทวิจารณ์งานประพันธ์ของผู้อื่น

“Il semble avoir été frappé du profit que certains esprits peuvent tirer ainsi de la nécessité de produire [...]. Pendant dix ans, tout ce qu'il eût réservé pour des amis, pour lui-même, pour une oeuvre longuement méditée qu'il n'eût sans doute jamais écrite, dut prendre une forme, sortir sans cesse de lui. Ces réserves où nous tenons de précieuses pensées, celle-ci // autour de laquelle devait se cristalliser un roman, celle-là qu'il développerait dans une poésie, telle autre dont il avait, un jour, senti la beauté, se levaient du fond de sa pensée, tandis qu'il lisait le livre dont il devait parler et bravement, pour faire l'offrande plus belle, il sacrifiait son plus cher Isaac, sa suprême Iphigénie.” (15)

ยิ่งไปกว่านั้น เขายังเชื่อมั่นว่านักวิจารณ์มีบทบาทสำคัญในการให้คำแนะนำ คำติชม อันเป็นผลให้เกิดงานประพันธ์ชิ้นเอกเหมือนกับบัวโล (Boilcau) เคยชี้ให้นักเขียนหลายต่อหลายคนในอดีต

พรุสต์ปฏิเสธที่จะเชื่อคำกล่าวอ้างของแซงต์เบิฟ และยืนยันว่าแนวคิดดังกล่าวเป็นการเข้าใจผิด โดยสิ้นเชิง การยึดถือความคิดของผู้อื่นเป็นหลักมีผลให้งานเขียนของแซงต์เบิฟขาดคุณลักษณะเฉพาะตัวที่สมบูรณ์แบบ ทั้งนี้เพราะจะพบร่องรอยการประมวลทัศนคติของผู้อ่านซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายเข้าไว้ด้วยเสมอ

“Et ainsi ses articles lui apparaissaient comme une sorte d’arche dont le commencement était bien dans sa pensée et dans sa prose, mais dont la fin plongeait dans l’esprit et l’admiration de ses lecteurs, où elle accomplissait sa courbe et recevait ses dernières couleurs. [...] // Aussi son oeuvre, écrite avec l’inconsciente collaboration des autres, est-elle moins personnelle.” (16)

เมื่อเป็นเช่นนี้ แซงต์เบิฟจึงมิได้ประเมินคุณค่างานวรรณกรรมในฐานะที่เป็นงานศิลปะอันมีความเป็นนิรันดร์ หากเห็นว่าเป็นเพียงผลงานที่จะต้องสร้างขึ้นให้สอดคล้องกับค่านิยมของยุคสมัยซึ่งเปลี่ยนแปลงไป และเพื่อตอบสนอง ความพอใจชั่วขณะของกลุ่มผู้อ่านดังกล่าว

“En réalité, ce créateur de toute la semaine [...] conçoit toute littérature aussi comme des sortes de Lundis que peut-être qu’on pourra relire, mais qui doivent avoir été écrits à leur heure, avec souci de l’opinion des bons juges, pour plaire, et sans trop compter sur la postérité. Il voit la littérature sous la catégorie du temps.” (17)

พรุสต์เปรียบเทียบงานเขียนของแซงต์เบิฟกับการพูดคุย (18) ในวงสนทนาที่ถูบบันทึกลงเป็นตัวอักษร

“Ses livres, Chateaubriand et son groupe littéraire plus que tous, ont l’air de salons en enfilade [...].” (19)

รวมทั้งแจกแจงข้อเสียที่เกิดขึ้น กล่าวคือ ในเมื่อแซงต์เบิฟผูกพันตนเองกับวงสังคม เขาก็ต้องปฏิบัติตามกติกามารยาทที่ยอมรับกันทั่วไป ดังจะสังเกตได้ว่า เขาพยายามหลีกเลี่ยงที่จะทำให้กลุ่มผู้อ่านของเขา ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็น ผู้มีชื่อเสียงในสังคมชั้นสูง เกิดความรู้สึกขุ่นเคืองไม่พอใจ จนบางครั้งต้องละเว้นที่จะใช้เสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ พรุสต์อ้างถึงกรณีของซาโตบริยอง (Chateaubriand) และกล่าวว่าตราบเท่าที่มาจากเรคามิเยร์ (Récamier) มีชีวิตอยู่ไม่เคยพบคำวิพากษ์วิจารณ์ใด ๆ ในข้อเขียนของแซงต์เบิฟที่อาจกระทบกระเทือนถึงซาโตบริยอง แต่หลังจากที่เธอถึงแก่กรรม การณ์กลับตรงกันข้าม ความไม่จริงใจที่ปรากฏให้เห็นนี้ ทำให้ผลงานของแซงต์เบิฟมีลักษณะแตกต่างจากวรรณกรรมในอุดมคติของพรุสต์อย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะผลงานของแซงต์เบิฟมิใช่การถ่ายทอดความจริงแท้จากกันบึงแห่งสำนักที่อยู่ส่วนลึกที่สุด มิใช่ข้อเขียนที่กลั่น กรองออกมาจากจิตวิญญาณของนักเขียน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มิใช่ผลผลิตของ “บุคคล” ที่จะเปิดเผยตัว ก็ต่อเมื่อนักเขียนปลีกตัวจากสังคมไปอยู่เพียงลำพัง และที่นักเขียนสามารถละทิ้งสิ่งทุกอย่างให้ได้ แม้กระทั่ง ชีวิตของเขาเอง

“En réalité, ce qu’on donne au public, c’est ce qu’on a écrit seul, pour soi-même, c’est bien l’oeuvre de soi... Ce qu’on donne à l’intimité [...] et à ces productions destinées à l’intimité, c’est-à-dire rapetissées au goût de quelques personnes et qui ne sont guère que de la conversation écrite, c’est l’oeuvre d’un soi bien plus extérieur, non pas du moi profond qu’on ne retrouve qu’en faisant abstraction des autres et du moi qui connaît les autres, le moi qui a attendu pendant qu’on était avec les autres, qu’on sent bien le seul réel, et pour lequel seul les

artistes finissent par vivre, comme un dieu qu'ils quittent de moins en moins et à qui ils ont sacrifié une vie qui ne sert qu'à l'honorer." (20)

จะเห็นได้ว่า การคัดค้านแซงต์เบิฟนับเป็นก้าวสำคัญที่ทำให้แนวคิดของพรุสต์ปรากฏชัดเจนขึ้น โดยทางอ้อม จากการเปรียบเทียบกับภาพ “ด้านลบ” กล่าวคือ แซงต์เบิฟนั้นเป็นเสมือนแบบอย่างอันไม่พึงปรารถนา เป็นตัวแทนของนักเขียนที่พรุสต์ปฏิเสธที่จะดำเนินรอยตาม เนื่องจากเป็นผู้ที่ “หลงทาง” อยู่ในวงสังคมอันมิใช่วิถีที่จะนำไปสู่แก่นแท้ของงานศิลปะ แนวคิดเกี่ยวกับงานวรรณกรรมที่ถ่ายทอดออกมาในงานเขียนของแซงต์เบิฟนั้น ก็เช่นเดียวกัน เป็นแนวคิดที่พรุสต์เห็นว่าฉาบฉวย ขาดความลึกซึ้ง (21) ตรงข้ามกับงานวรรณกรรมในอุดมคติ ของเขาทุกประการ ราวกับรูปถ่ายบนแผ่นฟิล์มซึ่งกลับขาเป็นดำ ดำเป็นขาว สลับกันกับรูปภาพที่อัดลงบนแผ่นกระดาษเลยทีเดียว

แนวทางการสร้างสรรคงานวรรณกรรมของพรุสต์

อย่างไรก็ดีความพยายามของพรุสต์มิได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น การปฏิเสธแนวคิดของแซงต์เบิฟยังเป็นโอกาสให้เขาได้นำเสนอหลักการสำคัญในการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมในอุดมคติ รวมทั้งศึกษาวิเคราะห์ผลงานของนักเขียนร่วมสมัยคนสำคัญ ๆ ในมุมมองของนักประพันธ์ที่มีความโดดเด่นเฉพาะตัวอีกด้วย

ในตอนหนึ่งของ *Contre Sainte-Beuve* พรุสต์ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับเนื้อหาของงานวรรณกรรมในอุดมคติว่า ความจริงแท้ที่กบดานอยู่กันบึงแห่งสำนึกส่วนที่ลึกที่สุดคงมิใช่อะไรอื่นนอกจากอดีตที่ผ่านเลยไป นักเขียนจึงต้องหาวิธีการที่จะรื้อฟื้นอดีตนั้นกลับคืนมา แต่ก็เป็นปัญหาว่าควรใช้วิธีการใด พรุสต์นำเสนอทางเลือกของเขาโดยเปรียบเทียบกับภาพ “ด้านลบ” อีกเช่นเคย ด้วยเหตุนี้ เขาจึงอ้างถึงวิธีการของแซงต์เบิฟ ทั้ง ๆ ที่อาจดูเหมือนไม่มีความเกี่ยวข้องกันมากนัก

“La méthode de Sainte-Beuve n'est peut-être pas au premier abord [un] objet si important. Mais peut-être sera-t-on amené, au cours de ces pages, à voir qu'elle touche à de très importants problèmes intellectuels, peut-être au plus grand de tous pour un artiste, à cette infériorité de l'intelligence dont je parlais [...].” (22)

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แซงต์เบิฟพยายามที่จะค้นหาความจริงเกี่ยวกับอดีตโดยการรวบรวมข้อมูลหลักฐาน ใช้เหตุผลและวิจารณ์ญาณทำความเข้าใจกับเรื่องราวแต่หนหลัง ซึ่งเป็นเพียงการเรียนรู้จาก “ภายนอก” วิธีการ ที่ใช้นี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อของแซงต์เบิฟเกี่ยวกับความสามารถในการใช้เหตุผลของมนุษย์ที่จะช่วยให้ บรรลุผลสำเร็จดังประสงค์ แต่พรุสต์ปฏิเสธความเชื่อดังกล่าว และกลับมองเห็นข้อด้อยของการใช้เหตุผลของมนุษย์ ซึ่งเขาให้ความสำคัญเป็น “ลำดับที่สอง” (23) โดยยืนยันว่า การค้นพบความจริงแท้จะต้องเป็นการรับรู้จาก “ภายใน” ผ่านความรู้สึกที่ถูกกระตุ้นโดยวัตถุภายนอก ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยเหตุบังเอิญเท่านั้น

“Ce que l'intelligence nous rend sous le nom du passé n'est pas lui. En réalité, [...] chaque heure de notre vie, aussitôt morte, s'incarne et se cache en quelque objet matériel. Elle y reste captive, à jamais captive, à moins que nous ne rencontrions l'objet. A travers lui nous la reconnaissons, nous l'appelons, et elle est délivrée. L'objet où elle se cache - ou la sensation, puisque tout objet par rapport à nous est sensation -, nous pouvons très bien ne le rencontrer jamais. [...] [Sa] résurrection a tenu, comme toutes les résurrections, à un simple hasard.” (24)

อดีตที่พื้นกลับคืนมาได้ใหม่เช่นนี้ จะมีความครบถ้วนสมบูรณ์ เปี่ยมไปด้วยสีสันและชีวิตชีวา ทั้งวัตถุ สิ่งของ ผู้คน บรรยากาศ อารมณ์ความรู้สึก เชื่อมโยงไปถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้น ณ ที่นั้น จะกลับมาปรากฏอย่างแจ่มชัดอีกครั้งราวกับเป็นเหตุการณ์ในปัจจุบัน พुरुสตีหยิบยกตัวอย่างจากสิ่งที่เขาเคยประสบด้วยตนเอง สามครั้งด้วยกัน เพื่อชี้ให้เห็นความน่าอัศจรรย์อันเกิดจากความทรงจำที่ถูกเรียกกลับคืนมาโดยบังเอิญ

ประสบการณ์ครั้งสำคัญเกิดขึ้นอย่างไม่คาดฝันในเย็นวันหนึ่งของฤดูหนาว เมื่อเขากลับมาจากข้างนอก คนรับใช้เก่าแก่ได้นำน้ำชาพร้อมขนมปังปิ้ง (pain grillé) สองสามแผ่นมาให้รับประทานแก้หนาว ซึ่งตามธรรมดาแล้วเขาไม่เคยดื่มน้ำชาเลย ทันทีที่เขาได้ลิ้มรสขนมปังปิ้งที่ถูกจุ่มลงในน้ำชาจนอ่อนนุ่ม ก็เกิดความปลื้มปิติเหลือประมาณ และย้อนรำลึกได้ถึงวันเวลาที่เขาเคยไปพักผ่อนช่วงฤดูร้อนที่บ้านในชนบท ทั้งนี้เพราะในครั้งนั้น คุณตา ของเขา (25) เคยป้อนขนมปังอบกรอบ (biscotte) ที่จุ่มลงในน้ำชาให้เขารับประทานทุกเช้า เมื่อเขาได้ลิ้มรสเดียวกันโดยบังเอิญอีกครั้ง อดีตที่ฝังรากลึกอยู่ในกันบังแห่งสำนักจึงถูกกระตุ้นให้กลับพื้นคืนมาได้

“[...] la sensation de la biscotte ramollie dans le thé fut un des refuges où les heures mortes - mortes pour l' intelligence - allèrent se blottir, et où je ne les aurais sans doute jamais retrouvées, si ce soir d'hiver, rentré glacé par la neige, ma cuisinière ne m'avait proposé le breuvage auquel la résurrection était liée, en vertu d'un pacte magique que je ne savais pas. Mais aussitôt [que] j'eus goûté à la biscotte (sic), ce fut tout un jardin, jusque-là vague et terne à mes yeux avec ses allées oubliées, qui se peignit, corbeille par corbeille, avec toutes ses fleurs, dans la petite tasse de thé, comme ces petites fleurs japonaises qui ne reprennent que dans l'eau.” (26)

ประสบการณ์อีกสองครั้งที่พुरुสตีกล่าวถึงก็ดำเนินไปตามกระบวนการเดียวกัน แต่เกิดจากรูสึกสัมผัสที่ต่างกันออกไป วันหนึ่ง ขณะเดินผ่านลานที่อยู่ระหว่างตัวตึก เขาได้เหยียบลงบนอิฐปูพื้นถนนที่มีระดับไม่เท่ากัน ความรู้สึกที่เกิดขึ้นเหมือนกันไม่ผิดเพี้ยนกับครั้งที่เขาเคยเหยียบลงบนพื้นที่ปูไว้ไม่เรียบในโบสถ์แซงต์มาร์ค และทำให้วันในอดีตที่เขาเคยไปเที่ยวชมเมืองเวนิซหวนกลับคืนมาใหม่ อีกคราวหนึ่ง เสียงซ็อนที่ตกลงบนจานขณะรับประทานอาหารกลางวันเป็นเสียงเดียวกับเสียงเหล็กสับรางรถไฟที่กระทบกับล้อรถไฟ เขาจึงเกิดความรู้สึกเหมือนได้กลับ ไปชื่นชมทิวทัศน์สองข้างทางที่รถไฟแล่นผ่านเมื่อครั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็ นสุสานเล็ก ๆ แห่งหนึ่งในชนบท ลำแสงอาทิตย์ ที่สาดส่องพาดผ่านแนวไม้ หรือดอกไม้ริมทาง อันงดงามดุจเดียวกับในบทพรรณนาของบัลซัคในนวนิยายเรื่อง *Les Lys dans la vallée*

แต่น่าเสียดายที่ประสบการณ์ตัวอย่างทั้งสามครั้งเป็นเพียงความบังเอิญส่วนน้อยที่ทำให้ความทรงจำถูกเรียกกลับคืนมาได้ อย่างสมบูรณ์แบบ พुरुสตียอมรับว่าบ่อยครั้งเขาต้องคว้าน้ำเหลวเมื่อพยายามย้อนรำลึกถึงวันเวลาในอดีต ทั้ง ๆ ที่มีบางสิ่งบางอย่างมากระทบประสาทสัมผัสจนเกิดความรู้สึกสับสนในช่วงเวลาสั้น ๆ เช่นเดียวกับคนที่อยู่ในสภาวะครึ่งหลับครึ่งตื่นจะไม่รู้แน่ชัดว่าตนกำลังนอนอยู่ ณ สถานที่ใด ในเวลาใด

“Pendant un instant, je fus comme ces dormeurs qui en s'éveillant dans la nuit ne savent pas où ils sont, essayant d'orienter leur corps pour prendre conscience du lieu où ils se trouvent, ne sachant pas dans quel lit, dans quelle maison, dans quel lieu de la terre, dans quelle année de leur vie ils se trouvent.” (27)

ความล้มเหลวนับครั้งไม่ถ้วนทำให้พรุสต์ได้ข้อสรุปสองประการที่ขัดแย้งกัน กล่าวคือ เขาได้ประจักษ์ ถึงคุณค่าของ “ความจริงแท้” ที่ได้ค้นพบโดยบังเอิญ และตระหนักว่า บรรทัดฐานในการประเมินคุณค่าของ ผู้สร้างสรรค์งานวรรณกรรม ซึ่งมุ่งที่จะค้นหา “ความจริงแท้” จากกันมั่งแห่งสำนึกของตน อาจแตกต่างจากค่านิยมของสังคมภายนอกโดยสิ้นเชิง แต่ในขณะเดียวกัน เขาต้องจำใจยอมรับข้อจำกัดของการรับรู้จาก “ภายใน” เนื่องจากสำหรับเขาแล้ว “นักเขียนมิได้เป็นเพียงกวี” (28) ผู้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกผ่านผลงานประพันธ์ ดังนั้น ความรู้สึกดังกล่าวคงเป็นได้เพียง “เครื่องประดับอันงดงาม” ที่เปล่งประกายเจิดจรัสอยู่ในเรื่องราวที่นักเขียนต้องใช้ความสามารถในการวิเคราะห์และอธิบายด้วยเหตุผลเรียบเรียงขึ้น ทั้งนี้โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นข้อดีของการใช้ เหตุผลของมนุษย์นั่นเอง

“Un écrivain n'est pas qu'un poète. Même les plus grands de notre siècle, dans notre monde imparfait où les chefs-d'œuvre de l'art ne sont que les épaves du naufrage de grandes intelligences, ont relié d'une trame d'intelligence les joyaux de sentiments où ils n'apparaissent que çà et là. [...] Et cette infériorité de l'intelligence, c'est tout de même à l'intelligence de l'établi: [...] si elle n'a dans la hiérarchie des vertus que la seconde place, il n'y a qu'elle qui soit capable de proclamer que l'instinct doit occuper la première.” (29)

หากพิจารณาประเด็นทั้งหมดที่พรุสต์หยิบยกขึ้นมากล่าวข้างต้น เปรียบเทียบกับแนวคิดหลักซึ่งปรากฏอยู่ในนวนิยายเรื่อง *A la recherche du temps perdu* จะสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ข้อความสั้นบ้าง ยาวบ้าง ที่เขาเขียนค้างไว้เป็นตอน ๆ โดยมุ่งที่จะคัดค้านแซงต์เบิฟในเบื้องต้น ได้ค่อย ๆ แปรสภาพมาเป็น “ร่างโครงการ” ที่ถูกจัดทำขึ้นเพื่อวางแผนการทำงานในอนาคต นับตั้งแต่ความพยายามที่จะค้นหาค่านิยมต่างๆ ความพยายามที่จะกำหนดขอบเขตของเนื้อหา วัตถุประสงค์ ตลอดจนไปจนถึงแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานดังกล่าว อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะติดตามการทำงานประพันธ์ของพรุสต์ในช่วงต่อไป เรายังคงต้องทำความเข้าใจกับข้อเขียน ที่เหลืออีกบางตอน ซึ่งนับได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่น่าสนใจของ “ร่างโครงการ” ที่เริ่มก่อรูปก่อร่างขึ้นใน *Contre Sainte-Beuve*

ข้อเขียนส่วนใหญ่เป็นการแสดงความคิดเห็นเชิงวรรณคดีวิจารณ์ และการศึกษาวิเคราะห์นักเขียนคนสำคัญ ๆ รวม 6 คน ได้แก่ เจรราร์ด เดอ เนร์วัล (Gérard de Nerval) โบดแลร์ (Baudelaire) บัลซัค (Balzac) โฟลแบร์ต (Flaubert) โรแมง โรลลง (Romain Rolland) และ โมเรอาซ (Moréas) ในที่นี้ เราคงไม่สามารถกล่าวถึงเนื้อหาทั้งหมดในรายละเอียดได้ แต่จะมุ่งประเด็นไปที่นักเขียน 4 คนแรก ด้วยเหตุผลที่ว่า ทุกคนเป็นนักเขียนร่วมสมัยผู้ยิ่งใหญ่ที่แซงต์เบิฟเคยวิพากษ์วิจารณ์โดยไม่เข้าใจผลงานของพวกเขา แม้แต่น้อย ความผิดพลาดของแซงต์เบิฟคงเป็นแรงกระตุ้นให้พรุสต์ต้องการที่จะนำเสนอวิธีการอ่านงานวรรณกรรมและข้อคิดเห็นที่ต่างออกไป เพื่อโต้แย้ง “คำตัดสิน” ของแซงต์เบิฟ อีกประการหนึ่ง วัตถุประสงค์หลักในการวิเคราะห์ ผลงานของนักเขียนเหล่านี้ มิใช่การศึกษางานประพันธ์เรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเจาะจง แม้อาจมีการอ้างถึงนวนิยาย บางเรื่องหรือกวีนิพนธ์บางบทอยู่บ่อยครั้ง แต่พรุสต์พยายามที่จะค้นหาลักษณะเด่นเฉพาะตัวของนักเขียนแต่ละคน ข้อสังเกตต่าง ๆ ที่ถูกบันทึกไว้นับเป็น “บทเรียน” ล้ำค่าซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำงานประพันธ์ของเขาเอง ในภายหลัง

ความคิดเห็นของพรุสต์เกี่ยวกับเจรราร์ด เดอ เนร์วัล คำนึงกับคำกล่าวอันเป็นที่ยอมรับกันในขณะนั้น เขาปฏิเสธที่จะเชื่อว่า เนร์วัลเป็นนักเขียนแนวชนนิยม และงานเขียนเรื่อง “ซิลวี” (Sylvie) บรรยายภาพชีวิตพื้นบ้านที่เรียบง่าย อ่อนหวานราวกับภาพวาดสีน้ำ ในทางตรงกันข้าม เขาชี้ให้เห็นว่าเนร์วัลได้รับ

อิทธิพลอย่างมากจากนักเขียนจินตนิยม ซ้ำยังเป็นผู้ที่มีความรู้สึกอ่อนไหว ปิดตัวอยู่ในโลกของตนเอง จนกระทั่งกลายเป็นคน วิกลจริตไปในที่สุด ส่วนผลงานร้อยแก้วเรื่อง “ซิลวี” นั้นมิได้แตกต่างจากกวีนิพนธ์ บางบทของแนร์วัลซึ่งบรรยาย สถานที่ บรรยากาศ ตัวละคร เหมือนภาพที่ปรากฏในความฝัน ตัวอย่างเช่น ฉากที่ตัวละครมุ่งมันเดินทางตลอดทั้งคืน เพื่อกลับมายังสถานที่ที่เป็นพยานแห่งการได้พบหญิงสาวที่เขา ตกหลุมรักในครั้งก่อน ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นหลังการเดินทางดูจะเลื่อนลอยราวกับมิใช่ความจริง แต่เป็นการ ผสมผสานเหตุการณ์ปัจจุบันเข้ากับอดีตที่ผุดขึ้นในความทรงจำได้อย่างกลมกลืน (30) พुरुสต์ย้ำว่า ไม่มีนักเขียนคนใดที่จะมีแนวการเขียนห่างไกลจาก “ภาพสีน้ำ” มากเท่ากับแนร์วัล แท้จริงแล้ว งานเขียนเรื่อง “ซิลวี” นับเป็นความพยายามอย่างไม่ลดละที่จะค้นพบตนเอง ทำความเข้าใจกับความรู้สึก อันกำกวม ยากจะบรรยาย รวมทั้งกระบวนการอันสลับซับซ้อนภายในส่วนลึกของจิตใฝ่มนุษย์

“Si un écrivain aux antipodes des claires et faciles aquarelles a cherché à se définir laborieusement à lui-même, à saisir; à éclairer des nuances troubles, des lois profondes, des impressions presque insaisissables de l'âme humaine, c'est Gérard de Nerval dans Sylvie.” (31)

ความสามารถในการใช้ภาษาเพื่อไขปริศนาอันเร้นลับนี้ทำให้พुरुสต์นิยมยกย่องผู้แต่งเรื่อง “ซิลวี” เพราะนั่นคือสิ่งที่เขาเองก็ปรารถนาจะทำให้ได้เช่นกัน (32) จึงอาจกล่าวได้ว่า แนวการเขียนของแนร์วัล เป็นแนวทางหนึ่งที่พुरुสต์ ยึดถือเป็นแบบอย่าง เนื่องจากมีความสอดคล้องกับแนวทางการสรรค์สร้าง ผลงานประพันธ์ที่เขาเองพยายามค้นหาอยู่ตลอดเวลา

ในกวีนิพนธ์ของโบดแลร์ พुरुสต์ประทับใจวิธีการบรรยายความทุกข์ทรมานของมนุษย์โดยไม่แสดง อารมณ์ร่วม และไม่ละเว้นแม้แต่รายละเอียดที่โหดร้ายต่อความรู้สึก หัก ๆ ที่ “ผู้อ่านสามารถรับรู้ได้ว่าตัวกวีเอง เจ็บ ปวดรวดร้าวไปถึงชั่วหัวใจเลยทีเดียว” (33) เขายกตัวอย่างกลอนบางวรรคจากบทกวีชื่อ *Les Petites Vieilles*. โบดแลร์กล่าวถึงหญิงชราที่ “ก้าวเดินอย่างยากลำบากราวกับสัตว์ที่ได้รับบาดเจ็บ” หรือ ดวงตาอัน เปรียบเสมือน “บ่อน้ำซึ่งรองรับน้ำตาล้านหยด” (34) การที่โบดแลร์เลือกบรรยายรูปลักษณ์ภายนอกของบรรดา หญิงชราผู้มีสังขาร ร่วงโรย ก็เพื่อถ่ายทอดให้เห็นความซอกซำ ซมซิ่น ทุกข์ระทมที่พวกหล่อนต้องแบกรับมา ตลอดชีวิตนั่นเอง วิธีการนำเสนอเช่นนี้ทำให้เกิดความงดงามทางศิลปะที่อยู่เหนือความรู้สึกเวทนาสงสาร ของปัจเจกบุคคล

“[...] peut-être cette subordination de la sensibilité à la vérité, à l'expression, est-elle au fond une marque du génie, de la force, de l'art supérieur à la pitié individuelle. [...] Il semble qu'il éternise par la force extraordinaire de verbe [...], un sentiment qu'il s'efforce de ne pas ressentir au moment où il le nomme, où il le peint plutôt qu'il ne l'exprime.” (35)

พुरुสต์ชื่นชมอัจฉริยภาพของโบดแลร์ในการคิดค้นรูปแบบทางภาษา ทั้งในระดับคำ ภาพพจน์ สัญลักษณ์ และบทกลอน ไม่ว่าจะเป็นการเลือกใช้คำว่า “soulie” อันมีที่มาจากคัมภีร์ไบเบิล การบรรยายถึง “ทาเรอ” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของ “ประตู” ที่เปิดกว้างสู่โลกตะวันออก บทพรรณนาแสงอาทิตย์ยามสายัณห์ ตลอดจนแบบแผนอันโดดเด่นของ “วรรคกลอนต้นแบบ” (“un vers matrice”) ซึ่งเป็นแม่พิมพ์ของกลอน อีกนับพันวรรค (36) องค์ประกอบเหล่านี้ช่วยสร้างเอกลักษณ์ให้กับผลงานของเขา ทำให้บทกวีแต่ละบท สัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น สามารถประสานรวมกันเข้าเป็นภาพอันกลมกลืนซึ่งสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ เฉพาะตัวของกวีได้อย่างชัดเจน

“[...] il me semble que je pourrais commencer, forme par forme, à [évoquer] ce monde de la pensée de Baudelaire, ce pays de son génie, dont chaque poème n'est qu'un fragment et qui, dès qu'on le lit, se rejoint aux autres fragments que nous en connaissons, [...]” (37)

นอกจากนี้กวีนิพนธ์ของโบลแตร์ยังมีความเกี่ยวเนื่องกับงานประพันธ์ของกวีคนสำคัญ ๆ อีกจำนวนมาก ได้แก่ ราซีน (Racine) ฮูโก (Hugo) มอลลาร์เม (Mallarmé) โกติเยร์ (Gautier) เป็นต้น การสร้างสรรค์ผลงานของ เขามีใช้การตัดขาดจากแนวขนบนิยมหรือการหักล้างอิทธิพลของกวีร่วมสมัย หากเป็นการประมวลแนวโน้มหลักทั้งใน อดีตและปัจจุบันเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นตัวของตัวเองที่แท้จริง โบลแตร์จึงเป็นกวีผู้ยิ่งใหญ่ที่พรุสต์ปรารถนาจะเจริญรอยตามโดยนำแบบอย่างมาประยุกต์ใช้กับงานเขียนร้อยแก้วที่เขามีความถนัดชัดเจนมากกว่า

นวนิยายของโพลแบร์ตนั้นได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางมาตั้งแต่ครั้งที่ผู้แต่งยังมีชีวิตอยู่ แต่พรุสต์มีความเห็นว่าแซงต์เบิฟและนักวิจารณ์คนอื่น ๆ ได้มองข้ามลักษณะเด่นประการสำคัญซึ่งนับเป็น “ความแปลกใหม่” ที่ไม่เคยพบในงานวรรณกรรมภาษาฝรั่งเศสเล่มใดมาก่อน นั่นคือ สลีการเขียน (style) ที่แสดงถึงความชาญฉลาดในการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ทางไวยากรณ์ เพื่อนำเสนอโลกทัศน์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยสิ้นเชิงเกี่ยวกับโลกรอบตัว ทั้งนี้อาจเป็น เพราะ “ความแปลกใหม่” ดังกล่าวได้กลายมาเป็นความนิยมอย่าง แพร่หลาย จนกระทั่งทุกคนสืมนึกถึงนักเขียนผู้เป็นต้นตำรับ

“Son originalité immense, durable, presque méconnaissable parce qu'elle s'est tellement incarnée à la langue littéraire de notre temps que nous lisons du Flaubert sous le nom d'autres écrivains sans savoir qu'ils ne font que parler comme lui, est une originalité grammaticale. [...] Et la révolution de vision, de représentation du monde qui découle – ou est exprimée - par sa syntaxe, est peut-être aussi grande que celle de Kant déplaçant le centre de la connaissance du monde dans l'âme.” (38)

โพลแบร์ตใช้วิธีการขยายเหตุการณ์ที่ดำเนินไปเหมือนเป็นภาพที่เคลื่อนไหวอยู่ตรงหน้า สิ่งไม่มีชีวิตทำหน้าที่ประธาน ของประโยค จึงมีผลให้วัตถุสิ่งของมิได้เป็นเพียงส่วนประกอบของเรื่อง แต่ปรากฏขึ้นต่อสายตาสวยงามชัดเจนราวกับมี “ตัวตน” จริง ๆ ส่วนตัวละครนั้นแทบไม่มีบทบาทในการดำเนินเรื่องเลย แทนที่จะเป็นผู้ตัดสินใจลงมือกระทำสิ่งต่าง ๆ กลับเพียงแต่แสดงกิริยาอาการราวกับเป็นภาพเคลื่อนไหวที่มองเห็นได้เท่านั้น อีกประการหนึ่ง โพลแบร์ตมักเลือกใช้ กริยาบอกกาลในอดีตรูป

แม้จะมีกริยาบอกกาลในอดีตรูป parfait (หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า passé simple) สลับบ้างก็ไม่มีจำนวนไม่มาก และส่วนใหญ่จะมีวลีที่ใช้กริยารูป participe présent นำหน้าด้วย เพื่อ เชื่อมโยงสาเหตุเข้ากับผลที่เกิดขึ้น หรือเปิดเผยอีกด้านหนึ่งของเหตุการณ์เดียวกัน พรุสต์กล่าวว่า องค์ประกอบทาง ไวยากรณ์เหล่านี้มุ่งเน้นถึงกระบวนการที่ดำเนินอยู่และสภาพความเป็นไปมากกว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การกระทำของมนุษย์จึงกลายเป็นเพียงภาพที่ปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่อง (39) การอ่านงานประพันธ์ของโพลแบร์ตทำให้พรุสต์ได้ตระหนักถึงความสำคัญของ “สลีการเขียน” ซึ่งมีใช้เรื่องของสุนทรียภาพทางภาษาเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวพัน ไปถึงการนำเสนอโลกทัศน์ใหม่ให้กับผู้อ่านอีกด้วย

บัลซัคเป็นนักเขียนนวนิยายคนสำคัญอีกคนหนึ่งที่พรุสต์สนใจศึกษาผลงาน เนื่องจากไม่เห็นด้วยกับคำวิจารณ์ของแซงต์เบิฟในหลายประเด็น พรุสต์เริ่มต้นด้วยการคัดค้านแซงต์เบิฟซึ่งพูดถึง “สลีการเขียน” ของ

บัลซัค โดยเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างบัลซัคกับโพลแบร์ต ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เหตุการณ์ต่าง ๆ ในนวนิยายของโพลแบร์ตจะถูกถ่ายทอดสู่ผู้อ่านเสมือนเป็น “ภาพสะท้อน” ของโลกทัศน์ของผู้แต่ง โดยผ่านกระบวนการ ที่สร้างความสอดคล้องกลมกลืนในรูปแบบทางภาษาตลอดเรื่อง ทั้งในระดับคำ ภาพพจน์ และประโยค แต่นวนิยายของบัลซัคขาดคุณสมบัติดังกล่าว จึงไม่อาจใช้คำว่า “ลีลาการเขียน” ในกรณีของบัลซัค ได้ (40) การใช้ภาษา ของบัลซัคมีวัตถุประสงค์ที่จะอธิบายความเพิ่มเติม หรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ โดยไม่อ้อมค้อมเสียมากกว่า บางครั้งภาพพจน์ที่ใช้จึงอาจไม่เข้ากับบริบท และมีการรวบรัดตัดความเพื่อสอดแทรก คำอธิบายของผู้แต่ง

“[...] c'est par des images de ce genre, c'est-à-dire frappantes, justes, mais qui détonnent, qui expliquent au lieu de suggérer, qui ne se subordonnent à aucun but de beauté et d'harmonie, qu'il emploiera : «Le rire de M. de Bargeton, qui était comme des boulets endormis qui se réveillent, etc., etc.» [...] // [...] Et quand il y a une explication à donner, Balzac n'y met pas de façons ; il écrit : «Voici pourquoi» ; suit un chapitre. De même, il a des résumés où il affirme tout ce que nous devons savoir, [...]” (41)

อย่างไรก็ดี “ข้อเสีย” ทั้งหมดนี้ทำให้นวนิยายของบัลซัคมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างชัดเจน จนกลายเป็นที่ยอมรับของ ผู้อ่านจำนวนมากไม่น้อย

สิ่งที่พรุสต์ชื่นชอบเป็นพิเศษในผลงานของบัลซัค คือ เทคนิคการประพันธ์นวนิยาย บัลซัคสามารถสร้างตัวละครได้เหมือนจริง โดยเลือกใช้ภาษาพูดที่เหมาะสมกับชาติกำเนิด การศึกษา ฐานะทางสังคม และบุคลิกภาพของตัวละคร ยิ่งกว่านั้นยังเป็นผู้ริเริ่มนำตัวละครเอกจำนวนหนึ่งกลับมามีบทบาทในนวนิยายอีกหลาย ๆ เรื่อง ซึ่งเขียนขึ้นในลำดับต่อมา แซงต์เบ็ฟไม่เข้าใจวิธีการอันแยบยลนี้ และทำหน้าที่ผู้แต่งว่าสร้างความจำเจ ซ้ำซ้อนและยุ่งเหยิง แท้จริงแล้ว วิธีการดังกล่าวเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างตัวละครผ่านเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในนวนิยาย เรื่องต่าง ๆ ดังเช่นความสัมพันธ์ระหว่างโวแตรง (Vautrin) ลูเซียน เดอ รูบองเพร (Lucien de Rubempré) และราชตินยัค (Rastignac) ซึ่งทำให้ตัวละครรู้สึกสะท้อนใจในบางฉากเมื่อย้อนระลึกถึงเหตุการณ์ในอดีต และมีผลให้กิริยาท่าทางที่อาจดูเหมือนไม่มีลัทธิลคมใน กลับซ่อนเงื่อนความหมายบางประการไว้

“Dans cette dernière scène de cette première partie de la Tétralogie de Balzac [...] chaque mot, chaque geste, a ainsi des dessous dont Balzac n'avertit pas le lecteur et qui sont d'une profondeur admirable. Ils relèvent d'une psychologie si spéciale et qui, sauf par Balzac, n'a jamais été faite par personne. [...]” (42)

ผู้อ่านจะเฉลยปริศนาได้ก็ต่อเมื่อปะติดปะต่อเรื่องราวจากเหตุการณ์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวละครนั้น ๆ อีกประการหนึ่ง เมื่อตัวละครเดิมปรากฏตัวในนวนิยายเรื่องต่าง ๆ และมีส่วนร่วมมากบ้างน้อยบ้างใน เหตุการณ์ที่ดำเนินไป ก็ย่อมเป็นผลให้เกิดความเชื่อมโยงระหว่างนวนิยายเหล่านั้น พรุสต์ตั้งข้อสังเกตว่า บัลซัคคง ไม่ได้วางแผนไว้ล่วงหน้า แต่เกิดประกายความคิดอันอัจฉริยะขึ้นภายหลัง

“C'est l'idée de génie de Balzac que Sainte-Beuve méconnaît là. Sans doute, pourra-t-on dire, il ne l'a pas eue tout de suite. Telle partie de ses grands cycles ne s'y est trouvée rattachée qu'après coup. Qu'importe ? [...] les ajoutages, ces beautés rapportées, les rapports nouveaux aperçus brusquement par le génie entre les parties séparées de son oeuvre qui se rejoignent, vivent et ne pourraient plus se séparer, ne sont-ce pas de ses plus belles intuitions ?” (43)

ความยิ่งใหญ่โดยแท้ของบัลซัคจึงอยู่ที่การนำเอานวนิยายหลายๆ เรื่องที่แยกจากกันเป็นเอกเทศในตอนแรกมาจัดรวมกันใหม่อีกครั้ง กลายเป็นชุดนวนิยาย (cycle) และผลงานทั้งหมดของเขาประมวลความหลากหลายเข้าเป็นหนึ่งเดียว เพื่อนำเสนอภาพรวมของสังคมฝรั่งเศสในสมัยศตวรรษที่ 19 จากหลาย ๆ แง่หลาย ๆ มุม เช่นเดียวกับจิตรกรที่เพียรพยายามวาดภาพเดียวกันหลายครั้งหลายคราภายใต้แสงสว่างที่แตกต่างกันออกไป (44)

นอกจากนี้ ยังมีข้อความสั้น ๆ อีกบางตอนที่กล่าวถึงลักษณะเด่นอื่น ๆ ในนวนิยายของบัลซัค ได้แก่ วิธี การเล่าเรื่องแบบสลับช่วงเวลา โดยเล่าเหตุการณ์ย้อนหลังแทรกเข้ามาในเรื่องราวที่กำลังดำเนินไป รวมทั้งการดำเนินเรื่องที่เริ่มขึ้นอย่างเชื่องช้า มีการเตรียมปูพื้นเหตุการณ์ นำเสนอข้อมูลต่าง ๆ ผ่านบทบรรยายผูกปมเรื่องอย่างรัดกุม และค่อยเป็นค่อยไป หลังจากนั้น เหตุการณ์ทั้งหมดจึงจะถูก “รวบ” เข้าด้วยกันในตอนจบอย่างเฉียบพลันทันที (45)

ข้อสังเกตเหล่านี้ย่อมบ่งบอกได้ว่า พुरुสตีให้ความสนใจกับเทคนิคการประพันธ์ที่ค้นพบในนวนิยายของบัลซัคมากเพียงใด แม้ยังมีได้เรียบเรียงคำอธิบายให้ชัดเจน เขาก็ไม่ลืมที่จะบันทึกประเด็นสำคัญ ๆ ไว้โดยย่อเพื่อเตือนความจำ

จะเห็นได้ว่า วิธีการวิเคราะห์งานวรรณกรรมที่พुरुสตีนำเสนอในที่นี้มีความแตกต่างจากวิธีการของแซงต์เบิฟอย่างมาก กล่าวคือ พुरुสตีมิได้นำข้อมูลเกี่ยวกับ “ชีวิต” ของนักเขียนมาอธิบาย “งาน” ที่พวกเขาได้ประพันธ์ขึ้น (46) แต่ให้ความสำคัญกับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่ปรากฏในผลงานอันโดดเด่นไม่เหมือนใคร ยิ่งไปกว่านั้น การวิเคราะห์งานวรรณกรรมจากมุมมองของผู้แต่งยังช่วยให้พुरुสตีได้มีโอกาสทำความเข้าใจกับการทำงานประพันธ์ อย่างละเอียดและเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการใช้ภาษาหรือเทคนิคการประพันธ์ต่างๆ แนวทางที่น่าสนใจจะถูกรวบรวมไว้เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์ของงานวรรณกรรมที่เขาใฝ่ฝันอยากจะทำให้สำเร็จสักวันหนึ่ง

จาก *Contre Sainte-Beuve* มาเป็นนวนิยายฉบับร่าง (ค.ศ. 1909)

ถึงแม้การปฏิเสธแนวคิดของแซงต์เบิฟจะทำให้พुरुสตีได้ค้นพบแนวทางของตนเองในการสร้างสรรคงานวรรณกรรม แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเขาไม่เคยระบุถึงรูปแบบของงานวรรณกรรมนั้นอย่างชัดเจน เมื่อเขากล่าวถึง งานวรรณกรรมในอุดมคติ จะมีความหมายครอบคลุมงานศิลปะในความหมายที่กว้างที่สุด หากพิจารณาจากผลงานของนักเขียนคนสำคัญ ๆ ที่เขาหยิบยกมาวิเคราะห์และยึดถือเป็นแบบอย่าง จะพบว่ายังมีทั้งกวีนิพนธ์ เรื่องสั้นและนวนิยายบางครั้งมีการอ้างอิงงานศิลปะแขนงอื่น ๆ ประกอบด้วย ส่วนงานเขียนที่เขากำลังทำซึ่งทำที่สุดถูกทิ้ง ค้างไว้เป็นตอน ๆ และเรียกรวมกันว่า *Contre Sainte-Beuve* ก็มีความคลุมเครือในเรื่องรูปแบบอยู่ไม่น้อย

ข้อมูลจากจดหมายส่วนตัวของพुरुสตีที่มีผู้นำมาศึกษาและพิมพ์เผยแพร่ทำให้ทราบได้ว่า ระหว่างเตรียม งานเขียนเกี่ยวกับแซงต์เบิฟ ราวกลางเดือนธันวาคม 1908 (47) พुरुสตีได้เขียนจดหมายสั้น ๆ สองฉบับ ซึ่งมีข้อความ คล้ายคลึงกัน ฉบับหนึ่งถึงเพื่อนที่เป็นนักเขียนนวนิยายชื่อ จอร์จ เดอ ลอริส (Georges de Lauris) อีกฉบับหนึ่ง ถึงอานนา เดอ โนายล์ (Anna de Noailles) กวีหญิงผู้มีชื่อเสียงในขณะนั้น ขอให้ทั้งสองช่วยแนะนำว่า เขาควร เลื่อนำเสนองานเขียนที่ไม่ยาวมากนักชิ้นนี้ในรูปแบบของเรียงความ (essai) “แบบเดียวกับบทความวิจารณ์ของ ตาน (Taine) แต่คงไม่ดีเท่า” หรือเรื่องเล่า (récit) โดยใช้จากการสนทนา ระหว่างตัวเขาเองกับมารดาในตอนเช้า มารดาเข้ามาคุยกับเขาซึ่งยังไม่ลุกจากเตียง ตัวเขาจะเป็นผู้เล่าให้มารดาฟังถึงงานที่จะทำเกี่ยวกับแซงต์เบิฟ (48) หลังจากนั้น จดหมายที่พुरुสตีเขียนถึงเดอ ลอริส อีกฉบับหนึ่ง

ช่วยให้สันนิษฐานได้ว่าเดอ ลอริส ได้ให้คำปรึกษากลับมา แต่พรุสต์ก็ยังไม่สามารถตัดสินใจได้ (49) ในจดหมายฉบับอื่น ๆ จะพบได้อีกว่า ไม่มีการระบุถึงรูปแบบของงานที่กำลังทำแต่อย่างใด คำที่พรุสต์เลือกใช้มักไม่มีความหมายเฉพาะเจาะจง เช่น “travail” หรือ “étude” เป็นต้น หรืออาจใช้วิธีเรียกชื่อ Sainte-Beuve เป็นการชั่วคราว (50)

ดังนั้น นอกเหนือจากข้อเขียนเชิงวรรณคดีวิจารณ์ที่ได้กล่าวถึงโดยละเอียดแล้วข้างต้น เราคงต้องทำความเข้าใจกับข้อเขียนอื่น ๆ ที่จัดอยู่ในข่าย “เรื่องเล่า” เพิ่มเติมอีกบางตอน เพราะเป็นรูปแบบการนำเสนออีกรูปแบบหนึ่งที่พรุสต์ถือเป็นทางเลือกที่น่าสนใจ ข้อเขียนชุดแรกได้แก่ ฉากการสนทนาระหว่างผู้แต่งและมารดา มีการใช้สรรพนาม “je” และ “tu” (51) ฉากนี้ทำหน้าที่เป็นบทนำเข้าสู่เนื้อหาเชิงวรรณคดีวิจารณ์ แม้ข้อความบางประโยคจะซ้ำซ้อนกัน แต่ก็พอสรุปใจความได้ว่า เมื่อผู้แต่งบอกให้มารดาทราบถึงโครงการที่จะเขียนบทความคัดค้านแซงต์เบิฟ มารดาไม่เข้าใจว่าวิธีการทำงานของแซงต์เบิฟมีข้อผิดพลาดอย่างไร ผู้แต่งจึงเริ่มต้นอธิบาย เป็นอันสิ้นสุดฉากการสนทนา อย่างไรก็ตาม การสนทนาที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจะปรากฏร่องรอยให้เห็นจากการใช้สรรพนาม “tu” ซึ่งมีอยู่ประปรายในบทวิเคราะห์ผลงานของโบทแลร์และบัลซัค

ข้อเขียนอีกชุดหนึ่งเป็น “เรื่องเล่า” ที่แทรกเข้ามาในช่วงท้ายของการวิเคราะห์ผลงานของบัลซัค หลังจากกล่าวยกย่องความยิ่งใหญ่ของนักเขียนผู้นี้ เปรียบเทียบกับความ “ไม่เป็นโล้เป็นพาย” ของแซงต์เบิฟที่สนใจงานประพันธ์แบบสมัครเล่น ไม่อุทิศตัวเพื่อการสร้างสรรค์ผลงาน พอใจที่จะเป็นเพียงผู้อ่านผู้วิจารณ์ (52) พรุสต์ก็ตั้งข้อสังเกตต่อไปว่า ผู้อ่านนวนิยายของบัลซัคกลุ่มใหญ่ไม่เข้าใจงานวรรณกรรมเหล่านั้นในฐานะที่เป็นงานศิลปะ แต่จะให้ความสำคัญกับองค์ประกอบอื่น ๆ เสียมากกว่า อาทิเช่น เรื่องราวที่ผู้แต่งสร้างขึ้นจากจินตนาการ ความเหมือนจริง ของบทบรรยาย หรือแม้แต่รูปเล่มหนังสือที่ตีพิมพ์ พฤติกรรมและการแสดงความคิดเห็นต่าง ๆ กันถูกนำมาถ่ายทอด ให้มารดาฟังผ่าน “เรื่องเล่า” เกี่ยวกับผู้อ่านบางคนที่เขารู้จัก ทุกคนล้วนแล้วแต่เป็นสมาชิกของวงสังคมนชั้นสูง มีความรู้ รักการอ่าน และชอบการพบปะสนทนา (53)

ผู้แต่งซึ่งใช้สรรพนาม “je” เล่าว่า เขามักได้รับอนุญาตเป็นพิเศษให้ขึ้นไปพูดคุยกับท่านเคานต์องรี เดอ แกร์มองตส์ (Guermantès) ในห้องสมุดบนชั้นสองของตัวตึก ห้องนี้เป็นมุมสงบที่ท่านเคานต์ชอบหลบมาเก็บตัวเมื่อมีแขกมาพบภรรยา ท่านเคานต์สะสมนวนิยายของบัลซัคไว้ครบชุด ทุกเล่มพิมพ์ด้วยกระดาษอย่างดี หุ้มปกด้วยหนังลูกวัว มีตัวอักษรสีทองบนปกและสันหนังสือ บางครั้งผู้แต่งได้พบท่านมาร์ควิสเดอ แกร์มองตส์ ผู้เป็นน้องชายอีกด้วย พี่น้องคู่นี้ชอบที่จะหยิบยกเรื่องราวเกี่ยวกับนวนิยายของบัลซัคขึ้นมาสนทนากัน แต่อาจเกิดความสับสน เข้าใจผิดว่าบัลซัคเป็นผู้ประพันธ์นวนิยายบางเรื่อง ด้วยเหตุที่ผลงานของนักเขียนคนอื่นในห้องสมุดของท่าน มีรูปเล่มภายนอกเหมือนกับชุดนวนิยายของบัลซัคที่พิมพ์โดยสำนักพิมพ์เดียวกันไม่มีผิด ท่านเคานต์มีความเห็นว่าบัลซัค “แต่งเรื่อง” ได้สนุกสนานดีไม่น้อย และชื่นชอบการบรรยายที่มีรายละเอียดใกล้เคียงความเป็นจริง ส่วนภรรยาของท่านไม่ชอบบัลซัคเพราะเป็นนักเขียนที่ทำอะไร “เกินพอดี” ผู้อ่านอีกคนหนึ่งที่คัดค้านท่านเคานต์คือ มาตาม เดอ วิลปารีซซี (Villegarisis) ผู้มีศักดิ์เป็นป้า มาตาม เดอ วิลปารีซซีอ้างว่าบัลซัคไม่สามารถจะบรรยายสังคมของตัวละครในนวนิยายที่แต่งขึ้นได้เหมือนจริง เพราะไม่เคยเป็นส่วนหนึ่งของวงสังคมนั้น อีกประการหนึ่งบัลซัคต้องเป็นนักเขียนที่ไม่ดี เพราะเขาไม่ใช่คนดี ดังจะเห็นได้จากการที่นวนิยายของเขามีแต่เรื่องเลวร้ายเต็มไปด้วยตัวละครที่ร้ายกาจ (54)

เมื่อพิจารณา “เรื่องเล่า” ตอนนี้อย่างถี่ถ้วน จะพบว่า ความคิดเห็นต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำพูดของมาตาม เดอ วิลปารีซซี น่าจะถอดแบบมาจากกรวิพากษ์วิจารณ์ของแซงต์เบิฟ ซึ่งไม่แยกแยะระหว่าง “ชีวิต” และ “งาน” ของนักเขียน จึงนับได้ว่าเป็นความพยายามที่จะนำเสนอแนวคิดโต้แย้งแซงต์เบิฟในอีก

รูปแบบหนึ่งตามที่ พुरुสตีได้เคยกล่าวไว้ในจดหมาย การใช้ “ตัวละคร” เป็นผู้แสดงความคิดเห็นมีข้อดีหลายประการคือ ช่วยให้สามารถ ถ่ายทอดแนวคิดเชิงวรรณคดีวิจารณ์ให้ผู้อ่านได้รับทราบอย่างเป็นรูปธรรม รวมทั้ง สอดแทรกการล้อเลียนเสียดสี และอารมณ์ขัน เพื่อสร้างสีสันและเพิ่มความมีชีวิตชีวาได้อีกด้วย

นอกจากข้อเขียนที่กล่าวถึงแล้ว ยังเป็นที่ทราบกันว่าพुरुสตีได้เขียน “เรื่องเล่า” ตอนอื่น ๆ ไว้อีกจำนวน ไม่น้อยในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน เนื่องจากปรากฏหัวข้อเรื่องเหล่านั้นในสมุดบันทึกซึ่งนักวิจัยได้นำมาพิมพ์ เผยแพร่โดยใช้ชื่อว่า *Le Carnet de 1908* (55) เมื่อแบร์นาร์ต เดอ ฟาลลัวส์ (Bernard de Fallois) จัดพิมพ์ *Contre Sainte-Beuve* เป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. 1954 (56) เขาได้รวบรวม “เรื่องเล่า” ดังกล่าวไว้ในเล่มเดียวกัน ด้วย แต่มีได้บอกที่มาของเอกสารต้นฉบับต่าง ๆ ทั้งได้ทำการตัดต่อ แบ่งบทแบ่งตอนเสียใหม่ให้เป็นเรื่องราว ที่ต่อเนื่อง จึงไม่สามารถยึดถือเป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาค้นคว้าได้ ข้อเขียนที่นำมาศึกษาในบทความนี้ มาจาก *Contre Sainte-Beuve* อีกฉบับหนึ่ง ซึ่งมีปิแอร์ คลารัค (Pierre Clarac) เป็นบรรณาธิการจัดพิมพ์ ในชุด *La Pléiade* เมื่อปี ค.ศ. 1971 ในลักษณะของฉบับพิมพ์ประกอบคำอธิบาย (édition critique) มีการ ระบุถึงแหล่งข้อมูลอย่าง เป็นระบบ ปิแอร์ คลารัค ให้ความสำคัญกับข้อเขียนเชิงวรรณคดีวิจารณ์ ซึ่งสามารถ กำหนดขอบเขตของเนื้อหาได้ ค่อนข้างชัดเจน แม้ข้อเขียนเหล่านั้นจะถูกทิ้งค้างไว้เป็นตอน ๆ ไม่มีความต่อ เนื่องตั้งแต่ต้นจนจบ พร้อมกับได้พยายาม ทำตามเจตน์จำนงของพुरुสตีโดยคัดเลือก “เรื่องเล่า” อีกจำนวนหนึ่ง มารวมไว้ มีทั้งที่เหมือนและแตกต่างจากฉบับของ แบร์นาร์ต เดอ ฟาลลัวส์ อย่างไรก็ดี ผลจากการศึกษาค้นคว้าในปัจจุบันทำให้เชื่อได้ว่า “เรื่องเล่า” ที่ปิแอร์ คลารัค คัดเลือกไว้ส่วนหนึ่งคงมิได้เกี่ยวข้องกับการปฏิเสธ แนวคิดของแซงต์เบิฟโดยตรง (57) และคงต้องหาคำอธิบายในเรื่อง นี้โดยติดตามการทำงานของพुरुสตี ซึ่งดูจะแตกต่างจากการวางแผนล่วงหน้าตามลำดับขั้นตอนอย่างลงตัว

จากบทความวิเคราะห์ของโคลดีน เกมาร์ (Claudine Quémar) ประกอบกับข้อสรุปที่สอดคล้องกัน ของนักวิจัยหลายคน ฌ็อง อีฟส์ ตาดิเย (Jean-Yves Tadié) ได้ศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลา ที่คาบเกี่ยวระหว่างปลายปี 1908 และต้นปี 1909 และชี้ให้เห็นถึงการค้นพบครั้งสำคัญอันจะมีผลต่อการทำงานของ พुरुสตีในระยะต่อมา กล่าวคือ ในบรรดา “เรื่องเล่า” อันหลากหลายที่พुरुสตีลงมือเขียนไปพร้อม ๆ กัน มีอยู่ตอนหนึ่งเป็นฉากเริ่มเรื่อง ในฉากนี้ผู้เล่าเรื่อง (je) คิดเปรียบเทียบความเป็นไป “เมื่อครั้งก่อน” (*autrefois*) กับความเป็นอยู่ของเขา “ทุกวันนี้” (*aujourd'hui*) “เมื่อครั้งก่อน” เขาเคยนอนหลับในเวลากลางคืน เหมือนกับคนทั่วไป บางครั้งก็ตื่นขึ้นกลางดึก แต่ “ทุกวันนี้” เขาอนอกกลางวันและตื่นกลางคืนเป็นกิจวัตร เขาหวนคำนั่งถึงบางคืนที่เคยตื่นขึ้นกลางดึก และระหว่างยังไม่ผล็อยหลับต่อ เคยนึกย้อนกลับไปถึงเหตุการณ์ ต่าง ๆ ในช่วงชีวิตที่ผ่านมาก่อนหน้านี้ จะเห็นได้ว่า การสร้างความแตกต่างระหว่างอดีตและปัจจุบันนับ เป็นการวางกรอบการเล่าเรื่องที่สลับซับซ้อนมากขึ้นยิ่งไปกว่านั้น พुरुสตียังพยายามเชื่อมโยงมิติเวลาทั้งสอง เข้าด้วยกันโดยให้ผู้เล่าเรื่อง (je) ย้อนระลึกถึงสถานที่และเหตุการณ์ในหนหลัง อย่างไรก็ดี เวลาในอดีตมิได้ เรียงลำดับต่อเนื่องกัน เพราะมีการทบทวนความทรงจำในคืนที่ตื่นกลาง ดึกสอดแทรกอยู่หลายครั้ง (58) รูปแบบการนำเสนอเช่นนี้ นอกจากจะช่วยให้พुरुสตีสามารถประมวล “เรื่องเล่า” ที่เคยร่างไว้อย่างกระจัดกระจาย เข้าด้วยกันแล้ว ยังเปิดโอกาสให้เพิ่มเติมเรื่องราวอื่น ๆ ได้ตามต้องการอีกด้วย ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่จะพบว่า ในช่วงครั้งแรกของปี 1909 พुरुสตีได้เขียน “เรื่องเล่า” อีกมากมายแยกเป็นตอน ๆ ไม่เชื่อมต่อกันลงใน สมุดปกแข็ง (*cahier*) แบบเดียวกับสมุดของนักเรียนมัธยม จำนวน 10 เล่ม ซึ่งเรียกรวมกันว่า *Cahiers Sainte-Beuve* (59) เนื่องจากเป็นชื่อที่ยังคงปรากฏในจดหมายหลายฉบับของพुरुสตี ทั้ง ๆ ที่ “โครงการ” แรก เริ่มดูจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแล้วโดยสิ้นเชิง

แม้จะยังไม่มีการเรียบเรียงจนเสร็จสมบูรณ์ ข้อเขียนใน *Cahiers Sainte-Beuve* ทั้งหมดก็สามารถปะติดปะต่อเข้ากันได้เป็นเรื่องราวที่ต่อเนื่อง (60) และคงเป็นร่าง “นวนิยาย” ที่พรุสต์กล่าวถึงในจดหมายที่ส่งไปยังสำนักพิมพ์แมร์กูร์ เดอ ฟรอนซ์ (Mercure de France) เมื่อกลางเดือนสิงหาคม 1909 พรุสต์ทาบทามให้อัลเฟรด วาลเล็ตต์ (Alfred Vallette) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการสำนักพิมพ์ช่วยรับพิจารณาพิมพ์งานประพันธ์ของเขา โดยเสนอน่าจะแบ่งลงพิมพ์ในวารสาร “แมร์กูร์” ก่อนเป็นตอน ๆ แต่ละตอนค่อนข้างยาว แล้วค่อยพิมพ์รวมเล่มราวเดือนมกราคม หรือกุมภาพันธ์ 1910 คาดว่าทั้งเล่มคงมีจำนวนหน้าประมาณ 425 หน้าพิมพ์ (61) ด้วย เหตุที่พรุสต์ยังไม่ได้ส่งต้นฉบับนวนิยายมาพร้อมจดหมาย เขาจึงหยิบยกประเด็นสำคัญ ๆ ขึ้นมาชี้แจงต่อวาลเล็ตต์ เพื่อมิให้เกิดข้อสงสัยเกี่ยวกับ “ชื่อเรื่องชั่วคราว” ที่อาจดูไม่ค่อยเข้ากับเนื้อเรื่องในตอนต้น นอกจากนี้ เขายังแจ้งให้วาลเล็ตต์ทราบล่วงหน้าว่า แก่นเรื่องเกี่ยวกับรักร่วมเพศเป็นองค์ประกอบสำคัญของนวนิยายที่เขาเสนอให้ตีพิมพ์ แต่ยืนยันว่ามีวิธีการที่น่าสนใจในการนำเสนอแก่นเรื่องดังกล่าว

“Je termine un livre qui malgré son titre provisoire : Contre Sainte-Beuve, Souvenir d'une Matinée est un véritable roman et un roman extrêmement impudique en certaines parties. Un des principaux personnages est un homosexuel. Et ceci je compte que, tout à fait à la lettre, vous m'en garderez le secret. Si la chose était sue avant le livre paru, nombre d'amis dévoués et craintifs me demanderaient d'y // renoncer. De plus je m'imagine qu'il y a dans tout cela des choses neuves (pardonnez-moi!) et je ne voudrais pas être dépouillé par d'autres. Le nom de Sainte-Beuve ne vient pas par hasard. Le livre finit bien par une longue conversation sur Sainte-Beuve et sur l'esthétique (si vous ura fini le livre, on verra (je le voudrais) que tout le roman n'est que la mise en oeuvre des principes d'art émis dans cette dernière partie, sorte de préface si vous voulez mise à la fin.” (62)

คำอธิบายของพรุสต์ช่วยให้เราสามารถติดตามวิวัฒนาการของงานเขียนที่เขากำลังทำตั้งแต่ต้นจนกระทั่งกลายเป็น “นวนิยาย” ฉบับร่างในปี ค.ศ. 1909 ได้เป็นอย่างดี แรกเริ่มเดิมที พรุสต์ประสงค์จะแสดงความคิดเห็น คัดค้านแซงต์เบิฟและนำเสนอแนวคิดของตนเองในการสร้างสรรค์งานวรรณกรรม แต่ยังคงลังเลระหว่างรูปแบบของ “เรียงความ” หรือ “เรื่องเล่า” ในช่วงเวลาเดียวกัน เขาได้เขียน “เรื่องเล่า” อื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับแซงต์เบิฟไว้อีกมากมายหลายตอน เมื่อได้ค้นพบวิธีการเล่าเรื่องย้อนหลังจากปัจจุบันไปสู่อดีตโดยผ่าน “ความทรงจำ” จึงเกิดแนวทางที่จะรวมข้อเขียนต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นเรื่องราวที่ต่อเนื่อง สำหรับข้อเขียนที่มีเนื้อหาเชิงวรรณคดีวิจารณ์ พรุสต์ก็เลือกที่จะนำเสนอในตอนจบ เป็น “เรื่องเล่า” ในลักษณะการสนทนาเกี่ยวกับแซงต์เบิฟและงานศิลปะ เพื่ออธิบายหลักการสำคัญในการประพันธ์ “นวนิยาย” ที่จบลงนี้ เป็นที่ทราบกันดีว่า วาลเล็ตต์ปฏิเสธที่จะพิมพ์งานเขียนที่พรุสต์เสนอไป และยังคงต้องเกิดความเปลี่ยนแปลงอีกมากมายกับ “นวนิยาย” เล่มนี้กว่าจะได้รับการตีพิมพ์โดยใช้ชื่อ 5 เป็นชื่อเรียกชุดนวนิยาย รายละเอียดต่าง ๆ จาก *Contre sainte-Beuve* ไม่ว่าจะเป็นแนวคิด ภาพพจน์ เรื่องเล่า จากเหตุการณ์ หรือ “ตัวละคร” จะถูกนำกลับมาหล่อหลอมให้เข้ากับ “ปริบท” ใหม่ มีบทบาทหน้าที่ต่างออกไปและมีความสลับซับซ้อนมากกว่าเดิม (63) ดังปรากฏตัวอย่างให้เห็นมากมาย เช่น “ตัวละคร” ที่เป็นสมาชิกของสังคมชั้น สูงเป็นเพียงตัวแทนของผู้อ่านนวนิยายของบัลซัค มิใช่ “ภาพสะท้อน” มิติทางสังคมเหมือนใน *Le Côté de Guermantes* ส่วนประสบการณ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับความทรงจำที่กลับคืนมาโดยบังเอิญก็เป็นเพียงตัวอย่างประกอบ การอธิบาย มิใช่ “ปมเรื่อง” ที่นำไปสู่การย้อนรำลึกถึงชีวิตวัยเด็กเช่นเดียวกับฉากที่ผู้เล่าเรื่องได้ลิ้มรสขนมมัตเดอแลน และมีได้เป็น

“สัญญาณนำทาง” ผู้เล่าเรื่องบนเส้นทางแห่งการแสวงหา “ความจริงแท้” ฯลฯ อย่างไรก็ดี พรูสต์ จะยังคงยึดมั่นกับองค์ประกอบหลักบางประการที่เขาได้ค้นพบใน *Contre sainte-Beuve* กล่าวคือ แก่นเรื่องสำคัญ ๆ และ “โครงสร้าง” ของนวนิยาย ทั้งวิธีการเล่าเรื่องย้อนหลัง และการนำเสนอแนวคิดเฉพาะตนเกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานวรรณกรรมในตอนจบ

บทสรุป

งานเขียนที่พรูสต์เรียกชื่อว่า *Contre sainte-Beuve* ประกอบด้วยข้อเขียนอันหลากหลายยากที่จะจำกัดขอบเขตได้ชัดเจน และเป็นงานเขียนที่ได้รับผลกระทบอย่างต่อเนื่องจากการปรับเปลี่ยน แก้ไขเพิ่มเติม ตลอดระยะเวลาการทำงาน แต่ท้ายที่สุด พรูสต์ก็ตกใจที่จะเสนองานเขียนเรื่องนี้ต่อสำนักพิมพ์ โดยระบุว่าเป็งาน วรรณกรรมประเภทนวนิยายในราวกลางเดือนสิงหาคม 1909 จึงอาจกล่าวได้ว่า สำหรับพรูสต์ การเขียน “นวนิยาย” มิใช่การเลือกใช้รูปแบบที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้า หากเป็นความพยายามในการค้นหาทั้งแนวคิดอันเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะตัวและรูปแบบในการนำเสนอแนวคิดนั้นไปพร้อม ๆ กัน “นวนิยาย” ที่พรูสต์ได้ค้นพบมีคุณสมบัติประการสำคัญคือ นอกจากจะเป็นรูปแบบที่เอื้อต่อการประมวลความหลากหลายเข้าด้วยกันเป็นหนึ่งเดียวแล้ว ยังเป็น “กรอบ” การทำงานที่มีความยืดหยุ่น สามารถรองรับส่วนที่ขยายเพิ่มเติมทั้งหมดได้โดยไม่เบี่ยงเบนไปจากจุดหมาย ปลายทางอันมั่นคงแน่นอน

เชิงอรรถ

- (1) Philip Kolb, éd., *Correspondance de Marcel Proust.*, Paris, Plon, 1981 - 2, t. VIII, pp. 320, 323 - 324, 331 และ t. IX, pp. 20 - 21, 61 - 62, 116, 129, 146, 151, 155, 161, 190 - 191, 192 - 193.
- (2) จดหมายถึง Georges de Lauris : “*Ce qui a le plus de chance de paraître un jour est Sainte-Beuve [...]*”. Philip Kolb, éd., *Op. cit.*, t. IX, p. 61.
- (3) Marcel Proust, *Contre Sainte-Beuve.*, Paris, Gallimard (La Pléiade), 1971, p. 219.
- (4) *Ibid.*, pp. 189 - 190.
- (5) Annie Prassoloff et José-Luis Diaz, éd., *Sainte-Beuve. Pour la critique.*, Paris, Gallimard (Folio-essais), 1992, pp. 145 - 164.
- (6) อ้างจาก Marcel Proust, *Op. cit.*, p. 219.
- (7) อ้างจาก *Ibid.*, p. 832.
- (8) *Ibid.*, p. 220.

- (9) “*Je viens de relire, ou d'essayer, les romans de Stendhal ; ils sont franchement détestables.*”
อ้างจาก *Ibid.*, p. 232.
- (10) “*Ses romans sont ce qu'ils peuvent, mais ils ne sont pas vulgaires.*” อ้างจาก *Ibid.*, p. 233.
- (11) *Ibid.*, pp. 222 - 223. *passim*.
- (12) *Ibid.*, p. 223.
- (13) *Ibid.*, pp. 221 - 222.
- (14) *Ibid.*, p. 225. ประวัติชีวิตบางตอนของโบดแลร์จะเป็นตัวอย่างสนับสนุนความคิดของพรุสต์ในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี ในจดหมายทุกฉบับที่โบดแลร์เขียนถึงแซงต์เบิฟซึ่งในขณะนั้นเป็นนักวิจารณ์วรรณกรรมผู้มีชื่อเสียงและราชบัณฑิต กวีผู้ยิ่งใหญ่จะแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตน ขอความอนุเคราะห์ให้แซงต์เบิฟช่วยสนับสนุนผลงานที่ตีพิมพ์ ช่วยแก้ข้อกล่าวหาเมื่อถูกฟ้องร้องในฐานะผู้แต่ง *Les Fleurs du Mal* ว่าผิดศีลธรรม ทำลายศาสนา แต่แซงต์เบิฟไม่เคยให้ความสนใจกับผลงานของโบดแลร์ อีกทั้งบายเมียงที่จะให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนทั้งสองทำให้ พรุสต์ได้ตระหนักว่าแม้ตัวเองก็ไม่อาจสามารถแยกแยะ “บุคคล” หรือ “moi” ต่าง ๆ ที่รวมอยู่ในตัวของเขาเองออกจากกันได้ ดังนั้น ผู้ใกล้ชิดหรือผู้ที่เคยได้พบกวีผู้นั้นในวงสังคมโดยไม่เคยอ่านและไม่เข้าใจผลงานของเขาก็จะรู้จักแต่ “บุคคล” ที่แตกต่างไปจาก “บุคคล” ผู้สร้างสรรค์งานประพันธ์ จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้โดยง่าย ข้อสรุปที่ได้เป็นการคัดค้านแนวคิดและวิธีการของแซงต์เบิฟ “*Tout cela vient à l'appui de ce que [je disais], que l'homme qui vit dans un même corps avec tout grand génie a peu de rapport avec lui, que c'est lui que ses intimes connaissent, et qu'ainsi il est absurde de juger comme Sainte-Beuve le poète par l'homme ou par le dire de ses amis.*” *Ibid.*, p. 248
- (15) *Ibid.*, pp. 225 - 226.
- (16) *Ibid.*, pp. 227 - 228.
- (17) *Ibid.*, p. 228.
- (18) ลักษณะของการสนทนาในงานเขียนของแซงต์เบิฟสะท้อนให้เห็นในภาษาที่ใช้ ซึ่งมีสำนวนพูดปะปนอยู่มาก พรุสต์เคยล้อเลียนลีลาการเขียนของแซงต์เบิฟใน *pastiche* ซึ่งเป็นการทำงาน “วรรณคดี วิจารณ์ภาคปฏิบัติ” (“*la critique en action*”) ของเขา *pastiche* เรื่องดังกล่าวลงพิมพ์ใน *Le Figaro* ฉบับวันที่ 14 มีนาคม 1908 เป็นบทความ (สมมุติ) ที่แซงต์เบิฟเขียนวิจารณ์นวนิยาย (สมมุติ) ของโพลแบร์ตเกี่ยวกับคดีนายเลอมวน (Lemoine) ผู้กระทำการฉ้อโกงเงินจากบริษัทค้าเพชรใหญ่ไปเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมี *pastiche* อีกเรื่องหนึ่งที่ไม่ได้ตีพิมพ์เป็นบทความ (สมมุติ) ที่แซงต์เบิฟเขียนวิจารณ์ตอนหนึ่ง (สมมุติ) ใน *Le Mémoire d'Outre-Tombe* ของซาโตบรียองเกี่ยวกับคดีเลอมวนเช่นเดียวกัน Jean Milly ได้ทำการวิเคราะห์ *pastiche* ที่พรุสต์ได้เขียนล้อเลียนนักประพันธ์คนสำคัญ ๆ หลายคนไว้โดยละเอียดในหนังสือเรื่อง *Les Pastiches de Proust* (Paris, Armand Colin, 1970)
- (19) Marcel Proust, *Op. cit.*, p. 231.
- (20) *Ibid.*, p. 224.
- (21) “*L'oeuvre de Sainte-Beuve n'est pas une oeuvre profonde.*” *Ibid.*, p. 221 ; “*En aucun temps de sa vie Sainte-Beuve ne semble avoir conçu la littérature d'une façon vraiment profonde.*” *Ibid.*, p. 225.

- (22) *Ibid.*, p. 216.
- (23) “[...] *L’intelligence ne mérite pas la couronne suprême [...] elle n’a dans la hiérarchie des vertus que la seconde place [...].*” ผู้เขียนบทความเป็นผู้ขีดเส้นใต้ *Ibid.*, p. 216.
- (24) *Ibid.*, p. 211.
- (25) ผู้เขียนบทความเลือกที่จะแปล “*mon grand-père*” ด้วยคำว่า “คุณตา” เนื่องจากบ้านในชนบทที่พรุสต์เอ่ยถึง ในที่นี้มีไร่บ้านของญาติฝ่ายบิดาที่ Illiers ซึ่งครอบครัวของพรุสต์จะไปพักในช่วงฤดูใบไม้ผลิ (เทศกาลอีสเตอร์) แต่เป็นบ้านของ Louis Weil ญาติฝ่ายมารดา มีศักดิ์เป็นตาของพรุสต์ ซึ่งตั้งอยู่ที่ Auteuil ชานกรุงปารีส พรุสต์และน้องชายเกิดที่บ้านหลังนี้ ในวัยเด็กทั้งเขาและน้องไปพักผ่อนที่นี้เป็นประจำช่วงฤดูร้อน บ้านนี้ถูกรื้อถอนไปนานแล้ว เพราะมีการตัดถนนผ่าน โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือชีวประวัติของพรุสต์ รวบรวมโดย Ghislain de Diesbach (Paris, Perrin, 1991)
- (26) Marcel Proust, *Op. cit.*, p. 212.
- (27) *Ibid.*, p. 214.
- (28) ข้อความนี้มิใช่การปฏิเสธกวีนิพนธ์ แต่ชี้ให้เห็นว่างานวรรณกรรมในอุดมคติของพรุสต์มีความหมายครอบคลุม กว้างขวาง หากอ่านประโยคต่อไปประกอบน่าจะเข้าใจได้ว่ากวีนิพนธ์ถูกประมวลไว้เป็นองค์ประกอบหนึ่งด้วยแล้ว
- (29) *Ibid.*, p. 216.
- (30) “*Il arrive après cette nuit d’insomnie, et ce qu’il voit alors, pour ainsi dire détaché de la réalité par cette nuit d’insomnie, par ce retour dans un pays qui est plutôt pour lui un passé qui existe au moins autant dans son coeur que sur la carte, est entremêlé si étroitement aux souvenirs qu’il continue à évoquer, [...].*” *Ibid.*, p. 238.
- (31) *Ibid.*, p. 237.
- (32) “[*Je*] *pourrais les dénombrer, ces mystérieuses lois de la pensée que j’ai souvent souhaité d’exprimer et que je trouve exprimées dans Sylvie [...].*” *Ibid.*, p. 239.
- (33) “[...] *les souffrances qu’il raille, qu’il présente avec cette impassibilité, on sent qu’il les a ressenties jusqu’au fond de ses nerfs.*” *Ibid.*, p. 250.
- (34) “*Se traînent, comme font les animaux blessés,*” และ “*Ces yeux sont des puits faits d’un million de larmes...*” อ้างจาก *Ibid.*, p. 250.
- (35) *Ibid.*, p. 252.
- (36) *Ibid.*, p. 254, 255, 258.
- (37) *Ibid.*, p. 255.
- (38) *Ibid.*, p. 299.
- (39) สิ่งที่พรุสต์กล่าวไว้อย่างย่อ ๆ ในที่นี้ได้รับการอธิบายเพิ่มเติมโดยละเอียดในบทความเรื่อง “*A Propos du «style» de Flaubert*” ซึ่งลงพิมพ์ในวารสาร *Nouvelle Revue Française* ฉบับเดือนมกราคม 1920 เพื่อคัดค้านความคิดเห็นของอัลแบร์ต ติโบเดท์ (Albert Thibaudet) บทความนี้ถูกรวบรวมมาตีพิมพ์อีกครั้งใน *Ibid.*, pp. 586 - 600.
- (40) “*Le style est tellement la marque de la transformation que la pensée de l’écrivain fait subir à la réalité, que, dans Balzac, il n’y a pas à proprement parler de style.*” *Ibid.*, p. 269.

- (41) *Ibid.*, pp. 270 - 271.
- (42) *Ibid.*, p. 273. การแสดงออกของโวหาร (Vautrin) ต่อลูเชีย เดอ รูบองเพร (Lucien de Rubempré) เป็นตัวอย่างของพฤติกรรมที่ซ่อนเร้นความรู้สึกที่แท้จริง และจัดเป็น “จิตวิทยาแบบพิเศษ” ซึ่งหมายถึง จิตวิทยาตัวละครรวมเพศเรื่องราวเกี่ยวกับตัวละครกลุ่มนี้จะเป็นแก่นเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญใน *A la recherche du temps perdu*
- (43) *Ibid.*, p. 274.
- (44) “[...] un littérateur à qui l'idée serait venue de traiter vingt fois, avec des lumières diverses le même thème, et qui aurait la sensation de faire quelque chose de profond, de subtil, de puissant, d'écrasant, d'original, de saisissant, comme les cinquante cathédrales ou les quarante nénuphars de Monet.” *Ibid.*, p. 276.
- (45) “Bien montrer pour Balzac [...] les lentes préparations, le sujet qu'on ligote peu à peu, puis l'étranglement foudroyant de la fin. Et aussi l'interpolation des temps [...], comme dans un terrain où les laves d'époques différentes sont mêlées.” *Ibid.*, p. 289.
- (46) แม้จะมีการกล่าวถึงประวัติชีวิตของผู้แต่งอยู่บ้าง แต่ก็เพื่อชี้ให้เห็น “ข้อด้อย” ของปัจเจกบุคคลผู้นั้น ซึ่งตรงกันข้ามกับ “ความเป็นเลิศ” ที่ถ่ายทอดออกมาในผลงานของเขา เช่น ความแตกต่างระหว่างแรรวัล ซึ่งกลายเป็นคนวิกลจริตและ ผู้แต่งเรื่อง Sylvie ซึ่งมีอัจฉริยภาพในการใช้ภาษา เป็นต้น
- (47) พรุสต์ไม่เคยลงวันที่ในจดหมายส่วนตัวแม้แต่ฉบับเดียว ทำให้เกิดปัญหาในการตีความและลำดับเหตุการณ์เกี่ยวกับการทำงานประพันธ์ของเขา นักวิจัยชาวอเมริกันชื่อ ฟิลิป คอลบ (Philip Kolb) เป็นผู้คลี่คลายปัญหาดังกล่าว โดยรวบรวมจดหมายของพรุสต์มาทำการศึกษาอย่างจริงจังและเป็นระบบ จนได้ข้อสันนิษฐานที่น่าเชื่อถือและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป ผู้เขียนบทความจึงยึดถือวัน เดือน ปี ที่ปรากฏใน *Correspondance de Marcel Proust*. ของสำนักพิมพ์ Plon ซึ่งฟิลิป คอลบ เป็นผู้นำมาจัดพิมพ์เป็นหลัก
- (48) Philip Kolb, éd., *Correspondance de Marcel Proust.*, Paris, Plon, 1981, t. VIII, pp. 320 - 321.
- (49) “Merci pour votre conseil. C'est le bon . Mais le suivrais-je. Peut'êtr (sic) pas, et pour une raison que sans doute vous approuverez.” *Ibid.*, p. 323.
- (50) โปรดดูรายละเอียดในจดหมายฉบับต่าง ๆ ที่อ้างถึงแล้วในเชิงอรรถหมายเลข (1)
- (51) Marcel Proust, *Op. cit.*, pp. 217 - 218.
- (52) สิ่งที่พรุสต์เรียกว่า “le dilettantisme littéraire” นี้ เป็น “ข้อเสีย” ประการสำคัญของสวันน (Swann) ใน *A la recherche du temps perdu*
- (53) Marcel Proust, *Op. cit.*, pp. 279 - 285.
- (54) “Du reste, ce Balzac, c'était un mauvais homme. Il n'y a pas un bon sentiment dans ce qu'il écrit, il n'y a pas de bonnes natures. C'est toujours désagréable à lire, il ne voit jamais que le mauvais côté de tout. Toujours le mal.” *Ibid.*, p. 284.
- (55) Marcel Proust, *Le Carnet de 1908.*, établi et présenté par Philip Kolb, Paris, Gallimard, 1976, p. 76.

- (56) Marcel Proust, *Contre Sainte-Beuve.*, éd. Bernard de Fallois, Paris, Gallimard (Idées), 1954.
- (57) Marcel Proust, *A la recherche du temps perdu.*, édition publiée sous la direction de Jean-Yves Tadié, Paris, Gallimard (La Pléiade), t. I, 1987, p. XXXVI. ข้อเขียนที่ดูจะไม่เกี่ยวข้องกับปฏิเสศแนวคิดของแซงต์เบ็ฟโดยตรงน่าจะเป็น Marcel Proust, *Contre Sainte-Beuve.*, éd. Pierre Clarac avec la collaboration d'Yves Sandre, Paris, Gallimard (La Pléiade), 1971, pp. 293 - 294 และ 295 - 298.
- (58) Marcel Proust, *A la recherche du temps perdu.*, édition publiée sous la direction de Jean-Yves Tadié, Paris, Gallimard (La Pléiade), t. I, 1987, pp. XLV - XLVI.
- (59) *Ibid.*, pp. XLII.
- (60) ฉ็อง อีฟส์ ตาดิเย ได้ลองปะติดปะต่อเรื่องราวจากข้อเขียนในสมุดทั้งสิบเล่ม โดยอาศัยข้อมูลจาก *Le Carnet de 1908* รวมทั้งจดหมายบางฉบับที่บ่งบอกถึงความประสงค์ของพรูสต์ว่า โปรดดูรายละเอียดใน *Ibid.*, pp. XLIII - XLIV.
- (61) สัตส่วนของ “เรื่องเล่า” คิดเป็น 2 ใน 3 ของทั้งหมด (ประมาณ 250 - 300 หน้าพิมพ์) และข้อเขียนที่นำเสนอ แนวคิดเชิงวรรณคดีวิจารณ์มีความยาวราว 1 ใน 3 (ประมาณ 125 - 175 หน้าพิมพ์)
- (62) Philip Kolb, éd., *Correspondance de Marcel Proust.*, Paris, Plon, 1982, t. IX, pp. 155 - 156.
- (63) การเปรียบเทียบข้อเขียนฉบับร่างกับนวนิยายที่ตีพิมพ์จะชี้ให้เห็นกระบวนการทำงานและแนวคิดสร้างสรรค์ของพรูสต์ ในฐานะนักเขียนนวนิยายได้เป็นอย่างดี แต่การวิเคราะห์ดังกล่าวอยู่นอกเหนือขอบเขตของบทความนี้

ความสัมพันธ์ระหว่าง Orgon กับ Tartuffe ในบทละครเรื่อง *Tartuffe* ของ Molière

ปณิธิ หุ่นแสง

ผู้ที่คุ้นเคยกับบทละครของ Molière ย่อมสังเกตได้ไม่ยากว่าหลังจากความสำเร็จของบทละครเรื่อง *L'Ecole des femmes* (ค.ศ. 1662) แล้ว Molière ไม่สู้จะสนใจกับการผูกโครงเรื่องนัก ยกเว้นบทละครเรื่อง *Dom Juan* (ค.ศ. 1665) และ *Le Misanthrope* (ค.ศ. 1666) แล้ว บทละครเรื่องสำคัญ ๆ ส่วนใหญ่ที่ Molière เขียนต่อมาโดยเฉพาะบทละครที่มี 5 องก์ จะมีโครงเรื่องเหมือนกัน คือ หนุ่มสาวคู่หนึ่งหรือสองคู่รักใคร่กัน แต่ความรักถูกขัดขวางโดยพ่อหรือแม่ที่ใช้อำนาจอย่างเด็ดขาด จุดสนใจของเรื่องมิได้อยู่ที่ความรักของหนุ่มสาวแต่อยู่ที่ตัวอุปสรรค คือ ตัวพ่อ (หรือแม่) ซึ่งกดขี่ลูก ๆ เนื่องจากมีความคลั่งไคล้ หรืออุปทานหัตถ์ติดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกิดเป็นข้อขัดแย้งกับลูก ๆ และสมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัว ศิลปะการเขียนบทละครของ Molière มิได้อยู่ที่การผูกโครงเรื่องให้ยกย่อนชวนติดตามแต่อยู่ที่การกำหนดพฤติกรรมของตัวละครที่เป็นอุปสรรคความรักของหนุ่มสาวให้หลากหลายแตกต่างกันออกไป แล้วพัฒนาพฤติกรรมนั้น ๆ ให้ซับซ้อนน่าสนใจ จนตัวละครเหล่านี้เป็นศูนย์กลาง เป็นแกนหลักสำหรับคุณสมบัติของเรื่องบ่อยครั้งคู่รักหนุ่มสาว หรือ “พระเอก-นางเอก” ถูกทิ้งให้อยู่ในเงามืดของบทละคร ผู้อ่านผู้ชมจะประทับใจกับบทบาทของ Harpagon, Jourdain, Argan, Philaminte ยิ่งกว่าคู่พระคู่นางอย่าง Elise-Valère Cléante-Mariane (*L'Avare*), Cléonte-Lucile (*Le Bourgeois gentilhomme*) Cléante-Angélique (*Le Malade imaginaire*) หรือ Clitandre-Henriette (*Les Femmes savantes*)

บทละครเรื่อง *Tartuffe* ก็อยู่ในกรอบเดียวกัน กล่าวคือ หนุ่มสาวคู่หนึ่งคือ Valère กับ Mariane รักกัน แต่พ่อของ Mariane คือ Orgon เป็นอุปสรรคของความรักระหว่างเขาและเธอ Orgon ไม่ยินยอมให้ลูกสาวแต่งงานกับชายที่เธอรัก ทั้งยังบังคับให้เธอยอมรับผู้ที่เขาอุปถัมภ์ไว้ในบ้านคือ Tartuffe เป็นสามี Orgon ไม่แตกต่างจากตัวละครผู้เป็นพ่อในบทละครเรื่องอื่น ๆ คือถืออำนาจในฐานะเป็นหัวหน้าครอบครัวและบุพการีบังคับคนในปกครองโดยไม่ยอมฟังเสียงทัดทานใด ๆ ยิ่งกว่านั้น อำนาจของ Orgon ดูจะยิ่งใหญ่ใช้กดขี่ได้อย่างเข้มงวดมากกว่าพ่อคนอื่น ๆ เพราะนอกจาก Orgon จะเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดีเยี่ยมแล้ว ยังเป็นผู้มีเกียรติยศสูงเคยรับใช้ประมุขของรัฐมาก่อน (I, 2 : 182)* Orgon จึงเป็นตัวละครที่มีทั้งเงินและยศศักดิ์ในสังคมเป็นเครื่องเสริมอำนาจของตน ข้อที่น่ากลัวก็คือ Orgon ออกคำสั่งตามอำเภอใจโดยไม่คำนึงถึง

* การอ้างอิงบทละครของ Molière จะอ้างตามฉบับพิมพ์ในชุด “Classiques Garnier” ของสำนักพิมพ์ Garnier Frères ชำระและทำคำอธิบายโดย Robert Juanny ตีพิมพ์เมื่อปี ๑๙๖๒ ตัวเลขที่ใช้ในการ อ้างอิงหมายถึงองก์ ฉากและหมายเลขวรรค ถอนตามลำดับ

ความถูกผิด ยึดเอาความคิดของตนเป็นมาตรฐานไม่อิงเหตุผลความชอบธรรมใด ๆ อัจฉริยะและความปรารถนาของเขาเป็นเกณฑ์ตัดสินจนแม้ในเรื่องของ ความจริง

Mariane - Pourquoi me faire dire une telle imposture?

Orgon - Mais je veux que cela soit une vérité [...]

(I, 2 : 450-451)

Orgon ไม่คำนึงถึงข้อเท็จจริง เหตุผล และความยุติธรรม ข้อนี้เห็นได้ชัดจากการที่เขาคืนคำพูดที่เคยให้ไว้ว่าจะยินยอมให้ Mariane แต่งงานกับ Valère และกลับขึ้นใจลูกสาวยกเธอให้แก่ Tartuffe (II, 2 : 520-525) การเลือกลูกเขยเช่นนี้ไม่มีเหตุผลอื่นใดนอกจากความพึงพอใจของตนเอง เขาอ้างว่าการเลือกสามีผู้นี้ให้ Mariane ก็เพราะเธอน่าจะทำใจให้มีความสุขกับ Tartuffe ได้

«[...] Dites moi, donc ma fille

Qu'en toute sa personne un haut mérite brille,

Qu'il touche votre cœur, et qu'il vous serait doux

De le voir par mon choix devenir votre époux.»

(II, 1 : 441-444)

แต่ถึงแม้การแต่งงานครั้งนี้จะเป็นความทุกข์ของ Mariane ความทุกข์นี้ก็จะเบียดเบียนให้เธอพบความสุขนิรันดร์ต่อไป

«[...] Plus votre cœur répugne à l'accepter,

Plus ce sera pour vous matière à mériter.

Mortifiez vos sens avec ce mariage,

Et ne me rompez pas la tête davantage.»

(IV, 3 : 1303-1306)

ความดั่งดันของ Orgon ที่จะจับลูกสาวของเขาแต่งงานกับ Tartuffe ให้จงได้ ทำให้ความสนใจของผู้อ่านผู้ชมเลยไปถึงบุคคลที่ Orgon พยายามยัดเยียดให้ลูกสาวด้วยเช่นกัน Dorine สาวใช้ในบ้าน กล่าวถึงชายผู้นี้ว่าเป็นคนไร้หัวนอนปลายเท้าซึ่งเข้ามาเป็นใหญ่ในบ้าน («un inconnu [qui] câans s'impatronise»- I, 1: 62) ตามคำของ Dorine Tartuffe ไม่เพียงแต่ปฏิบัติตัวประหนึ่งว่าเป็นสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น แต่ยังมีตนทำหน้าที่คขวางทุกสิ่งทุกอย่างราวกับเป็นประมุขของบ้านเสียเอง (I, 1 : 65-66) ในสององก์แรกของบทละครแม้ Tartuffe จะยังไม่ปรากฏตัว แต่ชื่อของเขาก็ออกจากปากหนึ่งไปสู่อีกปากหนึ่งอยู่ตลอดเวลา ทุกคนกล่าวถึง Tartuffe ทั้งในเรื่องรูปร่าง พฤติกรรมนิสัยใจคอ ดูเหมือน Tartuffe จะเป็นตัวการสำคัญทำให้สมาชิกในครอบครัวของ Orgon แตกแยกออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือ Orgon กับ Madame Pernelle ผู้เป็นแม่ซึ่งนิยมเทิดทูน Tartuffe อีกฝ่ายหนึ่งคือสมาชิกคนอื่น ๆ ซึ่งรวมถึงภรรยาของ Orgon ลูกชาย ลูกสาว พี่เขย ตลอดจนสาวใช้ทุกคนล้วนแสดงที่ท่ารังเกียจ เห็นว่าเป็นผู้บุกรุก อาศัยความมั่งงายของเจ้าบ้านแผ่อำนาจเข้าปกครองตีเตียนความประพฤติของคนในบ้าน Damis ซึ่งเป็นลูกชายของ Orgon นั้นไม่อาจทนพฤติกรรมแบบวางอำนาจของ Tartuffe ได้

«Quoi! je souffrirai, moi, qu'un cagot de critique

Vienne usurper céans un pouvoir tyrannique,

Et que nous ne puissions à rien nous divertir

Si ce beau Monsieur-là n'y daigne consentir?»

(I, 1 : 45-48)

ฝ่าย Dorine เชอบอกแก่ Madame Pernelle ตามตรงว่าแท้จริงแล้ว Tartuffe เป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก แพรพราวด้วยเล่ห์เหลี่ยม

«Il passe pour un saint dans votre fantaisie:
Tout son fait, croyez-moi, n'est rien qu'hypocrisie».

(I, 1 : 69-70)

ไม่ว่า Damis จะแสดงอาการโกรธเกรี้ยวรุนแรงเพียงใด หรือ Dorine จะพยายามแสดงธาตุแท้ของ Tartuffe ด้วยข้อกล่าวโทษร้ายแรงต่าง ๆ ทั้งความจะกละมักมาก (I, 4 : 239-240) ความเกียจคร้าน (I, 4 : 246-249) ความโอ้อวดทะนงตัว (II, 2 : 495-500) แต่ Orgon ก็ไม่เคยรับฟังเขาไม่โยนดีต่อเสียงคร่ำครวญของลูกสาว (IV, 3) ไม่ใส่ใจกับถ้อยคำของภรรยาซึ่งตกตาง เสียสติความมืดบอดของเขา («votre aveuglement fait que je vous admire», III, 4 : 1314) และถึงแม้พี่เขยจะชักจูงให้เขาเปลี่ยนทัศนคติด้วยโวหารยืดยาวทูลทูลเพียงใด Orgon ก็บอกรัดเสียด้วยคำพูดเพียงไม่กี่คำ (I, 5 : 408) เสียงทัดทานดังก้องเตือนซึ่งมีผู้ร่ำบอกเขา ครั้งแล้วครั้งเล่า นั้น ดูราวกับ Orgon จะอดหูเสียไม่ปรารถนาจะได้ยิน เขายังคงนิยมยินดีในตัว Tartuffe ปรารถนาจะได้มาเป็นเขยสุดท้าย Orgon มอบทุกสิ่งที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนให้แก่ Tartuffe จนหมดสิ้น ไม่เพียงแต่ลูกสาว เขาไว้วางใจให้ชายพเนจรดูแลรักษาความลับ ยกทรัพย์สินเงินทองให้ครอบครอง จนสุดท้าย เมื่อเขาตระหนักด้วยตนเองว่า Tartuffe ปรารถนาจะช่วงชิงเอาภรรยาของเขาไปด้วย Orgon จึงจำต้องยอมรับว่า Tartuffe เป็นเพียงกาฝากที่เกาะกินเขาด้วยความจะกละ ละโมภ ต้องการทุกสิ่งที่เป็นของเขาและร้ายพอที่จะไล่เขาออกจากบ้านซึ่งเขาเป็นเจ้าของได้

นักวิจารณ์ส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่า การที่ Orgon หลงใหลในตัว Tartuffe จนสละให้ได้แม้แต่ทรัพย์สินของตนและความสุขของลูก ก็เพราะเขาเชื่อว่า Tartuffe เป็นผู้ทรงศีล เป็นบุคคลที่เคร่งในศาสนา สามารถชี้ทางธรรมะนำไปสู่ความสุขที่แท้จริงตามคติในศาสนาได้ Orgon หวังว่า ชายยากจนผู้ซึ่งเขาอุปถัมภ์ยกย่องไว้ในบ้านนี้ จะเป็นผู้ที่ช่วยให้เขาเป็นอิสระหลุดพ้นบาปอันเกิดจากพันธนาการทางโลก หากเขาเชื่อฟัง Tartuffe เขาก็จะพบความสุขอันเป็นโลกุตระ Marcel Gutwirth อธิบายสาเหตุที่ทำให้ Orgon ลุ่มหลงในตัว Tartuffe ดังนี้

Coiffé de son Tartuffe, Orgon brave sa famille, mise son bien, son honneur sur
«le pauvre homme» qui incarne à ses yeux l'humilité chrétienne, et il se donne
l'illusion ce faisant de sauver son ,me au mépris des biens de ce monde.

(1966 : 117)

Gutwirth สรุปว่า «La quête du Ciel, pour Orgon, aboutit à Tartuffe.» (Ibid : 176) Jacques Morel ก็มีความเห็นไม่แตกต่างจาก Gutwirth

Avoir recueilli Tartuffe chez lui est pour Orgon la source de divines
bénédictions. Ce pauvre est à juste titre devenu le maître du temporel et du
spirituel dans la maison de ce pieux bourgeois. Il s'établit entre le protégé et
le protecteur une «communication», celui-ci apportant la sécurité matérielle
et celui-là la profusion des grâces dont il semble être le détenteur.

(1993 : 79)

ความเห็นที่ว่า Orgon ผูกพันอยู่กับ Tartuffe เพราะเชื่อในหน้ากากศาสนาที่ Tartuffeสวมอยู่จะเป็นที่แพร่หลายในหมู่นักศึกษาโดยทั่วไป ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ Pol Gaillard เขียนไว้ในหนังสือคู่มือสำหรับบทละครเรื่อง *Tartuffe* ว่า

«Orgon est tellement ‘fou’ de Tartuffe [...], tellement persuadé qu’ils sont tous deux ensemble sur les chemins du Ciel.»

(1984 : 45) ตามความเห็นดังกล่าวนี้ นักวิจารณ์บางคนเช่น Robert Guichemerre (1978 : 58) ลงความเห็นชัดเจนว่า Orgon เป็นคน “โง่” (imbécile) รู้ไม่เท่าทันกลลวงของ Tartuffe

การใช้ความเชื่อทางศาสนาเป็นเหตุผลอธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง Orgon กับ Tartuffe มักจะควบคู่กับคำอธิบายที่ว่า Molière เขียนบทละครเรื่องนี้เพื่อล้อเลียนเสียดสีวัตรปฏิบัติของบรรดาผู้เคร่งศาสนาในสมัยของตนซึ่งรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งและมีอิทธิพลสูงในสมัยนั้นไม่แต่เฉพาะในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณี แต่มีอำนาจแทรกซึมกว้างขวางในแวดวงการเมืองด้วย (ดู Gaillard 1984 : 5-19) Roger Guichemerre ชี้ให้เห็นว่าบทเจรจาของตัวละครบางตัวเป็นการโจมตีการยึดเอาศาสนาเป็นสรณะด้วยทัศนะที่เข้มงวดและในอาการโอ้อวด

Les tirades cinglantes de Cléante dénoncent une conception de la religion rigoriste et indiscreète, et partant suspecte, exaltant au contraire une dévotion plus humaine et indulgente, plus conforme sans doute au tempérament de Molière - on ne sait évidemment rien sur ses croyances, mais la foi de ce comédien, ami de libertins notoires, devait être assez tiède -, et aussi aux opinions du jeune roi et de la Cour frivole qui l’entourait.

(1978 : 58-59)

หนังสือประวัติวรรณคดีบางเล่มวิเคราะห์ลักษณะนิสัย พฤติกรรม และคำพูดของตัวละครเพื่อสันนิษฐานว่า Molière อาศัยบุคคลใดบ้างที่มีตัวตนอยู่จริงในสมัยของเขาเป็นวัสดุสำหรับสร้างสรรค์ตัวละคร และสถานการณ์ในเรื่อง ตัวอย่างเช่นบทศึกษาของ Antoine ซึ่งสรุปว่า

Peinture d’un type social, la comédie de *Tartuffe* est également une satire. Molière n’est pas un observateur désintéressé. Il apporte de la passion à fustiger les dévots qu’il déteste.

(1956 : 304-305)

แม้ว่าการศึกษามติบทละครหรือวรรณกรรมโดยอิงบริบทร่วมสมัยของงานประพันธ์จะน่าสนใจและอาจช่วยให้เข้าใจงานชิ้นนั้น ๆ ได้ดีก็ตาม แต่ก็เป็นการกำหนดกรอบทำให้ความหมายของงานนั้นตายตัว จำกัดการตีความให้คับแคบไม่อาจมองเห็นความหมายในแง่มุมอื่น ๆ ที่ซ่อนเร้นอยู่ในงานนั้น ซึ่งอาจน่าสนใจยิ่งกว่าสำหรับผู้อ่านผู้ชมต่างยุคต่างสมัย ต่างวัฒนธรรมและมีได้มีปัญหาร่วมกับผู้ประพันธ์

Roland Barthes เคยกล่าวยกย่องบทละครของ Racine ไว้ว่าเป็นงานที่เปิดกว้างสำหรับแนวทางการวิจารณ์สมัยใหม่ทุกประเภทและยังปรารถนาให้มีผู้แสดงความเห็นกว้างขวางแตกต่างออกไปอีก

Essayons sur Racine, en vertu de son silence même, tous les langages que notre siècle nous suggère; notre réponse ne sera jamais qu’éphémère, et c’est pour cela qu’elle peut être entière [...].

(1979 : 8)

บทละครของ Molière แม้จะจัดอยู่ในประเภทสุขนาฏกรรม ก็น่าจะมีคุณสมบัติซ้อนได้เช่นเดียวกับ โศกนาฏกรรมของ Racine

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ชวนให้อ่าน Tartuffe ใหม่อีกครั้งก็คือ การอธิบายว่า Orgon คลั่งไคล้ Tartuffe ถึงขนาดที่ Elmire เรียกว่า “มีดบอด” และ Guichemerre เรียกว่าเป็นความ “โง่เขลา” ด้วยเหตุผลที่ว่า Orgon หลงถือเอา Tartuffe เป็นมัคคุเทศก์ที่อาจนำทางเขาไปพบความสุขนิรันดร์ตามศาสนคตินั้น ยิ่งทั้งปัญหาบางประการซึ่งไม่อาจอธิบายได้ด้วยเหตุผลที่สัมพันธ์กันอย่างน่าพอใจ

คำถามข้อแรกที่ควรพิจารณาคือ หาก Orgon ปรารถนาจะมีผู้ทรงศีลไว้เป็นที่พึ่งสำหรับชี้ทางสว่างจริง เหตุใดจึงเลือกเอา Tartuffe ในขณะที่ผู้คนในบ้านจนชั้นสวามีต่างก็เห็นความจอมปลอมของชายพเนจรผู้นี้ เหตุใด Orgon จึงเป็นคนเดียวที่มองไม่เห็น ถ้าจะกล่าวว่าดวงตาของ Orgon “มีดบอด” หรือชื่อว่า Orgon “โง่เขลา” ก็จำเป็นต้องอธิบายด้วยว่า เหตุใดเขาจึงตกอยู่ในสภาพเช่นนั้น การที่ Madame Pernelle เชื่อในความสุจริตของ Tartuffe トラバจนตอนจบของเรื่องนั้น พอจะเข้าใจได้เพราะเธอเป็นหญิงชรา เธออาจจะก้าวไม่ทันโลกอีกต่อไป สายตา ปัญญา และวิจารณ์ญาณของเธออาจคลาดเคลื่อนผิดพลาดไปได้อีกทั้งเธอก็มิได้พักอยู่บ้านเดียวกับ Tartuffe ตลอดเวลา แต่ Orgon มีไข้เช่นนั้น เขาเป็นหัวหน้าครอบครัว เขาไปโบสถ์เป็นประจำ ยังคงติดต่อกับโลกภายนอก (Orgon กลับเข้าบ้านในฉากที่ 2 ขององก์ที่ 1 หลังจากไปค้างที่อื่น 2 คืน - ดู I, 2 : 229) เขาเคยเป็นคนมีเหตุผล เคยรับราชการด้วยความกล้าหาญ เหตุใดจึงเป็นคนเดียวในบ้านที่หลอมละลายอยู่ในอำนาจของ Tartuffe ได้อย่างมง่ายตายเช่นนั้น

Dorine - Nos troubles l'avaient mis sur le pied d'homme sage,
Et pour servir son prince il montra du courage;
Mais il est devenu comme un homme hébété
Depuis que de Tartuffe on le voit entêté.

(I, 2 : 181-184)

Gutwirth อธิบายการที่ Orgon ลุ่มหลง Tartuffe อยู่เพียงลำพังด้วยเหตุผลง่าย ๆ ว่าเป็นเพราะ Tartuffe จงใจจะตบตาแต่เฉพาะ Orgon เท่านั้น

On s'est étonné que la grimace de Tartuffe, si apparent pour tous, si grossière, si caricaturale ait pu tromper Orgon avec quelque vraisemblance. L'explication n'est pas difficile. D'abord c'est à lui qu'elle s'adresse, elle est faite pour ainsi dire à sa mesure, et elle se déplace avec lui : il ne la voit jamais que de face.

(1966 : 111)

แต่ดูเหมือนการจะเข้าใจความรู้สึกผูกพันที่ Orgon มีต่อ Tartuffe จะไม่ง่ายอย่างที่ Gutwirth พยายามชี้ให้เห็น Tartuffe มิได้ใส่หน้ากากเฉพาะเมื่ออยู่ต่อหน้า Orgon เท่านั้น แม้เมื่อต้องเผชิญกับ Dorine Tartuffe ก็พยายามแสดงตัวว่าเป็นผู้เคร่งครัดในศาสนา ฝืนแต่ทางบุญ เมื่อ Tartuffe เข้าฉากครั้งแรกนั้นเขากำชับให้ผู้ติดตามจัดเครื่องแต่งกายของเขาให้กระชับแน่นเพื่อทรมานตนเอง เขาออกปากดั่ง ๆ ให้ได้ยินทั่วกันว่าเขาจะไปทำทานให้แก่คนคุก บทละครกำหนดไว้ชัดเจนว่า Tartuffe จงใจทำอาการดังกล่าวนี้เมื่อ “เห็น Dorine” (III, 2) และเมื่ออยู่กับ Dorine ตามลำพัง Tartuffe ยังยื่นผ้าเช็ดหน้าให้เธอคลุมหน้าอกของเธอซึ่งเขาอ้างว่า

ก่อนบัพต่อจิตวิญญาณของเขา (III, 2 : 860-862) ไม่ว่าจะอยู่ต่อหน้าผู้ใด Tartuffe ก็เล่นบทบาทที่กำหนดไว้ตลอดเวลา แม้ว่าผู้นั้นจะเป็นเพียงสาวใช้ซึ่งตั้งแต่เขาก้าวเข้ามาอยู่ในครอบครัวนี้ ไม่เคยแสดงท่าทีว่าจะหลงเชื่อคล้อยตามบทบาทของเขา จนแม้แต่ความรู้สึกเป็นมิตร เธอก็ไม่เคยแสดงให้ปรากฏ Tartuffe มิได้จงใจตกตาเฉพาะ Orgon แต่ Orgon เท่านั้นที่เขาสามารถชักจูงได้ตามแต่ใจจะต้องการ

ปัญหาประการที่สองอยู่ในฉากที่สำคัญเป็นที่รู้จักดีที่สุดฉากหนึ่งในบทละครทั้งหมดของ Molière คือฉากที่ 5 ขององก์ที่ 4 ในฉากนี้ Elmire ขอให้ Orgon ช้อนอยู่ใต้โต๊ะเพื่อฟังให้ได้ยินกับหูของตนว่า Tartuffe เกี่ยวพาเธอ เพื่อว่าสามีจะได้ประจักษ์ด้วยตนเองว่า บุคคลที่เขาบูชาประหนึ่งนักบุญนั้น แท้จริงคือคนทุศีลมากมากในกามคุณไม่เว้นแม้แต่ภรรยาของผู้ที่อุปถัมภ์เลี้ยงดูตนมา ข้อที่น่าฉงนก็คือปฏิกิริยาของ Orgon ในฉากนี้ซ้ำมาก ถ้า Orgon ศรัทธา Tartuffe เพียงเพราะเชื่อว่าเขาคือตัวแทนของคุณธรรมจริง Orgon น่าจะออกจากที่ซ่อนเมื่อได้ยิน Tartuffe เริ่มแสดงความรักต่อ Elmire (IV, 5: 1436-1453) โดยใช้ถ้อยคำที่เหยียดหยามของเขอย่างชัดเจนในเวลาอันรวดเร็ว การณ์กลับเป็นว่า Orgon ยังคงช้อนอยู่ใต้โต๊ะนั้นเป็นเวลานานอย่างยากจะเข้าใจ เขาทิ้งให้ Elmire ต้องทนกับการรุกรานของ Tartuffe ด้วยความอึดอัดใจ เธอพยายามหลีกเลี่ยง เบี่ยงบ่าย ส่งสัญญาณทั้งด้วยเสียงกระแอมไอและคำพูดที่แฝงนัยให้สามีใต้โต๊ะเข้าใจว่าถึงเวลาที่ควรจะออกจากที่ซ่อนแล้ว แต่ก็ไร้ผล Orgon ยังคงเงียบ ต่อเมื่อเธอขอให้ Tartuffe ออกจากห้องไปสำรวจให้แน่ใจว่าไม่มีผู้ใดผ่านไปมา Orgon จึงปรากฏตัวออกจากใต้โต๊ะ Jacques Guicharnaud ตั้งข้อสังเกตว่า Orgon มีพฤติกรรมเช่นเดียวกับโต๊ะที่ซ่อนเขาไว้ คือเป็นใบ้และมองไม่เห็น ฉากนี้ยังให้ผู้ชมสิ้นความอดทนเช่นเดียวกับ Tartuffe และทิ้งให้ Elmire ไกลอันตรายเข้าไปทุกขณะ

Mais la table, masque et aussi symbole de l'aveuglement et de la surdité
d'Orgon, reste muette; la suite de la scène exaspère le désir de Tartuffe et
intensifie le danger que court Elmire.

(1984 : 120)

ผู้ชมบางคนอาจจะเห็นว่าบทละครต้องการเปิดโอกาสให้ Tartuffe เปิดเผยตัวจริงของตนให้ชัดเจนที่สุดก่อนที่ถึงจุดจบของเขา คำอธิบายดังกล่าวเป็นการอ้างเหตุผลตามศิลปะการเขียนบทละคร แต่ดูไม่ลืมนวลคล้องสมจริงตามสถานการณ์ในฉากนี้ น่าจะมีเหตุผลอย่างอื่นที่ทำให้ Orgon หลบอยู่ใต้โต๊ะนานเกินควร กว่าจะตัดสินใจออกมาขัดขวางการล่วงละเมิดของ Tartuffe

ข้อที่น่าพิจารณาอีกประการหนึ่งก็เกี่ยวกับพฤติกรรมของ Orgon อีกเช่นกัน ในฉากแรกขององก์ที่ 5 Orgon ได้เอ่ยถึงปมปัญหาใหม่ซึ่งไม่เคยอ้างถึงมาก่อนในตอนต้นเรื่อง Tartuffe ชูจะไล่ Orgon เพราะบ้านนี้ Orgon ได้มอบให้เป็นกรรมสิทธิ์ของเขาแล้ว แต่ Orgon เปิดเผยกับ Cléante ว่าสิ่งที่ทำให้เขาเป็นทุกข์อย่างหนักก็คือ เขาได้เคยมอบเอกสารสำคัญอย่างหนึ่งให้ Tartuffe ดูแล เอกสารนี้เป็นเอกสารลับของ Argas ซึ่งเป็นเพื่อนของ Orgon แต่ Argas ผู้นี้เป็นศัตรูของราชบัลลังก์ หาก Tartuffe ททรยศนำเอกสารที่ตกอยู่ในมือนี้ไปมอบให้แก่ ทางการ Orgon ย่อมตกอยู่ในความผิดต้องได้รับโทษหนักแน่ ข้อที่น่าสงสัยก็คือ Orgon ได้เคยรับใช้สนองพระเดชพระคุณประมุขของประเทศมาเป็นอย่างดี ดังที่เราทราบตั้งแต่ต้นเรื่อง เหตุใดบทละครจึงกำหนดให้ Orgon มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ของประมุขถึงขนาดยอมรับดูแลเอกสารลับให้ ทั้งที่รู้ดีว่าการกระทำเช่นนั้นอาจนำภัยมาสู่ตนในฐานะผู้ทรยศต่อแผ่นดิน ถ้าจะอธิบายว่า Molière สอดใส่สถานการณ์นี้เข้าไปเพื่อย้ำหายนะของ Orgon อันเป็นผลจากการหลงไว้ใจ Tartuffe หรือเพื่อนำเรื่องไปสู่การ

คลี่คลายโดยน้ำพระทัยเมตตาขององค์ประมุขผู้ซึ่งนอกจากทรงลงโทษคนลวงโลกแล้วยังทรงอภัยโทษให้แก่ Orgon ผู้เคยทำคุณแก่ประเทศด้วย อย่างไรก็ตาม หากยอมรับเหตุผลดังกล่าว ก็ต้องยอมรับด้วยว่า ศิลปะการเขียนบทละครของ Molière ไม่แนบเนียนนัก เพราะเหตุการณ์ใหม่ที่เสริมเข้าไปนั้นดูเป็นการจงใจของผู้ประพันธ์จนเกินไป ทั้งยังมีความขัดแย้งกับการกระทำของตัวละครที่บุฟิณมาตั้งแต่ต้นเรื่องอีกด้วย ความบกพร่องเช่นนี้ไม่น่าจะมีในงานเขียนบทละครที่มีผู้แต่งชื่อ Molière โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเราไม่ลืมว่าบทละครเรื่อง *Tartuffe* นี้จะเป็นบทละครที่ Molière ให้ความสำคัญมากที่สุด เขาใช้เวลา ตั้งแต่ปี 1664 ถึง 1669 ต่อสู้ ร้องเรียน แก้ไขเพื่อให้บทละครเรื่องนี้ได้รับอนุญาตให้นำขึ้นเวทีแสดงต่อสาธารณชน Molière ไม่เคยแสดงว่า ผูกพันกับงานชิ้นใดมากเท่ากับเรื่องนี้ ระหว่างนั้นเขาเขียนบทละครเรื่อง *Dom Juan* และนำขึ้นบนเวทีในปี 1665 แม้จะประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม แต่หลังจากแสดงได้เพียงสิบห้ารอบ Molière ก็จำเป็นต้องระงับการแสดงละครเรื่องนี้ด้วยแรงกดดันของผู้มีอิทธิพลทางศาสนา จากนั้น Molière ก็ไม่สนใจ *Dom Juan* อีกเลยแต่หันกลับไปปรับปรุงบทละครเรื่อง *Tartuffe* แทนบทละครที่ผู้ประพันธ์เอาใจใส่ แก้ไขครั้งแล้วครั้งเล่า ตลอดห้าปีเช่นนี้ ถ้ายังจะมีสิ่งใดที่แสดงความบกพร่องไม่สมบูรณ์ อาจจะเป็นเพราะผู้อ่านยังไม่เข้าใจและไม่เห็นความหมายที่ซ่อนเร้นอยู่ก็เป็นได้

การจะตอบคำถามต่าง ๆ ข้างต้นนี้ อาจต้องพิจารณาตัวละครและการกระทำในมุมมองที่ต่างไปจากเดิม ด้วยการปล่อยบทละครออกจากบริบทร่วมสมัย พิจารณาว่าตัวบทย่ออมบรรจุความหมายไว้อย่างซับซ้อนและอาจสำรวจได้ทุกทิศทางอย่างที่ Dominique Maingueneau ใช้สำนวนว่า «volume complexe parcourable de tous sens» (1994 : 36) ดังนั้นอาจช่วยให้เราพบคำตอบที่สอดคล้องรับรองกัน โดยเฉพาะสำหรับประเด็นที่ดูขัดแย้ง น่าเคลือบแคลงตั้งที่กล่าวข้างต้น

Tartuffe, จอมเสแสร้ง : ใครเสแสร้ง?

บทละครเรื่อง *Tartuffe* มีชื่อรองว่า *l'Imposteur* หมายถึง คนเจ้ามารยา หลอกหลวง เสแสร้ง ปฏิเสธไม่ได้ว่า ชื่อรองนี้มุ่งไปที่ตัว Tartuffe นั้นเอง แต่ถ้าพิจารณาการกระทำของตัวละครทุกตัวแล้ว จะเห็นว่าไม่ใช่แต่ Tartuffe เท่านั้นที่เสแสร้ง ตัวละครอื่นอีกหลายตัวก็มี พฤติกรรมทำนองเดียวกัน ทั้งยังอาจทำได้แนบเนียนดีกว่า Tartuffe ที่เห็นได้ชัดก็คือ Elmire ภรรยาของ Orgon ในบรรดาสมาชิกในครอบครัวของ Orgon ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อ Tartuffe นั้น Elmire เกือบจะไม่แสดงปฏิกิริยาใด ๆ โดยเฉพาะในสององค์แรก ดูเหมือนว่าเธอจะเฝ้าดูความเป็นไปในครอบครัวของเธอด้วยอาการสงบ ไม่ออกความเห็นอย่างชัดเจน ในองก์ที่สามเธอรับหน้าที่เกลี้ยกล่อมโดยละมุนละม่อมให้ Tartuffe ปฏิเสธไม่แต่งงานกับ Mariane ตามความต้องการของ Orgon แต่สิ่งที่ Elmire ได้ยินจากปากของ Tartuffe ก็คือ เขามีความปรารถนาในตัวเธอ

«Mais j'attends en mes vûux tout de votre bonté,
Et rien des vains efforts de mon infirmité.
En vous est mon espoir, mon bien, ma quiétude;
De vous dépend ma peine ou ma béatitude;
Et je vais être enfin, par votre seul arrêt,
Heureux, si vous voulez, malheureux, s'il vous plaît.»

(III, 3 : 955-960)

ถึงกระนั้น Elmire ก็ยังฟังคำสารภาพรักของ Tartuffe ด้วยอาการสงบ แม้จะประหลาดใจ เธอก็ไม่ไว้วางใจ ไม่แสดงอาการขัดเคือง แม้แต่จะนำเรื่องไปฟ้องสามี เธอก็ไม่กระทำ อาจสันนิษฐานได้ว่า Elmire นั้นเฉยๆ เพื่อล่อให้ Tartuffe ตายใจ จนเมื่อเธอเห็นว่า Orgon ไม่เปลี่ยนความตั้งใจที่จะบังคับให้ Mariane แต่งงานกับ Tartuffe แน่แล้ว เธอจึงคิดอุบายซ่อนสามีไว้ใต้โต๊ะ แล้วเชิญให้ Tartuffe มาพบเธอตามลำพังเป็นการสองครั้งนี้ Elmire แสร้งทำให้ Tartuffe เข้าใจว่าเธอก็มิได้รังเกียจเขา

«Ah! si d'un tel refus vous êtes en courroux,
Que le cœur d'une femme est mal connu de vous!
[.....]

On s'en défend d'abord; mais de l'air qu'on s'y prend,
On fait connaître assez que notre cœur se rend,
Qu'à nos vœux, par honneur, notre bouche s'oppose,
Et que de tels refus promettent toute chose.»

(IV, 5 : 1411-1412, 1419-1422)

Elmire แสดงละครได้ดีจนกระทั่ง Tartuffe ไม่เฉลียวใจ เปิดฉากแสดงความปรารถนาในระคะอย่างไม่ปิดบัง ในที่สุด Elmire ก็เผยโฉมหน้าที่แท้จริงของ Tartuffe ได้สำเร็จ เมื่อพิจารณาการกระทำเช่นนี้ อาจกล่าวได้ว่า แผนการนี้บรรลุผลก็เพราะความสามารถในการเสแสร้งของ Elmire เธอจับโกหกด้วยคำเท็จ เธอสวมหน้ากากเพื่อกระชากหน้ากากของผู้อื่น เล่นละครเพื่อตบตบนักแสดง ในแง่นี้แม้ Elmire จะไม่มีเจตนาชั่วร้าย แต่เธอก็ใช้วิธีเดียวกับ Tartuffe และดูเหมือนว่าเธอจะทำได้ดียิ่งกว่าเขา

การไม่แสดงความรู้สึกที่แท้จริงเพื่อลวงให้เกิดความเข้าใจผิดเช่นนี้ เป็นมารยาทที่พบบ่อยครั้งในบทละครเรื่องนี้ ในฉากที่ Valre กับ Mariane เป็นปากเสียงกันเพราะต่างฝ่ายต่างก็เข้าใจว่าอีกฝ่ายหนึ่งเห็นดีเห็นงามกับคำบงการเรื่องคู่ของ Orgon นั้น Dorine อยู่ในเหตุการณ์ตลอดเวลา ผู้เป็นสาวใช้รู้ความจริงดีว่าหนุ่มสาวเข้าใจผิดทั้งคู่ แต่แทนที่เธอจะชี้แจงความจริงเพื่อช่วยให้คู่รักเข้าใจกันได้โดยเร็ว เธอกลับยืนดูเฉยอยู่เป็นนานก่อนที่จะเข้าไปไกลเกลี่ย

Dorine, *se tirant dans le fond du théâtre.*
- Voyons ce qui pourra de ceci réussir.
(II, 4 : 704)

แม้แต่ le Prince ผู้ทรงอำนาจสูงสุดก็ใช้กลวิธีเดียวกับ Dorine สาวใช้ ผู้เป็นประมุขมีสายตามองเห็นความจริงได้แม่นยำ รู้เท่าทันเล่ห์กลของ Tartuffe ตลอดเวลา

«Nous vivons sous un Prince ennemi de la fraude,
Un Prince dont les yeux se font jour dans les cœurs,
Et que ne peut tromper tout l'art des imposteurs.»
(V, 7 : 1906-1908)

แต่ก็ได้จัดการกับ Tartuffe ในทันที กลับแสร้งเฉยไม่รู้เท่า บล่อยให้คนทุจริตได้ใจกำเรียบจนถึงที่สุด ดังที่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองแจ้งแก่ Orgon ก่อนกุมตัว Tartuffe ว่า

«Ce monarque, en un mot, a vers vous détesté
Sa lâche ingratitude et sa déloyauté.

A ses autres horreurs il a joint cette siite
 Et ne m'a jusqu'ici soumis à sa conduite
 Que pour voir l'impudence aller jusques au bout».
 (V, 7 : 1927-1931)

กล่าวได้ว่าในโลกของบทละครเรื่อง *Tartuffe ou l'Imposteur* นี้ เราไม่อาจวางใจใน “สิ่งที่เห็น” ได้ เพราะ “สิ่งที่เห็น” ไม่ใช่ “สิ่งที่เป็น” เสมอไป บุคคลที่วางเฉยดูเหมือนไม่รู้เท่าทันสถานการณ์ อาจกำลังใคร่ครวญวางแผนกำจัดผู้อื่น เป็นผู้เสแสร้งเช่นเดียวกับบุคคลที่ดูผิวเผินเป็นผู้ทรงคุณธรรมแต่เนื้อแท้เป็นคนทุศีลในโลกที่คนจำนวนไม่น้อยปิดกั้น เสแสร้ง สร้างภาพที่ไม่ตรงกับ ความจริงเช่นนี้ เมื่อเราเห็นว่า Orgon ใฝ่หาธรรมะและอุปถัมภ์ Tartuffe ไว้เป็นนักบุญประจำตัวนั้น เราน่าจะตั้งข้อสงสัยไว้ก่อนว่า จะมีความจริงอย่างอื่นซ่อนเร้นอยู่เบื้องหลังข้ออ้างที่ดูสูงส่งบริสุทธิ์นั้นหรือไม่

Orgon กับแม่ : เมื่อแม่เป็นพ่อ

ถ้าลองพิจารณารายชื่อตัวละครที่ปรากฏในฉบับพิมพ์ก่อนถึงตัวบท จะสังเกตได้ว่าตัวละครที่ห้อมล้อม Orgon อยู่ในส่วนใหญ่มุ่งเป็นหญิง ตัวละครที่เป็นชายนอกจาก Tartuffe ซึ่งเป็นเพียงผู้อาศัยแล้วมี Damis ซึ่งเป็นลูกและ Cléante ซึ่งเป็นพี่เขย ความสัมพันธ์ระหว่าง Orgon กับลูกชายนั้นปรากฏให้เห็นน้อยมาก จากที่เราเห็น Orgon อยู่กับลูกชาย ลงเอยด้วยการที่ Orgon ไล่ลูกชายออกจากบ้าน และตัดออกจากฐานผู้สืบมรดก ส่วน Cléante ก็เป็นเพียงพี่เขย ไม่ใช่คนในครอบครัวอย่างแท้จริง มีหน้าที่การที่ Cléante มาเยี่ยมเยียนที่บ้าน ก็ดูจะก่อความรำคาญใจแก่ Orgon ไม่น้อย นอกจากนี้แล้ว เราไม่เห็น Orgon มีความสัมพันธ์สนิทสนมกับตัวละครอื่นที่เป็นชายอีก นับว่าเป็นตัวละครที่แตกต่างจาก Arnolphe (*L'Ecole des Femmes*), Monsieur Jourdain (*Le Bourgeois gentilhomme*) หรือ Harpagon (*L'Avare*) อาจกล่าวได้ว่าโลกของ Orgon เป็นโลกของผู้หญิง เรารู้จัก Madame Pernelle ผู้เป็นแม่ แต่ดูเหมือนบทละครจะจงใจไม่กล่าวถึงพ่อของ Orgon เลย Orgon มีสาวใช้ปากกล้าที่สามารถต่อกรกับ Tartuffe อย่างไม่ลดละ แต่บ้านของ Orgon ไม่มีคนรับใช้ผู้ชาย ไม่ว่าจะสำหรับตัว Orgon เอง หรือสำหรับ Damis ทั้งที่ในบ้านของ Harpagon ซึ่งไม่น่าจะใช้เงินได้สะดวกกว่า Orgon นอกจากสาวใช้คนหนึ่งแล้ว ยังมีผู้ชายทำหน้าที่คนครัวและขับรถม้าคนหนึ่ง มีคนใช้ชายสองคน นอกจากนี้ทั้ง และลูกชายต่างคนต่างมีคนรับใช้ชายประจำตัวอีกคนหนึ่ง

แม้ว่า Orgon จะมีชีวิตอยู่ท่ามกลางผู้หญิง แต่ความสัมพันธ์ระหว่าง Orgon กับผู้หญิงก็ดูไม่เป็นปรกติ นัก Richard Monod ตั้งข้อสังเกตว่า «Cet homme-là, Orgon, a quelques problèmes avec les femmes.» (1977 : 82) ตั้งแต่ละครเปิดม่าน เราจะเห็นว่าแม่ของ Orgon มีใช้ผู้หญิงที่นุ่มนวล อ่อนโยน ตรงกันข้าม Madame Pernelle เป็นผู้หญิงที่เข้มแข็ง เดินเหิน รวดเร็วจนผู้อื่นตามไม่ทัน เธอเป็นคนถือดีถึงถืออำนาจ ไม่ฟังคำโต้แย้งคัดทานของผู้ใด นอกจากนี้เรายังเห็นว่าเธอมีกิริยาก้าวร้าว รุนแรง ดุด่าทุบตีคนใช้อย่างไม่ยั้งมือ กล่าวโดยสรุปแม้ว่า Orgon จะขาดพ่อ แม่ของเขาก็เป็นหญิงที่มีลักษณะไม่ต่างจากชาย เป็นแม่ที่ชวนให้คิดถึงประสบการณ์ในคลินิกของ Freud เกี่ยวกับผู้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศ Freud บันทึกไว้ในงานเขียนเรื่อง *Un souvenir d'enfance de L'onardo de Vinci* ดังนี้

Les mères [des] patients homosexuels furent souvent des femmes virilisées, d'un caractère énergique, capable, de supplanter le père dans la place lui revenant au sein de la famille. J'ai [...] été frappé davantage par les cas où le

père manqua dès l'origine ou disparut précocement de la vie de l'enfant, de sorte que celui-ci se trouva abandonné à l'influence féminine.

(อ้างตาม Max Milner 1984 : 187)

นอกจากจะอยู่ท่ามกลางผู้หญิงแล้ว Orgon ยังอยู่ในสภาวะคล้ายคลึงกับคนไข้ที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศของ Freud อีกด้วย เขาขาดพ่อ และมีแม่ซึ่งมีลักษณะเป็นผู้ชายในสภาวะเช่นนี้ Orgon อาจเกิดความรักเพศเดียวกับตนได้ ตามคำอธิบายของ Freud ซึ่ง Milner สรุปไว้ดังนี้

Il arrive un moment où, par suite de l'interdiction sociale de l'inceste, l'amour de l'enfant pour sa mère subit une répression sévère et ne peut plus se développer consciemment. L'enfant, alors, ne pouvant plus choisir sa mère comme objet d'amour, s'identifie à elle et, s'identifiant à sa mère, il prend sa propre personne pour objet d'amour, ce qui l'amène à choisir des partenaires qui lui ressemblent, des partenaires du même sexe que lui, qu'il peut aimer comme sa mère l'aimait quand il était enfant.

(Ibid.)

สมมติฐานเรื่องแนวโน้มของพฤติกรรมเบี่ยงเบนทางเพศนี้นำไปสู่ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง Orgon กับภรรยา บทละครระบุไว้ชัดเจนว่า Elmire เป็นภรรยาคนที่สองของ Orgon (I, 1 : 28) ภรรยาคนแรกนั้นเสียชีวิตแล้ว และบทละครไม่ให้รายละเอียดอื่นใดเกี่ยวกับตัวเธอ เราทราบเพียงว่าความประพฤติของเธอเรียบร้อยอยู่ในกรอบระเบียบเป็นที่พอใจของ Madame Pernelle ยิ่งกว่าสะใภ้คนที่สอง Monod เชื่อกันว่า ภรรยาคนแรกของ Orgon ตายไปอย่างเมื่อย ๆ อาจเป็นเพราะเธอทนสถานะภรรยาในบ้านของ Orgon ไม่ได้ (Monod 1977 : 82) ข้อมูลที่ปรากฏในบทละครไม่ช่วยให้เราพิสูจน์ได้ว่า ความคิดของ Monod ถูกต้องเพียงใด แต่เราอาจสันนิษฐานลักษณะชีวิตคู่ระหว่าง Orgon กับภรรยาคนแรกได้จากการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ฉันสามีภรรยาระหว่าง Orgon กับ Elmire ข้อที่น่าคิดในเรื่องต้นก็คือ การแต่งงานครั้งที่สองของ Orgon นั้น ตามความเห็นของ Guicharnaud ไม่น่าจะเป็นการแต่งงานที่เนื่องมาจากความรัก Orgon มีได้อยู่ในวัยหนุ่ม เขาแต่งงานอีกครั้งเพื่อรักษาครอบครัวให้อยู่ในสภาพบริบูรณ์ตามประเพณี (1984 : 160) อย่างไรก็ตามสิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้คือ Elmire ภรรยาคนที่สองของ Orgon ยังอยู่ในวัยสาว จะเห็นได้ว่าเธอเป็นที่พึงเล็งของเพื่อนบ้านซึ่งไม่วันที่จะนิพนธ์ว่าร้ายความประพฤติของเธอเมื่อเห็นว่าเธอคบหาสมาคมกับผู้คนจำนวนมาก (I, 1 : 25-32 และ 85-92) ที่สำคัญก็คือ เธอยังมีเสน่ห์เป็นที่ต้องตาต้องใจ Tartuffe ถึงกระนั้นวัยเยาว์และความงามของ Elmire หาได้เป็นเครื่องกระตุ้นให้สามีรักใคร่ในตัวเธอไม่ Orgon แตกต่างจาก Arnolphe ผู้คลั่งไคล้สาวรุ่นอย่าง Agnès โดยสิ้นเชิง (*L'Ecole des femmes*) บทละครเรื่อง *Tartuffe* มี 31 ฉาก Orgon ปรากฏตัวใน 20 ฉาก นับว่ามากที่สุด รองลงมาก็คือ Elmire แต่สามีภรรยาคู่นี้ไม่เคยอยู่ตามลำพังสองต่อสองนอกจากในฉากที่ 4 องค์กรที่ 4 ซึ่ง Elmire เสนอแผนการฉีกหน้ากาก Tartuffe ให้สามีเธอฟัง เมื่อละครเปิดมานในองค์กรแรกนั้น เราทราบว่า Orgon ไม่อยู่บ้านตลอดสองวันที่ผ่านมา แต่เมื่อ Elmire เห็นสามีกลับบ้านเธอมีได้แสดงท่าทีกระตือรือร้นต้อนรับสามี กลับปลื้มตัวเข้าห้องเธอไปก่อนที่จะได้พบ Orgon ฝ่าย Orgon ทันทีที่เข้าบ้านก็สอบถามถึงความเป็นไประหว่างที่เขาไม่อยู่ แต่สิ่งที่เขากระหายใคร่รู้นั้นมีได้เกี่ยวข้องกับภรรยา แม้ Dorine จะรายงานว่าเธอไม่สู้สบายนัก ผู้เดียวที่เขาสอบถามถึงด้วยความเป็นห่วงวิตกว่าจะเจ็บไข้ กินไม่อิ่ม นอนไม่หลับ กลับเป็น Tartuffe การที่ Orgon ไม่โยคีภรรยาเห็นชัดขึ้นเป็นลำดับตลอดเวลาที่เหตุการณ์ในเรื่องดำเนินไป ทุกคนเข้าใจว่าความผิดฉกรรจ์ที่อาจทำให้ Orgon รั้งเกยโกรธแค้น

Tartuffe ได้ ก็คือความจริงที่ว่า Tartuffe มีความปรารถนาทางเพศในตัว Elmire แต่ดูเหมือนทุกคนจะเข้าใจผิด ถ้า Dorine จับความรู้สึกของ Tartuffe ได้ดังที่เธอกล่าวว่า «Je crois que de Madame il [Tartuffe] est, ma foi, jaloux.» (I, 1 : 84) Orgon เอง ก็ไวต่อความรู้สึกเช่นนี้ของ Tartuffe เช่นกัน นัยน์ตาของเขามีได้มือบอดอย่างที่ทุกคนนึก เขาเห็นเช่นเดียวกับที่ Dorine เห็น

«Je vois qu'il reprend tout, et qu'à ma femme même
Il prend, pour mon honneur, un intérêt extrême
Il m'avertit des gens qui lui font les yeux doux,
Et plus que moi six fois il s'en montre jaloux.»
(I, 5 : 301-304)

แม้จะเห็นว่า Tartuffe แสดงอาการทึ่งหวง Elmire ยิ่งกว่าตัวเขาเอง Orgon ก็ไม่เคยแสดงท่าทีเดือดร้อน ยิ่งกว่านั้นเขายังจะยื่นคยขอให้ Tartuffe อยู่ใกล้ชิดกับภรรยาของเขาตลอดเวลา «Et je veux qu'à toute heure avec elle on vous voie.» (III, 7 : 1174) กล่าวได้ว่าการที่ Orgon สามารถจะยืนยันกับ Tartuffe ได้อย่างมั่นใจว่าภรรยาจะไม่วันทำให้จิตใจของเขาตระหนก หวั่นไหว

Tartuffe - Ah! mon frère, une femme
Aisément d'un mari peut bien surprendre l'âme.
Orgon - Non, non.
(III, 7 : 1161-1162)

นั่นก็เพราะ ภรรยาไม่เคยอยู่ในจิตใจของ Orgon เลย

☛ จากโบสถ์ สู่ บ้าน : ศาสนา หรือ เสน่ห์ ?

ความสัมพันธ์ระหว่างชายผู้ไม่ใส่ใจภรรยา กับชายผู้ที่เขาอุปถัมภ์ไว้เริ่มที่โบสถ์ Orgon เล่าฉากที่พบ Tartuffe ด้วยถ้อยคำที่แสดงความปลื้มปีติอย่างสุดซึ้ง ข้อความตอนหนึ่งมีว่าดังนี้

«Chaque jour à l'église il venait, d'un air doux,
Tout vis-à-vis de moi se mettre à deux genoux.
Il attirait les yeux de l'assemblée entière
Par l'ardeur dont au Ciel il poussait sa prière;
Il faisait des soupirs, de grands élancements,
Et baisait humblement la terre à tous moments;
Et, lorsque je sortais, il me devançait vite
Pour m'aller à la porte offrir de l'eau bénite.»
(I, 5 : 283-290)

เห็นได้ชัดว่า สิ่งที่สะกดตาและจับใจ Orgon ไม่ใช่ศรัทธาหรือจิตใจใฝ่ศาสนาของ Tartuffe แต่เป็นตัวตนของ Tartuffe และท่าทางอากัปกริยาของเขา Orgon พุดถึงแต่ลักษณะการภายนอกของ Tartuffe อันเป็นสิ่งที่เขาเห็น ไม่ใช่สิ่งที่ Tartuffe เป็น เมื่อ Orgon ขึ้นชมภาพของ Tartuffe ที่ปรากฏแก่สายตาของเขานั้น Orgon ไม่แตกต่างไปจากผู้ที่ไม่ไปดูมวยปล้ำ ดังที่ Roland Barthes อธิบายไว้ว่า คนดูมวยปล้ำไม่ตั้งคำถามว่านักมวยที่เขาเห็นปล้ำกันอยู่บนเวทีนั้นต่อสู้กันจริง ๆ หรือทำเป็นต่อสู้กัน ไม่มีผู้ใดสนใจทั้งเหตุและผลแห่งการต่อสู้

Le public se moque complètement de savoir si le combat est truqué ou non, et il a raison; il se confie à la première vertu du spectacle, qui est d'abolir tout mobile et toute conséquence : ce qui lui importe, ce n'est pas ce qu'il croit, c'est ce qu'il voit.

(1970 : 14)

Orgon ก็เช่นเดียวกับคนดูมวยปล้ำ สิ่งที่เขาสนใจคือการแสดง ที่สำคัญสำหรับเขาไม่ใช่สิ่งที่เขาเชื่อ แต่เป็นสิ่งที่เขาเห็น

ด้วยความพอใจในสิ่งที่เขาเห็น Orgon จึงรับ Tartuffe เข้ามาอยู่ในบ้าน นับแต่นั้นเขาก็หายใจเข้าและออกเป็น Tartuffe ชายผู้นี้เป็นทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นวีรบุรุษสำหรับเขา รับความรักและความวางใจจากเขายิ่งกว่าญาติพี่น้องและภรรยา Orgon เชื่อฟังทุกคำพูดของ Tartuffe ไม่ว่า Tartuffe จะทำสิ่งใด สิ่งนั้นจะดูเป็นปาฏิหาริย์อันสูงส่งในสายตาของ Orgon

Dorine - [...]

Il l'appelle son frère, et l'aime dans son âme
Cent fois plus qu'il ne fait mère, fils, fille et femme.
C'est de tous ses secrets l'unique confident,
Et de ses actions le directeur prudent;

[...]

Enfin il en est fou; c'est son tout, son héros;
Il admire à tous coups, le cite à tout propos;
Ses moindres actions lui semblent des miracles,
Et tous les mots qu'il dit sont pour lui des oracles.

(I, 2 : 185-188, 195-198)

ไม่เพียงแต่ Tartuffe จะเข้าไปอยู่ในบ้านของ Orgon เท่านั้น อาจกล่าวได้ว่า Tartuffe สิงอยู่ในตัว Orgon กลายเป็นชีวิตจิตใจของ Orgon ที่เดียว Orgon ดูจะขาดสามัญสำนึก ขาดวิจารณญาณของตนเอง เขากลายสภาพจากมนุษย์เป็นวัตถุในมือของ Tartuffe ซึ่ง Tartuffe จะเล่นหรือจะกระทำการอย่างใดก็ได้ตามปรารถนา

Orgon กลายเป็นคนเคร่งศาสนา อ่างถึงแต่ธรรมะ เมื่อพบ Tartuffe และหลังจากที่พบ Tartuffe นี้เองที่ Orgon คินคำสัญญาที่จะยกลูกสาวให้แต่งงานกับ Valre เพราะเขา เพิ่ง เห็นว่าชายหนุ่มผู้นี้มีความประพฤติ “นอกรีต” (*libertin*) และไม่เคยไปโบสถ์ (II, 2 : 522-525)

มีเหตุผลหลายประการที่ทำให้ไม่อาจเห็นคล้อยตามความคิดของ Gaillard ที่ว่าการที่ Orgon ไปโบสถ์ทุกวันแสดงว่าเขาเป็นคนเคร่งศาสนามาก่อนที่จะพบกับ Tartuffe

Orgon était déjà extrêmement dévot avant de connaître Tartuffe, ne l'oublions pas. Il va à l'église «chaque jour» (vers 283) et sans Elmire, sans Damis ni Mariane qui ne partagent guère ses conceptions de la pratique religieuse.

(1983 : 43)

ผู้ที่ไปโบสถ์เป็นประจำไม่จำเป็นต้องเป็นเคร่งศาสนาเสมอไป มีคนไม่น้อยไปโบสถ์เพื่อวัตถุประสงค์อื่น Tartuffe เป็นตัวอย่างสำคัญที่ยืนยันข้อนี้และการที่ Orgon ไปโบสถ์ตามลำพังปราศจากบุตรภรรยา นั้น น่าจะเป็นเพราะผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวไม่เคยเชื่อในศาสนาจริงจัง ไม่เคยยอมรับมสั่งสอน หรือจงใจทำตนเป็นแบบอย่าง

หรือมีอิทธิพลต่อความคิดทางศาสนาในครอบครัวทั้ง Damis และ Mariane ก็ไม่มีพฤติกรรมใด ๆ บ่งชี้ว่าเติบโตขึ้นมาในครอบครัวที่เคร่งศาสนา Orgon เองก็ไม่เคยห้ามปรามความประพฤติของบุตร ภรรยา ซึ่งถูก Madame Pernelle ตำหนิว่าใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ช่างแต่งตัว รักการสมาคม ไม่สงบเสงี่ยม (I, 1) ยิ่งกว่านั้นถ้า Orgon เป็นคนเคร่งศาสนามาแต่เดิม เขาคงไม่แต่งงานกับ Elmire ซึ่งเห็นได้ชัดว่ามีได้มีพื้นเพมาจากครอบครัวที่กวัดข้นเข้มงวดในเรื่องศาสนา

อนึ่ง ดูเหมือนว่า Orgon ผู้ซึ่งไปโบสถ์ทุกวันนั้นจะไม่เคยพบพระ เขาไม่เคยอ้างคำภีร์ หรือพระธรรมคำสั่งสอนใด ๆ คติต่าง ๆ ที่ Orgon กล่าว ล้วนแต่ได้ยืมมาจาก Tartuffe ทั้งสิ้น

«Qui suit bien ses leçons goûte une paix profonde.

Et comme du fumier regarde tout le monde.»

(I, 5 : 273-274)

Orgon ไม่ใช่คนเคร่งศาสนา และ Tartuffe จะเป็นคนเคร่งศาสนาโดยแท้จริงหรือจอมปลอมไม่ใช่ปัญหาสำหรับเขา ที่สำคัญคือ Tartuffe ในคราบของคนเคร่งศาสนาสนองความต้องการของ Orgon อันเป็นความต้องการที่เขาไม่สามารถเปิดเผยแก่ใครได้ Tartuffe สอนให้ Orgon สละเรื่องทางโลก อาศัยคำสอนที่ฉาบด้วยคราบของศาสนานี้เอง Orgon สามารถสลัดความรับผิดชอบที่เขามีต่อครอบครัวโดยไม่มีผู้ใดตำหนิเขาได้

«Il m’enseigne à n’avoir affection pour rien,

De toutes les amitiés il détache mon âme,

Et je verrais mourir frère, enfants, mère et femme,

Que je n’en soucierais autant que cela.»

(I, 5 : 276-279)

ตามหลักธรรมของ Tartuffe Orgon สามารถรังเกียจครอบครัวของตนได้โดยไม่ตะขิดตะขวงใจ (« en paix profonde» - I, 5 : 273) Orgon พบเหตุผลอันชอบธรรมที่จะมองดูมารดา ภรรยาและลูกตายเป็นต่อหน้าโดยไม่ต้องแสดงความเสียใจ อย่างไรก็ตาม Orgon ต้องการปฏิเสธครอบครัวของเขา มิใช่เพื่อไฝหาความสุขตามโลกุตรธรรมแต่อย่างใด เพราะในขณะที่ Orgon อ้างว่า ตามคำของ Tartuffe ศาสนาสอนว่าเขาไม่จำเป็นต้องผูกพันกับผู้ใด Orgon ก็กล่าวข้อความที่ทำให้เข้าใจว่ามีบุคคลพิเศษสำหรับเขาผู้หนึ่งซึ่งเขา มิได้ตัดรอน บุคคลผู้นั้นคือ Tartuffe

«Ah! si vous aviez vu comme j’en fis rencontre,

Vous auriez pris pour lui [Tartuffe] l’amitié que je montre.»

(I, 5 : 281-182)

คำพูดของ Orgon ที่ขัดกันเองเช่นนี้ ทำให้ต้องสรุปว่าสิ่งที่เขาต้องการจะบอกคือ “ฉันไม่รักใครอื่น ฉันรัก Tartuffe ฉันต้องการสละครอบครัวเพื่อ Tartuffe”

ความรักที่ Orgon มีต่อ Tartuffe นั้น แสดงความใคร่ยิ่งกว่าความศรัทธา เป็นความฝักใฝ่ทางกายมากกว่าทางจิตวิญญาณ ตามสายตาของ Dorine เจ้านายของเธอปฏิบัติต่อ Tartuffe ด้วยความอ่อนนโยนเกินขีดธรรมดาของมิตรภาพ

«Il le choie, l’embrasse; et pour une maîtresse

On ne saurait, je pense, avoir plus de tendresse.»

(I, 2 : 189-190)

ถึงขนาดที่กล่าวได้ว่า ผู้ที่น่าจะแต่งงานกับ Tartuffe ควรจะเป็นตัว Orgon เอง ไม่ใช่ Mariane

«[...] si son Tartuffe est pour lui si charmant,
Il le peut épouser sans nul empêchement.»

(II, 3 : 595-596)

ในฉากที่ 5 ขององก์ที่ 3 Cléante พยายามชี้ให้ Orgon เห็นว่า คนเคร่งศาสนาที่แท้จริงแตกต่างจากคนเคร่งศาสนาจอมปลอมอย่างไร Cléante ชักเหตุผลหว่านล้อม Orgon อย่างยืดยาว แต่ก็ไม่ได้ผล Cléante อาจใช้วาจาดี Orgon อย่างรุนแรงก็จริง แต่เขาตีไม่ถูกที่เขาไม่เข้าใจว่าเสน่ห์ที่แท้จริงของ Tartuffe ที่ดึงดูด Orgon ไว้ได้นั้นไม่ใช่หน้ากากศาสนาที่ Tartuffe สวมใส่ไว้ ดังนั้นเมื่อ Cléante ใช้สำนวนโวหารไม่ตรงประเด็นเช่นนี้ Orgon จึงไม่ได้ตอบมากนักข้อโต้แย้งสำคัญที่สุดของ Orgon มีอยู่สั้น ๆ เพียงว่า

«C'est un homme...qui...ha!...un homme...un homme enfin.»

(I, 5 : 272)

คำพูดของ Orgon ที่อ้างนี้ อาจแฝงความหมายสูงส่งได้หลายนัย Hamlet กล่าวยกย่องคุณธรรมของบิดาของตนอย่างเดียวกันว่า « Il fut homme.» (Shakspeare, Hamlet : I, 2) แต่ในกรณีของ Orgon นั้นแม้ Orgon จะพยายามขยายความต่อไปอีก ก็ไม่อาจจะยกคุณสมบัติของ Tartuffe ให้ชัดเจนได้ อาจจะเป็นเพราะสำหรับ Orgon คุณสมบัติพิเศษของ Tartuffe มีประการเดียว คือเขาเป็นชาย

Orgon - Tartuffe ; Mariane - Valère

ในตอนท้ายขององก์ที่ 3 Orgon ยิ่งแสดงให้เห็นชัดมากขึ้นว่าเขาหลงใหล Tartuffe มากเพียงใด ในฉากที่ 4 Damis แอบได้ยิน Tartuffe สารภาพความรักต่อ Elmire ด้วยนิสัยมุทะลุ Damis ฟ้องร้อง Tartuffe ต่อบิดาของตนทันที Tartuffe ไม่แก้ตัวใด ๆ ทั้งสิ้น เขาคุกเข่าลงต่อหน้า Orgon และกล่าวโทษตนเองด้วยบาปอันชั่วร้ายต่าง ๆ เขายอมรับข้อกล่าวหาของ Damis และยังคงกล่าวถ้อยคำที่เป็นความจริงอย่างที่สุดว่า

« La vérité pure est que je ne vauz rien »

(III, 6 : 1100)

แต่สำหรับ Orgon การยอมรับความผิดของ Tartuffe ก็เท่ากับเป็นการทำลายความสุขของตน จึงไม่น่าแปลกใจว่า แทนที่จะสอบสวนความผิดของ Tartuffe Orgon กลับขัดทอว่าเป็นความผิดของทุกคนในครอบครัว ซึ่งกลุ่มมูมใส่ร้าย Tartuffe ด้วยความรังเกียจหวังจะกำจัดเขา

«Vous le haïssez tous, et je vois aujourd'hui
Femme, enfants et valets déchaînés contre lui.
On met impudemment toute chose en usage
Pour ôter de chez moi ce dévot personnage.»

(III, 6 : 1119-1122)

ดังได้กล่าวแล้วว่าบทละครเรื่องนี้ไม่เสนอนฉากที่แสดงความสัมพันธ์อันสนิทสนมเป็นส่วนตัวระหว่าง Orgon กับภรรยา แต่สิ่งที่ผู้ชมได้เห็นกลับเป็นฉากแสดงความรู้สึกอันลึกซึ้งระหว่าง Orgon กับ Tartuffe (III, 7) ฝ่ายหนึ่งพยายามรังอ้ออีกฝ่ายหนึ่งซึ่งแสดงอาการงอนอย่างเห็นได้ชัด

Tartuffe - On m'y hait et je voi
 Qu'on cherche à vous donner des soupçons de ma foi.
 Orgon - Qu'importe! Voyez-vous que mon cœur les écoute?
 (III, 7 : 1155-1157)

ฝ่ายงอนออกปากว่าถ้าอยู่แล้วก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ก็ยินดีที่จะไปเสีย

«Je-regarde céans quels grands troubles j'apporte,
 Et crois qu'il est besoin, mon frère, que 'ien sorte.»
 (III, 7 : 1153-1154)

แต่ดูเหมือนว่าจะเป็นการขู่เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งตามง้อ

Orgon-Comment? Vous moquez-vous?
 (III, 7 : 1155)

ยิ่ง Tartuffe เล่นตัวมากเท่าใด ก็ยิ่งเป็นการทรมานให้ Orgon ออกดื้อน ขอร้องไม่ให้เขาจากไปมากขึ้นเท่านั้น

«Non, non mon frère jamais.
 [...] Non, non.
 [...] Non, vous demeurez, il y va de ma vie.»
 (III, 7 : 1161, 1163, 1165)

ผู้ที่คุ้นเคยกับฉาก “พ่อแง่แม่งอน” ระหว่างหนุ่มสาว คู่รักในบทละครทั่ว ๆ ไป ย่อมทราบดีว่าการตัดรอนทำที่จะจากไปเป็นวิธีที่หนุ่มหรือสาวใช้อุบายเพื่อยั่วให้อีกฝ่ายเฝ้าหวอนขอคืนดีในองก์ที่ II ฉากที่ 4 ของบทละครเรื่อง *Tartuffe* นี้เอง เมื่อ Valère มีปากเสียงกับ Mariane ชายหนุ่มก็เสแสร้งเช่นเดียวกันนี้ มีผู้วิจารณ์ว่าฉากที่ Valère กับ Mariane ทะเลาะกันนั้น ไม่มีความสัมพันธ์จำเป็นกับโครงเรื่องและเห็นว่า Molière เขียนฉากนี้เพียงเพื่อขยายให้บทละครยืดยาวครบห้าองก์ (Jean Sareil 1984 : 54) ฉาก «dépit amoureux» นี้ อาจไม่มีประโยชน์ต่อพัฒนาการของโครงเรื่องก็จริง แต่คงไม่ใช่ฉากที่ Molière สอดใส่เข้าไปเพียงเพื่อ “อัด” ให้เต็มบทละครเป็นแน่ ฉากคู่ระหว่าง Valère กับ Mariane น่าจะเป็นฉากนำสำหรับใช้เปรียบเทียบกับฉากคู่ระหว่าง Orgon กับ Tartuffe ที่ตามมาเพื่อชี้ให้เห็นว่าลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง Orgon กับ Tartuffe นั้นควรจะเป็นเช่นไร

ในฉากที่ 7 ขององก์ที่ 3 นี้ ยิ่ง Tartuffe แสดงความน้อยเนื้อต่ำใจ Orgon ก็ยิ่งแสดงความรัก ยิ่ง Tartuffe สารภาพผิด Orgon ก็ยิ่งเทอดทูน เมื่อ Tartuffe สวมหน้ากากคนเคร่งศาสนา Orgon พร้อมจะหักท้าว นั่นคือดวงหน้าที่แท้จริง แต่เมื่อ Tartuffe พูดความจริงว่าเขาคือคนชั่วไร้คุณธรรมทั้งปวง Orgon กลับถือว่า Tartuffe กล่าวเท็จ นั่นก็คือ Orgon เชื่อเฉพาะสิ่งที่ตนอยากเชื่อ เพื่อความสุขของตน Phèdre พร้อมจะเชื่อว่า Thésée สามเณย์ของเธอตายแล้วเพื่อว่าเธอสามารถจะครองรักกับ Hippolyte ได้โดยไม่มีอุปสรรคฉันใด Orgon ก็ปิดตาตัวเองเสียฉันนั้นเพราะนั่นคือวิธีที่เขาจะพบสมดุษณีในชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้ที่เขาพึงใจโดยปราศจากความลังเลและข้อเคลือบแคลงใด ๆ

แม้ว่า Jacques Guicharnaud ปฏิเสธที่จะพิจารณาความสัมพันธ์เชิงเพศระหว่าง Orgon กับ Tartuffe (1984 : 44) แต่ก็ยังยอมรับว่า พฤติกรรมของ Orgon เป็นพฤติกรรมแบบผู้หญิง (féminin) เป็นพฤติกรรม

ของผู้ที่ไม่ประสงค์จะครอบครอง แต่ต้องการเป็นผู้ “ถูกครอบครอง” ยินดีที่จะอยู่ในสถานะผู้ที่เป็นฝ่ายยอมจำนนตกอยู่ใต้อำนาจ

Par «féminin», il faut entendre l'aspect possédé, soumis, aveuglement admiratif ou encore comblé d'un personnage. Orgon est «féminin» dans la mesure où il a choisi Tartuffe non pas pour l'avoir mais pour être possédé par lui.

(1984 : 44)

Guicharnaud เห็นว่า Orgon ทำตัวเสมือนคนรักที่ถูกครอบครอง («amant possédé») ซึ่งปรับเกณฑ์คุณค่าทั้งหลายให้เป็นไปตามความจริงของบุคคลที่ตนรัก การพร้อมที่จะสลัดทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้งความคิดตัวตนของตนเอง แล้วสร้างสิ่งทดแทนขึ้นใหม่โดยเฉพาะระบบการคิด การวินิจฉัย เพื่อให้สอดคล้องเห็นดีเห็นงามตามการกระทำและทัศนะของผู้ที่ตนนิยมนั้น เรียกในภาษาอังกฤษว่า «hero-worship» พฤติกรรมของ Orgon มีลักษณะดังกล่าวอย่างแท้จริง Orgon เห็นว่า Tartuffe เป็นวีรบุรุษ เขาชื่นชมบูชาการกระทำทุกอย่าง คำพูดทุกคำของ Tartuffe ดังจะเห็นได้จากคำบอกเล่าของ Dorine ที่เคยอ้างไว้แล้ว (I, 2 : 196-199) แม้แต่เสียง “เรอ” ของ Tartuffe Orgon ก็มิได้รังเกียจ Dorine เล่าว่า «Et s'il [Tartuffe] vient à roter, il [Orgon] lui dit 'Dieu vous aide!'» (I, 2 : 194) Orgon จึงไม่ต่างจากผู้หญิงที่ทำทุกอย่าง เพื่อให้ถูกครอบครองพยายามยกย่องให้ Tartuffe อยู่เหนือกว่าตนทุกวิถีทาง เพื่อว่าตนจะตกอยู่ใต้อำนาจของ Tartuffe

Semblable à une femme qui veut être prise, il se donne tout en faisant coïncider son image de l'amant réel avec celle de l'mant idéal. [...] Orgon, par tous les moyens de la mauvaise foi, maintient Tartuffe dans sa situation privilégiée et dominatrice parce qu'il a besoin d'être dominé par Tartuffe.

(Guicharnaud 1984 : 44)

Orgon - Tartuffe - Mariane

เพื่อให้ Tartuffe ยอมอยู่ในบ้านต่อไป และอยู่ในสถานะของผู้ที่เหนือกว่า นอกจากจะไม่ยอมเชื่อคำกล่าวหาของ Damis แล้ว Orgon ยังยกทุกอย่างให้เป็นกรรมสิทธิ์ของ Tartuffe เขาตั้งใจจะยกลูกสาวให้ Tartuffe แล้ว มาบัดนี้มีผู้กล่าวหาว่า Tartuffe ประสงค์จะล่วงเกินภรรยาของเขา Orgon จึงมอบให้ Tartuffe ดูแล Elmire อย่างใกล้ชิด

Tartuffe - Je fuirai votre épouse et vous ne me verrez...

Orgon - Non, en depit de tous, vous la fréquenterez.

Faire enrager le monde est ma plus grande joie

Et je veux qu'à toute heure avec elle on vous voie.

(III, 7 : 1171-1174)

เท่านั้นยังไม่พอ Orgon ยังตัด Damis ออกจากฐานะผู้สืบมรดก เขาไล่ลูกชายของเขาออกจากบ้านเพื่อยกสมบัติทั้งหมดให้ Tartuffe

«Et je vais de ce pas, en fort bonne manière,

Vous faire de mon bien donation entière.À

(III, 7 : 1177-1178)

การที่ Orgon ตัดสิทธิการสืบสมบัติของ Damis นั้น หมายความว่าเขาไม่ถือว่า Damis เป็นลูกอีกต่อไป และการปฏิเสธว่า Damis เป็นลูกก็เท่ากับเขาประกาศต่อทุกคนโดยเฉพาะกับ Tartuffe ว่าเขาไม่ใช่ “พ่อ” ถ้าเรากล่าวว่าเป็น “พ่อ” เป็นสถานะอย่างหนึ่งของความเป็นชาย นั่นก็คือ Orgon ไม่ปรารถนาจะรักษาความเป็นชายไว้อีกต่อไป ดูเหมือน Orgon ต้องการจะย้ำความคิดนี้ต่อ Tartuffe เขาบอกแก่ Tartuffe ว่า Tartuffe เป็นที่รักของเขายิ่งกว่า ลูกชาย ภรรยา และพ่อแม่ (III, 7 : 1180) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก่อนพบ Tartuffe ที่โบสถ์ Orgon เคยเป็นพ่อ สามี ลูกชาย มาบัดนี้เขาไม่ปรารถนาจะดำรงตนอยู่ในสถานะเช่นนั้นอีกต่อไป Orgon พยายามบอกแก่ Tartuffe ว่าเขาได้ทำลายทุกสิ่งที่ยังบอกความเป็นชายในตัวเขาแล้วจนหมดสิ้น

Orgon ต้องการตัว Tartuffe เขาอยากถูก Tartuffe ครอบครอง เขาไม่คิดว่าตัวเองเป็นชาย นั่นคือพฤติกรรมที่ชี้ให้เราเข้าใจว่า Orgon ปรารถนาให้ความสัมพันธ์ระหว่างเขากับ Tartuffe อยู่ในลักษณะใด ปัญหาที่จะต้องพิจารณาคือ ถ้า Orgon มีความรู้สึกเฉกเช่นความรักต่อ Tartuffe จริง เหตุใด Orgon จึงแสดงความประสงค์แน่วแน่ว่าต้องการให้ลูกสาวคือ Mariane แต่งงานกับ Tartuffe

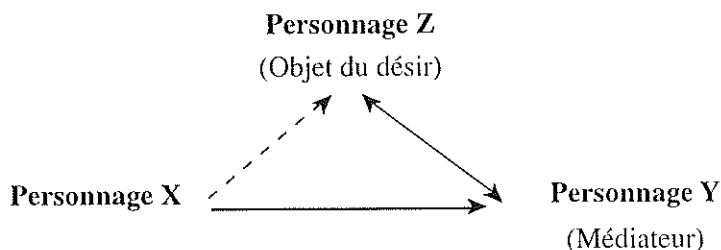
Patrick Dandrey อธิบายว่าในบทละครบางเรื่องของ Molière จะพบว่าตัวละครตัวหนึ่งมีความปรารถนาในตัวละครอีกตัวหนึ่ง แต่อาศัยตัวละครตัวอื่นเป็นบุคคลที่สามทำหน้าที่เป็นสื่อกระตุ้นหรือสนองความปรารถนา นั้น Dandrey เรียกกระบวนการเช่นนี้ว่า «la médiation du désir» (1992 : 369) และยกบทละครเรื่อง Dom Juan และ *Le Bourgeois gentilhomme* เป็นตัวอย่าง ในบทละครเรื่องแรก ภาพของคู่รักคู่หนึ่งซึ่งแสดงความรักซึ่งกันและกัน เป็นเครื่องกระตุ้นอารมณ์ปรารถนาของ Dom Juan จนต้องออกติดตามคู่รักนั้นไป

«Jamais je n'ai vu deux personnes être si contents l'un de l'autre, et faire éclater plus d'amour. La tendresse visible de leurs mutuelles ardeurs me donna l'émotion : j'en fus frappé au cœur et mon amour comme à par la jalousie.»

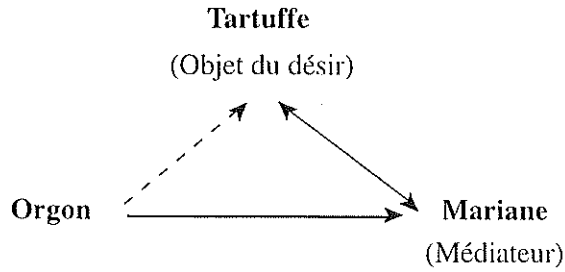
(Dom Juan I, 2)

ในเรื่อง *Le Bourgeois gentilhomme* ก็ปรากฏสถานการณ์ทำนองเดียวกัน Monsieur Jourdain มีความรักใคร่ในตัว Dorimène แม้เขาจะไม่สามารถแสดงความรักโดยเปิดเผยได้ แต่ก็พอใจที่ได้เห็น Dorimène รักใคร่ชอบพอกับ Dorante ซึ่งเขาถือว่าเป็นตัวแทนของเขา

เราอาจแสดงการถ่ายทอดความปรารถนาโดยอาศัยบุคคลที่สามเป็นสื่อตามคำอธิบายของ Dandrey ด้วยแผนภูมิดังนี้

แผนภูมินี้ใช้ได้ดีกับสถานการณ์ของ Orgon กล่าวคือ ในเมื่อ Orgon ไม่อาจสนองความปรารถนาของตนที่มีต่อ Tartuffe ได้โดยตรง การแต่งงานระหว่าง Mariane กับ Tartuffe จะช่วยให้เขาอาศัยลูกสาวเป็นสื่อสำหรับถ่ายทอดความปรารถนาของเขาได้

☛ **“Et Tartuffe?”**

Tartuffe จะรู้สึกอย่างไรกับ Orgon ไม่อาจบอกได้แน่ชัด Tartuffe เป็นตัวละครที่เสมือนปริศนา ซึ่งยากแก่การตีความ ตลอดสององก์แรกตัวละครทุกตัวเอ่ยชื่อเขา พูดถึงเขา แม้ผู้ชมจะไม่เห็นตัว Tartuffe แต่เงาของเขาก็ฉายอยู่ทั่วเวที ครั้นเขาปรากฏตัวในองก์ที่สาม ผู้ชมก็ยังไมอาจหยั่งถึงจิตใจของชายผู้นี้ได้ ตลอดทั้งเรื่อง Tartuffe ไม่เคยอยู่ตามลำพัง ไม่มีบทรำพึง (aparté) ไม่มีบทเจรจาเดี่ยวที่เขาจะสามารถระบายหรือถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกส่วนตัวให้ผู้ชมรับทราบ เราจึงจักและวินิจฉัยตัวละครตัวนี้จากคำพูดของผู้อื่น และการกระทำของเขาเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เราอาจกล่าวได้ว่า ความรู้สึกของ Tartuffe ที่มีต่อ Orgon ก็คงเป็นเช่นเดียวกับความรู้สึกที่เขามีต่อ Mariane กล่าวคือ แม้เขาจะไม่รัก Mariane แต่ Tartuffe ก็ไม่ปฏิเสธที่จะแต่งงานกับเธอ ตลอดทั้งเรื่อง Tartuffe แสดงคุณสมบัติพิเศษประจำตัว คือความสามารถปรับเปลี่ยนบุคลิก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับเปลี่ยนเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของ Orgon Tartuffe เข้าใจดีว่า Orgon ปราบปรามจะสลับครอบครัวทิ้งเสีย เพราะการมีครอบครัว การเป็นสามี การเป็นพ่อ กิดขวางมิให้เขาหาความสุขได้ดังที่ใจปรารถนา Tartuffe จึงปฏิบัติตัวเอื้อให้ Orgon สามารถจะหาความพอใจได้โดยมีเหตุผล มีข้ออ้างที่ดูชอบธรรม Tartuffe ตามใจ Orgon เพราะในขณะที่สนองความต้องการของ Orgon นั้น Tartuffe รู้ดีว่าเขาสามารถจะสนองความต้องการของตนไปด้วยพร้อมกัน

Tartuffe มีความต้องการสูงยิ่งในการบริโภคนและบริโภคได้ทุก ๆ สิ่ง ตั้งแต่เริ่มเรื่อง Dorine ชี้ให้เห็นว่า ความโหยหิวของ Tartuffe นั้น ยากจะบรรเทาเพียงใด

«Et fort dévotement il mangea deux perdrix
Avec une moitié de gigot en hachis.»

(I, 4 : 239-240)

Orgon และ Tartuffe เป็นคู่ที่หาความสุขโดยอาศัยซึ่งกันและกัน Orgon อยากถูกรับรอง Tartuffe ก็รับรอง Orgon Tartuffe มักมากในการกิน Orgon ก็ปรนเปรอเขาอย่างเต็มที่ Dorine เล่าว่า

«A table, au plus haut bout il veut qu'il soit assis;
Avec joie, il y voit manger autant que six.»

ทั้งนี้ แม้ว่าอาหารส่วนของ Tartuffe จะเบียดเบียนส่วนของผู้อื่นก็ตาม

«Les bons morceaux de tout, il fait qu'on les lui cède.»

(I, 2 : 191-193)

Tartuffe เข้าไปอาศัยในบ้านของ Orgon ประดุจกาฝาก เขากินกินทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นอาหาร ลูกสาว ภรรยา ทรัพย์สมบัติ และบ้านทั้งบ้าน Tartuffe สวมหน้ากากผู้ซื่อตรงเพื่อยึดครองสมบัติทางโลกได้อย่างสะดวกง่ายดาย ผู้คนและทรัพย์สิ่งทั้งมวลที่อยู่ในบ้านของ Orgon ตกเป็นเหยื่อของ Tartuffe ซึ่งค่อย ๆ คืบคลานเกาะกินไปทุกส่วนจนจะร้าย

การที่ละครเรื่องนี้เปิดฉากด้วยการให้ Madame Pernelle เสนอภาพของสมาชิกในครอบครัวของ Orgon อย่างละเอียดนั้น ไม่ใช่เรื่องบังเอิญ ดูเหมือนบทละครตั้งใจจะบอกกับผู้ชมตั้งแต่ต้นว่า Tartuffe มีความสามารถเพียงใดในการยึดครองตำแหน่งของสมาชิกแต่ละคนในครอบครัวนี้ เราทราบว่ Tartuffe ใช้อำนาจปกครองคนในบ้านเช่นเดียวกับ Orgon ผู้เป็นประมุข (I, 1 : 61-66) เราทราบว่า Tartuffe จะได้แต่งงานเป็นบุคคลเดียวกับ Mariane ลูกสาว เราเห็น Orgon ขับ Damis ออกจากบ้านและยก Tartuffe เข้าแทนที่เพื่อรับมรดกแทน ดังนั้นคงไม่แปลกนักถ้า Tartuffe จะเข้าแทนที่ Elmire ในฐานะคู่วิตของ Orgon

Tartuffe กลืนกินทุกอย่างได้ก็ด้วยความร่วมมือสนับสนุนของ Orgon ผู้เป็นเจ้าของบ้าน Orgon เปิดประตูรับ Tartuffe เชื้อเชิญให้ Tartuffe “เข้า” (*pénétrer*) ในบ้านของตน กินอาหาร และสิ่งอื่น ๆ ที่เขาเป็นผู้จัดและส่งมอบให้ด้วยมือ ถึงกระนั้นความหิวกระหายของ Tartuffe ก็ยังไม่บรรเทา สำหรับนักบริโภคนิยม Tartuffe อาหารที่ Orgon ให้เขากินเป็นแต่เพียงเครื่องเรียกน้ำย่อย เขาไม่พอใจเพียงแค่สิ่งที่ Orgon ให้ แม้สิ่งที่ Orgon ไม่ให้ Tartuffe ก็เฝ้ามองหวังจะกลืนกินด้วยเช่นกัน Orgon ผกให้เขาดูแลอาหารจานสำคัญคือ Elmire โดยไม่เอ่ยอนุญาตให้เขากิน แต่อาหารจานนี้เป็นจานที่ Tartuffe เฝ้ามองด้วยปรารถนาใคร่จะลิ้มรสเป็นที่สุดแล้วในที่สุด Tartuffe ก็อดใจไว้ไม่ได้ ยื่นมือเอื้อมไปหยิบ ในครั้งนี้สมาชิกคนอื่น ๆ ในครอบครัวไม่ยินยอม เนื่องจากไม่เชื่อว่า Orgon จะอนุญาตให้ Tartuffe บริโภคภรรยาของตน ทุกคนจึงร้องเตือน Orgon

ใต้โต๊ะ - หน้ากาก - กีบดัก

เมื่อ Orgon ไม่เชื่อคำเตือน Elmire จึงต้องใช้กลอุบาย ดังได้กล่าวแล้วว่า Elmire ขอให้สามีซ่อนตัวอยู่ใต้โต๊ะ แล้วเธอก็หลอกล่อยั่วให้ Tartuffe กล่าวสารภาพรักต่อเธอซ้ำอีกครั้ง เพื่อให้ Orgon ได้ยิน Elmire ทำได้สำเร็จ Tartuffe ติดกับของเธอตามแผน หน้ากากของ Tartuffe มีได้แนบสนิทกับกายอย่างหน้ากากของ Lorenzaccio เขาถอดออกทันทีที่โอกาสเปิด ให้เขาได้เสพย์ความสุขที่เขาปรารถนาอยู่ตลอดเวลา เมื่อเข้าใจว่า Elmire ยินดีที่จะมีความสุขร่วมกับเขา Tartuffe ก็กล่าวกับเธอด้วยถ้อยคำที่ผู้ฟังย่อมเข้าใจได้ชัดเจน

«Et, s'il faut librement m'expliquer avec vous,
Je ne me fierai point à des propos si doux
Qu'un peu de vos faveurs, après quoi je soupire,
Ne vienne m'assurer tout ce qu'ils m'ont pu dire
Et planter dans mon âme une constante foi
Des charmantes bontés que vous avez pour moi.»

(IV, 5 : 1447-1452)

ดังที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้แล้วว่าแม้คำพูดของ Tartuffe จะแสดงอย่างแจ่มแจ้งว่าเขามุ่งหวังสิ่งใดในตัว Elmire แม้ว่าระคะความกระหายในเพศรสของเขาไม่อาจปิดบังไว้ด้วย หน้ากากของนักบุญอีกต่อไป แต่ตัวตนที่แท้จริงของ Tartuffe เช่นนี้ไม่อาจทำให้ Orgon ออกจากที่ซ่อนใต้โต๊ะในทันที ดูราวกับว่าเขาพอใจให้ Tartuffe ลิ้มรสภรรยาของเขาเหมือนกับที่เขาพอใจที่ได้เห็น Tartuffe บริโภคอาหาร ทุกคนคาดหวังว่าเมื่อ Orgon จับได้ด้วยตนเองว่า Tartuffe รักใคร่ในตัว Elmire ดวงตาของ Orgon ก็จะสว่างเห็นธาตุแท้ของ Tartuffe และ

โกรธเกรี้ยวผู้ทะเล่เมดลิสท์ของสามี แต่ทุกคนคาดผิดเพราะไม่เห็นความจริงว่า Orgon มีได้สนใจความเป็นนักบุญเคร่งศาสนาของ Tartuffe ทั้งมิได้ทวงแหวน Elmire ผู้เป็นภรรยา แม้ว่าในที่สุดเมื่อ Tartuffe ออกจากห้องนั้น Orgon จำต้องออกจากที่ซ่อน เพราะไม่มีใครอาจอยู่ที่โต๊ะนั้นได้ตลอดไป แต่เมื่อออกมาแล้ว ปฏิกริยาของเขาที่แสดงออกด้วยคำพูด มิใช่ความโกรธเกรี้ยวของสามีที่จับได้ว่าตนถูกสวมเขา เมื่อ Orgon ยอมรับว่า Tartuffe เป็นบุคคลน่ารังเกียจ

«Voilà, je vous l'avoue, un abominable homme !»

(IV, 6 : 1529)

Orgon อาจแสดงความซัดเคื่องก็จริง แต่ใครเล่าจะสงบอารมณ์ได้ เมื่อถูกผู้ที่ตนรักเยาะเย้ยว่า “จงจงมุกได้ง่าย” (IV, 4 : 1524) ถึงแม้คำกล่าวนั้นจะเป็นความจริง แต่ก็ก็เป็นความจริงที่ไม่ควรนำมาเป็นข้อดูหมิ่นเหยียดหยาม อย่างไรก็ตาม เห็นได้ชัดว่า ท่าทีของ Orgon ที่ออกจากโต๊ะได้ มิใช่ Orgon ที่เกรี้ยวกราดทวนหันด้วยความเคืองแค้น แต่เป็น Orgon ที่งุนงงต่อเหตุการณ์ไม่คาดฝันที่เกิดขึ้น

«Je n'en puis revenir, et tout ceci m'assomme.»

(IV, 6 : 1530)

สิ่งที่ไม่คาดฝันสำหรับ Orgon ไม่น่าจะเป็นเรื่องที่ Tartuffe มีใจปฏิพัทธ์ในตัวภรรยาของเขา Orgon เคยพูดไว้ชัดเจนแล้วว่าเขาระแคะระคายข้อนี้ดี (I, 5 : 301-304) แต่สิ่งที่ Orgon ไม่เคยเตรียมตัวเตรียมใจไว้ก่อนก็คือ เขาจะต้องยอมจำนนแก่ทุกคนว่า Tartuffe ไม่ใช่คนเคร่งศาสนา Orgon ไม่ถลันออกจากที่ซ่อน เพราะ Orgon มิได้โกรธแค้น Tartuffe Orgon อยู่ที่โต๊ะนาน เพราะ Orgon ผิดหวัง เมื่อเขาไม่อาจยืนยันต่อไปได้ว่า Tartuffe เป็นผู้ประพฤติธรรม ธรรมะ ของ Tartuffe ที่เขาใช้อ้างสำหรับละทิ้งลูกเมีย ครอบครัว ก็ไม่มีความหมาย เมื่อเขาต้องยอมรับ Tartuffe ผู้ซึ่งรัก Elmire Tartuffe ผู้ซึ่งรัก Orgon ก็ไม่มีตัวตนอีกต่อไป Orgon ต้องใช้เวลาไตร่ตรอง เขามิได้ออกจากโต๊ะในสถานะผู้มีสิทธิอันชอบธรรมที่จะปกป้องผู้คนทรัพย์สินของตน แต่อยู่ในสภาพของคนท้อแท้ จำต้องสูญเสียคนรัก ไม่มีแม้แต่กำลังแรง กำลังใจที่จะตอบโต้รุกไล่ผู้ทะเล่เมดลิสท์นั้น

«Allons point de bruit, je vous prie

Dénichons de céans, et sans cérémonie.»

(IV, 7 : 1553-1554)

โดยทั่วไป เมื่อสามีกำจัดชายที่มีเจตนาจะเป็นผู้กับภรรยาแล้วยอมพอใจว่ามีชัยชนะ ยังรักษาสถานะของตนในครอบครัวไว้ได้ แต่ Orgon มิได้รู้สึกเช่นนั้น มีพฤติกรรมเหมือนผู้ที่ถูกพรากจากคนรัก ทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวเขาดูว่างเปล่า ปราศจากความหมาย ไร้หนทาง ไม่มีที่ไป

Cléante - Où voulez - vous courir?

Orgon Las! Que sais-je?

(V, 1 : 1573)

ความผิดหวังครั้งนี้มิได้สอนให้ Orgon ระวังรู้จักแยกแยะระหว่างความจริงกับความลวง Orgon เคืองแค้น แต่เป็นความเคืองแค้นของผู้ที่ถูกคนรักหลอกลวง และประกาศว่าจะไม่รักใคร่อีกเลย

«C'en est fait, je renonce à tous les gens de bien

J'en aurai désormais une haine effroyable

Et m'en vais devenir pour eux pire qu'un diable.»

(V, 1 : 1604-1606)

Argas : “เพื่อน” เก้า

Tartuffe จะเป็น “เพื่อน” พิเศษคนสุดท้ายของ Orgon หรือไม่ เราไม่อาจทราบได้แต่ที่พอจะสันนิษฐานได้ก็คือ เพื่อนอย่าง Tartuffe นั้นคงไม่ใช่คนแรกๆของ Orgon เมื่อ Orgon อ่อยปากไล่ Tartuffe ออกจากบ้าน ผู้ที่ถูกไล่กลับเป็นตัว Orgon ซึ่งได้ยกทรัพย์สินทั้งปวงให้ Tartuffe จนหมดสิ้น Tartuffe มิได้เข้าครอบครองสมบัติภายนอกของ Orgon เท่านั้น แม้แต่ความลับส่วนตัว Orgon ก็มอบให้อยู่ในอำนาจของผู้ที่เคยเป็นความหวังของเขาด้วย Orgon เพิ่งเปิดเผยแก่ Cléante ว่า เขาได้มอบหีบบรรจุเอกสารลับของเพื่อนเก่าที่ชื่อ Argas ไว้กับ Tartuffe Argas ผู้นี้เป็นศัตรูของบ้านเมือง และเอกสารนั้น หาก Tartuffe นำไปส่งให้ทางราชการ Orgon ย่อมตกอยู่ในฐานะลำบากยิ่งกว่าการที่ถูกขับจากบ้านของตนเอง

เพื่อนเก่าของ Orgon ผู้นี้เป็นใคร เหตุใด Orgon ซึ่งเคยรับใช้บ้านเมืองด้วยความภักดีจึงอาจหาญสนับสนุนผู้ที่ถือได้ว่าเป็นภัยต่อรัฐได้เช่นนี้

มิตรภาพระหว่าง Orgon กับ Argas นั้น แสดงด้วยหีบซึ่งบรรจุเอกสาร “ลับ” อันหมายถึงความสัมพันธ์ซึ่งไม่อาจเปิดเผยให้ผู้ใดเข้าไต่ถามและธรรมชาติที่แท้จริงได้ หีบดังกล่าวซึ่ง ย่อมเป็นตัวแทนของ Argas ด้วยนั้น Orgon มอบให้อยู่ในความดูแลของ Tartuffe เช่นเดียวกับที่เขาเคยขอให้ Tartuffe อยู่ใกล้ชิดกับ Elmire “ตลอดเวลา” (Je veux qu'à toute heure avec elle on vous voie.” - III, 7 : 1174) การที่ Orgon กระทำเช่นนี้ทำให้เราอาจสรุปได้ว่า Argas และ Elmire อยู่ในสถานะเดียวกัน Orgon ปฏิบัติต่อ “เพื่อน” เช่นเดียวกับที่เขาปฏิบัติต่อ “ภรรยา”

Tartuffe เป็นเพียงชายที่รอรับบริจาคจากผู้คนที่ไปโบสถ์ (I, 5 : 293) เป็นคนพเนจรเสื้อผ้าทรุดโทรม ไม่มีแม้แต่รองเท้าจะสวมใส่ (I, 1) แต่ Orgon ก็ไม่ลังเลที่จะเชิญเข้าบ้าน ไม่เพียงแต่เลี้ยงดูให้ที่พัก แต่ยกย่องจนเรียกได้ว่าบูชา ยอมสละให้ได้ทุกสิ่ง ไม่ฟังคำท้วงติง ไม่คำนึงถึงความวิบัติวอดวาย ถ้าเราเข้าใจว่าความรู้สึก ความพอใจ ความสุข สถานใดที่ชักนำให้ Orgon กระทำได้ถึงเพียงนั้น เราก็อธิบายได้ไม่ยากว่าเหตุใด Orgon ผู้เคยช่วยเหลือบ้านเมืองจนมีเกียรติยศเป็นที่ยกย่องนับถือถึงขนาดที่ประมุขของรัฐก็ให้ความเมตตา จึงสามารถช่วยเหลือเพื่อนคนหนึ่ง ถึงกับยอมเสี่ยงต่อกฎหมายไม่เกรงกลัวอาญาแผ่นดิน ถ้าตอบปัญหานี้ได้ ก็จะเห็นว่า บทละครของ Molière เรื่องนี้ไม่มีความบังเอิญ ไม่มีส่วนเกิน ทุกฉากทุกตอนมีความสำคัญซับซ้อน ส่งเสริม ยืนยันความหมายแก่กันและกันด้วยความสัมพันธ์สอดคล้องรับกันตลอดทั้งเรื่อง

ส่งท้าย

ตอนท้ายของบทละครขยายมิติชี้ให้เห็นว่า ความปรารถนาตามธรรมชาติส่วนตัวของ Orgon นั้นอาจผลักดันให้เขากระทำการที่มีได้เป็นความผิดเฉพาะตัว หรือครอบครัวยุคนั้น แต่ยิ่งเชื่อมโยงไปถึงสังคมระดับรัฐอีกด้วย การที่อำนาจรัฐเข้ามาช่วยแก้ปัญหาของ Orgon ในตอนสุดท้ายจึงสมตามเหตุผล การคลี่คลายเรื่องด้วยบทบาทของ Le Prince จึงมิใช่การจบแบบที่เรียกว่า *deus ex machina* ซึ่งอาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์แก้ปมปัญหาของเรื่องที่ดูไม่มีทางออก ละคร เรื่อง Tartuffe ปิดม่าน ในองก์ที่ 5 ด้วยความสุขของผู้ชมที่ได้เห็น Tartuffe ถูกจับและ Mariane ได้แต่งงานกับ Valère ชายที่เธอรัก ส่วนเรื่องราวใน “องก์ที่ 6” จะเป็นอย่างไร Orgon กับ Elmire จะดำเนินชีวิตคู่ที่มีความสุขหรือจะทรมานซึ่งกันและกันต่อไป Orgon จะพบ “เพื่อน” ใหม่หรือไม่ บทละครทิ้งให้ผู้อ่านผู้ชมขบคิด ใช้จินตนาการโดยอิสระ

บทละครที่ยิ่งใหญ่ยอมเปิดกว้างสำหรับการศึกษาตีความ มีช่องทางมุมมองหลากหลาย เอื้อให้ผู้อ่าน นักศึกษา นักแสดง ผู้กำกับการแสดง ผู้ออกแบบฉาก แสง เสียง แต่ละคนแต่ละฝ่ายเกิดทัศนะที่ผิดแผกกันออกไป การพิจารณาว่า คติความเชื่อทางศาสนามีใช้ประเด็นหลักที่ช่วยให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง Tartuffe กับ Orgon ความเชื่อที่ว่า Orgon มิได้หลงผิดเห็นคนลวงเป็นคนเคร่งศาสนา การที่อธิบายว่า Orgon และ Tartuffe ต่างก็ใช้ศาสนาบังหน้าเช่นเดียวกัน ฝ่ายหนึ่งเพื่อซ่อนเร้นราคจริตที่ผิดปรกติไม่อาจเปิดเผยได้ ฝ่ายหนึ่งมีโลกจริตอภัยธรรมะ เพื่อครอบครองกินกินทั้งอาหาร สิ่งของและผู้คน ทัศนะเหล่านี้ได้จากการอ่านอีกแบบหนึ่ง อีกครั้งหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่ความหมายที่แน่นอนตายตัวของบทละคร เมื่อมีผู้อ่านใหม่ เมื่อย้อนกลับมาอ่านบทละครใหม่ อาจพบความหมาย อาจตีความได้เป็นอย่างอื่นซึ่งแตกต่างหรือขัดแย้งจากความหมายเช่นนี้ การอ่านบทละครแต่ละครั้ง ก็เช่นเดียวกับการแสดงละครแต่ละยุคสมัย แต่ละรอบ กล่าวคือ น่าจะให้ทั้งอรรถและรสต่างกันออกไป

การศึกษาบทละครโดยอิสระเช่นนี้อาจไม่ตรงกับทัศนะของผู้ที่ยังเคารพความคิดของผู้เขียน และเห็นว่าควรวิเคราะห์บทละครเพื่อหาความหมาย เพื่อใช้เข้าใจสารที่ผู้เขียนต้องการสื่อ นักเขียนบทละครอย่าง Ionesco ก็ปรารถนาที่จะให้นักวิจารณ์ทำเช่นนั้น

Le critique doit refaire le parcours du poète. Le poète a souvent fait le trajet dans une sorte de nuit ou de pénombre. La critique, lui, une lanterne à la main refait le même trajet en éclairant...

(1972 : 28)

การกลับไปหาผู้เขียนเช่นนี้ เท่ากับเชื่อว่าบทละครหรือวรรณกรรมอื่น ๆ มีความหมายที่เป็น ความจริงประการเดียว นับเป็นการกำหนดกรอบ จำกัดศักยภาพในการสื่อความของบทละคร โดยเฉพาะบทละครซึ่งมีผู้เขียนเช่น Molière นั้น การอ้างผู้เขียนทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ด้วยเกณฑ์ที่ไม่น่าหยิบยกขึ้นพิจารณา ผู้ศึกษาจำนวนไม่น้อยปฏิเสธการตีความของผู้อื่นโดยที่ไม่พิจารณาว่าบทละครเปิดช่องให้คิดเช่นนั้นหรือไม่ มีความไม่ประสานสอดคล้องในการตีความอย่างไร อ้างแต่เพียงว่า ความหมายนั้น ๆ ไม่น่าจะตรงกับเจตนาเดิมของ Molière ผู้กำกับการแสดงอย่าง Louis Jouvet ซึ่งเป็นผู้นำบทละครหลายเรื่องของ Molière คืบสู่เวทีละครสมัยใหม่ ก็เคยถูกตำหนิว่าไม่เคารพเจตนาของผู้ประพันธ์เช่นกัน แต่ Jouvet มีคำตอบที่น่าสนใจ Jean Vilar เล่าว่า

A un critique qui lui reprochait de ne pas avoir respecté les intentions de Molière, Jouvet répondit : «Tu lui as téléphoné? Hélas! Poquelin 00-00 ne répond pas.»

(1965 : 133)

แม้บทละครจะคงอยู่ยืนหยัดสู่กาลเวลา แต่ก็ไม่ควรจะถูกถือว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีความหมายที่ทุกคนต้องเห็นพ้องตรงตามกัน บทละครน่าจะอยู่ในฐานะเป็นคลังของความหมายและคุณค่าของบทละครควรจะขึ้นอยู่กับคลังของความหมายนั้นว่าใหญ่โตรุ่มรวยเพียงใด

รายการอ้างอิง

- Adam, Antoine. 1956. *Histoire de la littérature française au XVIIe siècle*. Tome III : L'Appogée du siècle Boileau, Molière. Paris : Editions Domat.
- Barthes, Roland. 1970. Le monde où l'on catche. In *Mythologies*, pp.13-24. Coll. Points. Paris : Editions du Seuil.
- _____. 1979. *Sur Racine*. Paris : Editions du Seuil.
- Dandrey, Patrick. 1992. *Molière et l'esthétique du ridicule*. Coll. Bibliothèque d'histoire du théâtre. Paris : Klincksieck.
- Gaillard, Pol. 1983. *Tartuffe, Molière*. Coll. Profil d'une œuvre. Paris : Hatier.
- Guicharnaud, Jacques. 1984. *Molière, une aventure théâtrale*. Coll. Bibliothèque des idées. Paris : Gallimard.
- Guichemerre, Roger. 1978. *La Comédie classique en France de Jodelle à Beaumarchais*. Coll. Que sais-je? Paris : Presses Universitaires de France.
- Gutwirth, Marcel. 1966. *Molière ou l'invention comique*. Coll. Situation. Paris : Minard Lettres Modernes.
- Jonesco, Eugène. 1972. *Notes et contre-notes*. Coll. Idées. Paris : Gallimard.
- Jomaron, Jacqueline de. 1988. Ils étaient quatre. In Jacqueline de Jomaron (sous la direction de) *Le Théâtre en France*. Tome II, pp. 227-270, Paris : Armand Colin.
- Mainqueneau, Dominique. 1994. *Pragmatique pour le discours littéraire*. Paris : Dunod.
- Milner, Max. 1984. *Freud et l'interprétation de la littérature*. Paris ; Société d'Enseignement Supérieur.
- Molière. 1962. *Oeuvres complètes*. texte établi avec préface, chronologie de la vie de Molière, bibliographie, notices, notes, relevé de variantes et lexique par Robert Jouanny. 2 tomes. Paris : Editions Garnier Frères.
- Monod, Richard. 1977. *Les Textes de théâtre*. Paris : Cedic.
- Morel, Jacques. 1993. La scène du pauvre. In Pierre Ronzaud (éd.) *Molière/Dom Juan*, pp. 77-82. Paris : Klincksieck.
- Sareil, Jean. 1984. *L'Écriture Comiquè*. Paris : Presses Universitaires de France.
- Vilar, Jean. 1965. *De la tradition théâtrale*. Coll. Idées. Paris : Gallimard.

วอลแตร์ รุสโซ

เพื่อนรัก เพื่อนแค้น

(Voltaire-Rousseau,
frères-ennemis)

ดร.อุบลวรรณ ไชตวิสิทธิ์*

คงไม่มีผู้ใดปฏิเสธได้ว่า วอลแตร์ และ รุสโซ เป็นสองนักเขียนนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ของฝรั่งเศสในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ดังนั้นย่อมเป็นสิ่งที่น่าสนใจที่จะได้รู้จักกับบุคคลทั้งสองนี้บ้างไม่มากก็น้อย แม้ว่านักวิจารณ์วรรณคดีบางคนเห็นว่าการศึกษาชีวิตนักเขียนไม่จำเป็นต่อการศึกษางานเขียนของเขา แต่ผู้เขียนเห็นว่าการได้รู้จักชีวิตของนักเขียนโดยเฉพาะของวอลแตร์และรุสโซด้วยแล้วยิ่งทำให้ผู้อ่านเข้าใจและซาบซึ้งงานเขียนของเขามากขึ้น ในที่นี้จะกล่าวเพียงส่วนหนึ่งของชีวิต วอลแตร์ และรุสโซเท่านั้น เพื่อให้เห็นว่าเหตุใดนักเขียน นักปราชญ์ทั้งสองนี้จึงเป็นเพื่อนรักเพื่อนแค้นไปได้ และก่อนที่จะพูดถึงความเป็นเพื่อนรักเพื่อนแค้นของวอลแตร์และรุสโซ ก็จำเป็นต้องกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคนนี้

ก. สัมพันธภาพระหว่าง วอลแตร์ และรุสโซ

ความสัมพันธ์ระหว่างวอลแตร์และรุสโซ เป็นความสัมพันธ์กันทางจดหมายมากกว่าที่จะเป็นความสัมพันธ์แบบเพื่อน ทั้งสองรู้จักกันทางจดหมาย (6 ฉบับจากรุสโซ และ 5 ฉบับจากวอลแตร์) สองคนได้พบกันหนเดียวเท่านั้นในปี ค.ศ. 1750 ที่บ้านของ Madame de Graffigny และการพบครั้งนั้นก็ไม่ได้มีผลอะไรตามมาที่น่าสนใจ

ในการติดต่อกันระหว่างสองคนรุสโซ เป็นผู้เริ่มด้วยจดหมายลงวันที่ 11 ธันวาคม ค.ศ. 1745 (1) แต่แล้วรุสโซก็เป็นผู้ตัดสัมพันธ์กับวอลแตร์ ด้วยจดหมายฉบับสุดท้ายถึงวอลแตร์ ลงวันที่ 17 มิถุนายน ค.ศ. 1760 (2) แม้ว่ารุสโซจะเริ่มเขียนถึงวอลแตร์ในปี ค.ศ. 1745 แต่เขาได้รู้จักชื่อเสียงและงานของวอลแตร์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1730 (3) เมื่อรุสโซอายุได้ 18 ปี เขาได้อ่าน La Henriade ของวอลแตร์ (4) และเขาก็ถือว่า วอลแตร์ เป็นอาจารย์สำหรับการเขียนวรรณกรรมของเขา หลังจากนั้นเขาก็ติดตามอ่านงานทุกชิ้นของวอลแตร์และเมื่อเขาได้อ่าน *Lettres philosophiques* แล้วก็ใฝ่ฝันที่จะเขียนภาษาที่สละสลวยแบบวอลแตร์ (5) จึงอาจกล่าวได้ว่างานเขียนของวอลแตร์ เป็นแรงบันดาลใจให้รุสโซอยากเป็นนักเขียน ในปี ค.ศ. 1737 เมื่อรุสโซได้ดูละครเรื่อง *Alzire* ของวอลแตร์ที่ Grenoble และ

* คณະมนุชยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

รู้สึกซาบซึ้งมากจนถึงกับหายใจไม่ออก เขาถึงกับปักใจเชื่อว่าอลแตร์เป็นบุคคลที่มีจิตใจงาม (6) จึงสามารถเขียนละครได้กินใจแบบนี้ อีกสองปีต่อมารุสโซก็ประกาศความนิยมชว้นันต์ต่อผลงานของอลแตร์ ในบทกลอนชื่อ “*Le Verger de Madame de Warens*” (1739) ในงานชิ้นนี้เขาเรียกอลแตร์ว่า “*touchant Voltaire*” (7)

คงจะไม่ผิดหากจะพูดว่ารุสโซในตอนนั้นบูชาอลแตร์อย่างเหลือเกิน ภาพของอลแตร์ดีพร้อม แต่ภาพนั้นเริ่มมีตำหนิต่าง ๆ ในปี ค.ศ. 1750 ในงานเขียนชิ้นแรกของรุสโซ *Discours sur les sciences et les arts* เขาตำหนิอลแตร์ โดยเรียกออลแตร์ว่า “*célèbre Arouet*” แล้วก็แสดงความเห็นต่อไปเพื่อเอาใจผู้อ่านบางประเภท แล้วอลแตร์ก็ยอมสละสิทธิการเขียนที่ยิ่งใหญ่ (8) ต่อมาในปี ค.ศ. 1754 รุสโซก็แสดงความกลัวอิทธิพลในทางที่ไม่ดีของอลแตร์ต่อเมืองเจนีวา เกรงว่าเจนีวาจะไม่สงบเมื่อรู้ว่าอลแตร์กำลังจะไปอยู่ที่นั่น (9) ในปี ค.ศ. 1755 ออลแตร์ได้เขียนล้อเลียนความคิดของรุสโซเกี่ยวกับคุณความดีของคนป่า (*le bon sauvage*) ซึ่งรุสโซได้กล่าวไว้ในงานเขียนชิ้นที่สองของเขา คือ *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* และอลแตร์ได้ปกป้องความคิดของศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ซึ่งรุสโซ ได้กล่าวโทษไว้ใน *Discours* ชิ้นแรกของเขา (10) รุสโซไม่ได้แสดงความไม่พอใจหรือความกลัวอลแตร์ในจดหมายถึง ออลแตร์ ลงวันที่ 7 กันยายน ค.ศ. 1755 (11) ต่อมาในวันที่ 18 สิงหาคม ค.ศ. 1756 รุสโซได้เขียนถึงอลแตร์เพื่อปกป้องพระผู้เป็นเจ้า (*La Providence*) ซึ่งอลแตร์ได้โจมตีในความอยุติธรรม และความไม่เป็นระเบียบของพระองค์ใน *Poème sur le désastre de Lisbonne* จดหมายฉบับนี้มีชื่อว่า *Lettre sur la Providence* (12) ในจดหมายที่รุสโซและอลแตร์โต้ตอบกันตั้งแต่ปี 1745-1756 นั้น ทั้งสองฝ่ายก็สุภาพต่อกันโดยเฉพาะรุสโซสุภาพและถ่อมตัวมากเพราะขณะนั้น ค.ศ.1745 ออลแตร์เป็นนักเขียนบทละครที่มีชื่อเสียงมากแล้ว รุสโซไม่เคยแสดงความไม่พอใจออลแตร์ แม้จะเห็นแล้วว่าเขากับอลแตร์มีความคิดต่างกัน แต่เท่าที่แสดงในจดหมายเขาก็รู้สึกว่ารอลแตร์เป็นนักปราชญ์ที่ยอมรับฟังความเห็นขัดแย้งกับความเห็นของตน เพราะฉะนั้นความสัมพันธ์ของทั้งสองก็น่าจะดำเนินไปด้วยดี แต่แล้ววันที่ 17 มิถุนายน ค.ศ. 1760 รุสโซก็เขียนจดหมายถึงอลแตร์ประกาศความเกลียดชังของเขาที่มีต่ออลแตร์และประกาศตัดมิตรภาพกับอลแตร์ (13)

อลแตร์งุนงงเมื่อได้รับจดหมายแต่ไม่ได้ถือเป็นเรื่องจริงจัง เขากลับคิดว่ารุสโซบ้า (14) มากกว่าประกอบกับในตอนนั้นได้มีข่าวลือแล้วว่ารุสโซสติไม่ดี จดหมายประกาศความเกลียดชังของรุสโซนั้นไม่ได้ทำให้อลแตร์ตัดสัมพันธ์หรือโกรธรุสโซอย่างมากมาย แต่สิ่งที่ทำให้อลแตร์เริ่มไม่พอใจรุสโซเริ่มมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1755 แล้ว เมื่อรุสโซกล่าวว่าทรัพย์สินที่ดินเป็นบ่อเกิดแห่งความชั่วใน *Discours II* ของเขา แต่ออลแตร์ไม่ได้แสดงความโกรธแต่อย่างใดในจดหมายลงวันที่ 12 กันยายน ค.ศ. 1756 ถึงรุสโซ ตรงกันข้ามกับเป็นจดหมายที่แสดงไมตรีจิตที่สุดที่อลแตร์เคยเขียนถึงรุสโซ เขาชมรุสโซและเป็นครั้งแรกที่เรียกรุสโซว่า “*Mon cher philosophie*” (15) แต่ออลแตร์เขียนแสดงความโกรธไว้ข้าง ๆ ใจความเกี่ยวข้อในหนังสือ *Discours II* ของรุสโซฉบับส่วนตัวของเขาเองว่าความคิดแบบรุสโซเป็น “*la philosophie d'un gueux*” (16) ออลแตร์ในตอนนั้นเริ่มนิยมความสามารถของรุสโซ และหวังเป็นอย่างมากว่ารุสโซจะเป็นพวกนักปรัชญาหรือ “*le petit troupeau*” (17) เพื่อความ

เจริญรุ่งเรืองของสังคมวอลแตร์ก็พร้อมที่จะลิ้มความขัดแย้งเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อสังคมส่วนใหญ่และแม้แต่ “*Lettre sur la Providence*” (18 สิงหาคม ค.ศ. 1756) ก็ไม่ได้ทำให้วอลแตร์โกรธ รุสโซ ในที่สาธารณะเขาเพียงแต่เขียนล้อความคิดของรุสโซเกี่ยวกับเรื่องอมตะของวิญญาณในจดหมายถึง d’Alembert ในวันที่ 29 สิงหาคม ค.ศ. 1757 ว่า รุสโซคงจะ “*เพี้ยน ๆ*” (*maladie du cerveau*) (18) ครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่วอลแตร์ล้อเลียนรุสโซในจดหมายถึงเพื่อนของเขา ทั้งนี้เพราะความนิยมของวอลแตร์ที่มีต่อรุสโซซึ่งได้ร่วมงานกับ *Encyclopédie* ระหว่าง ค.ศ. 1750-1756 เริ่มเสื่อมลงเพราะรุสโซทะเลาะกับเพื่อนนักปรัชญาด้วยกันคือ Diderot, Madame d’Epinay และ Grimm ใน ค.ศ. 1757 วอลแตร์เริ่มสงสัยในความเป็นปราชญ์ของรุสโซ และรุสโซก็ทำให้ความหวังของวอลแตร์ในตัวรุสโซ “*philosophic*” พังทลายลงโดยการเขียนโจมตีการละครเพื่อตอบโต้บทความเรื่อง “*Genève*” ของ d’Alembert ใน *Encyclopédie* เล่มที่ VII ด้วย *Lettre à d’Alembert sur les Spectacles* ใน ค.ศ. 1758 หลังจาก *Lettre à d’Alembert* แล้ว วอลแตร์ ก็ไม่ยังปากกาของเขาอีกต่อไป คำประณามรุสโซพร่งพรูออกมาไม่หยุด ในจดหมายที่เขาเขียนถึงเพื่อน ๆ ของเขา รุสโซกลายเป็น “*Diogène*” หรือ “*le chien de Diogène*” หรือ “*un fou*” (19) ที่วอลแตร์โกรธมาก เพราะการที่รุสโซโจมตีการละครนั้น วอลแตร์ถือว่ารุสโซไม่ได้โจมตี แต่ d’Alembert เท่านั้น แต่รุสโซโจมตีกลุ่มนักปรัชญา หรือ “*le petit troupeau*” ทั้งกลุ่ม เป็นการล่วงเกินสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (*le sacrilège*) (20) เพราะวอลแตร์ถือว่ากลุ่มนักปรัชญาเป็นกลุ่มศักดิ์สิทธิ์ (*le troupe sacrée*) (21) รุสโซทรยศต่อกลุ่มเพราะการที่รุสโซโจมตีการละครเท่ากับรุสโซย้ายกลุ่มไปเข้ากับคณะพระ ซึ่งเป็นปฏิปักษ์อย่างมากต่อการละครอันเป็นที่ชื่นชอบของพวกนักปรัชญา และความจริงแล้วการปกป้องการละครและนักแสดงเป็นรูปแบบหนึ่งของการต่อต้านศาสนจักร (22)

ถึงแม้ว่าวอลแตร์จะโกรธรุสโซมากในครั้งนี้และแม้จะได้รับจดหมายตัดความเป็นมิตรจากรุสโซในปี 1760 วอลแตร์ก็คงยังไม่โกรธจนถึงกับประกาศความเกลียดต่อรุสโซ เช่นกัน ในปี ค.ศ. 1761 เนื่องจากกิจกรรมละครของเขาที่คฤหาสน์ Tournay ต้องหยุดลงในปี ค.ศ. 1760 เป็นผลสืบเนื่องมาจาก *Lettre à d’Alembert* ของรุสโซ รุสโซกลายเป็น “*faux-frères dans l’Eglise*” (23) ซึ่งวอลแตร์จะไม่ยกโทษให้เป็นอันขาด (24) แล้วเขาก็บอก d’Alembert ว่า

“*Je n’aime ni ses ouvrages ni sa personne*” (25)

คำพูดนี้ก็คล้ายกับคำพูดของรุสโซถึงวอลแตร์ในจดหมายลงวันที่ 17 มิถุนายน ค.ศ. 1760 ที่ว่า “*je ne vous aime point [...] Je vous hais*” (26) ถึงกระนั้นก็ตามวอลแตร์ก็ยังไม่ได้ถือว่ารุสโซเป็นศัตรูของเขา เพราะระหว่าง ค.ศ. 1762-1763 เมื่อ *Emile* ของรุสโซถูกสั่งห้ามและรุสโซถูกออกหมายจับ วอลแตร์ก็ยังแสดงความเห็นอกเห็นใจรุสโซ และยังพูดว่าพร้อมที่จะยกโทษให้รุสโซด้วย (27) แต่รุสโซกลับเห็นว่าวอลแตร์เล่นละคร ไม่จริงใจเป็น “*habile comédien*” (28)

ต่อมาในปี ค.ศ. 1764 หนทางที่ทั้งสองจะคืนดีกันไม่มีอีกแล้ว เพราะรุสโซในสายตาของวอลแตร์ได้กระทำความผิดที่ร้ายแรงที่สุดในฐานะเป็นนักอักษรศาสตร์ด้วยกัน คือ รุสโซเปิดเผยต่อสาธารณชนว่าวอลแตร์เป็นผู้เขียน *Sermon de cinquante* ในจดหมายฉบับที่ 5 ใน *Lettres écrites de la Montagne* (ธันวาคม 1764) เรื่องนี้เป็นอันตรายต่อวอลแตร์มากเพราะในเรื่อง *Sermon*

วอลแตร์เขียนโจมตีพระคัมภีร์ไบเบิลและรากฐานของคริสต์ศาสนา วอลแตร์ปฏิเสธรงานนี้มาตั้งแต่ปี 1759 แล้วและแม้คนจะสงสัยว่าเป็นงานของเขา แต่วอลแตร์ปฏิเสธมาตลอดทางศาสนจักรก็เอาผิดวอลแตร์ไม่ได้ การกระทำครั้งนี้ของรูสโซ้ถือว่าเป็นจุดระเบิดความโกรธแค้นที่สุดของวอลแตร์ วอลแตร์เริ่มถือว่ารูสโซ้เป็นศัตรูคู่แค้นของเขาเท่า ๆ กับ Fréron Maupertuis La Beaumelle ฯลฯ ที่เขาต้องบดขยี้ให้แหลกกลาญ รูสโซ้ได้สมญานามใหม่ว่า “*délateur*” “*calomniateur*” (29) “*blasphémateur séditieux*” (30) “*monstre*” (31) “*infâme*” (32) “*charlatan*” (33) “*Judas*” (34) แต่ประณามในจดหมายวอลแตร์ไม่ทลายแค้น วอลแตร์แก้แค้นด้วย **Sentiment des Citoyens** (27-12-1764) ในงานเขียนนี้ วอลแตร์พยายามให้เห็นว่ารูสโซ้เป็นผู้ทำลายคริสต์ศาสนา และสิ่งที่เจ็บแสบที่สุดสำหรับรูสโซ้คือวอลแตร์เปิดเผยเป็นครั้งแรกแก่สาธารณชนว่ารูสโซ้ทิ้งลูกไว้ที่สถานเด็กกำพร้า ซึ่งเป็นความจริง เป็นการทำลายภาพลักษณ์ของคนที่ดีเมื่อก่อนด้วยคุณธรรมของรูสโซ้ซึ่งเขาได้สร้างไว้ ตั้งแต่ปี 1761 เมื่อเขาพิมพ์ **La Nouvelle Héloïse** วอลแตร์กระทำครั้งนี้รุนแรงมาก แม้แต่ G.Maugres ผู้นิยมวอลแตร์อย่างมากก็ยังเรียก **Sentiment** ว่าเป็น “*le coup le plus cruel*” (35) Henri Guillemin ซึ่งเกลียดวอลแตร์เท่า ๆ กับ Maugras รักวอลแตร์ เรียก **Sentiment** ว่าเป็น “*un meurtre*” (36) นอกจาก **Sentiment** แล้ว วอลแตร์ยังต่อยด้วยผลงานตามมาอีก 12 ชิ้น มีทั้งที่โจมตีรูสโซ้โดยตรงด้วยวิธีการเสียดสีหรือมีเรื่องล้อเลียนรูสโซ้แทรกอยู่ในงานบางชิ้นระหว่าง ค.ศ. 1765 - ค.ศ. 1772 เช่นเดียวกับใน ค.ศ. 1758 **Lettre à d’Alembert** เป็นการทรยศต่อ “*le petit troupeau*” เป็นการดูหมิ่น “*La troupe sacrée*” ความผิดของรูสโซ้ครั้งนี้ก็ไม่ใช่ผิดต่อวอลแตร์เท่านั้น แต่เป็นการ “*profan(er) (la philosophie)*” (37) รูสโซ้เองก็ประณามวอลแตร์แรงพอกัน หลังจากปี 1760 ที่ได้ประกาศความเกลียดวอลแตร์แล้ว ปี 1764 ก็ประกาศยั่วอีกว่าเกลียดจนสุดหัวใจเพราะวอลแตร์เป็นสาเหตุของความทุกข์ของเขาทั้งหมด (38) วอลแตร์เป็น “*persécuter*” ที่ตามจ้องล้างจ้องผลาญเขามากที่สุด (39) วอลแตร์เป็นเสือที่กระหายเลือดเขา (*ce tigre altéré de mon sang*) (40)

ความจริงรูสโซ้จะด่าว่าอะไรวอลแตร์ก็ด่าว่าไปแต่ที่ด่าแล้วคนรู้ว่าเป็น “*persécuter*” เพราะวอลแตร์เองก็ตกอยู่ในอันตรายตลอดเวลา งานเขียนของเขามักโจมตีรัฐและศาสนจักรและวอลแตร์เห็นว่าการกล่าวหาของรูสโซ้ไร้เหตุผลที่สุด และเขาก็แก้ตัวมาตลอดนับตั้งแต่ ค.ศ. 1762 ผู้อ่านจดหมายของเขาซึ่งลงวันที่ 30 มกราคม 1766 ถึง M. Lullin จะรู้สึกวอลแตร์ร้องลั่นทีเดียวว่าเขาเกลียดการตามรังควาญมากและเขาจะไม่เป็นคนทำเสียเอง และหากเขาได้ตามแกั่งรูสโซ้เขาก็จะรู้สึกผิดอย่างมากทีเดียว

“*Je ne dois pas souffrir qu’on m’accuse d’une persécution, je hais et je méprise trop les persécuter pour m’abaisser à l’être [...] si j’avais fait le plus petit tort à la personne (de M. Rousseau), si j’avais servis à opprimer un homme de lettres, je me croirais trop coupable*” (41)

เป็นอันว่าความสัมพันธ์ระหว่างวอลแตร์และรูสโซ้ แตกหักเด็ดขาดนับตั้งแต่ปี 1764 เป็นต้นมา และทั้งสองก็กล่าวถึงกันในจดหมายถึงเพื่อนของตน แต่ดูเหมือนว่าวอลแตร์จะกล่าวถึงรูสโซ้มากกว่าเป็นระยะ ๆ และล้อเลียนความคิดต่าง ๆ ของรูสโซ้ทั้งในงานเขียนและจดหมายจนถึงปี 1778 ปีที่

วอลแตร์และรูสโซ่ตายจากกันไปทั้งคู่ ส่วนทางรูสโซ่หากจะเชื่อรูสโซ่แล้วดูเหมือนว่าวอลแตร์ไม่สามารถทำให้รูสโซ่หงุดหงิดได้อีกตั้งแต่ปี 1774 เมื่อรูสโซ่กล่าวถึงวอลแตร์เป็นครั้งสุดท้ายใน **Rousseau juge de Jean-Jacques** ในปี 1776 รูสโซ่กล่าวถึงตัวเองว่าสงบสบายใจไร้กังวลอยู่คนเดียวในโลกนี้ ในงานเขียนของเขาชื่อ **Les Rêveries du promeneur solitaire** (42)

ในการทะเลาะกันนี้ Jacob Henri Meister สรุปได้ดีที่สุดคือ ทั้งสองคนร้ายพอกัน (43) เมื่อกลายเป็นศัตรูคู่แค้นทั้งที่ความจริงแล้วทั้งสองน่าจะร่วมกันต่อสู้ศัตรูร่วมของพวกเขา คือ พวกบักคลั่งศาสนาและพวกที่ขาดขันติธรรมทั้งหลายโดยเฉพาะศาสนจักร แต่นั่นก็เป็นไปไม่ได้ เพราะนอกจากความคิดทางปรัชญาที่แตกต่างกันแล้ว รูสโซ่ก็มีปัญหาทางจิตใจอย่างมากตั้งแต่ปี 1762 เขาเชื่อว่ามีการรวมกลุ่มของนักปรัชญาบางคนรวมทั้งวอลแตร์ด้วยเพื่อจะทำลายเขา ต่อมาก็หมกมุ่นมากกับเรื่องนี้ จนระแวงคนไปหมด ระหว่างปี 1764-1765 ก็คิดว่ามีพวกจารบุรุษตามเขาอยู่ตลอดเวลา อารมณ์และอุปนิสัยของคนทั้งสองคนก็เข้ากันไม่ได้ คนมักจะรู้จักรูสโซ่ว่ามีอารมณ์ร้าย (le caractère féroce) รักษามิตรภาพไว้ไม่ได้นาน (44) อารมณ์ของวอลแตร์ก็เปลี่ยนแปลงได้เร็วมากจากชาวเป็นดำภายในวินาทีเดียว ทำให้เป็นการยากยิ่งที่จะเข้ากันได้

☛ ข. วอลแตร์ และรูสโซ่ เพื่อนรักเพื่อนแค้น

คำว่าเพื่อนรักเพื่อนแค้นในที่นี้หมายถึงการที่วอลแตร์และรูสโซ่มีความคล้ายคลึงกันและมีความแตกต่างกันในด้านความคิด ปรัชญา และอุปนิสัย ซึ่งอาจทำให้ทั้งสองเป็นมิตรรักในด้านความคิดหรือเป็นศัตรูคู่แค้นก็ได้ ทั้งสองต่างกันมากในความคิดทางศาสนา การเมือง สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และอุปนิสัย

1. ความแตกต่างกันในปรัชญาศาสนา ทางความคิดที่เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า (La Providence) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความศรัทธา (La foi) ความเชื่อในเรื่องของความอมตะแห่งวิญญาณ (L'immortalité de l'âme) ความเชื่อในความเป็นพระเจ้าของพระเยซู (La Divinité de Jésus-Christ) ความนับถือในความศักดิ์สิทธิ์ของพระคัมภีร์ (L'Evangile) และความไว้วางใจในมโนธรรม (La Conscience)

1.1 **ความคิดที่เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า (La Providence)** ความขัดแย้งเริ่มจาก **Poème sur le désastre de Lisbonne** (1756) ของวอลแตร์ วอลแตร์ไม่เชื่อว่าทุกอย่างสวรรค์ลิขิตมาอย่างดั่งอย่างยุติธรรมแล้ว และทุกอย่างที่พระผู้เป็นเจ้ากำหนดมาก็ต้องดี เพราะพระเมตตาของพระผู้เป็นเจ้าสมบูรณ์ที่สุด เรื่องนี้วอลแตร์รับไม่ได้เลยเมื่อเห็นผู้คนตายมากมายรวมทั้งเด็กและผู้หญิงเมื่อเกิดแผ่นดินไหวที่ Lisbonne ในปี ค.ศ. 1755 วอลแตร์ถามอย่างขมขื่นและด้วยความโกรธว่าหากพระเจ้ามีพระเมตตาอย่างเปี่ยมล้นแล้วความทุกข์ในโลกมาจากไหน

“*Et d'où vient le mal si ce n'est de Lui ? Est-ce Lui, L' "Etre ... parfait ?*” เพราะพระผู้เป็นเจ้าที่วอลแตร์เห็นคือพระผู้เป็นเจ้า (45) แห่งความยุ่งเหยิง แห่งภัยพิบัติ และเป็นพระผู้เป็นเจ้าที่มีจิตใจกระด้าง ไม่ยุติธรรม

รูสโซ่ทำตัวเป็นผู้ปกป้องพระผู้เป็นเจ้าโดยการเขียนจดหมายถึงวอลแตร์ในวันที่ 18 สิงหาคม 1756 (**Lettre sur la Providence**) ว่าความทุกข์ความชั่วร้ายต่าง ๆ ที่เกิดแก่มนุษย์นั้น มาจากมนุษย์เองไม่ใช่จากพระผู้เป็นเจ้า (46) รูสโซ่ย้ำความคิดเดียวกันนี้ใน **Les Confessions** เล่มที่ VIII

(45) ส่วนเรื่องพระเมตตาอันสมบูรณ์ของพระเจ้าของเชื้อเสมอแต่อำนาจของพระองค์มีขีดจำกัด เมื่อเผชิญกับความชั่วร้ายอันมหัศจรรย์ในโลก พระองค์จำต้องเสียสละความสุขส่วนบุคคลของคณกลุ่มหนึ่งเพื่อรักษาความสุขของคนส่วนใหญ่ไว้ (48) ในงานเขียนเรื่อง **Profession de foi du Vicaire savoyard** (1762) และ **Lettre à Christophe de Beaumont** (1763) รูสโซ ก็โต้วอลแตร์ในเรื่องความอยู่ดีศรีธรรมของพระเจ้าว่า เขาเห็นแต่ว่าพระองค์ยุติธรรม รักระเบียบ (49) ซึ่งเห็นได้ชัดจากระเบียบของโลก (*l'ordre du monde*) (50)

1.2 **ด้านความศรัทธาในศาสนา (La foi)** วอลแตร์คิดอยู่เสมอว่ารูสโซเป็น *déiste* (51) ไม่ใช่พวกนับถือศาสนาคริสต์ วอลแตร์เชื่อว่ารูสโซก็เป็นนักปรัชญาเช่นเขา เพราะฉะนั้นจะไม่ศรัทธาคริสต์ศาสนาเด็ดขาด สำหรับวอลแตร์แล้วคริสต์ศาสนาเต็มไปด้วยการเชื่อโศคลง และปาฏิหาริย์แต่รูสโซก็ประกาศตนเป็นคริสต์ศาสนิกชนกับ *Christophe de Beaumont* ว่า

“Monseigneur, je suis Chrétien (sic) et sincèrement Chrétien (sic), selon la doctrine de l’Evangile. Je suis Chrétien(sic) {...} comme un disciple de Jésus-Christ” (52)

วอลแตร์ หงุดหงิดมากที่เห็นรูสโซประกาศตนเป็นคริสต์ศาสนิกชน วอลแตร์ยังเชื่อมั่นเสมอว่ารูสโซเป็น *déiste* แต่กลับเป็น *“Chrétien”* (53) ความจริงแล้ววอลแตร์ไม่ใช่คนเดียวที่คิดว่ารูสโซไม่ใช่ชาวคริสต์ แม้แต่ *Jean - Georges Lefranc de Pompignon* ซึ่งเป็นพระก็ไม่คิดว่ารูสโซเป็นคริสต์ นอกจากนั้นยังกล่าวหาว่ารูสโซทำลายคริสต์ศาสนาจนไม่มีชิ้นดีอีกด้วย (54)

1.3 **ความอมตะแห่งวิญญาณ (L’immortalité de l’âme)**

วอลแตร์ประกาศอยู่แล้วว่าตนไม่ใช่ชาวคริสต์ เพราะฉะนั้นเขาก็ไม่เชื่อในเรื่องความเป็นอมตะแห่งวิญญาณ เขาไม่เชื่อแม้กระทั่งว่าวิญญาณมีอยู่จริง (55) วอลแตร์บอก *Boswell* ว่าแม้เขาจะเชื่อในพระเจ้าเขาก็ไม่ใช่ชาวคริสต์และเขาก็ไม่เชื่อในเรื่องของความเป็นอมตะแห่งวิญญาณ สิ่งที่สำคัญคือเขาจะพยายามทำความดีตาม *“l’Auteur de Bonté”* และเขาก็ปลงตกว่าในโลกนี้มีความทุกข์แต่ก็ปลงตกในฐานะที่เป็นคน ไม่ใช่ในฐานะชาวคริสต์

“Je souffre beaucoup, mais je souffre avec patience; je me résigne, en homme, pas en chrétien” (56)

รูสโซเชื่อว่าตนเป็นชาวคริสต์จึงยอมเชื่อในเรื่องนี้อย่างจริงจัง เขาประกาศให้วอลแตร์ทราบใน **Lettre sur la Providence** ด้วยศรัทธาอันเปี่ยมล้นว่าเขาเชื่อในอมตะแห่งวิญญาณ เขาเชื่อด้วยความรู้สึก ด้วยหัวใจ และเขาจะปกป้องความเชื่อนี้ไปจนตาย

“Je la sens, je la crois, je l’espère, je la défendrai jusqu’à mon dernier soupir” (57)

อย่างน้อยความเชื่อในความเป็นอมตะแห่งวิญญาณก็เป็นสิ่งปลอบใจรูสโซ สำหรับความทุกข์ยากที่เขาได้พบในโลกมนุษย์นี้

1.4 ความเชื่อเป็นพระเจ้าของพระเยซู (*La divinité de Jésus-Christ*)

รูสโซประกาศอย่างหนักแน่นว่าเขาเป็นคริสตศาสนิกชนและเป็นสาวกของพระเยซู (58) เพราะฉะนั้นก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเขาเชื่อในความเป็นพระผู้เป็นเจ้าของพระเยซู ดังที่เขากล่าวไว้ใน *Profession de foi [...]* ว่า

“[...] *la vie et la mort de Jésus sont d'un Dieu*” (59)

วอลแตร์ไม่เชื่อเรื่องนี้และตอบโต้คำพูดของรูสโซในงานเขียนลีลาเสียดสีเรื่อง *L'Épître aux Romains* (1768) ว่าจะเรียกพระเยซูว่าเป็นพระผู้เป็นเจ้าได้อย่างไร ในเมื่อพระเยซูกล่าวจนเหลือไถลท่วมตัวเมื่อถูกพวกโรมันจับตัว แล้ววอลแตร์ก็เรียกรูสโซว่า “*polisson*” ที่เรียกว่าการตายแบบนั้นเป็นการตายแบบพระผู้เป็นเจ้า

“*C'est ce qu'un polisson de nos jours appelle mourir en Dieu*” (60)

นอกจากนั้น วอลแตร์เห็นว่าความคิดเกี่ยวกับ “*un Dieu homme*” เป็นเรื่องวิถาวร (*monstrueuse*) (61)

1.5 ความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระคัมภีร์ (*L'Évangile*)

วอลแตร์ไม่นับถือว่าพระคัมภีร์เป็นหนังสือศักดิ์สิทธิ์ เขาเชื่อว่าเป็นหนังสือที่หลายคนแต่งขึ้น มีทั้งหมดตั้ง 50 เล่ม (62) พระคัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นพระคัมภีร์ปลอม (*faux évangiles*) (63) มีเรื่องค้ำกันเองมากมายโดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการสืบสายตระกูลของพระเยซู (64)

รูสโซคงเห็นว่าความคิดของวอลแตร์นี้เป็นเรื่องดูหมิ่นศาสนาอย่างแรง เพราะเขาเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระคัมภีร์ เขาประหลาดใจในความสง่างามของพระคัมภีร์ (*La majesté des Ecritures*) และเขาซาบซึ้งในความศักดิ์สิทธิ์ของพระคัมภีร์ (*La sainteté de l'Évangile*) ด้วยหัวใจของเขา (65)

1.6 เรื่องความไว้วางใจในมโนธรรม (*La conscience*)

รูสโซให้ความสำคัญกับมโนธรรมมากเพราะเขาเชื่อว่าเป็นสัญชาตญาณของพระผู้เป็นเจ้า “*l'instinct divin*” เป็นเสียงสวรรค์ (*céleste voix*) ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำได้อย่างดีให้แก่มนุษย์ที่ยังมีความคิดประสพการณ์ไม่กว้างพอ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความดีและความชั่ว (66)

ในเรื่องนี้วอลแตร์ไม่ได้ต่างกับรูสโซเสียทีเดียว วอลแตร์ให้ความไว้วางใจมโนธรรม แต่หากเขาจะปริกษามโนธรรม เขาก็จะไปพร้อม ๆ กับปริกษาธรรมชาติ (*la nature*) และเหตุผล (*la raison*) ด้วย (67) และวอลแตร์ไม่ได้ยกย่องเคารพมโนธรรมว่าเป็นเสียงสวรรค์อย่างรูสโซ จะเห็นว่าในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา วอลแตร์และรูสโซพอจะเป็นเพื่อน (*frères*) กันได้บ้างในเรื่องของมโนธรรม แต่ไขว่ไปในเรื่องอื่น ๆ ที่ทั้งสองขัดแย้งกันมากทั้งสองจะไม่เปลี่ยนแปลงความคิดเลย บางครั้งวอลแตร์ก็เปลี่ยนใจจากหน้ามือเป็นหลังมือและมามีความคิดแบบรูสโซ เช่น ในเรื่องของพระผู้เป็นเจ้า หรือบางครั้งวอลแตร์มีความคิดแบบรูสโซ (*Voltaire est Rousseauiste*) ก่อนรูสโซด้วยซ้ำ เช่นในเรื่องของการใช้จิตใจหรือเหตุผลในเรื่องที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา หรือบางครั้ง แม้วอลแตร์จะไม่ได้เปลี่ยนความคิดให้เหมือนรูสโซ วอลแตร์ก็อาจจะเอนเอียงมาข้างรูสโซบ้าง เช่น ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติของเขาต่อพระเยซู

La Providence ในปี 1756 ใน **Poème sur le désastre de Lisbonne** วอลแตร์ตำหนิพระเจ้าในความอยุติธรรม ในความวิบัติ ในความใจร้าย ไม่เห็นด้วยกับรูโซที่ไว้เพื่อรักษาความอยู่รอดของจักรวาลพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของจะต้องละเลยรายละเอียดเล็ก ๆ น้อย ๆ (68) แต่ในปี 1771 ในคำจำกัดความของคำว่า “*Providence*” ใน **Questions sur l’Encyclopédie** หากผู้อ่านไม่ทราบว่ามีผู้แต่งคือ วอลแตร์ก็อาจคิดว่างานนั้นเป็นของรูโซก็ได้ คือ วอลแตร์พูดผ่านปากของนักอภิรัชญา กับ **Sœur Fessue** ว่า พระผู้เป็นเจ้าคงไม่สามารถดูแลนกกระจอกของ **Sœur Fessue** ดอกเพราะพระองค์มีสิ่งอื่นที่สำคัญกว่าที่ต้องทำอีกมากเพื่อความอยู่รอดของจักรวาลทั้งหมด (69)

Le cœur ou la raison ในปี 1763 วอลแตร์ให้ความสำคัญกับเหตุผลมากและมากกว่าความศรัทธาในศาสนา (70) แต่ความจริงแล้วในปี 1733 ก่อนที่รูโซจะมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักว่าเขาเป็นผู้ให้ความสำคัญกับจิตใจมากในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนา วอลแตร์ใน **Le Temple du goût** ถูกเหตุผลมากถึงกับพูดว่าขอให้ผู้ที่เอาแต่ใช้เหตุผลลงมีแต่ความทุกข์

“*Malheur à qui toujours raisonne*

Et qui ne s’attendrit jamais !” (71)

นับได้ว่าวอลแตร์เป็น Rousseauiste ยิ่งกว่ารูโซเสียอีกและในปี 1753 ใน **Fragment des instructions pour le Prince royal de ...** วอลแตร์กล่าวว่าเราสามารถทราบได้ว่าพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของอยู่จริงได้ด้วยใจของเรา (72) รูโซกล่าวเช่นเดียวกันโดยให้ Julie พูดใน **La Nouvelle Héloïse** ในปี 1761 (73) และทั้งรูโซและวอลแตร์จะไม่พยายามค้นหาเหตุผลอธิบายการกระทำของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ (74)

ส่วนในเรื่องที่เกี่ยวกับพระเยซูนั้นแม้ว่าวอลแตร์จะไม่ยอมรับความเป็นพระเจ้าของพระเยซูก็ตาม ทศนคติของเขามีสต่อพระเยซูไม่ได้อยู่ในด้านลบเสมอไป เขาเคารพพระเยซูในฐานะนักปราชญ์ เรียกพระเยซูว่า “*le Socrate de la Galilée* (75) เป็นผู้ที่มีความฉลาดปราชญ์เปรี๊ยะ (76) มีคุณธรรม ถ่อมตน อยู่อย่างยากจน (77) และเขายังเคารพคำสั่งสอนของพระเยซูและบูชาพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของโดยผ่านพระเยซู

“*Adorons l’Etre suprême par Jésus - Christ*” (78)

คำพูดนี้ก็คล้าย ๆ กับคำพูดของรูโซใน **Lettre à Christophe de Beaumont**

“*Je suis Chrétien (sic) [...] comme un disciple de Jésus - Christ*” (79)

Voltaire et Rousseau (frères) ในเรื่องศาสนา

ในเรื่องที่เกี่ยวกับศาสนานี้มีความคิดในบางเรื่องทั้งที่ทั้งสองเหมือนกันตลอดไม่เคยเปลี่ยนแปลงคือทั้งสองคนไม่ยอมรับเรื่องเหตุการณ์มหัศจรรย์ (**Les Miracles**) เรื่องนรก (**L’enfer**) เรื่องบาปกำเนิด (**Le péché originel**) เรื่องนรก (**L’enfer**) และความเกลียดชัง การเชื่อโชคลาง ความบ้าคลั่งศาสนา และความไร้ขันติธรรม (**La superstition, le fanatisme, l’intolérance**)

เรื่องปาฏิหาริย์หรือเรื่องเหตุการณ์มหัศจรรย์ (**Les Miracles**)

แม้รูโซจะถือว่ามนตร์มนต์เป็นเสียงสวรรค์ ก็ไม่ได้ละทิ้งเหตุผลไปเสียทีเดียว เหตุผลทำให้เขาเห็นว่าพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของทรงมีพระเมตตา การเชื่อเรื่องเหตุการณ์มหัศจรรย์ถือว่าเป็นการหมิ่นประมาท

พระผู้เป็นเจ้า (80) ฉะนั้นเขาไม่ยอมรับเรื่องเหตุการณ์มหัศจรรย์ที่มีอยู่เต็มไปหมดในพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่เขาเคารพบูชา เพราะเป็นสิ่งที่ไม่น่าเชื่อเป็นสิ่งที่ขัดต่อเหตุผลซึ่งคนที่มีความคิดไม่สามารถรับได้ (81)

ในเรื่องที่เกี่ยวกับเหตุการณ์มหัศจรรย์นี้ วอลแตร์ประณามด้วยความรุนแรงมากกว่ารูสโซ เพราะวอลแตร์เห็นว่าความเชื่อในเรื่องเหล่านี้ทำให้คนงมงาย ขาดขันติธรรม ทำให้เกิดการฆาตกรรม และการกระทำอันชั่วร้ายในโลกนี้

"[...] aucun meurtre n'a été exécuté [...], aucune perfidie n'a été commise sans être justifiée par des miracles" (82)

นอกจากตำหนิอย่างรุนแรงแล้ว วอลแตร์ก็หัวเราะเยาะเหตุการณ์มหัศจรรย์ในงานเขียนเสียดสีต่าง ๆ เช่น เรื่องปาฏิหาริย์ของพระเยซูที่ส่งปีศาจซึ่งเข้าสิงคนสองคนไปเข้าสิงหมู 2000 ตัวแทนแล้วหลังจากนั้นพระเยซูก็ทำให้หมู 2000 ตัวจมน้ำตายหมด วอลแตร์กล่าวว่านั่นเป็นผลเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างมากทีเดียว (83) และเรื่องที่พระเยซูเสกน้ำให้เป็นเหล้าไวน์ วอลแตร์ก็ว่าพระเยซูทำผิดพลาดจริง ๆ เพราะเรื่องอะไรไปเอาเหล้ามาให้คนที่เมาอยู่แล้วดื่มอีก (84) สรุปคือเหตุการณ์มหัศจรรย์นั้นนอกจากไม่เป็นประโยชน์แล้ว (85) ก็มีแต่โทษ

เรื่องบาปกำเนิด (Le péché originel)

รูสโซว่าหากเชื่อเรื่องนี้ก็เท่ากับเป็นการดูหมิ่นความยุติธรรมของพระผู้เป็นเจ้าซึ่งเต็มไปด้วยความยุติธรรม (le Dieu juste) เพราะนั่นหมายความว่าให้พระองค์ลงโทษผู้บริสุทธิ์ เพราะความผิดของพ่อแม่คือ Adam และ Eve (86) วอลแตร์พูดอย่างเดียวกับรูสโซคือ ความเชื่อในเรื่องนี้เป็นการดูถูกพระผู้เป็นเจ้า แต่วอลแตร์พูดแบบประชดซึ่งทำให้คนหัวเราะเยาะความเชื่อเกี่ยวกับบาปกำเนิดด้วย

"C'est outrager Dieu [...] (de) dire qu'il forma toutes les générations des hommes pour les tourmenter par des supplices éternels, sous prétexte que leur premier père mangea d'un(sic) fruit dans un jardin"

ความเชื่อเรื่องนรก (L'enfer)

วอลแตร์เห็นว่า เป็นความเชื่อที่โง่เขลาเบาปัญญาและเป็นเรื่องตลกสิ้นดีที่จะเผาขโมยที่หน้าสงสารซ้ำกับซ้ำกลับเพียงเพราะเขาได้ขโมยแพะตัวหนึ่งเท่านั้นเอง (88) และวอลแตร์ก็หัวเราะอย่างสบายอารมณ์ใน *Questions sur les miracles* โดยให้พระพูดว่าเขาพอจะรับได้หากใช้เผาลูกหลาน Adam และ Eve ไม่ว่าจะผิวขาวผิวดำหรือแดงหรือซีเถ่าเป็นเวลา 700,000 หรือ 800,000 ปี แต่เผาชั่ววันรันดร์เขารับไม่ได้เพราะมันเป็นไปไม่ได้ที่จะลงโทษความผิดเพียงชั่วครู่ของมนุษย์อันตะ (un être fini) ด้วยโทษอนันต์ (une peine infinie) (89) ส่วนรูสโซก็พูดอย่างจริงจังตามแบบของรูสโซ ว่านรกอยู่ในใจของคนชั่วร้าย (90)

ความเกลียดการเชื่อโชคลาง (La superstition) ความบ้าคลั่งศาสนา (Le fanatisme) และการขาดความขันติธรรม (l'intolérance)

ในเรื่องความเกลียดสามสิ่งนี้ รูสโซและวอลแตร์เป็นมิตรกันมากที่สุด คือ ทั้งสองเกลียดความชั่วทั้งสามนี้มาก รูสโซใช้คำประณามที่รุนแรงใน *Lettres écrites de la Montagne* ว่าความบ้าคลั่งศาสนาฆมงาย การเชื่อถือโชคลางที่ชั่วร้ายเป็นภัยมหันต์ต่อมนุษยชาติ

“[...] le fanatisme aveugle, la superstition cruelle

[...] La superstition est le plus terrible fléau du genre humain”

และใน **Lettre à Christophe de Beaumont** รูสโซ้ก็ประกาศว่าเขาเกลียดความไร้
ขันติธรรมมาก (92)

ในเรื่องนี้เป็นที่ทราบกันว่าวอลแตร์เกลียดสามสิ่งนี้มากที่สุด เขารวมมันอยู่ใน “*l’infâme*”
ที่เขาต้องการจะบดขยี้ให้สิ้นซาก และตลอดชีวิตของวอลแตร์เขาก็ทำสงครามกับมันจนเกิดเป็นสงคราม
ที่รู้จักกันในนามว่าสงคราม “*Ecraser l’infâme*” วอลแตร์จะพูดซ้ำบ่อย ๆ ในงานเขียนมากมายว่า
สามสิ่งนี้ทำให้เกิดการฆาตกรรมมากมาย รวมทั้งการสังหารหมู่ในวันนักบุญ St. Barthélémy ทำให้คริสต์
ศาสนากลายเป็นศาสนาของความชั่วร้าย อาชญากรรมและเลือด (93) ก่อให้เกิด “*les troubles
affreux*” “*ces abominations*” “*ces horreurs*” (94) ทำให้คนกลายเป็นสัตว์ที่ชั่วร้าย (*les bêtes
féroces*) สามารถทำสิ่งชั่วร้ายที่ไม่น่าเชื่อว่ามนุษย์จะทำได้ (*ces horreurs incroyables*) (95)

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วไม่น่าแปลกใจว่า เหตุใดวอลแตร์ถึงไม่ยอมรับว่ารูสโซ้ไม่ใช่ชาว
คริสต์ แม้รูสโซ้จะไม่ยอมรับและยังโจมตีในสิ่งที่เป็นการเชื่อพื้นฐานของศาสนาคริสต์ด้วย เช่น เรื่อง
บาปกำเนิด เรื่องนรก เรื่องเหตุการณ์มหัศจรรย์ก็ตาม l’abbé Bonafous ถือว่าทั้งวอลแตร์และรูสโซ้
เป็นศัตรูตัวฉกาจของศาสนจักร (*le [...] grand ennemi de l’Eglise*) (96)

Jean - Louis Du Pan เห็นว่าทั้งวอลแตร์และรูสโซ้เป็นอันตรายต่อศาสนาทั้งคู่ Du Pan
ไม่เห็นความแตกต่างของสองคนนี้เลย เขาจึงแปลกใจว่าสองคนนี้จะทะเลาะกันได้อย่างไร (97) ถึงแม้ว่า
ทั้งสองจะทะเลาะกัน ทั้งสองก็เหมือนกัน (คือ เป็น “*frères*”) คือทั้งสองมีส่วนช่วยให้เกิดขันติธรรม
และความก้าวหน้าทางศาสนาของมนุษยชาติ (98)

2. ความแตกต่างระหว่างวอลแตร์และรูสโซ้ ในความคิดทางด้านการเมือง

ในทางการเมืองนั้นทั้งสองคนเห็นแตกต่างกันในความคิดทางด้านระบบการปกครอง
และความคิดเกี่ยวกับความเสมอภาค

ระบบการปกครอง แม้ว่ารูสโซ้จะเห็นว่าการปกครองแบบประชาธิปไตยเป็นไปไม่ได้ใน
ชีวิตจริง (99) ก็ตาม ความคิดพื้นฐานทางด้านการเมืองของรูสโซ้ก็ได้รับแรงบันดาลใจอันแน่วแน่จาก
อุดมการณ์ของระบอบประชาธิปไตย (*un idéal démocratique intransigent*) (100) ฉะนั้นเขาจึง
สนับสนุนระบบการปกครองแบบสาธารณรัฐอย่างกระตือรือร้น (101) พร้อมกับต่อต้านระบบกษัตริย์
เขาเรียกตัวเองว่า “*Jean-Jacques Rousseau, l’ennemi des Rois*” ในจดหมายลงวันที่ 1
พฤศจิกายน ค.ศ. 1762 ถึงพระเจ้า Frédéric II (102)

ในทางตรงกันข้ามวอลแตร์เป็นมหามิตรของระบบกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราช เขา
ไม่เห็นด้วยกับระบบการปกครองแบบระบอบประชาธิปไตยหรือแบบระบอบสาธารณรัฐ เพราะเขาเห็นว่า
สองระบอบนี้เหมาะกับประเทศเล็ก ๆ เท่านั้น (103) วอลแตร์เชื่ออย่างจริงใจว่าการปกครองระบอบ
สมบูรณาญาสิทธิราช โดยมีกษัตริย์นักปราชญ์ (*le roi philosophe*) เป็นระบอบที่ดีที่สุดที่จะทำได้สำหรับ
สังคมในโลกนี้

“*Ce que peut arriver le plus heureux aux hommes, c'est que le prince soit philosophe*” (104)

และแทบจะไม่มีงานอะไรที่ยิ่งใหญ่เกิดขึ้นได้หากมิใช่เพราะอัจฉริยะและความหนักแน่นของบุคคลคนเดียว (105)

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเสมอภาค (L'égalité)

สำหรับรูโซความเสมอภาคเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติมนุษย์ทุกคนมีความเท่าเทียมกันตามธรรมชาติ (106) เพราะฉะนั้นความไม่เสมอภาค (l'inégalité) ไม่ใช่เรื่องสิ่งที่เป็นธรรมชาติ เพราะในธรรมชาติไม่มีใครต้องพึ่งใคร มีแต่ในสังคมที่มีคนกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งมีเหลือกินเหลือใช้ในขณะที่มีคนจำนวนมากอดอยากและไม่มีแม้แต่สิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิต (107) รูโซเห็นว่าทุกอย่างที่เป็นความเลวร้ายไม่เป็นธรรมชาติและ ความไม่เสมอภาคเป็นบ่อเกิดของความชั่วร้ายต่าง ๆ ในสังคมในสายตาของรูโซ เช่น ความรวย ความจน การใช้ของฟุ่มเฟือย ความเกียจคร้าน วิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ (108)

ตรงกันข้ามวอลแตร์กลับเห็นว่าความเสมอภาคไม่ใช่สิ่งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่เลวร้ายก็คือความเสมอภาคทำให้เกิดอนาธิปไตย (l'anarchie) เพราะหากทุกคนคิดว่าทุกคนมีความเสมอภาคกันหมดก็จะมีใครพึ่งใคร จะไม่มีใครเห็นความแตกต่างระหว่างผู้พิพากษาและผู้กระทำผิด กฎหมายบ้านเมืองก็จะเป็นความหมาย และจะไม่มีอะไรเป็นเครื่องยับยั้งที่จะหยุดให้คนทำผิดได้เลย เพราะฉะนั้นวอลแตร์จึงเห็นว่าความคิดของรูโซที่เกี่ยวกับความเสมอภาคอย่างสมบูรณ์ (l'égalité parfaite) เป็นเพียงความหยิ่งยะโสของคนบ้า (l'orgueil d'un fou) (110)

เมื่อความเสมอภาคไม่ใช่สิ่งที่เป็นธรรมชาติสำหรับวอลแตร์ ความไม่เสมอภาคจึงเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติที่สุดเพราะคนเราจำเป็นที่จะต้องพึ่งซึ่งกันและกัน และหากเกิดความทุกข์เกิดขึ้นเพราะความไม่เสมอภาค ความเสมอภาคก็ไม่ใช่ตัวความทุกข์ตัวจริง ๆ คือการที่มนุษย์ต้องพึ่งซึ่งกันและกัน (111) แต่ถึงอย่างไรก็ตามความไม่เสมอภาคก็จำเป็นสำหรับการอยู่รอดของสังคม ในสังคมจำเป็นจะต้องมีคนรวย คนจน ฝ่ายหนึ่งสั่ง ฝ่ายหนึ่งทำตามคำสั่ง หากคนทุกคนรวยเท่ากันหมดใครจะมารับจ้างทำงานให้กับคนอื่นทั้ง ๆ ที่ไม่มีใครสามารถทำงานทุกอย่างได้ด้วยตัวเอง ฉะนั้นความเสมอภาคจึงเป็นเรื่องเพ้อฝันที่สุด (112)

เท่าที่กล่าวมาอย่าได้เข้าใจว่า วอลแตร์ไม่สนใจเรื่องความเสมอภาคเลย แต่ความเสมอภาคในความหมายของวอลแตร์ไม่ได้หมายความว่าทุกคนเท่าเทียมกันหมดในสังคม (113) แต่หมายความว่าทุกคนมีสิทธิพื้นฐานเท่าเทียมกัน เช่นการครองทรัพย์สินและการจ่ายภาษี (114)

รูโซ เป็น Voltairien ในเรื่องความเสมอภาค

รูโซเองแม้จะกล่าวว่า **Discours II** ของเขาว่าความเสมอภาคเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติในเดือนเมษายน ค.ศ. 1755 ต่อมาในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 1755 ใน **Discours sur l'économie politique** รูโซมีความเห็นแบบวอลแตร์ว่าในสังคมหากมีการเปลี่ยนแปลงขึ้นลงน้อย ๆ ก็จะเกิดอนาธิปไตย (115) เพราะฉะนั้นทุกคนควรอยู่ในขั้นของตน

วอลแตร์ กลายเป็น **Rousseauiste** ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความไม่เสมอภาค วอลแตร์ซึ่งพูดว่าความไม่เสมอภาคเป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติในคำนิยามของคำว่า “*égalité*” ใน **Dictionnaire Philosophique** กลับกล่าวว่าทุกคนเท่าเทียมกันในคำนิยามของคำว่า “*Fraude*” ในหนังสือเล่มเดียวกัน

“*Nos lettrés sont de la même pâte que nos tailleurs, nos tisserands et nos laboureurs [...]*”

และ **Les Scythes** (1767) วอลแตร์พูดแบบรูสโซ้ว่าความเสมอภาคเป็นธรรมชาติมากกว่าความไม่เสมอภาคและคนเราทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน (117)

โดยทั่วไปแล้วความคิดของวอลแตร์ในเรื่องระบบการปกครองและในเรื่องความเสมอภาคเป็นความคิดแบบผู้ที่มีวิจาร์ณญาณตั้งอยู่บนรากฐานของความจริง ไม่เหมือนของรูสโซ้ซึ่งมักเป็นไปในด้านนามธรรม และแม้ว่าความคิดของทั้งสองคนจะต่างกัน แต่ต่างก็มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกันคือต้องการให้สังคมดีขึ้น มีความยุติธรรมมากขึ้น

3. ความแตกต่างกันระหว่าง วอลแตร์ และ รูสโซ้ ในด้านสังคมและวัฒนธรรม

สิ่งที่เกี่ยวกับเรื่องสังคมและวัฒนธรรมได้แก่ปรัชญาของคนที่ทั้งสองเกี่ยวกับความดีตามธรรมชาติ (*La bonté naturelle*) คนป่าผู้บริสุทธิ์ (*le bon sauvage*) และเรื่องของศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (*Les sciences et les arts*)

La bonté naturelle และ Le bon sauvage

จาก **Discours II** รูสโซ้ก็ได้ประกาศตนเองให้โลกรู้จักว่าเขาเป็นผู้เชื่อว่าคนเราเป็นคนดี โดยกำเนิดและความเชื่อนี้เป็นรากฐานของความคิดทางปรัชญาและศีลธรรมทุกอย่างของเขา คนทุกคนรักความยุติธรรม ระเบียบแบบแผน ไม่รักสิ่งชั่วร้าย และหากมีสิ่งชั่วร้ายในจิตใจมนุษย์ สิ่งนั้นไม่ได้เกิดเองตามธรรมชาติ (118) สิ่งใดที่เลวสิ่งนั้นเกิดจากน้ำมือมนุษย์

“*Tout est bien, sortant des mains de l’auteur : tout dégénère entre les mains de l’homme*” (119)

และคนยังอยู่ใกล้ธรรมชาติก็ยิ่งดี อยู่ไกลธรรมชาติก็เลวลง เพราะฉะนั้นพวกคนป่า (*les bons sauvages*) จะดีกว่าคนในสังคม (*l’homme social*) นี่คือสรุปแก่นเรื่องที่สำคัญของ **Discours II** ของเขาคนในสังคม (*l’homme de l’homme*) อยู่อย่างทาสและมีความทุกข์ คนที่อยู่กับธรรมชาติ (*l’homme de la nature*) หรือคนป่าอยู่อย่างเสรีและมีความสุข (120) เพราะฉะนั้นพวกคนป่าก็เป็นคนดี (*l’homme de bien*) เพราะเขาไม่รู้จักเรื่องทรัพย์สินที่ดิน (*la propriété*) ซึ่งรูสโซ้ถือว่าเป็นบ่อเกิดของความชั่วร้ายและอาชญากรรมทั้งหลาย (121)

วอลแตร์ไม่เชื่อว่าคนเราเกิดมาดี เขาเชื่อว่าคนเหมือนกันหมด คือร้ายเหมือนกันหมด ใน **Siècle de Louis XIV** วอลแตร์อ้างว่าในประวัติศาสตร์โลกมีอยู่ 4 ยุคที่เป็นยุคที่สุขที่สุดของโลกคือยุคของพระเจ้า Philippe และพระเจ้า Alexandre ยุคของ César และ Auguste ของพวก Médicis และพระเจ้า Louis XIV แต่เขาก็เตือนว่านั่นไม่ได้หมายความว่าในสี่ยุคนี้ปราศจากความทุกข์และอาชญากรรม เพราะทุกยุคมีความร้ายของคนเหมือนกัน

“*Tous les siècles se ressemblent par la méchanceté des hommes*” (122)

เพราะฉะนั้น วอลแตร์ไม่คิดว่าความคิดของรูโซ่เกี่ยวกับ *La bonté naturelle* และ *Le bon sauvage* จะเป็นไปได้ ในสายตาของวอลแตร์พวกคนป่าก็ไม่ต่างจากสัตว์ที่ไม่มีความรู้สึกอันใด ภาษาพูดก็มีแต่การออกเสียงที่ไม่ชัดเจนและมีความเป็นอยู่อย่างยากลำบาก (123) แล้วยังไร้ความรับผิดชอบ ปราศจากคุณธรรมอยู่กันอย่างโดดเดี่ยว สมสู่กันไม่เลือกแล้วก็จากกันไป ไม่มีการดูแลลูก อยู่แบบสัตว์เดียดระราน (*vivant en brute*) (124)

เกี่ยวกับเรื่อง "*Le bon sauvage*" และ "*La bonté naturelle*" นั้น วอลแตร์เขียนล้อรูโซ่ไว้มากมาย แต่ที่มีชื่อที่สุดและเป็นที่รู้จักกันดีคือจดหมายของ วอลแตร์ถึงรูโซ่ลงวันที่ 30 สิงหาคม ค.ศ. 1755 ซึ่งวอลแตร์เริ่มจดหมายอย่างอารมณ์ดีว่าพอลอ่าน *Discours II* ของรูโซ่จบแล้วคงอยากไปเดิน 4 ขากันแน่

"Il (le genre humain) prend envie de marcher à quatre pattes quand on lit votre ouvrage"

และยังจบจดหมายด้วยการเชิญรูโซ่ให้มาเล็มหญ้าที่คฤหาสน์ *les Délices* ของเขา

"(Venez) brouter nos herbes" (125)

ใน *Candide* บทที่ 16 "*le bon sauvage*" ของรูโซ่คือพวกคนป่าเผ่า *Oreillons* ที่ต้องการจะกิน *Candide* และ *Cacambo* และผู้หญิง *Oreillons* สองคนก็มีคนรักเป็นลิง เป็นอันว่า วอลแตร์ตอบรูโซ่ด้วยการหัวเราะ

ศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ (*Les arts et les sciences*)

วอลแตร์มีความสุขกับการเขียนการอ่านการหาความรู้เพราะเขาเห็นว่าความรู้นำความก้าวหน้ามาสู่สังคม เขาเชื่อว่าทั้งศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ทำให้คนสามัคคีกันมากกว่าทำให้คนแตกแยก และยังมีประโยชน์ในด้านที่ช่วยสร้างศีลธรรมจรรยา ชัดเกลาคิดใจคน สองสิ่งนี้เป็นงานชิ้นเอกของสังคม (*le chef d'œuvre de la société*) (126) เขาเชื่อว่าความทุกข์ยากที่คนประสบอยู่นั้นไม่ได้เกิดจากศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ หรือจากการที่มีอารยธรรมมากเกินไป แต่เป็นเพราะประเทศต่าง ๆ ไม่ได้มีความเจริญทางอารยธรรมเท่ากันต่างหาก (127) วอลแตร์เชื่อมั่นในประโยชน์และความดีของศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์มากถึงกับพูดว่าหากไม่มีศิลปะเสียแล้วสังคมก็ต้องล่มสลาย

"(Sans) le génie des arts (et des sciences) [...] toute société périt" (128)

แม้รูโซ่จะเป็นนักเขียนนักปรัชญา รูโซ่ก็เป็นศัตรูของศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์มาตั้งแต่เขาเขียน *Discours I* ของเขาในปี ค.ศ. 1750 ซึ่งวอลแตร์ก็ประหลาดใจมากในความแย้งกันเองของรูโซ่ รูโซ่กล่าวว่าศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์มีแต่ก่อให้เกิดความทุกข์ความชั่วร้ายในโลก บ่อนทำลายจารีตประเพณีและศีลธรรม (129) จิตใจของคนเราเลวลงตามสัดส่วนของความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์ (130)

ความจริงแล้วในเรื่องที่เกี่ยวกับศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์นี้ วอลแตร์และรูโซ่ไม่ได้ต่างกันอย่างที่เราคิด แม้รูโซ่จะตำหนิความรู้สองแขนงนี้อย่างค่อนข้างแรง เขาก็ไม่ได้ต้องการให้ทุกคนกลับไปอยู่ป่าอยู่ดงและทิ้งหนังสือทั้งหมด เขาอยากให้พยายามรักษาความดีตามธรรมชาติของคนไว้ นอกจากนั้นเขายังพูด ด้วยว่าเป็นสิ่งที่ดีที่คนได้เปลี่ยนสภาพจากที่เป็นสัตว์โง่ ๆ (*un animal stupide et borné*) มาเป็นคนที่ฉลาด (*un être intelligent et un homme*) (131) และยังยอมรับด้วยว่าวิชาสองแขนงนี้ทำให้จิตใจคนอ่อนโยนขึ้น (132)

ส่วนวอลแตร์ซึ่งในปี 1736 ประกาศก้องใน **Mondain** ว่าเขาชอบศิลปะ (J'aime [...] les arts de toute espèce) (133) ในปี 1767 ใน **Les Scythes** กลับกล่าวตรงกันข้ามว่าศิลปะไม่ดี ไม่มีประโยชน์ (Des inutiles arts) (134) วอลแตร์ก็มักค้านกับตัวเองเช่น รูสโซ้เหมือนกันสองคนเป็น “เพื่อนรัก” กันจริง ๆ

นอกจากวอลแตร์จะเปลี่ยนใจในเรื่องศิลปะแล้วในเรื่องของ La bonté naterulle และ Le bon sauvage ความจริงวอลแตร์มีจุดยืนเหมือนรูสโซ้ ก่อนรูสโซ้ชื่อ ในปี ค.ศ. 1734 ใน **Traité de Métaphysique** วอลแตร์เชื่อว่าคนเราเกิดมาดีโดยกำเนิด (135) และใน **Les Scythes** (1767) วอลแตร์ไม่เคยเป็นมิตรกับรูสโซ้เท่านี้เลย เขาพูดเกือบเหมือนรูสโซ้เลยว่าถ้าปล่อยพวกคนป่าให้อยู่ตามลำพังแล้วก็จะเป็นคนดี มีเมตตา แต่จะร้ายก็เมื่อถูกทำร้ายเท่านั้นเอง (136)

ถึงอย่างไรก็ตาม แม้ว่าทั้งสองคนจะเปลี่ยนใจเข้าหากันบ้าง จุดยืนเดิมของเขาก็ยังอยู่ คือ วอลแตร์เป็นผู้ปกป้องศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ รูสโซ้ต่อต้านความรู้ทั้งสองแขนงนี้ ความขัดแย้งของทั้งสองฝ่ายในเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งของเขาในการปรับปรุงสังคม วอลแตร์เชื่อว่า วิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์สามารถปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้นได้ ส่วนรูสโซ้หันเข้าหาธรรมชาติซึ่งเขาเคารพเท่า ๆ กับพระผู้เป็นเจ้า (Dieu-nature) เพื่อช่วยให้สังคมที่เลวไปแล้วกลับดีขึ้นใหม่

4. ความขัดแย้งกันในทางความคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจ

หัวข้อใหญ่ในด้านนี้ซึ่งเป็นที่สนใจของวอลแตร์และรูสโซ้คือเรื่องเกี่ยวกับทรัพย์สิน ที่ดิน (La propriété) และของใช้ฟุ่มเฟือย (Le luxe) วอลแตร์ซึ่งเป็นคหบดีร่ำรวยมีทรัพย์สินที่ดินมากมาย ย่อมไม่พอใจรูสโซ้เป็นธรรมดา เมื่อรูสโซ้โจมตีทรัพย์สินที่ดินว่าเป็นบ่อเกิดของความชั่วร้ายทุกอย่างในสังคมใน **Discours II** ของเขา (137) วอลแตร์ปกป้องการครอบครองทรัพย์สินที่ดินมากเพราะเขาได้ทุกอย่างมาด้วยหยาดเหงื่อแรงงานของเขา รูสโซ้บังอาจมาว่าร้ายทรัพย์สินที่ดิน รูสโซ้ก็เป็น “Voleur” (138) ที่มีความคิดความอ่านแบบพวกคนบ้าป่าเถื่อน (Fou sauvage) (139) พวกอันธพาล สำหรับวอลแตร์แล้วสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินเป็นสิทธิทางธรรมชาติ

“Liberty and property [...] (C'est) un droit [...] naturel de l'homme” (140)

นอกจากนี้แล้วหากคนมีที่ดินทำกินเองแล้วร่ำรวย ประเทศชาติก็พลอยร่ำรวยไปด้วย เพราะเป็นธรรมดาที่คนอยากทำงานเพื่อผลประโยชน์ในที่ดินของตนเองมากกว่าเพื่อรัฐ และเมื่อเจ้าของได้ผลกำไรมากรัฐก็ได้ประโยชน์ไปด้วยจากภาษี (141)

รูสโซ้มีความเห็นตรงข้ามกับวอลแตร์อย่างเต็มที่ เขาไม่เชื่อว่าสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หากแต่เป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้นทั้งสิ้น

“[...] le droit de propriété (n'est) que de convention et d'institution humain” (142)

นอกจากนี้ยังเป็นบ่อเกิดของความไม่เสมอภาคกันในสังคม ผลที่ตามมาคือความชั่วและความทุกข์ของคน (143) ทรัพย์สินที่ดินคือความชั่วโดยตัวของมันเอง

Le luxe

ในความเห็นของรูสโซของฟุ่มเฟือย (Le luxe) ก็ไม่ต่างอะไรจากทรัพย์สินที่ดินของพวกนี้คือสิ่งที่น่าเกลียด (odieux) สำหรับมนุษยชาติ มันทำให้คนจนตายมากกว่าที่จะเลี้ยงคนจนโดยการให้งานทำ (144) มันเป็นของพวกคนเกียจคร้าน (les citoyens oisifs) (145) มากกว่า

สำหรับวอลแตร์ของฟุ่มเฟือยก็มีประโยชน์เช่นเดียวกับทรัพย์สินที่ดินคือทำให้ประเทศร่ำรวยขึ้น เพราะของพวกนี้ทำให้การค้าระหว่างประเทศเจริญขึ้น ประเทศชาติก็ได้รับผลประโยชน์เกิดการแลกเปลี่ยนอารยธรรมและทำให้อารยธรรมก้าวไกล

"Ah ! le bon temps que ce siècle de fer !

Le superflu, chose très nécessaire,

A réussi l'un et l'autre hémisphère." (146)

นอกจากนี้ของฟุ่มเฟือยไม่ได้ทำให้คนจนตาย แต่มีชีวิตอยู่เพราะมีงานทำ

"Le pauvre y vit des vanités des grands" (147)

และศิลปะอันเป็นสัญลักษณ์แห่งความก้าวหน้าของความรู้ก็เกิดขึ้นเพราะรสนิยมในของฟุ่มเฟือย (148)

รูสโซ เป็น Voltairien ในด้าน La propriété

รูสโซ หลังจากได้ตีเทียบความชั่วของทรัพย์สินที่ดินใน **"Discours II"** ของเขาแล้ว ใน **Discours sur l'économie politique** เขาก็ประกาศว่าสิทธิในการครอบครองทรัพย์สินที่ดินนั้นเป็นสิทธิที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สุดและสำคัญยิ่งกว่าเสรีภาพด้วยซ้ำ เพราะที่ดินเป็นรากฐานที่แท้จริงของสังคม (149) ดังนั้น รูสโซพอจะคล้อยตามวอลแตร์ได้ในเรื่องทรัพย์สินที่ดิน หากมันช่วยให้ประชาชนทำหน้าที่ของพลเมืองที่ดี แต่เขาก็ไม่ต้องการให้คนสะสมทรัพย์สินมากเกินไป อันจะเป็นสาเหตุให้เกิดความไม่เสมอภาคมากขึ้นในสังคม

วอลแตร์ เป็น Rousseauiste ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ Le luxe

หลังจากเห็นความดีของ Le luxe ในทุก ๆ ด้านโดยเฉพาะในปี ค.ศ. 1736 เมื่อเขาพิมพ์ **Le Mondain** แล้ว ในปี ค.ศ. 1767 เมื่อวอลแตร์พิมพ์ **Les Scythes** เขาก็มองของฟุ่มเฟือยในทางลบว่าเป็นผลงานชิ้นเยี่ยมของความทะนงตัวที่ไร้ข้อจำกัด (des chefs-d'oeuvres d'orgueil sans mesure) และเป็นเครื่องมือของความปากเปียกเกียจคร้าน (instrument de mollesse) (150) ดังที่รูสโซได้กล่าวไว้ก่อนแล้ว แสดงให้เห็นว่าในปี ค.ศ. 1767 แม้วอลแตร์จะถือว่ารูสโซเป็นศัตรูของเขา และของพวกนักปรัชญาทั้งหลายแล้วก็ตาม วอลแตร์ก็ยังเป็นมิตร (frères) กับรูสโซในเรื่องบางเรื่อง

5. ความแตกต่างกันในด้านอุปนิสัยและบุคลิกโดยทั่วไป

มีนักเขียนนิรนามจารึกลักษณะและอุปนิสัยของวอลแตร์ไว้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1735 คำบรรยายนั้น แม้จะไม่ถูกต้องหมดแต่ก็ใกล้เคียงความจริงมาก ลักษณะสำคัญของวอลแตร์ ที่คนรู้จักกันในภายหลังก็มาจากนักเขียนนิรนามนี้ เขาบรรยายว่าวอลแตร์เป็นคนผอม มีอารมณ์เย็นชา ทำทางมีชีวิตชีวา ตาเป็นประกาย ปฏิภาณไหวพริบดี เป็นคนฉับไวจนน่าเวียนหัว ไบหน้าร่าเริง เจ้าระเบียบ เป็นคนเปิดเผยแต่ก็ไม่ใช้คนตรงนัก และความคิดทางการเมืองก็ขาดความละเอียดอ่อน (151) ความร่าเริง ความมี

ชีวิตชีวาและควมมีปฏิภาณไหวพริบเฉียบไว (la vivacité d'esprit) ของวอลแตร์ประทับใจคนที่ได้พบเขา Roland de la Platière ก็ประทับใจในเรื่องนี้ (152) Boswell เมื่อพบวอลแตร์ครั้งแรกถึงกับพูดไม่ออกได้แต่ตะลึงอ้าปากค้าง (153) เช่นเดียวกับ Roland de la Platière เขาประทับใจในความมีชีวิตชีวา มีอารมณ์ขัน มีปฏิภาณไหวพริบเฉียบคม

"Quel éclat ! Quel esprit ! Un vrai feu d'artifice ! [...] Il avait de l'humour. Quelle prodigalité !" (154)

ลักษณะแบบนี้มีหรือจะเศร้า วอลแตร์ไม่ยอมเศร้า (155) เขาร่าเริงและชอบสนุก และต้องการประกาศให้คนทราบด้วยว่าเขาสนุก (156) นอกจากนี้เขาเป็นคนชอบเสียดสีอย่างมาก (satirique outré) ซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในเรื่องนี้ โดยสรุปคือเป็นคนที่ไม่ธรรมดา (extraordinaire) (157)

ในทางตรงกันข้าม รูสโซเป็นนักเศร้า (le tragique) (158) ไม่ร่าเริง ไม่ชอบสนุก ไม่มีชีวิตชีวา และที่ต่างจากวอลแตร์มาก ๆ คือครุ่นคิดแต่เรื่องของตนเอง (égocentrique) วอลแตร์จะเลียงพูดถึงตนเอง แม้ในงานเขียนที่มีลักษณะแบบชีวประวัติของเขาเช่น **Mémoires pour servir à la vie de M. de Voltaire** (159) ในเรื่องนี้รูสโซรู้จักตัวเองดี เขาบอก Malesherbes ไปตรง ๆ ว่าเขาชอบพูดถึงตัวเองมากเกินไป (160) และใน **Les Confessions** เขาก็เล่ารายละเอียดต่าง ๆ มากมายเกี่ยวกับตัวเขาและชีวิตเขา เพราะเขาจำเป็นต้องพูดแม้ว่าผู้อ่านไม่จำเป็นต้องรู้รายละเอียดเหล่านั้นก็ตาม (161) วอลแตร์ก็มักติณีสัยนี้ของรูสโซดังเช่นเมื่อเขาวิจารณ์ **Lettre à Christophe de Beaumont** ของรูสโซ

"L'auteur y parle sans cesse de lui-même" (162); *"Jean-Jacques parle un peu trop de lui dans sa lettre"* (163)

วอลแตร์ไม่ได้มีอคติในเรื่องนี้ เพราะนักวิจารณ์ของศตวรรษนี้ก็เห็นพ้องต้องกันกับวอลแตร์ D.M.Masson กล่าวว่ารูสโซตัวจริงไม่ค้อย่างคนอื่นและเขาแยกจากตัวของเขาเองได้ยากมาก (164) J.L.Lecerle ผู้เชี่ยวชาญในงานและชีวิตของรูสโซก็กล่าวว่างานเขียนของรูสโซนั้นเป็นจิตวิสัยที่สุด รูสโซจะปรากฏอยู่อย่างเต็มที่ในทุก ๆ ประโยคที่เขาเขียน แม้ในงานที่แสนจะเป็นทฤษฎีและเป็นเชิงปรนัยอย่าง **Emile** (165) J.R. Loy เรียกรูสโซได้เหมาะสมมากกว่าเป็นห้องทดลองของตนเอง (the laboratory of the self) (166)

Rousseau, solitaire

เมื่อรูสโซชอบคิดถึงตัวเอง วิเคราะห์ตัวเอง ลักษณะนิสัยที่เด่นมากของรูสโซอย่างหนึ่งคือเขาชอบความสันโดษ ชอบอยู่ตามลำพัง เขาบอก Malesherbes อีกว่าเขาชอบความสันโดษโดยกำเนิดและยิ่งทวีความชอบเมื่อรู้จักคนมากขึ้นว่าเป็นความสุขอย่างเหลือคณาเหมือนเขาได้อยู่ในสวรรค์บนดิน

"C'est dans cette profonde et délicieuse solitude [...] (que j'étais dans une continuelle extase [...] J'étais là dans le Paradis terrestre" (168)

และในสภาพเช่นนั้นเขาไม่ต้องการอะไรอีกเลย เขารู้สึกว่าเขาเป็นเหมือนพระเจ้า (169)

Voltaire, non-solitaire

วอลแตร์เป็นคนที่ไม่สันโดษที่สุด เขาชอบมีคนล้อมรอบ แม้เขาจะทำงานมากในห้องของเขาคนเดียว เขาก็รู้ว่าในคฤหาสน์ของเขามีแขกมีคนมากมาย เขาเป็นคนชอบสังคม (un homme social) และเห็นความสันโดษ (การอยู่คนเดียว) (La solitude) เป็นสิ่งตรงข้ามกับธรรมชาติของคน (170) เพราะฉะนั้นคนที่ชอบอยู่คนเดียวก็ผิดมนุษย์ เป็นพวกป่าเถื่อน (un sauvage) ไม่สมประกอบ (un être informe) (171)

อุปนิสัยของสองคนเข้ากันไม่ได้เลย วอลแตร์เป็นคนร่าเริงมีชีวิตชีวา ชอบสังคม เปิดเผยรูสโซตรงกันข้าม เขาเกลียดสังคม เศร้า ชอบความสันโดษ และไม่ชอบคบค้าสมาคมกับใคร ๆ

Lord Byron สรภาพของสองคนที่คนทั่วไปเห็นไว้ได้ดีทีเดียว นี่คือวอลแตร์

*“The one was fire and fickleness, a child
Most mutable in wishes, but in mind
A wit as various, gay, grave, sage, or wild”* (172)

และนี่คือรูสโซ

*“Here the self-torturing sophist, wild Rousseau,
The apostle of affliction [...]”* (173)

อุปนิสัยที่เหมือนกันของวอลแตร์และรูสโซ

ตามที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นว่าสองคนห่างกันมาก แต่ก็ยังมีอุปนิสัยบางอย่างที่เหมือนกัน คือ ทั้งสองคนมีจิตใจอ่อนไหวง่าย (sensible) และโกหกเก่ง

Voltaire et Rousseau sensibles

คนรู้จักรูสโซดีว่าเป็นคนอารมณ์อ่อนไหวง่ายและจะมีปฏิกิริยาตอบโต้กับสิ่งที่มากระทบอย่างรุนแรง นับว่าเป็นคนอารมณ์แรงมากที่สุด (d’un tempérament hyperémotif) (173) ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุดคือจดหมายฉบับสุดท้ายที่เขาเขียนถึงวอลแตร์เพื่อตัดสัมพันธ์กับวอลแตร์ เขาสาธยายเป็นหน้า ๆ ด้วยความขมขื่นและเจ็บแค้นทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาคิดว่าวอลแตร์ทำผิดต่อเขาและบอกออกมาตรง ๆ ว่า *“Je ne vous aime point [...] je vous hais”*. (174) รูสโซเองก็รู้จักตัวเองว่าอ่อนไหวง่าย (simple et bon, mais sensible et faible) (175)

การกล่าวหารูสโซอารมณ์อ่อนไหวง่ายเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป แต่หากว่าเป็นวอลแตร์คนจะรับไม่ได้ เพราะคนส่วนใหญ่เข้าใจว่าวอลแตร์เป็นคนเย็นชา ไม่มีความรู้สึกซึ่งไม่จริงเลย ความจริงแล้ววอลแตร์อ่อนไหวง่ายมากและเป็นคนที่หากมีความสัมพันธ์หรือมีมิตรภาพกับใครแล้วจะผูกพันกับคน ๆ นั้นมาก ตัวอย่างที่ดีที่สุดเห็นได้จากกรณีนี้ Helvétius ร่วมกับ Mme Denis ซึ่งเป็นทั้งหลานสาวของวอลแตร์และมีความสัมพันธ์กับเขาขโมยต้นฉบับเรื่อง *Guerre civile de Genève* ของเขาไปพิมพ์ขายที่ Paris วอลแตร์โกรธมากถึงกับไล่ Mme Denis ออกจากบ้าน หลังจากได้เพิ่มเงินค่าใช้จ่ายให้นางแล้ว และเมื่อ Mme Denis จากไปโดยไม่ได้กล่าวคำอำลา วอลแตร์ก็เสียใจมากจนร้องไห้และกินไม่ได้นอนไม่หลับไปหลายวัน แล้วยังเขียนจดหมายที่ซึ่งใจมากไปให้ Mme Denis ในเรื่องนี้

วอลแตร์จะอ่อนไหวมากไปแล้วด้วยซ้ำ อีกตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่า วอลแตร์มีจิตใจอ่อนไหวง่าย คือ เขาโกรธและเจ็บปวดที่เห็นเด็กและผู้หญิงอย่างมากมายตายในคราวที่เกิดแผ่นดินไหวที่ลิสบอนนั้นจน เขาเขียนบทกวีนิพนธ์แสดงความรู้สึกนั้นออกมาได้อย่างซาบซึ้งยิ่งใน *Poème sur le désastre de Lisbonne*

*“Direz-vous, en voyant cet amas de victimes:
‘Dieu s’est vengé, leur mort est le prix de leurs crimes’
Quel crime, quelle faute ont commis ces enfants
Sur le sein maternel écrasés et sanglants”* (176)

และใครเลยจะอ่อนไหวขนาดวอลแตร์ต่อความขาดขันติธรรมของคน ต่อความใจร้ายของคนที่สามารถสังหารหมู่คนเป็นจำนวนมากเพียงเพราะเขาไม่ได้นับถือศาสนาเดียวกับตน วอลแตร์เป็นไขทุกครั้งที่เป็นวันฉลองนักบุญ Barthélémy ในวันที่ 24 สิงหาคมของทุกปี (177)

จะเห็นได้ว่าทั้งสองคนอ่อนไหวง่ายและมากด้วย แต่ความอ่อนไหวของวอลแตร์ต่างกับ รูสโซ วอลแตร์อ่อนไหวในเรื่องของคนอื่น ในเรื่องมิตรภาพพอ ๆ กับในเรื่องที่เป็นอริ รูสโซก็อ่อนไหวเช่นกันในความทุกข์คนอื่นแต่จะเกี่ยวกับตนเองมากกว่า

วอลแตร์ - รูสโซ ชอบโกหก

พวกที่ไม่ชอบวอลแตร์แทบจะให้ฉายาวอลแตร์ว่า วอลแตร์ยอดนักโกหก Henri Guillemin ผู้บุชารูสโซและเกลียดวอลแตร์อย่างมากกล่าวอย่างมั่นใจว่าคุณธรรมที่วอลแตร์ขาดมากที่สุดคือความจริงใจ (la bonne foi) นั่นก็หมายความว่าวอลแตร์เป็นนักโกหกโดยธรรมชาติ (178) Du Pan ชาวเจนีวาพูดถึงวอลแตร์ว่าเป็นนักโกหกที่กล้าที่สุดที่เขาเคยรู้จัก (179) B. Gagnebin ตำหนิวอลแตร์ว่า วอลแตร์ไม่เคยหยุดโกหกเลยตั้งแต่ไปตั้งรกรากอยู่ที่เจนีวา (180) เป็นความจริงที่วอลแตร์ชอบโกหกแต่ไม่จริงที่ว่าไม่จริงใจ วอลแตร์เป็นคนที่จริงใจกับเพื่อนที่เขารักมากที่สุดเช่น d’Alembert, Damilaville ท่านเคานท์ d’Argental และแม่แต่ Thiériot ผู้เกี่ยวจรรยา ฯลฯ นอกจากนั้นการล้างมลทินให้ Calas และเหยื่อของความขาดขันติธรรมอีกหลายคน และการรณรงค์ต่าง ๆ เพื่อสิทธิมนุษยชนเป็นเครื่องพิสูจน์อย่างดีที่สุดถึงความจริงใจของวอลแตร์ สิ่งที่วอลแตร์โกหก และรูสโซสร้างเกียจมากที่สุดคือการไม่ยอมเซ็นชื่อผลงานของตน แต่ความจริงแล้ว วอลแตร์จำเป็นต้องทำเพื่อความปลอดภัยของตนเพราะในสมัยนั้นรัฐและศาสนจักรไม่ให้เสรีภาพในการคิดและการเขียนมากนัก และการไม่ลงนามของผู้แต่งนั้นก็เป็นการปฏิบัติกันทั่วไปในสมัยนั้น การลงชื่อผู้แต่งเสียอีกถือว่าเป็นการอวดดี (181)

และรูสโซเล่าไม่เคยโกหกเลยหรือ แล้วเรื่องทิ้งลูกไว้ที่สถานเลี้ยงเด็กกำพร้าเล่า รูสโซไม่เคยยอมรับอย่างเต็มปากและแม่เมื่อถูกวอลแตร์เปิดเผยในปี 1764 รูสโซก็แก้ตัวโดยการใช้นามเล่นว่าเขาไม่เคยเอาลูกไปทิ้งไว้ที่ประตูโรงพยาบาลไหนเลย

“Je n’ai jamais exposé ni fait exposer aucun enfant à la porte d’aucun hôpital ni ailleurs” (182)

ทั้งนี้เพราะวอลแตร์ใช้คำว่า *“il a exposé les enfants à la porte d’un hôpital.”* (183) ใน *Sentiment des citoyens* (1764) แทนที่จะใช้คำว่า *“au bureau des Enfants-Trouvés”* แล้วก็ใช้ รูสโซไม่ได้เอาลูกไปฝากเองแต่หมอบำเอเป็นคนนำไป (184)

การโกหกครั้งใหญ่อีกครั้งคือเมื่อเขาโกหกวอลแตร์ในจดหมายฉบับที่สองถึงวอลแตร์ ฉบับลงวันที่ 30 มกราคม 1750 ว่า ความที่วอลแตร์เป็นนักอักษรศาสตร์ที่เก่งเหลือเกิน และเขาไม่มีวันที่จะเขียนให้ตีเท่าวอลแตร์ได้เลย เขาจึงตัดสินใจทิ้งการเขียน (185) ทั้ง ๆ ที่ในตอนนั้นเขากำลังเตรียมเขียน **Discours I** ของเขาอยู่ การโกหกเรื่องทั้งลูกของรูสโซว์ร้ายแรงกว่าการโกหกของวอลแตร์มากทีเดียว แต่รูสโซว์ก็ทำไปแล้วและเรื่องนี้ก็คงเป็นจุดต่างในชีวิตของเขาที่คงกินใจเขาไปจนตาย

บุคคลทั้งสองให้ความรู้สึกต่างกันมากแก่คนที่ได้รู้จักหรือได้พบเห็นเขา งานเขียนของเขาก็เช่นกัน คนร่วมสมัยของวอลแตร์และรูสโซว์มักมีอคติกับวอลแตร์ ทั้งนี้ก็เนื่องจากอคติของนักเขียนนิรนามที่ได้เขียนเกี่ยวกับบุคลิกภาพของวอลแตร์โดยทั่วไปไว้ในปี 1735 ว่าวอลแตร์เป็นคนรู้อะไรอย่างผิวเผิน และไม่สามารถที่จะรู้เขียนรู้คิดให้ลึกซึ้งได้ (*superficiel; et incapable d'approfondir*) (186) คนทั่วไปก็มักคิดว่างานเขียนของวอลแตร์เย็นชาไม่มีอะไรกินใจ Jean-George Lefranc de Pompignan ในงานเขียนเรื่อง **Instruction pastorale** (1763) ก็ว่าวอลแตร์เป็นกวีเขียนบทกวีนิพนธ์ที่ไพเราะได้แต่ไม่มีความสามารถที่จะคิดลุ่มลึกได้เท่ารูสโซว์ (187) นักวิชาการร่วมสมัยของเขาก็มีอคติเช่นกัน B. Gagnebin ก็ว่าวอลแตร์ผลิตงานมากอาจจะ 1 ชิ้นต่อวัน แต่ไม่ใช่งานยิ่งใหญ่ รูสโซว์ในทางตรงข้ามผลิตแต่งานที่หายากและลึกซึ้ง (*des oeuvres profondes*) (188) H. Guillemin พูดอย่างดูถูกว่า 9 ใน 10 ครั้ง วอลแตร์ผลิตผลงานที่ไม่มีอะไรดี (189) ยังเป็นที่ดีใจว่านักวิชาการศตวรรษที่ 20 ไม่ได้มีอคติกันไปหมด (ซึ่งก็ไม่ควร) Y. Belaval มีความรู้สึกที่ยุติธรรมว่างานของรูสโซว์เป็นแรงบันดาลใจเกี่ยวกับด้านความรู้สึกและความเชื่อฟัง (*sentiment et obéissance*) ส่วนของวอลแตร์เป็นแรงบันดาลใจให้กระทำในสิ่งที่ควรทำ (190) เพื่อความถูกต้องและยุติธรรม A. Magnan มองวอลแตร์ในฐานะนักเขียนผู้ต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนจึงสมควรจะเป็น “*écrivain*” มากกว่า “*écrivain*” (191) Boswell ชาวอังกฤษร่วมสมัยดูจะสรุปความรู้สึกเกี่ยวกับงานเขียนของนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองไว้ได้สวยงามที่สุดคือทั้งสองคนเป็นอัจฉริยะแต่ต่างกัน ฝ่ายหนึ่งคือวอลแตร์เป็นยอดกวีซึ่งมีจินตนาการอันสูงส่ง ส่วนรูสโซว์เป็นนักปรัชญาผู้มุ่งเจาะลึกลงไปปัญหาต่าง ๆ รูสโซว์เป็นแรงบันดาลใจทางความรู้สึก ส่วนวอลแตร์เป็นทางความคิดอันยิ่งใหญ่

“*M. de Voltaire est poète, c'est un poète sublime, il va haut. M. Rousseau est philosophe, et il va bien profond; l'un plonge, l'autre vole [...]*” (192)

คำว่า “*l'un plonge, l'autre vole*” เหมาะใช้บรรยายรูสโซว์และวอลแตร์มากที่สุด

ถึงอย่างไรก็ตามสองคนไม่ต่างกันเลย คือเป็น “*frères*” จริง ๆ ในด้านความยิ่งใหญ่และด้านความมีชื่อเสียงที่สืบทอดมาแล้วเกิน 300 ปีสำหรับวอลแตร์ และเกือบ 300 ปี สำหรับรูสโซว์ทั้งสองรวมอยู่ในโลกเดียวกัน คือโลกแห่งความรู้ความคิด (*le monde des lumières*) (193) และตั้งแต่สมัยที่ทั้งสองมีชีวิตอยู่ Dorat เขียนชื่อวอลแตร์ติดกับรูสโซว์และยกให้ทั้งสองคนเป็นนักปราชญ์แห่งศตวรรษ (*les sages du siècle*) ในงานของเขาชื่อ **Avis aux sages du Siècle, MM voltaire et Rousseau** (1766) (194) Boswell ก็ชื่นชมทั้งวอลแตร์และรูสโซว์ ไปพร้อม ๆ กัน เขาเรียกสองคนว่า “*Voltaire Rousseau, noms immortels*” (195) รูสโซว์เป็น “*le grand Rousseau*” (196) วอลแตร์ เป็น “*l'illustre Voltaire*” (197) ปัจจุบันทั้งสองก็เป็นที่ยกย่องว่าเป็นยอดนักต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชน และประชาชนชาวฝรั่งเศสได้พยายามให้สองคนคืนดีกันใน “*ยมโลก*” ด้วยการให้หลุมฝังศพของทั้งสองคนหันหน้าเข้าหากันใน Panthéon เพื่อทั้งสองจะได้เป็น “*frères*” กันชั่วกาลนาน

- (1) **The Complete Works of Voltaire**, Correspondence and Related Documents, definitive édition by Th.Besterman, The Voltaire Foundation, Banbury, Oxford, 48 tomes, 1968-1976.
ในการอ้างอิงถึงจดหมายในหนังสือชุดนี้ใช้ "D." และตามด้วยเลขที่ของจดหมาย
D. 3269
- (2) D. 8986
- (3) ในจดหมายฉบับแรก D. 3269 รูสโซกล่าวอย่างถ่อมตนและชื่นชมวอลแตร์มากกว่า "*Il y a quinze ans que je travaille pour me rendre digne de vos regards [...].*"
- (4) Rousseau, **Oeuvres Complètes**, Gallimard, Bibliothèque de la Pléiade, 4 volumes, 1959-1969 **Les Confessions III**, I, p. 110
ในการอ้างอิงถึงหนังสือชุดนี้ต่อไปเลขโรมัน "I" หมายถึงเลขที่เล่ม และเลขอารบิกเป็นเลขที่หน้า
- (5) Idid, p. 215
- (6) **Correspondance complète de Jean - Jacques Rousseau**, éd. R.A.LEIGH, Institut et Musée Voltaire, Genève, puis : The Voltaire Foundation, Oxford, 48 tomes, 1965-1989. L. 16, Rousseau à Mme de Warens, 13 ก.ย. 1737.
- (7) Rousseau, II, น. 1129
- (8) Ibid, III, น. 21
- (9) L.263, Rousseau ถึง Jallabert, 16 ธ.ค. 1754
- (10) D. 6451, Voltaire ถึง Rousseau, 30 ส.ค. 1755
- (11) D. 6469, Rousseau ถึง Voltaire
- (12) L. 424
- (13) D. 8986
- (14) D. 9006, Voltaire ถึง d'Alembert, 23 มิ.ย. 1760
- (15) L. 437
- (16) G.R. HAVENS, Voltaire's marginalia on the pages of Rousseau, Columbus, Ohio, 1933, p. 15.
- (17) D. 9682, Voltaire ถึง d'Alembert, 19 มี.ค. 1761
- (18) D. 7357
- (19) D. 7842, Voltaire ถึง d'Alembert, 2 ก.ย. 1758
D. 8129, Voltaire ถึง d'Alembert, 19 ก.พ. 1759
D. 8286, Voltaire ถึง d'Alembert, 4 พ.ค. 1759

- (20) D. 7842
- (21) D. 13626, Voltaire ถึง Helvétius, 27 ต.ค. 1766
- (22) Rousseau, Lettre à M. d'Alembert sur les spectacles, éd. M. FUCHS, Lille, Librairie Giard, Droz, Genève, 1948, p. XI.
- (23) D. 9737, Voltaire ถึง Damilaville และ Thiériot, 11 เม.ย. 1761
- (24) D. 9743, Voltaire ถึง d'Alembert, 20 เม.ย. 1761
- (25) Ibid.
- (26) D. 8986
- (27) Voltaire, **Lettres inédites à G. Cramer**, Droz/Giard, 1952, p. 84 (น.ค. 1762)
D. 11304, Voltaire ถึง La Duchesse de Saxe - Gotha, 9 น.ค. 1763.
- (28) L. 2557, Rousseau ถึง Moulto, 21 มี.ค. 1763.
- (29) D. 12289, Voltaire ถึง Damilaville, 4 ม.ค. 1765.
- (30) D. 12262, Voltaire ถึง F. Tronchin, 25 ธ.ค. 1764
- (31) D. 12420, Voltaire ถึง Damilaville, 27 ก.พ. 1765
- (32) Voltaire au comte d'Argental, 10 ม.ค. 1765, *Beu.* LXII, p. 174-175.
- (33) D. 12888, Voltaire ถึง d'Alembert, 18 ก.ย. 1755
- (34) D. 13626, Voltaire à Helvétius, 27 ต.ค. 1766
- (35) G.MAUGRAS, **Querelles de philosophes Voltaire et Jean-Jacques Rousseau**, Paris, Calmann Lévy, 1886, p. 374.
- (36) H. GUILLEMIN, **Les Philosophes contre Jean-Jacques Rousseau**, Plon, 1942. p. 280.
- (37) D. 13461, Voltaire ถึง Damilaville, 30 ก.ค. 1766.
- (38) L. 3599, Jacob Herri Meister ถึง Moulto, 24 ต.ค. 1764.
- (39) L. 3301, Rousseau à Duchesne, 28 พ.ค. 1764.
- (40) L. 3953, Rousseau ถึง du Peyrou, 31 ม.ค. 1765.
- (41) D. 13142.
- (42) I, 995.
- (43) L. 3599 (op.cit.): "*Il (Rousseau) en dit autant de mal que M. de Voltaire en dit de lui*"
- (44) D. 13424, d'Alembert ถึง Voltaire, 16 ก.ค. 1766
- (45) Voltaire, **Mélanges**, éd. J. Van Den Heuvel, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, 1961, p. 307.
- (46) L. 424.
- (47) Rousseau, I, p. 388-389.
- (48) L. 424.

- (49) *Lettre à Christophe de Beaumont*, IV, 959.
- (50) *Profession de foi [...]* IV, 578.
- (51) “*déiste*” คือผู้ที่เชื่อว่าพระเจ้ามีอยู่จริงโดยไม่นับถือศาสนาใด ๆ ทั้งสิ้น
- (52) Rousseau, IV, 960.
- (53) G.R. HAVENS, *op. cit.*, p. 173.
- (54) R. DERATHE, “*Jean-Jacques Rousseau et le Christianisme*”, *Revue de métaphysique et de morale*, 1948, p. 410.
- (55) A. SCHINZ, éd. “*Documents nouveaux sur Rousseau et Voltaire (Les Boswell Papers)*”, *Revue de Paris*, 15 mai, 1er juin 1933, 40(3), p. 640.
- (56) *ibid.*, p. 638-639.
- (57) L. 424.
- (58) ดุเชิงอรุณ 52
- (59) Rousseau, IV, 626.
- (60) Voltaire, *Facéties*, éd. MACARY, P.U.F., 1973, p. 409.
- (61) Voltaire, *Oeuvres complètes*, éd. M. BEUCHOT, Paris, 72, vol., MDCCCXXX - MDCCC XL. *Dictionnaire Philosophique*, art. “*Divinité de Jésus - Christ*”, *Beu.*, XXVIII, 435.
- ในการอ้างอิงครั้งต่อไป จะใช้ชื่อย่อว่า “*Beu.*” ตามด้วยหมายเลขเล่มเป็นเลขโรมันและหมายเลขหน้าเป็นตัวเลขอารบิก
- (62) *Dictionnaire Philosophique*, *op. cit.*, p. 71 - 72.
- (63) *Questions sur les miracles*, in Vol, *Facéties*, p. 223.
- (64) *Ibid.*, p. 234.
- (65) *Profession de foi [...]*, IV 625.
- (66) *Ibid.*, p. 600 - 601.
- (67) Vol., *Facéties*, p. 422.
- (68) L. 424.
- (69) Voltaire, *Mélanges*, *op. cit.*, p. 1359.
- (70) *Traité sur la tolérance*, *ibid.*, p. 581 - 582.
- (71) *Ibid.*, p. 155.
- (72) *Beu.*, XLIII, p. 421.
- (73) Rousseau, II, p. 591 - 592.
- (74) *Dictionnaire Philosophique*, art. “*Théiste*”, *Beu.*, XXXII, 351 - 352.
- (75) *Homélies prononcées à Londres en 1765 dans une assemblée particulière*, in Voltaire, *Mélanges*, *op. cit.*, p. 1142.
- (76) *Ibid.*, 1138.
- (77) *Ibid.*, 1140.

- (78) **Dieu et les hommes.** (1769), in *Beu XLVI*, p. 270.
- (79) Rousseau, IV, 960.
- (80) **Profession de foi** [...], *ibid.*, p. 614.
- (81) *Ibid.*, p. 627.
- (82) **Questions sur les Miracles**, lettre 17, in *Vol.*, **Facéties**, p. 282.
- (83) **Conseils raisonnables à M.Bergier**, *ibid.*, p. 381.
- (84) **Les Questions de Zapata**, *ibid.*, p. 340.
- (85) **Questions sur les miracles**, *ibid.*, p. 227.
- (86) **Profession de foi** [...], *op.cit.*, p. 622-624
- (87) **Dictionnaire Philosophique**, art. "*péché originel*", *Beu*, XXXI, 323.
- (88) *Ibid.*, art. "*enfer*" I, *Beu* XXIX, 117.
- (89) *Vol.*, **Facéties**, p. 272.
- (90) **Profession de foi** [...], *op.cit.*, 592.
- (91) Rousseau, III, 695.
- (92) Rousseau, IV, 929.
- (93) **Conseils raisonnables à M. Bergier**; *Vol,m Facéties*, p. 385-386.
- (94) **Sermon prêché à Bâle ...**, *ibid.*, p. 366.
- (95) **Questions sur les miracles**, *ibid.*, p. 272.
- (96) R. POMEAU, **La religion de Voltaire**, Nizet, Paris, 1974, p. 346.
- (97) B. GAGNEBIN, "*Voltaire a-t-il provoqué l'expulsion de Rousseau [...] ?*", **Annales de la Société Jean-Jacques Rousseau**, 1943-1945, Genève, 1947, XXX, p. 124.
- (98) Abbé BOULIER, "*Rousseau et Dieu*", **Europe**, mai-juin 1959, p. 68.
- (99) **Du Contrat social**, III, 404.
- (100) J.L. LECERCLE, **Jean-Jacques Rousseau Modernité d'un classique**, Larousse, collection "*thèmes et textes*", 1973, p. 180.
- (101) **Les Confessions**, Livre VIII, I 392.
- (102) L. 2274.
- (103) **Dictionnaire Philosophique**, art. "*Démocratie*" I, *Beu.*, XXVIII, 317.
- (104) **La voix du sage et du peuple** (1750), *Beu*, XXXIX, 347.
- (105) Voltaire, **Essai sur les moeurs et l'esprit des nations**, éd. R. POMEAU, Garnier-Frères, 1963, 2 vol., Vol II, p. 60.
- (106) Préface du **Discours sur l'origine de l'inégalité**, III, p. 123.
- (107) **Discours** [...], *ibid.*, p. 194.
- (108) "*Observations de J.-J. Rousseau, sur la Réponse à son Discours (Réponse à stanislas) ...*", III, 49-50.

- (109) Voltaire, **Le Préservatif**, in A CHOISY, "*Libelles de Voltaire contre Rousseau*" , **Annales de la société J.-J. Rousseau**, XXV, 1936, p. 251-256.
- (110) D. 16508. Voltaire ถึง Le Duc de Richelieu, 11 ก.ค. 1770.
- (111) **Dictionnaire Philosophique**, art. "*égalité*" II, Beu., XXIX, p. 7.
- (112) Ibid., p. 10.
- (113) **Pensées sur le gouvernement**, Beu. XXXIX, 427.
- (114) J.A. LEITH, "*Les Trois Apothéoses de Voltaire*," **Annales Historiques de la Révolution Française**, avril-juin 1979, no 2, p.198.
- (115) Rousseau, III 264.
- (116) Beu, XXIX, 521.
- (117) Beu. VIII, 242.
- (118) **Lettre à C. de Beaumont.**, IV, 935-936.
- (119) **Emile**, IV, 245.
- (120) Rousseau, III, 171.
- (121) **Préface de Narcisse**, II, 969-970.
- (122) Beu. XIX, 239-240.
- (123) **Dictionnaire Philosophique**, art. "*Homme*", Beu. XXX, 248-249.
- (124) Voltaire, **Essai sur les mœurs et l'esprit des nations**, éd. R. POMEAU, Garnier-Frères, 1963, 2 vol., Vol. I, p. 23.
- (125) D. 6451.
- (126) D. 9492, Voltaire ถึง Masquis F.A. Capacelli, 23 ก.ค. 1760.
- (127) M.DUCHET, "*Voltaire, et les sauvages.*", **Europe**, mai-juin 1959, n° 361-362, p. 91.
- (128) **Les Questions de Zapata**; Vol, Facéties, p. 342.
- (129) **Discours sur les sciences et les arts**, III 28-29.
- (130) **Lettre à M.d'Alembert sur les spectacles**, op.cit., p. 62.
- (131) **Du Contrat Social**, III, 364.
- (132) **Discours sur les sciences [...]**, III, 56.
- (133) Voltaire, **Mélanges**, op.cit, p. 203.
- (134) Beu., VIII, 185.
- (135) Voltaire, **Mélanges**, op.cit., p. 197.
- (136) Beu., VIII, 185.
- (137) Rousseau, III, 164.
- (138) G.R. HAVENS, **Voltaire's marginalia [...]**, op.cit. p. 15.
- (139) **Dictionnaire [...]** art. "*Homme*", Beu XXX, 244.
- (140) Ibid., art. "*propriété*", Beu. XXXII, 18.

- (141) Ibid., 18-19.
- (142) **Discours sur [...] l'inégalité**, III, 184.
- (143) **Dernières réponses de J.-J. Rousseau**, III, 80.
- (144) Ibid., p. 79n.
- (145) Ibid., p. 79.
- (146) **Le Mondain**, in Voltaire, *Mélanges*, op.cit. p. 203.
- (147) *Défense du Mondain*, ibid., p. 208.
- (148) Ibid., 209.
- (149) Rousseau, III, 263.
- (150) *Beu.* VIII, 202-203.
- (151) R.A. LEIGH, "An anonymous eighteenth-century character-sketch of Voltaire", **Studies on Voltaire and the Eighteenth Century**, 1956, II, p. 242.
- (152) G.MAY, "Voltaire a-t-il fait une offre d'hospitalité à Rousseau ?", **Studies on Voltaire [...]**, XLVII, 1966, p.98-99.
- (153) A. SCHINZ, on cit., p. 636.
- (154) Ibid., 638.
- (155) R. POMEAU, éd, **Voltaire en son temps**, The Voltaire Foundation, Oxford., 1988-1994, 5 vol, vol. I, p. 334.
- (156) Ch. MERVAUD, **Voltaire et Frédéric II : une dramaturgie des lumières 1736-1778**, **Studies [...]** vol. 234. 1985, p. 106.
- (157) R.A. LEIGH, "An anonymous [...] sketch", op, cit., p. 244.
- (158) R. TROUSSON, **Socrate devant Voltaire, Diderot et Rousseau**, "Thèmes et mythes" II, Minard, Paris, 1967, p. 102.
- (159) R. POMEAU, éd. **Voltaire en son temps**, op.cit, vol I, p. 9.
- (160) **Lettres à Malesherbes**, I, 1142.
- (161) Rousseau, I, 21.
- (162) D. 11208, Voltaire à Helvétius, 25 พ.ศ. 1763.
- (163) D. 11182, Voltaire à d'Alembert, 1 พ.ศ. 1763.
- (164) P.M. MASSON, **La Religion de Rousseau**, Slatkine Reprints, Genève, 1970, p. 257-258.
- (165) J.L. LECERCLE, **Jean-Jacques Rousseau [...]**, op.cit., p. 185.
- (166) J.R.LOY, "Nature, reason and Enlightenment. Voltaire, Rousseau and Diderot" , **Studies [...]**, XXVI, 1963, p. 1102.
- (167) **Lettres à Malesherbes**, I, 1131.
- (168) **Les Confessions**, I, 521.
- (169) **Les Rêveries**, I, 1047.

- (170) **Essai sur les moeurs**, op.cit., p.1.
- (171) **Sermon prêché à Bâle** [...], Vol, Facéties, p. 370.
- (172) Lord Byron, **Childe Harold**, éd. R. MARTIN, Aubier, Paris, 1971.
- (173) J.L. LECERCLE, **Jean-Jacques Rousseau** [...], op.cit, p.24.
- (174) D. 8986.
- (175) **Lettre à C. de Beaumont**, IV, 928-929.
- (176) Voltaire, **Mélanges**, op.cit., p. 304.
- (177) D. 15855, Voltaire ถึง Comte d'Argental, 30 ส.ค. 1760.
- (178) H. GUILLEMIN, **Eclaircissements**, Gallimard, 1961, p. 47.
- (179) B. GAGNEBIN, "*Voltaire a-t-il provoqué [...]*", op.cit., p. 125, n.1.
- (180) Ibid., p. 131.
- (181) Rousseau, **La Nouvelle Héloïse**, éd. R. POMEAU, Garnier-Frères, p. 753, n.
- (182) Rousseau, I, 632, n. 5.
- (183) Voltaire, **Facéties**, p. 206.
- (184)
- (185) D. 4108.
- (186) R.A. LEIGH, "*An anonymous [...]*", op.cit., p. 244.
- (187) G. MAUGRAS, **Querelles de philosophes** [...], po.cit., 300.
- (188) APHILONENKO, **Jean-Jacques Rousseau et la pensée du Malheur**. J. VRIN, 1984, 3 vol., vol I, p. 9.
- (189) H. GUILLEMIN, **Les Philosophes** [...], op.cit., p. 220.
- (190) Y. BELAVAL, "*Voltaire ou Rousseau*", **Revue internatinal de philosophe** n° 124-125, 1978, p. 384.
- (191) A. MAGNAN, "*Voltaire*", in **Dictionnaire de littératures de langue française**, Bordas, 1984, tome P-Z, p. 2482.
- (192) A SCHINZ, op.cit., p. 641.
- (193) R. POMEAU, "*Avant-propos*" de **Revue d'histoire littéraire de la France**, mars-juin 1978, n° 2-3, Armand Colin, p. 180.
- (194) H. GOUHIER, **Rousseau et Voltaire : Portraits dans deux miroirs**, J. VRIN, 1983. p. 10.
- (195) A. SCHINZ, op.cit., p. 301.
- (196) Ibid., 631.
- (197) Ibid, 635.

La Femme : ciel et enfer de Baudelaire

Lena OMMUNDSEN PESSOA*

RÉSUMÉ – Charles Baudelaire, petit, a souffert de la mort de son père et du terrible constat que sa mère divine, en se remariant, était aussi un être communicateur de plaisirs sensuels. Ces deux moments vont marquer à jamais et l'homme et le poète. A partir de la citation de Baudelaire qui affirme qu'*il y a dans tout homme à toute heure, deux postulations simultanées, l'une vers Dieu, l'autre vers Satan*, nous essayerons de montrer ces deux évocations, spiritualité et animalité dans la vie du poète et dans son oeuvre, surtout dans *Les Fleurs du Mal*, dont le titre renferme déjà la dualité, *Fleur étant le réceptacle de l'Activité céleste, entre les symboles de laquelle il faut citer la pluie et la rosée*. *Les Fleurs* symbolisent aussi l'image des vertus de l'âme, et de plus elles sont le symbole de l'amour et de l'harmonie. Or, l'harmonie ou l'équilibre, c'est exactement ce que l'auteur, éternel tourmenté, nè réussit jamais à obtenir. Car bien évidemment, *Les Fleurs du Mal* renferment le conflit de l'homme entre le Ciel et l'Enfer, l'Idéal et le Spleen ce qui justifie la suite du titre : *du Mal*. Ce sont donc des *Fleurs malades*. La structure même des *Fleurs*, divisée en six parties, savamment composée à la manière d'un bouquet, semble être une dialectique entre ces deux postulations : *Ciel et l'Enfer*; la spiritualité et l'animalité. Ne pouvant pas décrire tous les symboles divins et sataniques des *Fleurs du Mal*, l'article serait trop long, nous avons choisi le thème de la *Femme*, source majeure de l'inspiration baudelairienne, comme symbole du *Ciel et de l'Enfer*, où nous verrons en guise de conclusion que le pouvoir de la *femme* s'impose; oscillant entre Déesse et/ou Belzébuth, Mère et/ou Femme, Femme-ange et/ou Femme-vampire, le drame de la création baudelairienne s'appelle *Femme*, elle est Vie et/ou Mort, porteuse de joie et/ou porteuse de tourment, génératrice d'amour et/ou de haine. Un remède à ses conflits et à ses afflictions, la *Femme*, ange ou démon, les apaise mais ne les guérit pas; comme la plupart des médicaments, elle produit des effets secondaires.

MOTS-CLÉS- Ciel, enfer, divin(e), satanique, femme, mère, madone, amour.

* Docteur en Littérature Française de l'Université de Lille III, Sciences Humaines, Letters et Arts. Professeur de Littérature Française à l'Université de l'Etat du Ceara-Brésil. Traductrice Assermentée de la Langue Française.

INTRODUCTION

Il y a cent trente ans mourait le poète maudit. Le 31 Août 1867. Cet assoiffé d'amour, qui a senti *le goût de l'infini*, ouvrit la voie à toute la poésie moderne. C'est le poète de la modernité. Et ce poète a été hanté par les femmes, il les a aimées des plus diverses formes d'amour. La femme a été sa source majeure d'inspiration. Dans Les Paradis artificiels - Opium et hachisch, Baudelaire- qui a dédié cette oeuvre à une femme dont l'indentité n'a toujours pas été percée- écrit dans la dédicace que *La femme est fatalement suggestive; (qu') elle vit d'une autre vie que la sienne propre; (qu') elle vit spirituellement dans les imaginations qu'elle hante et qu'elle féconde*. En tant que critique d'art, dans Le Peintre de la vie moderne, le poète a écrit -chapitre X- que *les artistes qui se sont particulièrement appliqués à l'étude de cet être énigmatique raffolent autant de tout le mundus muliebris que de la femme elle-même. La femme est sans doute une lumière, un regard, une invitation au bonheur*.

Enivrons-nous -puisque'il faut être toujours ivre (...) pour ne pas sentir l'horrible fardeau du Temps (cent trente ans déjà !)- e découvrons, à travers son oeuvre, les sentiments de Baudelaire vis-à-vis des femmes de sa vie. *Ciel ou Enfer, qu'importe?*

I. LA FEMME : ANGE DE LUMIERE ET MEGERE LIBERTINE

Elle sera ainsi la lumière de sa vie et aussi son ombre; son Enfer et son paradis, son désespoir et son enchantement.

Tamara BASSIM, La Femme dans l'oeuvre de Baudelaire.

1. Mme AUPICK : mère sublime et femme sensuelle

Charles BAUDELAIRE est né à Paris, le 9 avril 1821, fils d'un aimable vieillard, M. Joseph-François BAUDELAIRE, imprégné de la philosophie du XVIIIème siècle, et d'une jeune femme de vingt-sept ans, Caroline Archenbaut DEFAYES. Le 10 février 1827 -Je petit Charles n'avait pas encore six ans- son père meurt et l'enfant reporte son amour, excessif et égoïste, sur sa mère. Caroline représente le ciel, l'idéal, l'idole sous l'image d'une femme-mère, d'une madone; enfin, elle est l'univers de l'enfant. Mais, le 8 novembre 1828, après une période de quasi deux ans de veuvage, la mère divine, la femme sublime, adorée, se métamorphose, sous le regard de son fils, se mariant à un homme jeune, le séduisant commandant AUPICK. Dès lors, la lumière céleste, la MERE, devient FEMME, et *la souveraine de ses rêves s'éloigne ...* Ces deux moments de son enfance vont marquer profondément l'enfant et l'homme et la sensibilité, du futur poète.

A travers le mariage de la mère, vécu par l'enfant comme une trahison, le futur poète maudit découvre *les deux postulations simultanées* chez l'être humain. *Trahi* par sa mère, l'enfant déshérité éprouve des sentiments de révolte. La mère, qui était représentée par l'enfant comme une vierge Marie, la MADONE, montre son autre face: *un être communicateur de plaisir avec sa sensualité*. Elle est MERE, elle est FEMME.

Bien que Baudelaire n'ait jamais oublié *cette trahison*, ce n'est pas la mère qu'il abjure mais le beau père parce qu'il représente l'homme qui lui a volé la femme aimée. Il en résulte une jalousie démesurée et une amertume éternelle, sans retour ...

La correspondance entre mère et fils atteste bien combien l'enfant a aimé cette sainte- mère et a souffert avec le second mariage : *Il y a eu dans mon enfance une époque d'amour passionné pour toi : écoute et lis sans peur (...) J'étais toujours vivant en toi, tu étais uniquement à moi. Tu étais à la fois une idole et un camarade.*¹ Le bonheur paradisiaque et sublime se transforme en angoisse, peur de m'être plus aimé. *il faut tout dire. J'ai un orgueil qui me soutient et une haine sauvage contre tous les hommes (...)*²

Dans ses *Journaux intimes, Mon coeur mis à nu, XL*, Baudelaire écrit : *Tout enfant, j'ai senti dans mon coeur deux sentiments contradictoires, l'horreur de la vie et l'extase de la vie.* Cependant cette ambivalence est, quelquefois, traduite par un sentiment de fatalité : *Je crois que ma vie a été damnée dès le commencement et qu'elle le sera pour toujours.*³

Rongé par la syphilis et par la drogue, devenu vieux avant l'âge, une certaine révolte se déclenche et il accuse : *Ma mère, elle-même, en maintes circonstances, se tourne contre moi,*⁴ en même temps, un sentiment d'abandon se développe chez lui le couvrant du linceul de la tristesse et de la solitude : *Je suis seul, sans amis, sans maîtresse, sans chien et sans chat à qui me plaindre. Je n'ai que le portrait de mon père qui est toujours muet.*⁵ Mais, Baudelaire éprouve du plaisir à revenir dans le passé, à l'époque des *bons temps des tendresses maternelles*; végétant à Bruxelles, attendant inutilement de faire une série de conférences et de revenir célèbre dans son pays, le poète incompris, abattu par les crises nerveuses, de plus en plus fréquentes, revient à Paris, avec sa mère : il ne marche plus, il se déplace dans une chaise roulante. Hélas ! celui qui a tellement aimé *les envolements de l'âme* est à demi-paralysé et le poète, qui a tant aimé les mots,

1. Correspondance, Lettres à Mme Aupick, T. II, 6 mai 1861. p.53.

2. Ibid., 11 octobre 1860, pp.96/97.

3. Ibid., T.I, 4 décembre 1854, p.303.

4. Ibid., T.II, 23 décembre 1865, p.553.

5. Ibid., 6 mai 1861, p.152

aphasique. Baudelaire, considéré aujourd'hui comme un des plus grands poètes, meurt sans connaître la gloire qu'il a tellement cherchée et qui lui était due. Il a été enterré dans le caveau où le commandant AUPICK, qu'il avait tant détesté, dormait son immortel sommeil, au Cimetière du Montparnasse, 6ème division. C'est un minuscule tombeau perdu parmi tant d'autres ! *Mais un coup terrible, lourd, a retenti à la porte, et comme dans les rêves infernaux, il m'a semblé que je recevais un coup de pioche dans l'estomac. Et puis un Spectre est entré.*¹

Triste destin d'un *Albatros* !

Le père de «la nouvelle poésie,» de la poésie incomprise où il a évoqué les sentiments les plus obscurs, les plus forts, les plus fugitifs, quitte la scène de la vie le 31 août 1867 (il y a 130 ans!), à l'âge de 46 ans pour s'éterniser dans la littérature. Toute la poésie contemporaine s'inspire plus ou moins de lui. Au Brésil, c'est Augusto dos Anjos qui a énormément subi son influence.

2. Apollonie Sabatier, l'Aurore spirituelle.

“Je suis simplement heureux, pour le moment présent, de vous jurer que jamais amour ne fut plus désintéressé, plus idéal, plus pénétré de respect que celui que je nourris secrètement pour vous (...)” Baudelaire à Mme Sabatier, 16 février 1854.

La première expérience de Charles avec la FEMME fut marquée par la trahison : il a trop aimé une femme (sa mère, son exclusivité), qui, soudain, a partagé son amour avec un autre homme : son beau-père.

L'éternel tourmenté cherche chez la femme, divine ou satanique, un sentiment infini qui remplisse le gouffre «noir» de son existence dans lequel il essaie de jeter la lumière, cherchant l'harmonie, l'équilibre, la paix de la chair et de l'esprit ... Une *Harmonie délicieuse* (...) Il pense trouver chez Mme Sabatier (qu'il a connue en 1851), la blonde aux yeux bleu-ciel, parce qu'elle est *sa chère Déesse*, qui *éblouit comme l'Aurore/Et console comme la nuit* et chez qui les correspondances, tant évoquées par le poète, se trouvent mêlées, confondues parce qu'elle est une *Métamorphose mystique/ De tous mes sens fondus en un !/ Son haleine fait la musique,/ Comme sa voix fait le parfum !* Mme Sabatier est aussi son *Ange plein de bonheur, de joie et de lumières* qui* peut donc lui procurer l'équilibre et la paix. La femme-ange représentée par Apollonie appartient aussi à la dialectique de la force du commandement quand ceux-ci symbolisent le bien, ce que le poète désirait : *Je suis belle, et j'ordonne/Que pour l'amour de moi vous n'aimiez que le Beau;/ Je suis l'Ange gardien, la Muse et la Madone.* Le poète tout entier soumis à un sentiment d'esclavage cherche le salut à travers les poèmes qui

1. *Petits poèmes en prose*, V, «La chambre double.»

chantent l'amour-vertu pour la «divine» Apollonie : *Me sauvant de tout piège et de tout péché grave, / Ils conduisent mes pas dans la route du Beau, / Ils sont mes serviteurs et je suis leur esclave; / Tout mon être obéit à ce vivant flambeau.* Il semble que le salut n'existe que chez la femme-ange où le poète trouve un calmant psychologique et un remède métaphysique.

Décrite avec un lyrisme passionnant, reflet du paradis perdu, la femme-ange surgit comme *un être lucide et pur* qui possède le pouvoir d'apaiser *le plaisir de se dépraver*, d'atténuer sa chute, son animalité :

*Quand chez les débauchés l'aube blanche et vermeille/(...)
Dans la brute assoupie un ange se réveille.*

*(...) Sur les débris fumeux des stupides orgies.
Ton souvenir plus clair, plus rose, charmant,
A mes yeux agrandis voltige incessamment.*

*Le soleil a noirci la flamme des bougies;
Ainsi, toujours vainqueur, ton fantôme est pareil,
Ame resplendissante, à l'immortel soleil !*

Dans les poèmes inspirés par Apollonie Sabatier (il semble que ce soit Théophile Gautier qui lui ait donné le prénom *mythologique* d'Apollonie (Apollon a sa position au centre de l'Univers), et le titre de "Présidente", car en fait elle s'appelait Aglaé), l'amour est la purification du corps et de l'âme. Cependant, le 18 août 1857, deux mois après la sortie des *Fleurs du mal*, la Déesse intouchable et inviolable, la muse inspiratrice des poèmes mystiques, prend connaissance des poèmes qui lui sont dédiés dans *l'oeuvre condamnée*, par un exemplaire des *Fleurs du mal* où Baudelaire les lui indique en la priant en même temps de solliciter des interventions, en sa faveur, auprès des juges de ses amis. La Déesse est *Femme*, une femme qui voudrait connaître les plaisirs de la chair après avoir goûté celui de la spiritualité, lisant les poèmes mystiques. Elle se donne au poète qui *se dérobe* car, selon lui, la Madone doit rester sur son piédestal. D'après le poète, l'amour concrétisé est éphémère. Le 31 août 1857 (Baudelaire, *Oeuvres complètes*, p.920), le poète lui écrit : *Et enfin, enfin, il y a quelques jours, to étais une divinité, ce qui est si commode, ce qui est si beau, si inviolable. Te voilà femme maintenant.* Bien qu'il soit clair en parlant de *leurs relations*, il en est tout à fait autrement d'après un fragment de lettre de Madame Sabatier où, selon elle, il n'y a rien en entre-eux.

Baudelaire aurait-il cherché auprès de Madame Sabatier l'amour maternel pur, incomplet parce que partagé après le mariage de sa mère? Un amour auquel il ne fallait pas ajouter «une trahison» ?

Toujours est-il que la belle et blonde Madame Sabatier, «la présidente», fut une présence positive dans la vie de l'homme et du poète; muse d'une dizaine de poèmes d'inspiration mystique, religieuse, elle a éveillé en Baudelaire l'amour spirituel : *Ton souvenir en moi luit comme un ostensor !*

3. Marie Daubrun : *L'invitation au voyage.*

Il est difficile de préciser le début de la liaison amoureuse entre le poète et l'actrice parisienne Marie Daubrun; il semble que ce serait lors de son avant-première au Théâtre de la Porte-Saint-Martin, c'est-à-dire le 18 août 1847. Cette comédienne éveille en Baudelaire un amour complexe oscillant entre la vertu et le péché. Quelquefois, elle est *une femme dangereuse dont l'oeil mystérieux (est-il bleu, gris ou vert?) / Alternativement tendre, rêveur, cruel, / Réfléchit l'indolence et la pâleur du ciel.* Fasciné par les beaux yeux verts de Marie Daubrun, le poète est très sensible à la beauté des yeux; pour Baudelaire rien *ne vaut le poison qui découle / De ses yeux, de ses yeux verts, / Lac où son âme tremble et se voit à l'envers ...* Parfois, il lui fait une *invitation au voyage* où il demande à Marie, qui est *son enfant, sa soeur, / qu'elle Songe à la douceur / D'aller là-bas vivre ensemble! / Aimer à loisir, / Aimer et mourir / Au pays qui lui ressemble!* Baudelaire n'oublie pas qu'il *aime de ses longs yeux la lumière verdâtre.* Elle est aussi une *adorable sorcière* pour qui il écrira : *Je veux te raconter, ô molle enchanteresse ! / Les diverses beautés qui parent ta jeunesse; / Je veux te peindre ta beauté, / Où l'enfance s'allie à la maturité.* Mais, dans cet amour complexe, Marie peut être *amante ou soeur* à condition qu'elle soit *la douceur éphémère / D'un glorieux automne ou d'un soleil couchant.* Elle s'appelle Marie comme la mère du Christ, elle est madone, et la *regardant toujours avec des yeux de feu,* le poète déclare : *Je veux bâtir pour toi, Madone, ma maîtresse, / Un autel souterrain au fond de ma détresse, / Et creuser dans le coin le plus noir de mon coeur / (...) Une niche, d'azur et d'or tout émaillée, / Où tu te dresseras, Statue émerveillée. (...) Je ferai pour ta tête une énorme couronne.*

Les vers inspirés par Marie Daubrun lancent désespéré, un appel à l'amour, à la Femme à travers les sentiments conflictuels.

Les Fleurs du Mal : Poèmes inspirés par Mme Sabatier : *Tout entière, Que diras-tu ce soir ? Le Flambeau vivant, Réversibilité, Confession, L'Aube spirituelle, Harmonie du Soir; Le Flacon, A celle, qui est trop gaie et Hymne.*

Les Fleurs du Mal : Poèmes inspirés par Marie Daubrun : *Le Poison, Ciel brouillé, Le Beau navire, L'invitation au voyage, L'Irréparable, Causerie, Chant d'automne et A une Madone.*

4. Jeanne Duval, *la mégère livertine*

Comment Jeanne et Baudelaire se sont-ils rencontrés? Certaines versions prétendent que Baudelaire aurait connu Jeanne chez son ami Nadar, peu après son retour de voyage dans l'océan indien. D'autres versions attestent que Jeanne aurait tout d'abord été remarquée par Nadar. Jouant des petits rôles au théâtre de la porte Saint-Antoine en 1838-1839 sous le nom de Berthe, elle serait ensuite devenue la maîtresse de Nadar, qui bien plus tard, en 1843, la retrouvera chez Baudelaire et reconnaîtra en Jeanne Dubal, la Berthe de naguère.

Guidé par son odeur vers de charmants climats, Baudelaire succombe à l'exotisme de Jeanne, la mulâtresse, la mégère sensuelle aux yeux noirs et à la *Chevelure* chantée en vers où le poète *nage sur son parfum*, qui est *Un port retentissant où son âme peut boire/ A grands flots le parfum, le son et la couleur* (sensations privilégiées de Baudelaire). Voulant expliquer la liaison, qui a duré toute sa vie, entre Baudelaire et «la négresse» certains psychanalystes ont affirmé que *toute la vie sentimentale du poète avait été condamnée par l'amour qu'il portait à sa mère; sentiment tout à fait naturel et légitime et que pour préserver en lui l'image idéale de la femme, représentée par sa mère, Baudelaire n'aurait aimé que les négresses et les monstres, aux bras desquels il n'existerait aucune confusion possible et pour cela il se serait si chastement comporté avec les quelques créatures normales auxquelles il ne demandait que des sentiments purs.*

Peu importe la raison, ce qui est sûr c'est que Jeanne Lemer, alias Prosper, alias Jeanne Duval, a inspiré au poète les plus beaux poèmes d'amour-passion. Elle fut la seule femme avec laquelle Baudelaire ait formé un couple.

La passion, que lui éveillait Jeanne, lui procurait des instants de bonheur et d'évasion. Hélas! la nourriture du corps n'est pas toujours un aliment pour l'âme et loin de lui donner la satisfaction spirituelle, la passion-animalité, comme une drogue, cause plutôt une dépendance. Dans certains, poèmes inspirés par la *sorcière au flanc d'ébène*, Baudelaire, comme un dépendant, s'humilie devant cet amour fou et atroce : *J'implore ta pitié, Toi l'unique que j'aime,/ Du fond du gouffre obscur où mon coeur est tombé, / C'est un univers morne à l'horizon plombé,/ Où nagent dans la nuit l'horreur et le blasphème.* Le poète nous montre une certaine agressivité devant cette fatalité maudite :

*Toi qui, comme un coup de couteau.
Dans mon coeur plaintif es entrée;
Toi qui, forte comme un troupeau
De démons, vins, folle et parée.*

*De mon esprit humilié
Faire ton lit et mon domaine;
- Infâme à qui je suis lié
Comme le froçat à la chaîne.

Comme le jeu le joueur têtue,
Comme à la bouteille l'ivrogne,
Comme aux vermines la charogne,
- Maudite, maudite sois-tu!*

Les vers inspirés par *la belle ténébreuse* montrent la préférence du poète maudit, pour la *postulation* de Satan, en se complaisant dans la chute, dans l'animalité, choisissant *Le père adoptif de ceux qu'en sa noire colère/ Du paradis terrestre a chassé Dieu le Père*, chez qui les sentiments à l'égard de la *Vénus noire* s'accordent. Il préfère au vin, à l'*opium*, aux nuits, *L'élixir de sa bouche où l'amour se pavane*. Les poèmes inspirés par Jeanne Duval se classent parmi les poèmes nocturnes et ténébreux, ils symbolisent le plaisir de la chair et le désordre de la matière.

CONCLUSION

Baudelaire semble chercher vis-à-vis de Marie Daubrun et, surtout, d'Apollonie une liaison affectueuse, où le poète serait attiré par la magie du rêve et l'enchantement de l'amour. Apollonie (Apollon est archétype universel du Divin) est son soleil mystique, soleil dont les rayons ont la vertu de pénétrer à l'intérieur du cœur du poète qui désire *monter en grade, s'élever*; c'est un moment de paix spirituelle, d'harmonie mystique. Apollonie et Marie Daubrun reflètent la lumière des anges, elles sont des anges de joie, de bonté, de santé. C'est *l'Ange Gardien*. Mais «*l'homme double*» motre le conflit par le biais d'une équivoque : *Et pourtant aimez-moi, tendre coeur! soyez mère/ Même pour un ingrat, même pour un méchant;/ Amante ou soeur, soyez la douceur éphémère/ D'un glorieux automne ou d'un soleil couchant*. Sentiments confus, d'ambiguïté., de doute, qui montrent bien le conflit de l'homme, sa dépendance à l'égard de la Femme ange ou bête. Mme Aupick, Apollonie et Marie Daubrun sont des *Fleurs*, elles sont divines, elles représentent le ciel, l'harmonie et l'équilibre de l'âme. Mais le poète a un corps qui sent *la joie de descendre, le plaisir de l'animalité*. C'est chez Jeanne qu'il trouve l'assouvissement de la chair; c'est chez Jeanne qu'il se libère

Les Fleurs du Mal : Poèmes inspirés par Jeanne Duval : *Parfum exotique, La chevelure, «Je t'adore ...» Sed non satiata, «Avec ses vêtements...», Le serpent qui danse, Une Charogne, De Profundis clamavi, Le Vampire, Remords posthume, Le Chat, Le Balcon, Le Possédé, Un Fantôme, «Je te donne ces vers», Chanson d'après-midi, Les Bijoux, Le Léthé.*

du fantasme maternel; c'est une liberté absolue, totale dans le plaisir. Jeanne est *la maîtresse des maîtresses*, symbole du péché de la chair, *du Mal*.

Il est impossible d'une part, de ne pas tenir compte de l'amour du poète pour sa mère («*J'ai besoin d'être sauvé et toi seule, tu peux me sauver*»), pour Apollonie et Marie Daubrun; impossible aussi de ne pas reconnaître que Jeanne («*Toi, l'unique que j'aime*») fut le grand AMOUR de Baudelaire, elle est son évasion, sa fatalité. Ciel ou enfer baudelairien, la Femme figure symbolique et biblique du péché est aussi la Madone divine et la lumière céleste. Mère sublime ou mégère libertine, la Femme est le seul remède qui assouplit les tourments du poète bien que chez elle il y ait, aussi, des effets indésirables.

BIBLIOGRAPHIE

BASSIN, Tamara. *La Femme dans l'oeuvre de Baudelaire*. Neuchâtel, Suisse : A La Baconnière, 1974.

BAUDELAIRE, Charles. *Oeuvres Complètes*. Paris: Laffont, 1992.

_____ . *Les Fleurs du Mal*. Levallois Perret, France : Editions ILIAS - Hyperlivre, 1995.

BONNEVILLE, Georges. *Les Fleurs du Mal de Baudelaire*. Paris : Hatier - Collection Profil d'une Oeuvre n 21, 1972.

BRUNEL, P. et alli. *Dictionnaire des Mythes Littéraires*. Paris : Editions du Rocher, 1988.

CHEVALIER, Jean et alli. *Dictionnaire des Symboles*. Paris : Laffont, 1994.

CONIO, GÉRARD. *Etude de "Les Fleurs du Mal", Analyses et commentaires*. Allier, Belgique : Marabout, 1992.

LA DERNIÈRE CLASSE*

RÉCIT D'UN PETIT ALSACIEN

CE matin-là j'étais très en retard pour aller à l'école, et j'avais grand'peur d'être grondé, d'autant que M. Hamel nous avait dit qu'il nous interrogerait sur les participes, et je n'en savais pas le premier mot. Un moment l'idée me vint de manquer la classe et de prendre ma course à travers champs.

Le temps était si chaud, si clair !

On entendait les merles siffler à la lisière du bois, et dans le pré Rippert, derrière la scierie, les Prussiens qui faisaient l'exercice. Tout cela me tentait bien plus que la règle des participes ; mais j'eus la force de résister, et je courus bien vite vers l'école.

En passant devant la mairie, je vis qu'il y avait du monde arrêté près du petit grillage aux affiches. Depuis deux ans, c'est de là que nous sont venues toutes les mauvaises nouvelles, les batailles per dues, les réquisitions, les ordres de la commandature ; et je pensai sans m'arrêter :

«*Qu'est-ce qu'il y a encore ?*»

Alors, comme je traversais la place en courant, le forgeron Wachter, qui était là avec son apprenti en train de lire l'affiche, me cria :

* จาก Conte du Lundi par Alphonse Daudet.

** อาจารย์ ดร.กมลเมฆนุชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชั่วโมงสุดท้าย

แปลจาก LA DERNIÈRE CLASSE

ของ อัลฟองส์ โดเดท์

แปลโดย เกรียงชัย หล่อวิมจล**

เช้าวันนั้นข้าพเจ้ารู้ตัวว่าไปโรงเรียนสายแน่ สงสัยจะถูกครูดุอีกแล้ว นอกจากนี้ครูฮาเมลก็ยังคงสอบถามเรื่องกริยาวันนี้อีกด้วย ข้าพเจ้าไม่ค่อยจะรู้เรื่องพวกนี้สักเท่าใด ทันใดนั้น ความคิดเรื่องหนีโรงเรียนก็แวบขึ้นมาในสมองอย่างรวดเร็ว

อากาศในห้องทุ่งช่างร้อนและสดใสจริง ๆ เสียงนกร้องขับขานตามหมู่แมกไม้ด้านหลังโรงเรียน ข้าพเจ้าเห็นทหารปรัสเซียตั้งแถวฝึกกันอย่างจริงจังซึ่งซึ้ง ถึงแม้ว่าอยากจะไปดูทหารต่างชาติมากกว่าไอ้เจ้ากฎไวยากรณ์ แต่ข้าพเจ้าก็ฝืนความต้องการนี้โดยรีบวิ่งตัดทุ่งนาไปทางโรงเรียน

ในขณะที่มาถึงหน้าว่าการอำเภอ ผู้คนจอแจ มุงดูแผ่นประกาศใกล้ประตู นับเป็นเวลาสองปีมาแล้วที่พวกเรา มักจะได้รับข่าวร้ายจากแผ่นป้ายเหล่านี้เสมอ เช่น ฝรั่งเศสแพ้สงครามบ้าง การเกณฑ์ทหารในยามคับขันบ้าง การเรียกระดมกำลังพลเรือรบบ้าง ข้าพเจ้าอดตามตัวเองไม่ได้ว่าแผ่นประกาศคราวนี้จะเป็นข่าวร้ายอะไรอีกก็ไม่รู้

ช่างดีเหลือชื่อ วอชแตร์ ซึ่งยืนอ่านแผ่นประกาศกับคนงานของเขาก่อนหน้านั้นเห็นข้าพเจ้าวิ่งกระหืดกระหอบมาจึงพูดขึ้นว่า

- «*Ne te dépêche pas tant, petit ; tu y arriveras toujours assez tôt à ton école !*»

Je crus qu'il se moquait de moi, et j'entraï tout essoufflé dans la petite cour de M. Hamel.

D'ordinaire, au commencement de la classe, il se faisait un grand tapage qu'on entendait jusque dans la rue, les pupitres ouverts, fermés, les leçons qu'on répétait très haut tous ensemble en se vouchant les oreilles pour mieux apprendre, et la grosse règle du maître qui tapait sur les tables :

«*Un peu de silence !*»

Je comptais sur tout ce train pour gagner mon banc sans être vu ; mais justement ce jour-là tout était tranquille, comme un matin de dimanche. Par la fenêtre ouverte, je voyais mes camarades déjà rangés à leurs places, et M. Hamel, qui passait et repassait avec la terrible règle en fer sous le bras. Il fallut ouvrir la porte et entrer au milieu de ce grand calme. Vous pensez, si j'étais rouge et si j'avais peur !

En bien, non, M. Hamel me regarda sans colère et me dit très doucement :

«*Va vite à ta place, mon petit Frantz; nous allons commencer sans toi.*»

J'enjambai le banc et je m'assis tout de suite à mon pupitre. Alors seulement, un peu remis de ma frayeur, je remarquai que notre maître avait sa belle redingote verte, son jabot plissé fin et la calotte de soie noire brodée qu'il ne mettait que les

“ไม่ต้องรีบร้อนหรอก ไฉนเอ๊ย ยังไงก็ไปโรงเรียนทันอยู่ดีแหละ”

น้ำเสียงของเขาคงเยาะเย้ยเสียดสีข้าพเจ้าแน่ ข้าพเจ้าจึงวิ่งสุดชีวิตไปจนถึงหน้าห้องครูฮามเอล

ปกติแล้วในห้องเรียนของข้าพเจ้าก่อนที่ครูจะเริ่มสอนมักจะมีเสียงอึกทึกครึกโครมจนได้ยินไปจนถึงนอกถนน เสียงเปิดปิดลิ้นชักโต๊ะนักเรียนดังปังปังตลอดเวลา แต่พอครูเริ่มสอนเสียงห้องบทเรียนจะดังขึ้นมาแทนที่ และจะดังมากจนนักเรียนแต่ละคนต้องเอามืออุดหูตัวเองเพื่อตะโกนแข่งกับเพื่อน ๆ นอกจากนั้นก็จะมีเสียงไม้บรรทัดของครูเคาะโต๊ะแรง ๆ เสมอ

“เฮ้ เด็ก ๆ เงียบ ๆ น้อย”

ข้าพเจ้าคิดว่าจะค่อย ๆ ย่องไปที่ม้านั่งโดยไม่ให้ครูสังเกตเห็นบรรยากาศวันนั้นช่างเงียบเชียบเหมือนกับเป็นวันอาทิตย์ ข้าพเจ้าแอบมองทางหน้าต่างเห็นเพื่อน ๆ นั่งประจำที่กันอย่างเป็นระเบียบ ครูฮามเอลเดินไปเดินมาโดยหนีบไม้บรรทัดเหล็กไว้ที่แขนตลอดเวลา คุณลองคิดดูซิครับว่า ถ้าข้าพเจ้าเข้าไปในห้องตอนนี้ ต้องเสร็จครูฮามเอลแน่เลย

แต่เหตุการณ์หาเป็นเช่นนั้นไม่ ครูฮามเอลไม่ได้โกรธแต่กลับมองดูข้าพเจ้าด้วยสายตาอ่อนโยนแล้วพูดว่า

“ไปนั่งที่ของเรอซิ แฟรงก์ เมื่อครูนี้อครูเริ่มสอนไปได้หน่อยแล้ว ตอนเรอยังไม่ได้อมา”

ข้าพเจ้าก้าวเข้าไปนั่งยังที่ของข้าพเจ้าทันที ด้วยท่าทางหวาดกลัวเล็กน้อย ครูฮามเอลสวมเสื้อนอกสีเขียวมรกตสวยสดงดงาม มีพู่ห้อยตรงชายเสื้อ สวมหมวกที่ประดับด้วยผ้าไหมสีดำ ทั้งหมดนี้เป็นชุดที่ครูฮามเอลจะสวมใส่ก็ต่อเมื่อ

jours d'inspection ou de distribution de prix. Du reste, toute la classe avait quelque chose d'extraordinaire et de solennel. Mais ce qui me surprit le plus, ce fut de voir au fond de la salle, sur les bancs qui restaient vides d'habitude, des gens du village assis et silencieux comme nous, le vieux Hauser avec son tricorne, l'ancien maire, l'ancien facteur, et puis d'autres personnes encore. Tout ce monde-là paraissait triste ; et Hauser avait apporté un vieil abécédaire mangé aux bords qu'il tenait grand ouvert sur ses genoux, avec ses grosses lunettes posées en travers des pages.

Pendant que je m'étonnais de tout cela, M. Hamel était monté dans sa chaire, et de la même voix douce et grave dont il m'avait reçu, il nous dit :

« Mes enfants, c'est la dernière fois que je vous fais la classe. L'ordre est venu de Berlin de ne plus enseigner que l'allemand dans les écoles de l'Alsace et de la Lorraine ... Le nouveau maître arrive demain. Aujourd'hui c'est votre dernière leçon de français. Je vous prie d'être bien attentifs. »

Ces quelques paroles me bouleversèrent. Ah! les misérables, voilà ce qu'ils avaient affiché à la mairie.

Ma dernière leçon de français ! ...

Et moi qui savais à peine écrire ! Je n'apprendrais donc jamais ! Il faudrait donc en rester là ! Comme je m'en voulais maintenant du temps perdu, des classes manquées à courir les nids ou à faire des glissades sur la Saar ! Mes livres que tout

เป็นงานแจกรางวัลเรียนดีหรือในงานสำคัญอื่น ๆ เท่านั้น ข้าพเจ้ารู้สึกว้าบรยากาศในห้องมีอะไรบางอย่างที่แปลกไปคล้ายกับกำลังอยู่ในพิธี แต่สิ่งที่ทำให้ประหลาดใจมากไปกว่านั้นก็คือ การที่ชาวบ้านทุกคนมานั่งสงบนิ่งเหมือนเด็กนักเรียน ตรงบริเวณด้านในสุดของห้องเรียน ซึ่งปกติแล้วมักจะเป็นม้านั่งที่ว่างเปล่า ข้าพเจ้าเห็นลุงโอเซ่ถือไม้สามง่ามนั่งอยู่ใกล้กับนายอำเภอคนเก่า ลุงบุรุษไปรษณีย์ก็มา และยังมีคนแก่ในหมู่บ้าน มากันอีกหลายคน ทุกคนต่างมีสีหน้าเศร้าโศก ลุงโอเซ่ถึงกับเอาหนังสือ เอบีซี ซึ่งปลวกแทะริมปก ไปไม่น้อยมาวางบนตัก เขาสวมแว่นตาแล้วใช้มือพลิกหนังสือไปที่ละหน้าด้วยสายตาที่เหม่อลอย

ในขณะที่ข้าพเจ้ากำลังพิศวงงงงวยต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น ครูฮาเมลก็ก้าวขึ้นไปบนแท่นไม้ที่ถูกยกสูงจากพื้น แล้วพูดด้วยเสียงที่อ่อนโยน แต่หนักแน่นว่า

“เด็ก ๆ ทุกคน วันนี้ครูจะสอนพวกเธอเป็นครั้งสุดท้ายแล้ว มีคำสั่งจากเบอร์ลินแจ้งมาว่า โรงเรียนที่อยู่ในแคว้นอัลซัสและแคว้นลอแรน จะต้องสอนแต่ภาษาเยอรมันเท่านั้น ครูคนใหม่ จะมาถึงวันพรุ่งนี้ วันนี้จะเป็นชั่วโมงสุดท้ายของวิชาภาษาฝรั่งเศส ครูขอให้พวกเราทุกคนตั้งใจฟังนะ”

คำพูดของครูทำให้ข้าพเจ้าสับสนไปหมด ช่างโหดร้ายจริง ๆ นี่คงเป็นสิ่งที่เขาปิดประกาศไว้หน้าที่ว่า การอำเภอนั้น ๆ เลย

ชั่วโมงสุดท้ายของวิชาภาษาฝรั่งเศส !

ปกติแล้วข้าพเจ้าเพิ่งจะเริ่มหัดอ่านหัดเขียน โดยไม่ค่อยจะทันเพื่อนสักเท่าใด แต่วันนี้ข้าพเจ้ารู้สึกโกรธตัวเองและเสียดายเวลาในอดีต การที่โรงเรียนไปปิดต้นไม้อำเภอนั้น ไปกระโดดหน้าเล่น

à l'heure encore je trouvais si ennuyeux, si lourds à porter, ma grammaire, mon histoire sainte me semblaient à présent de vieux amis qui me feraient beaucoup de peine à quitter. C'est comme M. Hamel. L'idée qu'il allait partir, que je ne le verrais plus, me faisait oublier les punitions, les coups de règle.

Pauvre homme !

C'est en l'honneur de cette dernière classe qu'il avait mis ses beaux habits du dimanche, et maintenant je comprenais pourquoi ces vieux du village étaient venus s'asseoir au bout de la salle. Cela semblait dire qu'ils regrettaient de ne pas y être venus plus souvent, à cette école. C'était aussi comme une façon de remercier notre maître de ses quarante ans de bons services, et de rendre leurs devoirs à la patrie qui s'en allait ...

J'en étais là de mes réflexions, quand j'entendis appeler mon nom. C'était mon tour de réciter. Que n'aurais-je pas donné pour pouvoir dire tout au long cette fameuse règle des participes, bien haut, bien clair, sans une faute ; mais je m'embrouillai aux premiers mots, et je restai debout à me balancer dans mon banc, le cœur gros, sans oser lever la tête. J'entendais M. Hamel qui ne parlait :

«Je ne te gronderai pas, mon petit Frantz, tu dois être assez puni ... voilà ce que c'est. Tous les jours on se dit : Bah ! j'ai bien le temps. J'apprendrai demain. Et puis tu vois ce qui arrive ... Ah ! ç'a été le grand malheur de notre Alsace de toujours remettre son instruction à

ตามแม่น้ำลาลอง ข้าพเจ้าทวนนึกถึงหนังสือเล่มโตหนักอึ้งที่แต่เดิมเคยนำเบือนำย ทวนนึกถึงกฎไวยากรณ์ และประวัติศาสตร์ที่เคยเกลียดแสนเกลียด แต่เดี๋ยวนี้ทั้งหมดกลับกลายเป็นเสมือนเพื่อนเก่าผู้แสนดีที่พรากจากกันไปไม่ได้ และเช่นเดียวกับครูฮามेलที่กำลังจะจากไปทำให้ข้าพเจ้าลืมได้ทุกอย่างแม้กระทั่งเคยถูกครูลงโทษมาก่อน

ครูฮามेलที่น่าสงสาร

นับเป็นเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ในการสอนชั่วโง่ที่สุดท้ายครั้งนี้ ครูฮามेलใส่ชุดดีที่สุดในชุดซึ่งเป็นชุดที่ใช้สวมไปโบสถ์วันอาทิตย์ และข้าพเจ้าก็เพิ่งจะเข้าใจเดี๋ยวนี้ว่าทำไมคนแก่ ๆ ในหมู่บ้านมานั่งพร้อมหน้ากันในห้องเรียน พวกคนแก่เหล่านี้ต่างเสียใจที่ครูจะจากและต่างรู้สึกตื่นตันที่ครูได้อบรมลูกหลานของพวกเขาในหมู่บ้านมาเป็นเวลากว่า 40 ปี ด้วยความวิริยะอุตสาหะ แต่กลับได้รับผลตอบแทนโดยการถูกบังคับให้ออกจากงานไป

ในขณะที่กำลังอยู่ในภาวะปลงความมิดล่องลอยไปอยู่นั้น ข้าพเจ้าได้ยินเสียงเรียกชื่อข้าพเจ้า ให้ห้องกฎไวยากรณ์ ข้าพเจ้าไม่เคยท่องได้เสียงดังและชัดเจนเท่าครั้งนี้มาก่อนเลย แม้ว่าในตอนเริ่มต้นข้าพเจ้ารู้สึกตะกุกตะกักโดยไม่กล้าลงหน้าดูครู เพราะต้องยืนขึ้นท่องแต่ลำพังในห้อง แต่หลังจากที่ทุกอย่างดำเนินไปด้วยดี ข้าพเจ้าก็รู้สึกภาคภูมิใจจนหัวใจพองโต

“ฉันไม่ตำหนิเธอหรอก แฟรงค์ เธอทำดีแล้ว คนเราบางครั้งก็ชอบบอกตัวเองว่า : เรามีเวลาเยอะแยะ เอาไว้ท่องพจน์นี้ก็ได้” แล้วเธอก็เห็นนะว่าผลมันเป็นอย่างไร ช่างน่าสงสารแคว้นอัลซัสเหลือเกิน ที่จะไม่มีโอกาสได้รำเรียนภาษาฝรั่งเศสของเราอีกต่อไป ยิ่งไปกว่านี้ไม่ใช่ความผิดของ

demain. Maintenant ces gens-là sont en droit de nous dire : Comment ! Vous prétendiez être Français, et vous ne savez ni parler ni écrire votre langue ! ... Dans tout ça, mon pauvre Frantz, ce n'est pas encore toi le plus coupable. Nous avons tour notre bonne part de reproches à nous faire.

« Vos parents n'ont pas assez tenu à vous voir instruits. Ils aimait mieux vous envoyer travailler à la terre ou aux filatures pour avoir quelques sous de plus. Moi-même n'ai-je rien à me reprocher ? Est-ce que je ne vous ai pas souvent fait arroser mon jardin au lieu de travailler ? Et quand je voulais aller pêcher des truites, est-ce que je me gênais pour vous donner congé ? ... »

Alors d'une chose à l'autre, M. Hamel se mit à nous parler de la langue française, disant que c'était la plus belle langue de monde, la plus claire, la plus solide : qu'il fallait la garder entre nous et ne jamais l'oublier, parce que, quand un peuple tombe esclave, tant qu'il tient bien sa langue, c'est comme s'il tenait la clef de sa prison¹ ... Puis il prit une grammaire et nous lut notre leçon. J'étais étonné de voir comme je comprenais. Tout ce qu'il disait me semblait facile, facile. Je crois aussi que je n'avais jamais si bien écouté, et que lui non plus n'avait jamais mis autant de patience à ses explications. On aurait dit qu'avant de s'en aller le pauvre homme voulait nous donner tout son savoir, nous le faire entrer dans la tête d'un seul coup.

เธอทรอกนะ แพรงค์เอ็ย พวกเราทุกคนต่างหาก ควรจะโทษตัวเองทุกคน เธอรู้ไหม ในหมู่บ้านของเราเนี่ย บางครั้งครอบครัวหรือพ่อแม่ของพวกเด็ก ๆ อาจไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา บางครั้งอาจให้ลูกหลานไปทำไร่ไถนา หรือไม่กี่ทอผ้าหาเงินเพิ่มขึ้นอีกในครอบครัว ส่วนตัวครูเองก็มีเรื่องเยอะแยะที่จะต้องตำหนิตัวเองเหมือนกัน ...”

ครูฮามเอลเริ่มพร่ำสอนถึงความสวยงามและความสำคัญของภาษาฝรั่งเศสที่พวกเราจะต้องรักษาไว้จนสุดชีวิต ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วก็เปรียบเสมือนคนตกเป็นทาสถูกจองจำตลอดไป และแล้วครูก็ยกตัวอย่างไวยากรณ์พร้อมกับอ่านหนังสือให้พวกเราฟัง ข้าพเจ้าเพิ่งจะเข้าใจว่าสิ่งที่ครูสอนมันก็ไม่ได้ยากเย็นอะไรและรู้สึกแปลกใจตัวเองที่ตั้งใจฟังบทเรียนอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน ตัวครูเองก็ช่างมีความอดทนที่จะอธิบายทุกอย่างให้กับพวกเราอย่างละเอียด จนดูราวกับว่าในชั่วโมงสุดท้ายนี้จะพยายามถ่ายทอดความรู้ทุกอย่างจนหมดสิ้น

เมื่อจบบทเรียนแล้ว ครูฮามเอลก็เริ่มวิชาเขียนตามคำบอก ครูได้เตรียมประโยคมาใหม่ให้เป็น ตัวอย่างบนกระดานดังนี้

ประเทศฝรั่งเศสของเรา แคว้นอัลซัสของเรา
ประเทศฝรั่งเศสของเรา แคว้นอัลซัสของเรา
ประโยคบนกระดานนี้เป็นเสมือนธงชัยปักไว้ทั่วห้อง นักเรียนทุกคนต่างขะมักเขม้นเขียนประโยคลงในสมุดท่ามกลางบรรยากาศเงียบเชียบวังเวง มีแต่เพียงเสียงปลายปากกาที่จรดไปบนกระดาษ เสียงแมลงบินว่อนเข้ามาแต่ไม่มีใครไล่ใจทุกคนต่างเขียนด้วยความมุ่งมั่น ด้วยความ

¹ “S'il tient sa langue, – Il tient la clé qui de ses chaînes le délivre.” F. Miatral.

La leçon finie, on passa à l'écriture. Pour ce jour-là, M. Hamel nous avait préparé des exemples tout neufs, sur lesquels était écrit en belle ronde : *France, Alsace, France, Alsace*. Cela faisait comme des petits drapeaux qui flottaient tout autour de la classe pendus à la tringle de nos pupitres. Il fallait voir comme chacun s'appliquait, et quel silence ! On n'entendait rien que le grincement des plumes sur le papier. Un moment des hannetons entrèrent ; mais personne n'y fit attention, pas même les tout petits qui s'appliquaient à tracer leurs bâtons, avec un cœur, une conscience, comme si cela encore était du français ... Sur la toiture de l'école, des pigeons roucoulaient tout bas, et je me disais en les écoutant :

«*Est-ce qu'on ne va pas les obliger à chanter en allemand, eux aussi ?*» .

De temps ent temps, quand je levais les yeux de dessus ma page, je voyais M. Hamel immobile dans sa chaire et fixant les objets autour de lui, comme s'il avait voulu emporter dans son regard toute sa petite maison d'école ... Pensez! depuis quarante ans, il était là à même place, avec sa cour en face de lui et sa classe toute pareille. Seulement les bancs, les pupitres s'étaient polis, frottés par l'usage ; les noyers de la cour avaient grandi, et le houblon qu'il avait planté lui-même enguirlandait maintenant les fenêtres jusqu'au toit.

Quel crève-cœur ça devait être pour ce pauvre homme de quitter toutes ces

ปรารถนา อันแรงกล้า ข้าพเจ้าเหม่อมองไปบนหลังคา เห็นฝูงนกพิราบเกาะอยู่เป็นแถวยาว จนอดถามตัวเองไม่ได้ว่า

“เอ แล้วพวกเขาจะบังคับนกให้ร้องเพลงภาษาเยอรมันกันไหมเนี่ย”

บางครั้งบางครั้งข้าพเจ้าเงยหน้าขึ้นจากสมุดจดเห็นครูฮามิลยืนนิ่งอยู่บนแท่น สายตาของครูจับจ้องไปที่สิ่งของรอบ ๆ ตัวดูราวกับว่าเก็บความทรงจำทุกอย่างไว้ในคลองจักษุ ไซลิ ! ครูฮามิลสอนหนังสือในโรงเรียนนี้มากกว่า 40 ปีแล้ว ครูยังยืนหยัดอยู่โดยไม่เปลี่ยนแปลงแม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไปเลย มีเพียงม้าที่นั่งโต๊ะนักเรียนที่ได้รับการขัดถูและซ่อมแซม มีเพียงต้นหนากลางลานกว้างที่เติบโตสูงใหญ่มีเพียงต้นเถาวัลย์ที่ครูลงมือปลูกเองซึ่งบัดนี้แตกกิ่งก้านสาขาเลื้อยปกคลุมทั่วไปหมดจากหน้าต่างจนถึงหลังคา ดวงใจของครูคงจะปวดร้าวแสนสาหัสที่ต้องจากโรงเรียนแสนรัก จิตใจของครูคงจะเศร้าหมองยิ่งนักเมื่อได้ยินเสียงน้องสาวจัดกระเป๋าเดินทาง ครูฮามิลและน้องสาวจะต้องจากเราไปพรุ่งนี้แล้ว และคงจะเกิดการพลัดพรากจากกันชั่ววันจันทร์

อย่างไรก็ตาม ครูฮามิลก็ยังมีกำลังใจสอนพวกเราต่อ เมื่อจบวิชาการเขียน แล้วครูก็สอนวิชาประวัติศาสตร์ต่อไปเลยหลังจากนั้นพวกเด็ก ๆ ก็เริ่มท่องอาขยาน ลุงโอเซ่หยิบแว่นตาออกมาสวมและเปิดหนังสือด้วยสองมือที่สั่นเทา เขาห้องไปพร้อมกับนักเรียนเสียงของ ลุงโอเซ่สั่นระริกจนพวกเราอยากจะร้องให้ออกมา โอ... ข้าพเจ้ายังจำชั่วโมงสุดท้ายของครูฮามิลได้ตลอดเวลา

ทันใดนั้นเสียงนาฬิกาจากโบสถ์ตีบอกเวลาเที่ยง ต่อมาก็มีเสียงระฆังบอกเวลาสวดมนต์ เสียงแตรของทหารปรัสเซียก็ดังประสานขึ้นมา พวกเรา

choses, et d'entendre sa sœur qui allait, venait, dans la chambre audessus, en train de fermer leurs malles ! car ils devaient partir le lendemain, s'en aller du pays pour toujours.

Tout de même il eut le courage de nous faire la classe jusqu'au bout. Après l'écriture, nous eûmes la leçon d'histoire ; ensuite les petits chantèrent tous ensemble le BE BE BI BO BU. Là-bas au fond de la salle, le vieux Hauser avait mis ses lunettes, et, tenant son abécédaire à deux mains, il épelait les lettres avec eux. On voyait qu'il s'appliquait lui aussi ; sa voix tremblait d'émotion, et c'était si drôle de l'entendre, que nous avions tous l'envie de rire et de pleurer. Ah ! je m'en souviendrai de cette dernière classe ...

Tout à coup l'horloge de l'église sonna midi, puis l'Angelus. Au même moment, les trompettes des Prussiens qui revenaient de l'exercice éclatèrent sous nos fenêtres ... M. Hamel se leva, tout pâle, dans sa chaire. Jamais il ne m'avait paru si grand.

«*Mes amis, dit-il, mes amis, je ... je ...*»

Mais quelque chose l'étouffait. Il ne pouvait pas achever sa phrase.

Alors il se tourna vers le tableau, prit un morceau de craie, et en appuyant de toutes ses forces, il écrivit aussi gros qu'il put :

«*Vive La France !*»

Puis il resta là, la tête appuyée au mur, et sans parler, avec sa main il nous faisait signe :

«*C'est fini ... allez-vous-en.*»

เพิ่งเสร็จภาระกิจการซ่อมรถและเดินผ่านมาใกล้หน้าต่างโรงเรียน ครูฮาเมลลุกขึ้นยืนด้วยใบหน้าถอดสี แต่ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคุณเป็นบุคคลที่ยิ่งใหญ่ที่สุดเสมอมา

“เด็ก ๆ ทุกคน ครู...ครูอยากจะ ...”

เสียงของครูขาดหายไป และไม่สามารถพูดต่อจนจบประโยคได้ ครูหันกลับไปที่กระดานดำหยิบชอล์คขึ้นมา ใช้ความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อเขียนคำว่า

“ขอให้ฝรั่งเศสจงเจริญ”

และแล้วครูฮาเมล ก็ยืนชบหน้าอยู่ตรงกำแพง เขาไม่พูดอะไรสักคำได้แต่โบกมือให้พวกเราคล้ายกับจะบอกว่า

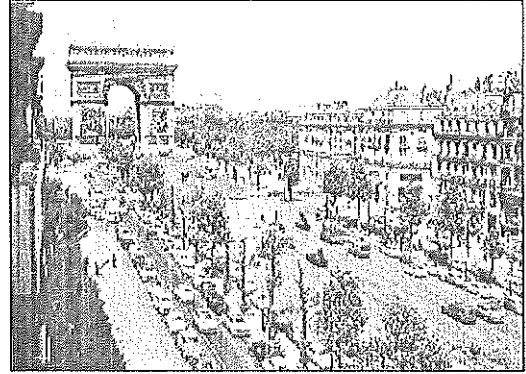
“ทุกอย่างจบสิ้นแล้ว พวกเธอไปเถอะ”

เมื่อปารีสไม่โรแมนติก*

แพรวไพยม พุฒนะผลึก**

เรื่องที่จะเล่าต่อไปนี้ เป็นประสบการณ์ชีวิตที่ผู้เล่าได้พบเห็นด้วยตนเอง หรือทราบจากข่าวทางหนังสือพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์ฝรั่งเศสเท่านั้น จึงเป็นความเข้าใจของคนเพียงคนเดียว ที่ไม่ได้มีการค้นคว้าหาข้อมูลที่แท้จริงเพิ่มเติมจากแหล่งวิชาการใด ๆ

ผู้เล่าได้รับทุนจากรัฐบาลฝรั่งเศสไปเกาะสนิมที่ปารีสเป็นเวลา 3 เดือนในระหว่างวันที่ 1 ตุลาคม - 31 ธันวาคม 2538 (1995) ก่อนเดินทางได้ทราบบ้างแล้วว่าที่ฝรั่งเศสโดยเฉพาะที่ปารีสมีเหตุการณ์ไม่

สงบ ชาวโทรทัศน์ในประเทศไทยก็ได้กล่าวถึงการวางระเบิดก่อวินาศกรรมในปารีสหลายครั้ง แต่ผู้เล่าก็ยังคิดในแง่ดีว่าตำรวจฝรั่งเศสมีประสิทธิภาพสูง คงจะจัดการกับปัญหาผู้ก่อการร้ายที่ก่อความสงบได้ไม่ช้า ปารีสก็จะ เป็นเมืองแสนสวยรอยเสน่ห์เต็มไปด้ด้วยความงามศิลปะทุกแขนงถึงพร้อมด้วยโลกีย์สุขดังเช่นเดิมไม่ว่าจะเป็นฤดูร้อน ฤดูหนาวฤดูใด ๆ

ในเครื่องบินขาไปผู้เล่าได้อ่านข่าวสำคัญหน้าหนึ่งหนังสือพิมพ์ Le Monde ฉบับวันที่ 1-2 ตุลาคม 1995 สรุปได้ความว่า เมื่อวันที่ 29 กันยายนที่เพิ่งผ่านไปนั้น นาย Khaled Kelkal หนึ่งในผู้ก่อการร้ายเชื้อสายอัลจีเรียได้ถูกตำรวจฝรั่งเศสทำวิสามัญฆาตกรรมที่ใกล้ ๆ เมือง Lyon ในระหว่างการยิงต่อสู้กัน ก่อนหน้าการไล่ล่า ตำรวจได้ตรวจพบหลายนิ้วมือของหนุ่มหัวรุนแรงคนนี้เป็นระเบิดเวลาที่วางไว้บนรางรถไฟ TGV สาย Lyon-Paris เมื่อวันที่ 26 สิงหาคมปีเดียวกัน แต่โชคดีของคนทั่วไปและโชคร้ายของกลุ่มผู้ก่อการร้ายที่ไม่ได้ เกิดระเบิดขึ้นเนื่องจากความผิดพลาดทางเทคนิคในการผลิตระเบิดจากถังแก๊สของคนมือไม่ถึงในหมู่ผู้ก่อการร้าย

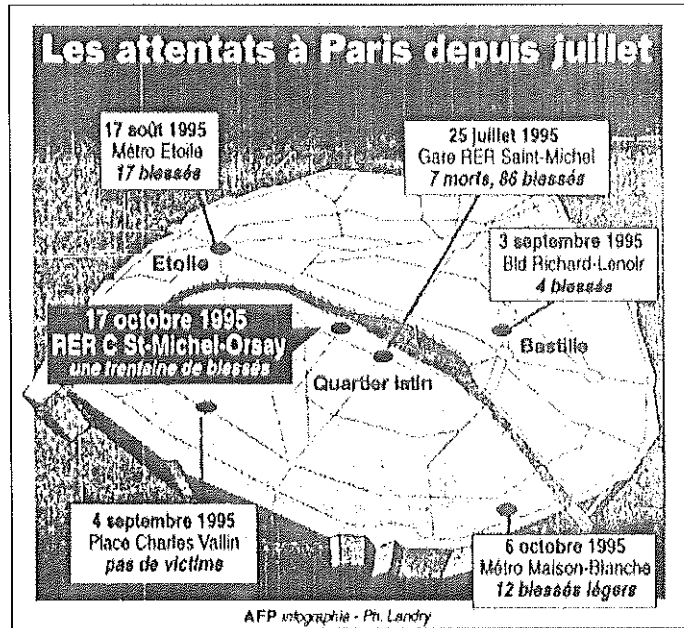
จากนั้นนับตั้งแต่ผู้เล่าก้าวลงเหยียบแผ่นดินฝรั่งเศสจนถึงเวลากลับบ้านก้าวขึ้นเครื่องบินยังประเทศไทยล้วนเป็นเวลาที่คุณเล่าสำนึกถึงความโชคดีที่เป็นผู้ยังมีขาทั้งสองข้างอยู่ครบถ้วน และเป็นเวลาที่ได้เรียนรู้ปัญหาสังคม การเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมฝรั่งเศสชนิดในสถานการณ์จริง ส่วนวิชาในชั้นเรียนที่ตั้งใจจะไปเรียนจริง ๆ นั้นกลับไม่ค่อยได้เรียนเท่าใด เพราะไม่อาจเดินเท้าฝ่าความหนาวเย็นประมาณ 0° C - 6° C ในระยะทางไปกลับค่อนข้างไกลเพื่อไปเรียนได้ดังผู้ฟังหรือผู้อ่านจะได้ทราบเหตุการณ์ในตอนต่อไป

เหตุการณ์วิกฤติในปารีสในช่วง 3 เดือน ที่ได้พบดังกล่าวสามารถนำมาสรุปเป็นเรื่องใหญ่ ๆ ได้ 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่องแรกคือการวางระเบิดเพื่อก่อวินาศกรรมของผู้ก่อการร้ายอัลจีเรียอันเนื่องมาจากปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศฝรั่งเศสและประเทศอัลจีเรีย และเรื่องที่สองคือการเดินขบวนประท้วงที่บ้านปลายไปเป็นการนัดหยุดงานทั่วประเทศครั้งใหญ่ที่ยาวนาน เพราะความเห็นที่แตกต่างกันของคนฝรั่งเศสด้วยตนเองดำเนินนโยบายสังคม อันเป็นผลกระทบจากปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองภายใน

* การบรรยายพิเศษที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 30 มกราคม 2539

** อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เรื่องแรก ก็ เรื่องการวางระเบิดก่อวินาศกรรมของผู้ก่อการร้ายอัลจีเรียนั้น ผู้ก่อการร้ายอัลจีเรียกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า GIA ได้ทำลายสถิติโดยการวางระเบิดในประเทศฝรั่งเศสได้ถึง 8 ครั้งในเวลาไม่ถึง 3 เดือน นับตั้งแต่ระเบิดลูกแรกเมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2538 จนถึงลูกสุดท้ายเมื่อวันที่ 17 ตุลาคมปีเดียวกัน ในจำนวน 8 ครั้งนี้ เป็นการวางระเบิดในใจกลางประเทศคือในปารีสถึง 6 ครั้ง ที่ต่างจังหวัดคือที่เมือง Lyon 1 ครั้ง และบนรางรถไฟไกล ๆ เมือง Lyon อีก 1 ครั้ง ระเบิดที่ผู้ก่อการร้ายอัลจีเรียใช้เป็นระเบิดผลิตเองส่วนมากใช้ถึงแก๊สเป็นอุปกรณ์ จะมีการนำระเบิดไปวางทิ้งไว้ตามถังขยะหรือใต้เก้าอี้ในขบวนรถใต้ดิน เป็นต้น เมื่อเกิดระเบิดขึ้นสามารถทำให้ผู้อยู่ในรถมีถึงหนังสือพิมพ์ Le Parisien ฉบับวันที่ 18 ตุลาคมปีเดียวกันได้ดังนี้

- วันที่ 25 กรกฎาคม ระเบิดในรถใต้ดิน RER สาย B ในตู้ที่ 6 ที่สถานี Saint-Michel เสียชีวิต 7 คน บาดเจ็บ 86 คน
- วันที่ 17 สิงหาคม ระเบิดสถานีรถไฟใต้ดิน Etoile บาดเจ็บ 17 คน
- วันที่ 26 สิงหาคม ระเบิดถูกวางไว้บนรางรถไฟ TGV สาย Lyon-Paris ใกล้ Cailloux - Sur Fontaines ไม่ไกลจากเมือง Lyon ไม่มีความเสียหายใด ๆ เพราะระเบิดไม่จุดชนวน ตำรวจตรวจพบ ลายนิ้วมือของ Kelkal บนระเบิดดังที่กล่าวมาแล้ว
- วันที่ 3 และ 4 กันยายน ระเบิด 2 ลูก ถูกตั้งเวลาให้ระเบิดในเวลาเดียวกัน ลูกแรกตำรวจตรวจพบที่ตลาดนัด *Boulevard Richard-Lenoir* ในปารีสเขต 11 ระเบิดถูกนำมาใส่ไว้ในหม้อหุงต้มชนิดอบความดันใบหนึ่งที่ว่างอยู่บนแผงลอย แม้ตำรวจจะตรวจพบได้เร็วแต่ก็ทำให้เกิดไฟลุกไหม้อยู่เป็นเวลานานและมีผู้ได้รับบาดเจ็บ ส่วนระเบิดอีก ลูกหนึ่งถูกซุกอยู่ในห้องน้ำสาธารณะชนิดหยอดเหรียญที่ Place Charles-Vallin ในปารีสเขต 15 แต่ไม่ระเบิด

- วันที่ 7 กันยายน ครั้งนี้เป็นการวางระเบิดที่ *Villeurbanne* เขตชานเมืองของ Lyon รถยนต์คันที่ถูกวางระเบิดถูกจอดทิ้งอยู่หน้าโรงเรียนชาวยิว ระเบิดได้ระเบิดขึ้นก่อนเวลาโรงเรียนเลิกเพียง 10 นาที จึงทำให้มีผู้รอดพ้นจากอันตรายได้เป็นจำนวนมาก มีผู้บาดเจ็บ 14 คน ในกลุ่มนี้เป็นเด็กนักเรียนเล็ก ๆ 3 คน
- วันที่ 6 ตุลาคม ดังแกสท์ผู้ก่อการร้ายใช้เป็นอุปกรณ์ทำระเบิดถูกวางทิ้งไว้ใกล้ ๆ สถานีรถไฟใต้ดิน *Maison-Blanche ในปารีส แคว Ivry* บังเอิญบุรุษไปรษณีย์คนหนึ่งสังเกตเห็น หีบห่อทิ้งไว้จึงรีบไปบอกให้คนขายหนังสือพิมพ์ที่ซุ่มใกล้ ๆ โทรไปแจ้งตำรวจ ตำรวจมาถึงในเวลาอันรวดเร็วและสามารถกันผู้คนออกไปได้ ดังนั้นเมื่อเกิดระเบิดขึ้น จึงไม่มีผู้เสียชีวิต มีผู้บาดเจ็บ 12 คน รวมทั้งเด็กเล็ก ๆ ด้วย วันนั้นคือวันที่ 6 ตุลาคมเป็นวันฝังศพ Kelkal ที่สุสานใกล้ ๆ หมู่บ้านแห่งหนึ่งไม่ไกลจากเมือง Lyon หมู่บ้านดังกล่าวชื่อ *Maison-Blanche* เช่นเดียวกับชื่อสถานีรถไฟใต้ดินที่ถูกวางระเบิด
- วันที่ 17 ตุลาคม ตอนเช้าเวลา 7.05 น. เป็นเวลาที่มีผู้โดยสารหนาแน่น เกิดระเบิดขึ้นในรถไฟใต้ดิน RER สาย C ในตู้ที่ 2 ระเบิดถูกวางไว้ได้แก่อีผู้โดยสาร ขณะเกิดการระเบิดรถไฟใต้ดินยังอยู่ในอุโมงค์ระหว่างสถานี Musée-d'Orsay และ Saint-Michel ระเบิดครั้งนี้ทำให้มีผู้บาดเจ็บ 29 คน ในจำนวนนี้มีคนบาดเจ็บสาหัสมาก 5 คน ได้ทราบต่อมาในเดือนธันวาคมถัดมาว่าเสียชีวิตทั้งหมด ส่วนผู้บาดเจ็บบางคนต้องถูกตัดขาเป็นผู้พิการตลอดไป

ในบรรดาการระเบิดทั้งหมด 8 ครั้งข้างต้น การระเบิดรถ RER ทั้ง 2 ครั้ง ทำให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บมากที่สุด

หลังเกิดเหตุการณ์ระเบิดขึ้นทุกครั้ง กลุ่มผู้ก่อการร้ายมุสลิมหัวรุนแรงจีฮัดของอัลจีเรียหรือ GIA จะออกมาเป็นผู้อ้างความรับผิดชอบ โดยอาศัยหนังสือพิมพ์ใต้ดิน รายสัปดาห์พิมพ์เป็นภาษาอาหรับชื่อ EI Ansar ของกลุ่มผู้จัดพิมพ์ขึ้นในสวีเดนแล้วเผยแพร่ไปยังเมืองใหญ่ ๆ ทั่วยุโรป และมีอยู่ครั้งหนึ่งที่มีการอ้างความรับผิดชอบโดยผ่านสำนักข่าว Reuter ประจำกรุงโคโร หนังสือพิมพ์ดังกล่าวของกลุ่ม GIA ลงข้อความข่มขู่ฝรั่งเศสว่าจะโจมตีฝรั่งเศสด้วยการใช้กำลังอาวุธประหารคนฝรั่งเศสต่อไปไม่หยุดยั้ง ทั้งนี้จะโจมตีที่ใจกลางประเทศทีเดียว ซึ่งก็หมายถึงกรุงปารีสนั่นเอง การโจมตีในรูปการก่อวินาศกรรมโดยหน่วยคอมมานโดของกลุ่มจะดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าฝรั่งเศสจะยอมจำนนต่อเงื่อนไข 2 ประการตามหนังสือของผู้นำของกลุ่ม GIA ซึ่งส่งตรงไปให้ประธานาธิบดี Chirac แห่งฝรั่งเศส คือ หนึ่งให้ประธานาธิบดีฝรั่งเศสยอมกลับใจมารับนับถือศาสนา อิสลาม สองให้ฝรั่งเศสเปลี่ยนแปลงนโยบายด้านอัลจีเรีย (กล่าวคือฝรั่งเศสต้องไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองของอัลจีเรียโดยเด็ดขาด) นอกจากคำขูดข่มขู่แล้วหนังสือพิมพ์ของกลุ่มผู้ก่อการร้ายยังลงรูปภาพประกอบคำพูดเป็นภาพหอไอเฟลระเบิดแตกแยกออกเป็นชิ้นเล็ก ชิ้นน้อยที่รวมตัวกันเป็นตัวอักษร 3 ตัว คือ GIA นอกจากนี้กลุ่มผู้ก่อการร้ายหัวรุนแรงอัลจีเรีย GIA ยังได้สตูดิโอกรรมของ Kelkal และประกาศสถาปนาการตายของ Kelkal เป็นการตายเยี่ยงมรณสักขีเพราะเป็นการตายเพื่อศาสนา โดยแท้มรณสักขีเทศน์มาเป็นเหยื่ออย่างของเขาวชนอัลจีเรียต่อไป พร้อมทั้งข่มขู่ฝรั่งเศสต่อไปว่าจะยังมีมรณสักขี เช่น Kelkal อีกหลายคน

ทางด้านรัฐบาลฝรั่งเศสนั้นก็มิได้นิ่งนอนใจกับปัญหาการระเบิดก่อวินาศกรรมของหน่วยคอมมานโด กลุ่ม GIA แต่ไม่อยู่ในฐานะผู้ตอบได้ในทันทีได้ เพราะการก่อวินาศกรรมย่อมเป็นการกระทำผิดดิน อีกทั้งสมาชิกของกลุ่ม GIA มีกระจายอยู่ทั้งในฝรั่งเศส ในกลุ่มวัยรุ่นอัลจีเรียที่เกิดขึ้นในฝรั่งเศสเองและทั้งในต่างประเทศ เช่น ในแอฟริกาและในยุโรปรัฐบาลฝรั่งเศสจึงตกที่นั่งเป็นฝ่ายตั้งรับ เผื่อระแวงระวังเหตุการณ์ร้ายตลอด 24 ชั่วโมง และต้องอาศัยการทำงานของหน่วยราชการสืบราชการลับ ตามข่าว AFP ตำรวจฝรั่งเศสสืบได้ว่าหัวหน้ากลุ่มผู้ก่อการร้ายชื่อ DJamel Zitouni แต่ใช้ชื่อจัดตั้งว่า Abou Abderahmane และกลุ่มนี้เป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มคอมมานโดที่ได้บุกจี้เครื่องบินแอร์บัสของแอร์ฟรานซ์เมื่อเดือนธันวาคม 2537

การตั้งรับสถานการณ์ของรัฐบาลฝรั่งเศสอยู่ในรูปของการป้องกันวินาศกรรม โดยใช้กำลังตำรวจ และทหารตามแผนที่ชื่อว่า Vigipirate และการขอให้ฝ่ายพลเรือน คือประชาชนทุกคนตื่นตัวระมัดระวังและช่วยกันแจ้งตำรวจเมื่อเห็นกระเป๋าทึบห่อใด ๆ ถูกวางทิ้งไว้ในที่สาธารณะ แผน Vigipirate นี้เริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ 7 กันยายน เพื่อรักษาความปลอดภัยปารีสและสถานที่ที่อาจเป็นเป้าหมายการก่อวินาศกรรม สรุปสาระได้ดังนี้

ก. ใช้กำลังตำรวจเสริมด้วยกำลังทหาร นับว่าเป็นการเกณฑ์กำลังเพื่อรักษาความปลอดภัยครั้งใหญ่ที่สุดของฝรั่งเศส มากกว่าการเกณฑ์กำลังพลเพื่อรักษาความปลอดภัยในช่วงสงครามอ่าวเปอร์เซียเสียอีก มีกำลังตำรวจมากกว่า 3,000 นาย ตำรวจม้า 7 กอง ตำรวจปราบจลาจล CRS 8 กอง ทหาร 500 นาย กำลังยามรักษาการณ์และอาสาสมัครรวมกันอีกร่วม 5,000 คน

ข. มีมาตรการรักษาความปลอดภัยอย่างเข้มงวดใกล้ชิดตามสถานที่ที่เสี่ยงต่อการก่อวินาศกรรมในปารีสเนื่องจากมีคนมารวมกันอยู่เป็นจำนวนมาก ได้แก่ โรงเรียนมากกว่า 4,000 โรงเรียน สถานีรถไฟ (SNCF) สถานีรถไฟใต้ดิน (RATP) รวมทั้งสถานี RER 500 แห่ง ซึ่งมีผู้โดยสารมากกว่า 2 ล้านคนในแต่ละวัน ส่วนห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ เช่น Les Galeries, le Printemps, le BHV จำเป็นต้องหากำลังยามรักษาการณ์พลเรือนของตนเอง นอกจากนี้ยังมีการรักษาการณ์เข้มงวดตามชายแดนและบริเวณที่จัดว่าเป็นเขตมีความเสี่ยงสูงมากกว่า 4,000 แห่ง เช่น สนามบิน ท่าเรือ ที่ทำการเทศบาล สถานกงสุล สำนักงานองค์การใหญ่ๆ คลังเชื้อเพลิง เป็นต้น ดังนั้นบรรยากาศในปารีส จึงเต็มไปด้วยกำลังตำรวจในเครื่องแบบและนอกเครื่องแบบ ทหารในชุดอำพรางถืออาวุธครบมืออย่างน้อยกลุ่มละ 2 คนยืนประจำอยู่ตามอุโมงค์ทางเดินรถไฟใต้ดิน ตามชานชาลาสถานีรถไฟใต้ดิน และสถานีรถไฟ ทหารบางคู่ก็ขึ้นมาในตู้รถไฟใต้ดินด้วย บางครั้งมีการขอกันบุคคลที่สงสัย สถานการณ์คล้ายสงครามกลาง ๆ นอกจากนี้มีมาตรการห้ามจอดรถหน้าสถานที่ราชการ โรงเรียน มีการปิดตายถึงขยะในที่สาธารณะทุกแห่ง ห้ามวางกระเป๋าทึบห่อใด ๆ เจ้าของสัมภาระจะต้องถือสิ่งของของตนไว้ เมื่อจะเข้าไปในสถานที่ใดหรือห้างสรรพสินค้าใดซึ่งมักเปิดประตูให้เข้าทางเดียว ผู้มาติดต่อหรือลูกค้าจำเป็นที่จะต้องให้ความร่วมมือเปิดกระเป๋าทิ้งตรวจทุกครั้งก่อนเข้า

ในด้านการกู้ภัยและการช่วยชีวิตได้มีการจัดตั้งหน่วยแพทย์บรรเทาทุกข์เคลื่อนที่ที่ตลอดจนพยาบาลของหน่วย Le Samu มีแผนให้การรักษาช่วยชีวิตอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพสูง เรียกว่า Plan Blanc สามารถช่วยเหลือผู้เคราะห์ร้ายได้ดีถึงขนาดสามารถทำการผ่าตัดได้ในสถานที่เกิดเหตุได้โดยมีแพทย์ พยาบาลพร้อมตลอด 24 ชั่วโมง ส่วนตำรวจดับเพลิงก็สามารถไปถึงที่เกิดเหตุได้ในเวลา 5-6 นาที

แต่แม้รัฐบาลฝรั่งเศสจะทุ่มเทกำลังคนและกำลังเงินมหาศาล (มาตรการต่าง ๆ ตามแผน Vigipirate ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงถึงวันละมากกว่าหนึ่งล้านฟรังก์) ก็ยังไม่สามารถหยุดยั้งการวางระเบิดในที่สาธารณะได้ การระเบิดแต่ละครั้งทำให้เกิดการตาย การพิการบาดเจ็บของผู้บริสุทธิ์เป็นจำนวนมาก จึงเป็นเหตุให้เกิดผลกระทบทางจิตของประชาชน ผู้คนในปารีสเกิดความกลัว ความหวาดระแวง และความเครียด ความกลัวที่จะใช้บริการสาธารณะโดยเฉพาะการโดยสารรถใต้ดิน แต่ก็จำเป็นต้องใช้เพราะเป็นวิธีการเดินทางไปทำงานที่สะดวกที่สุด ผู้ใช้รถใต้ดินคนหนึ่งถึงกับให้สัมภาษณ์ปลงแบบไทยว่า “Quand ça arrive ça arrive” ความหวาดระแวงทำให้มีผู้แจ้งตำรวจว่ามีหีบซ่อนสิ่งอันตรายในตรางนี้ แต่แท้จริงแล้วไม่มีอะไร ตำรวจถูกเรียกให้รีบมาโดยด่วนด้วยความวิตกกังวล ต้องรีบกันผู้คนออกจากบริเวณ คนที่ถูกกันออกไปก็ตื่นตระหนกพอ ๆ กับคนแจ้งความ ความเครียดของประชาชนที่ให้เห็นถนนหนทางที่สาธารณะเต็มไปด้วยตำรวจ ทหารลาดตระเวนราวกับบ้านเมืองอยู่ในภาวะออกศึก แม้จะรู้ว่าตำรวจ ทหารมาเฝ้าอยู่เพื่อรักษาความปลอดภัยให้ตนก็ยังไม่สบายใจ เพราะคนปารีสไม่นิยมทหารดังที่ทราบกัน บ้างก็กลัวว่าทหารที่มาเฝ้านั่นเองแหละที่จะก่ออุบัติเหตุ เพราะปืนที่ถืออยู่เป็นปืนจริง กระสุนจริง ประชาชนต่างก็คิดมากไปต่าง ๆ นา ๆ ในด้านตำรวจทหารก็เกิดความเครียดเช่นกัน เพราะการต้องทำงานระแวดระวังอยู่ตลอดเวลา 24 ชั่วโมง เป็นเวลานับเดือน ไม่มีคำสั่งอนุญาตให้ผลัดกันพัก สหภาพตำรวจหลายสหภาพจึงออกมาแสดงความเห็นให้รัฐบาลได้รับรู้ถึงความเหนื่อยล้าของตำรวจ และเสนอความเห็นว่าการแก้ไขปัญหาคด้วยการเจรจาทางการเมืองมากกว่าการตั้งรับอย่างระแวดระวังโดยไม่ได้ผล เพราะการระเบิดก็ยังเกิดขึ้นหลังการใช้แผน Vigipirate

ในช่วงเวลานั้น (คือในช่วงเวลาที่เกิดการระเบิด ภาษาฝรั่งเศส RER สาย C เมื่อ 17 ตุลาคม 2538) ประธานาธิบดี Chirac มีแผนการที่จะพบปะพูดคุยกับประธานาธิบดี Zéroual แห่ง อัลจีเรียที่ New York เหตุการณ์บ้านเมืองของประเทศอัลจีเรียขณะนั้นคือช่วงเวลาการหาเสียงเลือกตั้งประธานาธิบดีคนใหม่ ประธานาธิบดี Zéroual ผู้ซึ่งกำลังจะหมดวาระก็เป็นผู้หนึ่งที่สมัครรับเลือกตั้งตำแหน่งประธานาธิบดีคนใหม่ด้วย สถานการณ์การหาเสียงในกรุง Alger จัดว่าดุเดือด มีขบวนการกันอยู่เสมอ ๆ ดังนั้นในปารีสเองจึงมีฝ่ายค้านและประชาชนหลายหมู่เหล่าที่ไม่เห็นด้วยกับการที่ประธานาธิบดี Chirac จะพบปะกับประธานาธิบดี Zéroual แม้นายกรัฐมนตรีฝรั่งเศส Juppé จะออกมาแถลง หลังจาก RER สาย C ถูกระเบิดแล้วว่าฝรั่งเศสไม่มีนโยบายยุ่งเกี่ยวกับการเมืองภายในของอัลจีเรีย และขออย่าให้ (คนอัลจีเรีย) ยกเอาปัญหา (หมายถึงการต่อสู้) ของอัลจีเรียมาไว้ที่ฝรั่งเศส แต่ดูเหมือนว่าไม่มีคนอยากเชื่อถ้อยแถลงดังกล่าว (ต่อมาในภายหลัง ได้มีการยกเลิกการพบปะระหว่างประธานาธิบดี Chirac และประธานาธิบดี Zéroual และผลการเมืองตั้งประธานาธิบดีอัลจีเรียคนใหม่ปรากฏว่า Zéroual ได้รับเสียงข้างมากกลับมาเป็นประธานาธิบดีต่อไปดังเดิม

การระเบิด RER สาย C เมื่อ 17 ตุลาคม นับว่าเป็นการระเบิดก่อวินาศกรรมครั้งสุดท้ายของปี 2538 มีข่าวต่อมาว่าตำรวจฝรั่งเศสได้สืบพบว่าผู้นำของกลุ่มผู้ก่อการร้าย GIA อยู่ในกรุงลอนดอน ในที่สุดด้วยความช่วยเหลือของตำรวจอังกฤษ คนร้ายคนสำคัญก็ถูกจับได้ ภายหลังก็มีข่าวการจับผู้สมรู้ร่วมคิดได้อีกในฝรั่งเศสนั่นเอง จากนั้นเรื่องการระเบิดก่อวินาศกรรมก็ยุติสงบลง นอกจากนี้ยังเกิดเหตุการณ์ขัดแย้งอย่างสำคัญในฝรั่งเศส เรื่องรัฐสวัสดิการแทรกซ้อนขึ้นมา ทำให้กลบข่าวอื่น ๆ ลง อย่างไรก็ตามรัฐบาลฝรั่งเศสยังคงไม่ไว้ใจสถานการณ์เรื่องการระเบิดวินาศกรรม แม้ในเดือนมกราคม 2539 ในขณะที่เล่าเรื่องนี้ก็ยังไม่มีการยกเลิกแผน Vigipirate แต่อย่างใด

ผู้ก่อการร้ายได้วางระเบิดในกรุงปารีส ทำให้มีผู้บาดเจ็บล้มตายจำนวนมาก
ในภาพตำรวจได้ยกรถยนต์เพื่อตรวจสอบจุดระเบิด

เหตุวุ่นวายเรื่องที่สองในช่วงตุลาคม - ธันวาคม 2538 เกิดจากความขัดแย้งทางสังคมภายในประเทศเอง เนื่องจากนายกรัฐมนตรี Juppé ได้เสนอแผนการปฏิรูประบบรัฐสวัสดิการ ประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มผู้ใช้แรงงานไม่เห็นด้วยกับการปฏิรูปความขัดแย้ง ทำให้เกิดการเดินขบวนประท้วงแล้วลุกลามไปจนเป็นการนัดหยุดงานทั่วประเทศเป็นเวลานานเกือบ 1 เดือน

สภาพเศรษฐกิจของฝรั่งเศสใน 6 เดือนหลังของปี 2538 นับว่าไม่เฟื่องฟู เพราะเงินฟรังก์ตกเมื่อเปรียบเทียบกับเงินมาร์คของเยอรมัน ฝรั่งเศสจึงได้รับความกดดันทางด้านเศรษฐกิจจากภายนอก ส่วนภายในประเทศ เป็นที่ทราบกันดีว่าฝรั่งเศสมีระบบภาษีที่สลับซับซ้อน มีการติดตามเก็บภาษีที่ได้ผลและมีการลงโทษที่ทำให้คนไม่กล้าเสียภาษี ถ้าผู้เล่างามีผิดประมาณสิงหาคมหรือกันยายนปีเดียวกัน รัฐบาลฝรั่งเศสได้ประกาศขึ้นภาษี TVA (คือ VAT) 2% กว่า ทำให้ภาษี TVA สูงเป็น 20.6% กล่าวง่ายๆ ว่าชาวของในฝรั่งเศสมีราคาสูงขึ้น อีกทั้งมีข่าวว่าภาษีน้ำมันก็จะขึ้น (ต่อมาข่าวนี้ก็เป็นจริง ผู้เล่าได้ทราบจากข่าว TFI และ TF2 ผ่านจานดาวเทียมในประเทศไทยว่า ในเดือนมกราคม 2539 ภาษีน้ำมันในฝรั่งเศสสูงถึง 81% และคนฝรั่งเศสที่อยู่ใกล้ชายแดนเช่นใกล้ Luxembourg ก็จะไปจับจ่ายซื้อเสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้ากันที่อิตาลี) อิตาลีก็จะไปจับจ่ายซื้อเสื้อผ้า กระเป๋า รองเท้ากันที่อิตาลี)

การเดินขบวนประท้วงที่ประเดิมปัญหาสังคมในปลายปี 2538 คือ การเดินขบวนประท้วงของนักศึกษามหาวิทยาลัย เท่าที่จำได้มีการประท้วงของนักศึกษามหาวิทยาลัย Rouen เป็นแห่งแรก นักศึกษาเดินขบวนยึดสถานที่ไม่ยอมเข้าเรียน เรียกร้องให้รัฐบาลเพิ่มงบประมาณเพื่อดูแลสภาพมหาวิทยาลัยที่มีนักเรียนมาก สถานที่ไม่พอ ครูอาจารย์นักวิจัยไม่พอ ต่อมามหาวิทยาลัยในแทบทุกจังหวัด เช่น Caen, Montpellier, Rennes และแม้มหาวิทยาลัยปารีสทุกแห่งก็ร่วมชุมนุมกันประท้วงด้วย ผู้เล่าเองก็เคยยื่นฟังการบรรยายวิชาหนึ่ง

นอกห้องเพราะนักศึกษาชั้นหลวมลามไหลไปยืนนั่งฟังกันนอกห้อง ไม่ต้องพูดถึงการไม่เห็นกระดานดำ ปัญหาที่รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการก็กำลังดูแลพยายามแก้ไขอยู่แต่ยังไม่ทันแล้วเสร็จก็เกิดการเดินขบวนประท้วงของผู้ให้บริการสาธารณะ (Services publics) เช่น คนทำงานห้องสมุด ครู รถไฟ รถใต้ดิน รถประจำทาง โดยเฉพาะการประท้วงของคนงานรถไฟที่ทำให้ประเทศเป็นอัมพาตไปเป็นเวลานาน

ตามทีผู้เล่าเข้าใจ การประท้วงเป็นสิทธิเสรีภาพอย่างหนึ่งของคนฝรั่งเศสในชีวิตก็ได้เคยเห็นการเดินขบวนประท้วงของคนฝรั่งเศสมานับไม่ถ้วน คนเก็บขยะยังคงประท้วงทำให้ปารีสเข้ามาแล้ว คนฝรั่งเศสมีโอกาสดูแสดงความคิดเห็นของตนอย่างอิสระเสรี เพราะแม้ประธานาธิบดีหรือนายกรัฐมนตรีจะกล่าวถ้อยคำใด ๆ ก็ยังต้องกล่าว Au nom du peuple français ในการไปฝรั่งเศสครั้งหลังของผู้เล่าบังเอิญได้ที่พักอยู่ใกล้เส้นทางเดินขบวนตามประเพณีปฏิบัติของคนปารีส คือ Nation - République หรือ Bastille - République จึงได้เห็นการเดินขบวนประท้วงบ่อยครั้ง เช่น กลุ่มผู้อำนวยบริการโรงเรียนอนุบาลก็เคยเดินขบวน กลุ่มสตรีเรียกร้องความเสมอภาคในการทำงานและเสรีภาพในการทำแท้ง มีคนไปร่วมเดินมากบ้างน้อยบ้างทั้งชายหญิง กลุ่มเกษตรกรเดินประท้วงพร้อมทั้งแจกผักผลไม้หรือข้าวทั้งให้และทะเลาะเพราะมันอยากขายไม่ได้ราคา ส่วนแถว ๆ Sorbonne บนถนน Saint-Michel นักศึกษาที่เดินขบวนกันบ่อย ๆ การเดินขบวนในปารีสแต่ละครั้งก็สร้างปัญหาติดตัวส่วนใหญ่ผู้คนที่จะทราบว่าจะมีการเดินขบวนของกลุ่มใด ที่ไหน เวลาใด เพราะจะมีประกาศทางวิทยุและโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์บางฉบับก็จะลงเส้นทางเดินขบวนเพื่อให้ผู้อ่านทราบข้อมูลการจราจรคนที่เดือดร้อนมากน่าจะเป็กลุ่มตำรวจปราบจลาจล CRS เพราะต้องยกกำลังกันมาหลายคันรถเพื่อควบคุมสถานการณ์ แต่อย่างไรก็ดีไม่น่าจะมีใครเดือดร้อนมากกว่าใครเพราะทุกคนก็ชินเสียแล้ว ผู้ที่อยากเลี่ยงก็เลี่ยงไป ต่างคนต่างรู้หน้าที่รู้กาลเทศะของตน

แต่การประท้วงแผนปฏิรูปรัฐสวัสดิการของนายกรัฐมนตรี Juppé ที่เกิดขึ้นในช่วงตุลาคม - ธันวาคม 2538 ที่ผ่านมานี้ไม่เหมือนการประท้วงอื่น ๆ ที่เคยเห็น การประท้วงครั้งนี้มีผู้ร่วมประท้วงมากมายหลายพันในเมืองหลวงและในต่างจังหวัดเพราะการประท้วงขยายวงออกไปทุกแคว้น การประท้วงลุกลามเป็นการนัดหยุดงานอันยาวนานอันแสนทารุณสำหรับทั้งคนประท้วงและคนไม่ประท้วงท่ามกลางความหนาวเย็นพิเศษสุดของฤดูหนาวปีนี้ ไม่มีคนผู้ใดในฝรั่งเศสที่ไม่ได้รับผลกระทบจากการประท้วงอันยิ่งใหญ่ครั้งนี้ได้รับความเดือดร้อนกันอย่างคืดัวหน้า

ก่อนอื่นแผนปฏิรูปรัฐสวัสดิการของนายกรัฐมนตรี Juppé คืออะไร ในตอนที่เริ่มมีการประท้วงประปรายคือสหภาพประท้วงนัดหยุดงานกันเพียงวันเดียว ผู้เล่าคิดว่าคนฝรั่งเศสก็ยังไม่ได้เห็นหรือเข้าใจชัดเจนว่าแผนที่เรียกกันสั้น ๆ ว่า Plan Juppé นี้คือ อะไรกันแน่ มีการพูดอย่างโน้นอย่างนี้ หรือตีความอย่างโน้นอย่างนี้ มาเมื่อเหตุการณ์ประท้วงลุกลามไปมาก นายกรัฐมนตรีจึงออกมาแถลงทางโทรทัศน์และมีการตีพิมพ์แผนทั้งหมดยาวเหยียดลงในหน้าหนังสือพิมพ์หลายฉบับ เท่าที่ผู้เล่าพอเข้าใจ (คือเข้าใจไม่หมดเนื่องจากชี้แจงเปิดพจนานุกรม นายกรัฐมนตรีมีเหตุผลในการปฏิรูปเพราะ La Sécu หรือรัฐสวัสดิการนี้ขาดทุนย่อยยับมานาน ขณะนี้มีหนี้สินท่วมท้น รัฐบาลก่อนหน้าก็ทราบปัญหาดี ไม่มีใครใจเด็ดตัดสินใจเด็ดขาดว่าจะต้องแก้ไข คนฝรั่งเศสก็หลายคนเข้าใจความตั้งใจของนายกรัฐมนตรีคนนี้และพร้อมที่จะเสียสละสิทธิที่เคยได้ ทั้งประธานาธิบดีเองก็สนับสนุนแผนนี้ ผู้เล่าเองก็ได้ประสบด้วยตนเองว่า แทนที่คนป่วยฝรั่งเศสคนหนึ่งจะไปหาแพทย์ทั่วไปที่เสียค่าปรึกษาเพียง 60 ฟรังก์ กลับไปหาแพทย์เฉพาะทางที่ใช้วิธีการรักษาแผนใหม่ที่กำลังเป็นแฟชั่นเช่นการรักษาด้วยการใช้ยาเข้าโลหะ ทำให้ต้องเสียค่าปรึกษาสูงถึง 400 ฟรังก์ ซึ่งทาง La Sécu จะต้องจ่ายเงินให้ทั้งหมดหรือบางส่วน ดังนั้นตามแผนปฏิรูปรัฐสวัสดิการดังกล่าว จะมีการเปลี่ยนแปลงหลายประการเพื่อให้เกิดความประหยัด เช่น บังคับให้ผู้ป่วย

ต้องไปปรึกษาแพทย์ทั่วไปก่อน หากแพทย์ทั่วไปเห็นว่าสมควรส่งไปปรึกษาแพทย์ผู้เชี่ยวชาญจึงจะไปส่งตัวไป
แก่ศัลยกรควรรักษาให้ผู้ป่วยโดยนับเม็ดยาให้พอดีกับอาการของโรค ไม่ให้หายยากถ่วงเช่นปัจจุบัน

อย่างไรก็ตามแผนปฏิรูปนี้ไม่ได้มีแค่แผนประหยัดในส่วนค่ารักษาพยาบาลเท่านั้น แต่ยังมีแผนการจ่ายเงินบำเหน็จบำนาญด้วยการคำนวณด้วยวิธีใหม่ (เข้าใจว่าทำให้ La Sécu จ่ายเงินน้อยลง กล่าวคือถูกจ้างได้
รับเงินน้อยลงด้วย) และการเก็บภาษีจากเงินช่วยต่าง ๆ เช่น allocation familial ซึ่งแต่เดิมไม่มี (ในประเด็น
หลังนี้ผู้เล่าอาจเข้าใจผิด เพราะได้ข้อมูลไม่ตรงกัน หลังจากคุยกับคนฝรั่งเศสหลายคน อาจเป็นได้ว่ามีรายละเอียดกำหนดว่ากรณีใดจะต้องโดนหักภาษี กรณีใดไม่โดนหักภาษี

ผู้เล่าเข้าใจว่าประเด็นขัดแย้งที่สำคัญอยู่ที่การคำนวณเงินบำเหน็จบำนาญ เมื่อเกษียณอายุ อันที่จริงผู้เล่า
ติดตามข่าวนี้จากทางโทรทัศน์อย่างใกล้ชิด แต่ขอสารภาพว่าเป็นเรื่องเข้าใจยากสำหรับผู้เล่า และคงจะมีประเด็น
สำคัญอื่น ๆ อีกที่หลุดไป ดังนั้นจึงได้เกริ่นไว้ในตอนต้นว่าเล่าตามความเข้าใจของคน ๆ หนึ่ง

กลุ่มสหภาพแรงงานรถไฟ เป็นกลุ่มแรกที่ประท้วงแผนปฏิรูปนี้พร้อมกับประท้วงปัญหาของ SNCF
เองด้วยการนัดหยุดงานอย่างต่อเนื่อง คนงานรถไฟในทุกจังหวัดไม่ทำงานและขัดขวางการทำงานของคนงาน
ผู้ไม่ประท้วง จังหวัดที่มีการประท้วงกันอย่างหนักคือ Le Mans, Strasbourg และ Marseille ต่อมาเมื่อการ
เจรจาระหว่างตัวแทนของรัฐบาล (ในช่วงแรกนายกรัฐมนตรีไม่ยอมเจรจาเอง) กับกลุ่มสหภาพแรงงานไม่ได้ผล
การประท้วงนัดหยุดงาน จึงกระจายไปทั่วประเทศ ทำให้การเดินทางโดยรถไฟหยุดชะงักลงโดยสิ้นเชิง โจรที่เดินทาง
ไปต่างจังหวัดตามที่ตั้งไว้ไว้สักสี่ห้าห้าเดียว ก็ต้องติดอยู่ที่นั่นเป็นเดือนและต้องกลับทางเครื่องบินอีกต่างหาก

เป็นที่สังเกตว่า การนัดหยุดงานประท้วงของคนงานให้บริการสาธารณะมีมาตั้งแต่ 10 ตุลาคม 2538
ในวันนั้นนอกจากครูจะไม่ทำงานแล้ว ยังไม่มีบริการรถใต้ดินด้วย แต่เป็นการประท้วงเบาๆ เพราะหยุดไปวันเดียว
ต่อมาก็มีการนัดหยุดงานวันเดียวเป็นระยะๆ อีกหลายครั้ง ทั้งครู บรรณารักษ์และคนทำงานตามห้องสมุด
ไปรษณีย์ เป็นต้น ไม่ทำงาน มีเพียงผู้ทำงานกับบริษัทเอกชนที่ไม่มีสิทธิหยุดงานเท่านั้นที่ยังคงทำงานตลอดเวลา
เดือนตุลาคม พฤศจิกายนมีการเจรจาระหว่างรัฐบาลกับสหภาพต่าง ๆ เป็นระยะ ๆ แต่ยังไม่สามารถตกลงกันได้
ระหว่างนั้น คนงานรถไฟยังปักหลักประท้วงอยู่ข้างนอกตามเขตรถไฟทั่วประเทศ โชคไม่เข้าข้าง อากาศเริ่มหนาวจัด
ขนาดติดลมและมีหิมะตก มีเสียงพูดกันว่ากรณีที่ SNCF ขาดทุนเพราะสร้าง TGV ขึ้นมามากหลายสายไม่ใช่
ความรับผิดชอบของคนงานรถไฟ เพราะเป็นนโยบายระหว่างรัฐบาลเอง จึงไม่ควรให้คนงานรถไฟเป็นผู้รับผิดชอบ
ขอการนี้ ต่อมาอีกการเจรจาระหว่างรัฐบาลกับสหภาพแรงงานทั้งหลายดำเนินไป การกลับเป็นยังมีสภาพแรงงาน
ร่วมประท้วงมากขึ้น จนในที่สุดวันที่ 28 พฤศจิกายน รถไฟทั่วประเทศ รถใต้ดิน และรถประจำทางในปารีส
และศูนย์แยกจดหมายของไปรษณีย์เกือบทุกเมือง หยุดทำงานโดยสิ้นเชิง

จากวันนั้น พุทธพจน์ที่ว่า อัดดาหิ อัดตโน นาโถ ก็เป็นคติเตือนใจของคนในปารีสทุกคน ใครจะไป
ธุระ ไปทำงาน ไปเรียน ก็ต้องขับรถไปเอง ซีมอเตอร์ไซด์ไปเอง ซี่จักรยานไปเอง สเก็ตไปเอง วิ่งจ็อกไปเอง เดิน
ไปเอง ย่องแย่งไปเอง ท่ามกลางอากาศหนาวเย็น และเป็นเช่นนั้นสามสัปดาห์เต็ม (กรณกออย่าลืมนว่าเดินไปแล้ว
ก็ต้องเดินกลับด้วยละ)

การหยุดประท้วงเป็นเวลานานของรถใต้ดินรวมทั้ง RER และรถประจำทางทำให้ความเป็นอยู่ของคน
คนปารีสทุกข์ยากกว่าคนกรุงเทพฯ เสียอีก ไม่ใช่เพราะความหนาวเย็นแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นเพราะคนปารีส

ไม่ชินกับรถติดประจำวันแบบคนกรุงเทพฯ รถติดในกรุงเทพฯ คิดนานจนเข้าข่าย “เป็นระบบ” ของตนเองแล้ว อีกทั้งปารีสเป็นเมืองใหญ่มาก มีเขตชานเมืองอยู่ทุกด้าน ผู้คนที่อาศัยอยู่ตามชานเมืองต้องใช้รถไฟสายชานเมือง หรือ RER เพื่อเข้ามาทำงานในปารีสและกลับบ้านทุกวันทำงาน เมื่อคนมีรถต้องเอารถบ้านมาวิ่งในถนนกันทุก ๆ วัน เพื่อไปทำงาน ทำให้การจราจรในถนนหนาแน่นมาก มีการกระจุกตัวของรถตาม Porte ต่าง ๆ และตามแยกทั้งหลาย วงเวียนที่สวยงามระดับน้ำพุก็มีรถประดับรอบ ๆ อีกหลายชั้นอย่างแน่นขนัด ชาวโทรท์ค้นแจ่งว่ามีรถติด 500 กิโลเมตรต่อวัน และปริมาณของมลพิษที่เกิดจากควันรถเพิ่มขึ้นสูงอย่างน่าวิตก เมื่อรถติดคนขับก็ถือโอกาสบีบแตร ทนไม่ไหว รำคาญ เหนื่อยอ่อน เกรียด (ไม่ยับต่ำ) และทำผิดกฎจราจร เช่นวิ่งสวนเข้าไปในถนนรถวิ่งทางเดียว เอารถป็นเกาะด้านนี้ ตะกายไปลงถนนด้านโน้น ส่วนรถมอเตอร์ไซด์และจักรยานก็ทำแบบบ้านเรา ไม่มีผิดคือวิ่งบนทางเท้าไปดี ๆ ชนิดสวนไปสวนมา ทำให้คนปารีสที่ต้องเดินไปทำงานด้วยกั้วโดนชนและไม่ชอบเรื่องนี้กันมาก ส่วนคนไทยก็ปรับตัวได้ดีในสถานการณ์เพราะชินกับมอเตอร์ไซด์ไทยแล้ว นอกจากนั้นก็มีการรถเมล์เอกชนที่ไม่มีสัมปทานแต่มารับส่งผู้โดยสารอย่างไม่กลัวเกรงกฎหมายเหมือนของไทยอีกเหมือนกัน ต่อมาเมื่อคนไปทำงานกันไม่ทันเวลาหรือคนไปทำงานน้อยจึงมีบริการเรือในลำน้ำ Seine ซึ่งเป็น *amant* ของ Paris ตามเนื้อเพลงอันแสนหวานสุดโรแมนติคแบบฝรั่งเศสที่สามารถจะ撲ลาฉิมฐานอะไรๆ ให้เป็นคู่รักกันได้หมด อย่างน่าเอ็นดู เรือบริการนี้ไม่เก็บเงิน เป็นเรือของบริษัทท่องเที่ยวเช่น *bateau-mouche* แต่คนที่ต้องการโดยสารเรือต้องไปเข้าแถวคอยอยู่ริมเขื่อนเป็นเวลานาน และผู้คนจะลงเรือได้ ก็เฉพาะจำนวนหนึ่งตามความจำกัดของเรือ ไม่ให้เสาะโลงเรือจนมีปะทะแบบไทย คนที่ยังลงเรือไม่ได้ก็ต้องยืนขาแข็งด้วยความหนาว รอเรือเที่ยวหน้าพลางกระพือเท้าซ้ายขวาสลับกันไปแก็ตะกริว

การประท้วงโดยการนัดหยุดงานเป็นเวลานานของบริการขนส่งสาธารณะ เช่นนี้ มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจของฝรั่งเศสอย่างหนัก การขนส่งสินค้าทางรถไฟต้องหยุดชะงัก บริษัทใหญ่ ๆ เช่น บริษัทผลิตรถยนต์ ต้องว่าจ้างรถบรรทุกจำนวนมากมาจากอิตาลี และสเปนเพื่อขนส่งอาหฺลี่ยและชิ้นส่วนในการผลิต ส่วนธุรกิจเล็กๆ เช่นการผลิตดับฟ่าน ซึ่งเร่งผลิตเพื่อจำหน่ายในช่วงเทศกาลคริสต์มาสภต้องประสบปัญหาการขนส่งจนทำให้ต้องสูญเสียตลาดไป สินค้าบางอย่างนำเสียหาย ส่วนการไม่มีรถใต้ดินและรถประจำทางในปารีสทำให้ห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ ร้านรวงทั้งหลายไม่มีลูกค้าหึ่ง ๆ ที่เตรียมสินค้าไว้ท่วมท้นสำหรับช่วงจับจ่ายก่อนเทศกาล ศูนย์การค้ามีแต่คนพิราบเดินดื้อกแด็ก การค้าขายทางไปรษณีย์ย่อมขาดทุนย่อยยับ มีเช็ก ตัวแลกเงินของบริษัทต่าง ๆ จำนวนมากไปติดอยู่ที่ศูนย์แยกจดหมายของไปรษณีย์ซึ่งประท้วงด้วยการหยุดงานเหมือนกันบริษัทและที่ทำงานเอกชนทำงานได้ไม่เต็มทีเพราะบุคลากรมาทำงานสายหรือมาทำงานน้อย คนที่มาทำงานได้ก็ต้องทำงานอย่างหนักทดแทนคนที่มาไม่ได้ จึงเกิดความเหนื่อยอ่อนหืออดอย บรรยากาศทั่วไปของปารีสในช่วงนี้คือความลำบากในการไปทำงานและกลับบ้าน อากาศหนาวจัด ความเหนื่อยอ่อนโมโหบ่นต่ำของคนที่ไม่ม่สิทธิประท้วงด้วยการหยุดงานอย่างไรก็ดีเมื่อมีการสำรวจประชามติเรื่องการประท้วง ผลกลับปรากฏว่าประชากรที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการนัดหยุดงานของผู้ใช้แรงงานและยินดีอดทนกับความไม่สะดวกต่าง ๆ ในด้านการกักตุนอาหารสำรวจพบว่าคนปารีสกักตุนน้ำมันทำอาหาร น้ำตาล กาแฟและนมกันมากเพราะหลายคนเกรงว่าจะเกิดเหตุร้าย เช่นปี 1968 ร้าน Supermarket หลายแห่งไม่มีสินค้าบางอย่างบริการลูกค้าเพราะรถบรรทุกไม่สามารถมาส่งสินค้าตามกำหนดได้เนื่องจากรถติดมาก

การนัดหยุดงานของบริการขนส่งสาธารณะในปารีสมีผลดีเช่นกัน เพราะส่งเสริมให้คนปารีสสามานสาวักี ช่วยเหลือกันและกัน คนที่มารถที่รับเพื่อนบ้านไม่มีรถหรือคนโบริกไปด้ว คนมีบ้านอยู่ใกล้ที่ทำงานก็ชวนเพื่อนร่วมงานอยู่ใกล้ไป้างที่บ้าน คนมีความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน นอกจากนั้นกลุ่มผู้จักรยานในช่วงไม่มีรถได้ดินและรถประจำทางคิดเป็นประมาณ 7% ของคนปารีสได้เล็งเห็นคุณค่าการจักรยานเพื่อออกกำลังกายและการลดมลพิษด้ร่วมกันเรียกร้องให้รัฐบาลจัดทำทางจักรยานในปารีส นายกรัฐมนตรีของปารีส Tibéri เห็นควรตอบสนองความต้องการดังกล่าวจึงมีนโยบายจัดทำทางจักรยานพิเศษไม่รวมกับทางรถยนต์ เรียกว่า réseaux verts เชื่อมจากทิศเหนือไปทิศใต้และจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตกเป็นความยาวประมาณ 13 กิโลเมตร ในขณะที่ที่ยังไม่มีทางจักรยานให้จักรยานวิ่งในทางรถประจำทางไปก่อน ส่วนสรุป สถิติอาชญากรรมในปารีสก็แสดงให้เห็นว่าแผน Vigipirate ทำให้พวกวายร้ายอันตรายลดจำนวนลงไปด้ว

เมื่อใกล้วันคริสตสมภพ แม้การเจรจาระหว่างฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายสหภาพแรงงานทั้งหลายจะยังไม่ประสบผลเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่ายอย่างเต็มที่ตามทาง SNCF และ RATP ก็ตกลงผ่อนคลายความตึงเครียดโดยเริ่มให้มีการเดินรถไฟทีละเล็กทีละน้อยส่วนรถได้ดินก็เริ่มมีเป็นบางสายในวันที่ 17 ธันวาคม 2538 แต่มีจำนวนรถน้อยกว่าปกติจนกระทั่งถึงวันที่ 19 ธันวาคมสกเดียวกันจึงมีรถได้ดินเกือบทุกสายบริการโดยไม่คิดค่าโดยสาร และมาเริ่มเก็บค่าโดยสารนับตั้งแต่วันที่ 24 ธันวาคม เป็นต้นไป แต่การประท้วงของคนงานรถไฟที่ Marseille ยังคงดำเนินต่อไป

อันที่จริงฝรั่งเศสยังมีปัญหาสังคมอื่นๆ อีกมาก เช่น ปัญหาคนว่างงาน ปัญหาชนเมืองที่กลายเป็นแหล่งมั่วสุมของวัยรุ่นอันตราย ปัญหาการไร้ที่อยู่อาศัยของพลเมือง ปัญหาคนในอาณานิคมเดิมอพยพมาอยู่ในฝรั่งเศส ปัญหาเมืองเล็กๆ ถูกทิ้งร้างเพราะพลเมือง โดยเฉพาะคนหนุ่มสาวอพยพมาอยู่ในเมืองใหญ่ ปัญหาร้านค้าย่อยต้องปิดลงเพราะสู้ร้านค้าขนาดใหญ่ไม่ได้ แต่แม้จะมีปัญหาระหว่างประเทศหรือปัญหาในประเทศก็ตาม ฝรั่งเศสก็ยังเป็นหนึ่งในมหาอำนาจที่เพิ่งทดลองระเบิดนิวเคลียร์ลูกที่ 6 สำเร็จไปแล้วเมื่อวันที่ 28 มกราคม 2539 วันที่ผู้เล่าเขียนเล่าเรื่องนี้ และฝรั่งเศสกำลังค้นคว้าผลิตนูหรือชนิดควันไม่รบกวณผู้ไม่สูบบุหรี่ น้ำหอมเลียนแบบแมลงที่กลิ่นสามารถดึงดูดเพศตรงข้ามได้ และเริ่มคิดปลั้ยุค (หรือเหมาะแก่ยุค) มีเครื่องมัลติมีเดียเป็นองค์ประกอบ ทำให้คิดจะมีทั้งเสียงและภาพที่เคลื่อนไหวได้และเปลี่ยมแปลงได้บนจอภาพ

ในที่สุดนี้ผู้เล่าขอขอบคุณรัฐบาลฝรั่งเศสและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่กรุณาเอื้อเพื่อให้ผู้เล่าได้มีโอกาสไปศึกษาชีวิตอีกแบบหนึ่งประกอบการอ่านหนังสือค้นคว้าวิชาที่อาจไม่เกี่ยวกับชีวิตเท่าใด รวมทั้งได้ออกกำลังด้วยการเดินอย่างน้อยวันละประมาณ 8-10 กิโลเมตร ทำให้สุขภาพแข็งแรงขึ้นมาก

กิจกรรมเพื่อสมาชิก ส.ค.ผ.ท. 13-15 มกราคม 2539

อรรรณี ป่านสาวดี*

ทัศนศึกษายังสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

- เมืองปากเซ
 - ปราสาทหินวัดภู (แขวงจำปาศักดิ์)
 - น้ำตกคอนพะเพ็ง (แขวงจำปาศักดิ์)
- และวัดสุปฏิญนารามวรวิหาร จังหวัดอุบลราชธานี

โรงแรมจำปาศักดิ์พาเลซ

ตั้งอยู่ที่เมืองปากเซ แขวงจำปาศักดิ์ เดิมเป็นพระราชวังของเจ้าบุญอุ้ม ผู้ครองแคว้นจำปาศักดิ์องค์สุดท้าย แต่สร้างไม่สำเร็จ ได้ทรงลี้ภัยไปประทับที่ประเทศฝรั่งเศส พระราชวังจึงถูกปล่อยทิ้ง จนกระทั่งมีคนไทย คือ ดร.ปองศักดิ์ ว่องพานิชเจริญ ได้เข้ามาขอสัมปทาน บริหารงานโรงแรมแห่งนี้ นับว่าเป็นโรงแรมที่ใหญ่ที่สุดใน ส.ป.ป. ลาวทางใต้

* ผู้ช่วยเลขานุการสมาคมครูภาษาไทยแห่งประเทศไทย

บริเวณหน้าโรงแรมจำปาสักดีพาเลซ (จำปาสักพาเลซ) 1 ใน 8 คณะ โดยรถตู้ 8 คัน ในการทัศนศึกษาครั้งนี้ นี้คือ คณะโดยสารรถตู้คันที่ 5

เตรียมรับประทานอาหารค่ำ โรงแรมจำปาสักดีพาเลซ อันเป็นที่พักของคณะ ศคสท. ทั้ง 2 คืน

ปราสาทวัดภู

ปราสาทวัดภู เป็นศิลปะเขมร ศูนย์กลางแห่งแคว้นเจนละและต้นตระกูลของอาณาจักรขอม สร้างบนภูเขาเรียกว่าสังคบรรพตในพุทธศตวรรษที่ 16-17 ปราสาทหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านหน้ามีสระน้ำใหญ่ (บาราย) และสระขนาดเล็ก (ตระเพียง) มีอาคารสี่เหลี่ยมยอดแหลมเรียกว่า “พลับพลา” ของเจ้าบุญอุ้ม ผู้ครองแคว้นจำปาสักองค์สุดท้าย ทางเดินขึ้นสู่ปราสาทมีเสาเทียนหรือนางเรียง ตรงลานมีอาคาร 2 ซ้ำ คือ “โรงท้าว” และ “โรงนาง”

ตัวปราสาทมีทับหลังและเสาค้ำ เป็นศิลปะปาปวน ทับหลังชั้นกลางเป็นรูปช้างสามเศียร จึงนิยมนำว่าศาสนสถานนี้สร้างขึ้นเพื่อบูชาพระอิศวร หรือเรียกว่า ไศวะนิกาย

น้ำตกคอนพะเพ็ง

อยู่ห่างจากเมืองปากเซ ประมาณ 145 กิโลเมตร ตั้งอยู่บริเวณพรมแดนด้านใต้ ของ ส.ป.ป. ลาว ติดกับประเทศกัมพูชา เป็นน้ำตกใหญ่ที่สุดของประเทศ น้ำจากแม่น้ำโขง เกิดจากเทือกเขาในจีนตอนใต้ (ในทิเบต) ไหลผ่าน จีน พม่า ไทย ลาว เขมร และออกสู่มหาสมุทรที่เวียดนาม

บริเวณพื้นที่นี้เป็นโขดหินต่างระดับ ในอดีตประเทศฝรั่งเศสจะระเบิดโขดหินเพื่อให้เรือเดินได้ แต่ทำไม่สำเร็จ น้ำตกนี้เป็นเขตป้องกันศัตรูที่มาจากเวียดนาม ถ้าเดินเรือได้ ศัตรูก็จะเข้ามายึดลาวได้ง่าย ปัจจุบันได้ชื่อว่า น้ำตกในแองการ่าของเอเชีย

วัดสุปฏิณารามวรวิหาร

ตั้งอยู่ในจังหวัดอุบลราชธานี เป็นอารามหลวงชั้นตรีเป็นวัดธรรมยุติกแห่งแรกของ จังหวัดอุบลราชธานี สร้างสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2393-2396 ตั้งบนฝั่งแม่น้ำมูล ผู้อำนวยการสร้างคือ พระมหาวิรวงศ์ (ติสโส อ้วน) สถาปัตยกรรมเป็นแบบผสมผสาน คือหลังคาแบบไทยภาคกลาง ส่วนอาคารเป็นแบบตะวันตก ส่วนฐานเลียนแบบขอม

ภาพนี้คือ ระฆังไม้ ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ตั้งข้าง ๆ โบสถ์ระฆังนี้ได้รับการบันทึกลงกินเนสบุ๊ก ด้วย

สรุปการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1
 จัดโดย สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย
 ร่วมกับ กรุงเทพมหานครวิทยาลัย
 วันจันทร์ที่ 10 - วันศุกร์ที่ 14 มีนาคม 2540
 ณ กรุงเทพมหานครวิทยาลัย กรุงเทพฯ

ประมาณ ลีศิริเสริญ *

สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย ร่วมกับกรุงเทพมหานครวิทยาลัย ได้จัดการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ครูผู้สอนวิชาภาษาฝรั่งเศสมีพื้นฐานด้านคอมพิวเตอร์ จนสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ในการผลิตผลงาน หรือสื่อการสอนวิชาภาษาฝรั่งเศส

ผู้นำเข้าการอบรมฯ เป็นอาจารย์สอนฝรั่งเศสจากสถาบันการศึกษาทุกระดับ ตั้งแต่โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา สถาบันราชภัฏ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล มหาวิทยาลัยของรัฐ และมหาวิทยาลัยเอกชน รวมจำนวนทั้งสิ้น 40 ราย

ระยะเวลาของการอบรมฯ เริ่มตั้งแต่วันจันทร์ที่ 10 ถึง วันศุกร์ที่ 14 มีนาคม 2540 รวม 5 วัน วันละ 6 ชั่วโมง รวมเป็นเวลาทั้งสิ้น 30 ชั่วโมง หัวข้อของการอบรมฯ มีดังนี้

1. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์
2. ความรู้เกี่ยวกับ DOS
3. WINDOWS
4. MICROSOFT WORD
5. CU. WRITER (FRENCH VERSION)
6. การใช้โปรแกรมช่วยสอนในการเรียนการสอนภาษา (CAI)
7. การใช้คอมพิวเตอร์กับภาษาฝรั่งเศส (MS WORD WINDOWS)
8. การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเรียนการสอนภาษา

วิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ ที่กรุณาสละเวลามาให้ความรู้แก่ผู้เข้ารับการอบรมฯ ได้แก่

1. รองศาสตราจารย์ ดร.มธุรส จงชัยกิจ หัวหน้าภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
2. อาจารย์ ดร. วิทยา เสรมฐวงศ์ อาจารย์สอนภาษาฝรั่งเศส คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. อาจารย์ อติสร เอี่ยมสะอาด สำนักประมวลผล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* รองผู้อำนวยการกรุงเทพมหานครวิทยาลัย เลขานุการ ส.ค.ส.ท.

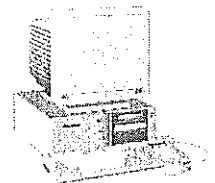
4. อาจารย์ จูไรลักษณ์ มุขเชิด อาจารย์สอนภาษาฝรั่งเศส โรงเรียนลาดปลาเค้าพิทยาคม
5. อาจารย์ ชงชัย คุณสวัสดิ์ หัวหน้าหมวดวิชาคอมพิวเตอร์ โรงเรียนลาดปลาเค้าพิทยาคม
6. อาจารย์ ศักดิ์ ทองช่วง หัวหน้าหมวดวิชาภาษาฝรั่งเศส โรงเรียนสตรีวิทยา 2
7. อาจารย์ วิโรจน์ โกศลฤทธิชัย อาจารย์สอนภาษาฝรั่งเศส โรงเรียนวัดประดู่ในทรงธรรม
8. อาจารย์ ศรีไพฑูรย์ คงวัฒนา บริษัท SOFT WAVE จำกัด

ในการจัดการอบรมฯ ครั้งนี้ สมาคมยังได้รับความร่วมมือจากบุคคล และหน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้

1. สำนักทูตวัฒนธรรมฝรั่งเศส โดยมี Monsieur Jean-Pierre RAMPNOUX ที่กรุณาจัดหาโปรแกรม WINDOWS 95 (FRENCH VERSION) เอกสาร และ CD ROM เกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาฝรั่งเศส เพื่อประกอบการอบรมฯ
2. Monsieur Jérôme CHAMBON อาจารย์สอนภาษาฝรั่งเศส จากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรที่ได้กรุณาจัดทำเอกสารสรุปเกี่ยวกับวิธีการใช้ WINDOWS 95 (FRENCH VERSION)
3. กรุงเทพมหานครวิฑูรย์วิทยาลัย ที่ได้เอื้อเฟื้อสถานที่ในการจัดห้องเรียนที่ประกอบด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ระบบ LAN จำนวน 1 ห้อง พร้อมบุคลากรของศูนย์สารสนเทศ หรือ MIS (MANAGEMENT INFORMATION SYSTEM) และฝ่ายพัฒนาบุคลากร รวมทั้งบุคลากรในการให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่ม ตลอดระยะเวลาการอบรมฯ

จากการแสดงความเห็นของผู้เข้ารับการอบรมฯ ในแบบประเมินผลฯ สรุปได้ดังนี้

1. ผู้เข้ารับการอบรมฯ ได้รับความรู้ทางด้านเนื้อหาในหัวข้อเรื่องต่าง ๆ อยู่ในระดับ มาก
2. เนื้อหาในการอบรมฯ ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของผู้เข้ารับการอบรม อยู่ในระดับ มาก
3. เนื้อหาของการอบรมฯ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของผู้เข้ารับการอบรม อยู่ในระดับ มาก
4. วิทยากรได้ถ่ายทอดความรู้ตรงตามจุดประสงค์ อยู่ในระดับ มาก
5. ระยะเวลาในการจัดการอบรมฯ ครั้งนี้มีความเหมาะสม อยู่ในระดับ มาก
6. จำนวนวันในการอบรมฯ ครั้งนี้เหมาะสม อยู่ในระดับ มาก
8. ความพอใจในการจัดบริการเรื่องอาหารและเครื่องดื่ม อยู่ในระดับ มากที่สุด
9. ข้อเสนอเกี่ยวกับหัวข้อในการจัดการอบรมเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ในอนาคตต่อไป สรุปได้ดังนี้
 - MS EXCEL
 - POWERPOINT
 - AUTHORWARE
 - INTERNET
 - การใช้คอมพิวเตอร์เพื่อช่วยผลิตสื่อการเรียนการสอนภาษาฝรั่งเศส
10. ข้อคิดเห็นอื่น ๆ สรุปได้ดังนี้
 - เห็นควรจัดการอบรมเกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์อย่างต่อเนื่อง
 - เห็นความเพิ่มการปฏิบัติให้มาก

สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย
ASSOCIATION THILANDAISE DES PROFESSEURS DE FRANÇAIS

๓๐/๕ ซอย ๒ (กาญจนาคม) ถนนพหลโยธิน กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐ โทร. ๒๗๕๐๗๓๓
30/9 Soi 2 (Kanjunakom) Paholyothin BANGKOK 10400 THAILAND Tel. 2790733

ที่ สคฝท. 2.03/2540

29 มกราคม 2540

เรื่อง การอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1

เรียน หัวหน้าสถานศึกษาและอาจารย์ผู้สอนภาษาฝรั่งเศส

สิ่งที่ส่งมาด้วย โครงการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา
และใบลงทะเบียน จำนวน 1 ชุด

ด้วยสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทยร่วมกับกรุงเทพมหานครบัณฑิตวิทยาลัย ได้จัดการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษาฝรั่งเศส รุ่นที่ 1 เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์แก่ผู้สอนภาษาทั้งในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษารวมทั้งผู้ที่สนใจทั่วไป โดยจะจัดให้มีขึ้นระหว่างวันจันทร์ที่ 10 - วันศุกร์ที่ 14 มีนาคม 2540 ณ อาคารเล็ก บุรณะสมบัติ กรุงเทพมหานครบัณฑิตวิทยาลัย ถนนเพชรบุรี เขตราชเทวี กรุงเทพฯ

จึงขอเรียนเชิญอาจารย์ในสถานศึกษาของท่านเข้าร่วมการอบรมครั้งนี้ โดยกรอกใบลงทะเบียนที่แนบมาพร้อมกับโครงการ และจัดส่งขนาดดีส่งมายัง ผศ.ดร.สุชาลีนี้ ผลวัฒน์นะ ปท.หน้าพระลาน พร้อมใบลงทะเบียนไปยังที่อยู่ดังนี้ ภายในวันที่ 3 มีนาคม 2540

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาลีนี้ ผลวัฒน์นะ
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
ถนนหน้าพระลาน เขตพระนคร
กรุงเทพฯ 10200

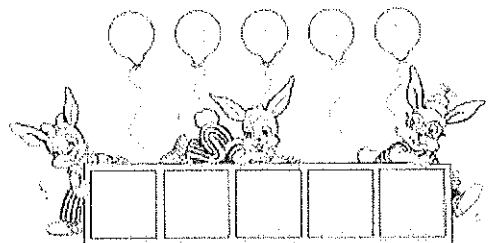
จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบและพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

รองศาสตราจารย์ ดร.ชิดา บุญธรรม
อุปนายกสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย

โครงการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1

ชื่อโครงการ	การอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1
หน่วยงานที่รับผิดชอบ	- สหประชากรมหาวิทยาลัย - กรุงเทพมหานคร
หลักการและเหตุผล	ในสังคมยุคปัจจุบันได้ก้าวสู่ยุคโลกาภิวัตน์ เทคโนโลยีสารสนเทศ และคอมพิวเตอร์เป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานและการค้นคว้าของหน่วยงานและบุคลากรของหน่วยงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสในการสื่อสารและการเรียนการสอน สหประชากรมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งในการให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้คอมพิวเตอร์แก่ครูอาจารย์ที่สอนภาษาฝรั่งเศสและบุคลากรเพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับงานในความรับผิดชอบ
วัตถุประสงค์ของโครงการ	1. เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้พื้นฐานด้านคอมพิวเตอร์ 2. เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมสามารถนำเทคโนโลยีสารสนเทศไปปรับปรุงการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ 3. เพื่อส่งเสริมความร่วมมือและการติดต่อสื่อสารระดับนานาชาติ
จำนวนผู้เข้าอบรม	60 ท่าน
ผู้เข้าร่วมอบรม	1. ครู - อาจารย์ที่สอนภาษาฝรั่งเศสในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา 2. สมาชิกของสหประชากรมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทย 3. บุคคลทั่วไปที่สนใจในเรื่องการใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา (ภาษาฝรั่งเศส)
สถานที่อบรม	อาคารเล็ก บูรณะสมบัติ กรุงเทพมหานคร ถนนเพชรบุรี เขตราชเทวี กรุงเทพฯ

ใบลงทะเบียน

โครงการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1
จัดโดย สมาคมครุภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย
ระหว่างวันจันทร์ที่ 10-วันศุกร์ที่ 14 มีนาคม 2540
ณ กรุงเทพมหานครวิทยาลัย

๖๖๖๖๖๖๖๖๖๖

1. ชื่อ (นาย/นางสาว/นาง).....นามสกุล.....
NAME (MR/MRS/MISS).....SURNAME.....

2. ที่อยู่

2.1 บ้าน เลขที่.....หมู่ที่.....ซอย/ตรอก.....
ถนน.....ตำบล/แขวง.....
อำเภอ/เขต.....จังหวัด.....
รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....โทรสาร.....

2.2 ที่ทำงาน ชื่อสถาบัน
เลขที่.....หมู่ที่.....ซอย/ตรอก.....
ถนน.....ตำบล/แขวง.....
อำเภอ/เขต.....จังหวัด.....
รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....โทรสาร.....

หมายเหตุ ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้สะดวก

- ที่ทำงาน
 ที่บ้าน

3. พื้นความรู้ของผู้เข้าอบรม

- ไม่เคยมีพื้นความรู้ด้านคอมพิวเตอร์มาก่อน
 มีพื้นความรู้ด้านคอมพิวเตอร์ โปรแกรม :
☐ DOS	☐ C.U.WRITER
☐ LOTUS	☐ DBASE
☐ WINDOWS	☐ EXCEL
☐ MS WORD	☐ FOXPRO
☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ)	

สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย
ASSOCIATION THILANDAISE DES PROFESSEURS DE FRANÇAIS

๓๐/๕ ซอย ๒ (กาญจนาคม) ถนนพหลโยธิน กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐ โทร. ๒๗๕๐๗๓๓
30/9 Soi 2 (Kanjanakom) Paholyothin BANGKOK 10400 THAILAND Tel. 2790733

ใบตอบรับการลงทะเบียน
โครงการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1
จัดโดย สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย
วันจันทร์ที่ 10 - วันศุกร์ที่ 14 มีนาคม 2540
ณ กรุงเทพมหานครวิทยาลัย
388 ถนนเพชรบุรี เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร

สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย ได้รับ [] ใบลงทะเบียน [] ขนาดได้
ของ..... แล้ว นับเป็นลำดับที่.....

- [] สามารถให้เข้าร่วมอบรมฯ ได้
[] ไม่สามารถให้เข้าร่วมการอบรมได้ เนื่องจาก
[] เกินจำนวนที่สามารถรับได้ ขอให้เป็นโอกาสต่อไป
[] ไม่ได้สะดวกเดินทางไปพร้อมใบลงทะเบียน ถือว่าการลงทะเบียนไม่สมบูรณ์
[] อื่น ๆ.....
[] ได้แนบบใบเสร็จรับเงินมาด้วย เลขที่/ ลงวันที่.....

ลงชื่อ.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาลินี ผลวัฒน์นะ)
วันที่...../...../.....

รายชื่อผู้เข้าอบรมการใช้คอมพิวเตอร์การเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1
วันที่ 10 - 14 มีนาคม 2540
ณ กรุงเทพมหานครวิทยาลัย

ที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่ติดต่อสะดวก	โทรศัพท์	พื้นความรู้
1	น.ส. วชิรเฑียร คุ้มตระกูล	โรงเรียนราชินี ถนนนวมราช เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200	221-1501	-
2	นางเบ็ญจ ช่างแสวง	โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย ถนนพญา อำเภอเมือง นครปฐม 73000	(034) 252-613	-
3	นางประไพ กิตพันธ์	โรงเรียนพระปฐมวิทยาลัย ถนนพญา อำเภอเมือง นครปฐม 73000	(034) 252-613	-
4	น.ส.นิลดา อธิ์ดั้นท์	สถาบันราชภัฏพระนครหรืออยุธยา อำเภอเมือง พระนครหรืออยุธยา	289-0190	-
5	นางสุพรรณดี กัญญา	โรงเรียนหนองจอกราษฎร์ศรัทธาธรรมราช อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช 80000	(075) 343-501	CU.
6	นางสารณี งามสม	โรงเรียนแควยคุงลิยย์พิทยา	571-1254	-
7	นางนพรัตน์ กงสุไร	สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตปทุมธานีจรักรวดิ 264 ถนนแจ้งวัฒนะ กรุงเทพมหานคร 10100	222-2814	WINS 95
8	น.ส.ชนษา ต่านสวัสดิ์	คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถนนท่าพระจักรี กรุงเทพฯ 10100	5850746 587-4070	- -
9	น.ส.รุ่งรัตน์ วัชรพุกอญ	มหาวิทยาลัยศรีปทุม เขตบางเขน กรุงเทพฯ	580-4773	-
10	นางพรพิมล อันไชยะ	โรงเรียนปากเกร็ด หมู่ 3 ถนนแจ้งวัฒนะ ต.ปากเกร็ด อ.เมือง นนทบุรี 11120	583-8324	-
11	น.ส.นันทา ไกรวิทย์	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ปทุมวัน ถนนพญาไท กรุงเทพมหานคร 10330	421-1846	-
12	นายปรามิทธิ์ พิลพิมาย	โรงเรียนสุวิทย์วิทยาการ อำเภอเมือง สุรินทร์ 32000	(044) 511-960	-
13	น.ส.วิไลวรรณ ลำพิรุณ	สถาบันราชภัฏเทพสตรี อำเภอเมือง ลพบุรี 15000	(036) 413-455	WINDOWS
14	นางสินิทธิ์ สีอตระกูล	คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กรุงเทพฯ	579-0304	-
15	น.ส.ทริศนพร บัฒดิษฐ์	สถาบันราชภัฏทิพย์สงขลาราม อำเภอเมือง พัทลุงโลก 65000	(055)251-095	DOS. CU.
16	นางจันทร์สุณี สิบสืบเชื้อ	โรงเรียนสายปัญญา ในพระบรมราชูปถัมภ์ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพฯ 10100	683-7226	-
17	น.ส.จิรารัตน์ อู่ศิริ	โรงเรียนนครราชสีมาวิทยาลัย 196 ถนนแก้ววารีรัฐ ตำบลวัดเขมา อำเภอเมือง เชียงใหม่ 50000	(053) 241-039	DOS.CU.
18	นางจงจิตต์ กิ่งทอง	โรงเรียนเว็ดน้อยปิ่น แขวงคลังชั้น เขตคลังชั้น กรุงเทพฯ 10170	435-6423	-
19	น.ส.นงนุช วงศ์สัตตภาพร	โรงเรียนราชสีมาวิทยาลัย อำเภอเมือง นครราชสีมา 30000	(044) 215-856	CU.WINS
20	นางกิติมา อ้อแวงษ์	โรงเรียนเว็ดประสูติในทรงชนรม ซอยเพชรเกษม 15 ถนนเพชรเกษม แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กทม. 10600	457-8803 457-9830-1	DOS.CU. WINDOWRS EXCEL

ที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่ติดต่อสะดวก	โทรศัพท์	พื้นความรู้
21	นางเขาวลัยรัตน์ ทาอักษร	โรงเรียนภูเก็ตรีวิทย์วิทยาลัย อำเภอเมือง ภูเก็ต 83000	(076)216-383	LOTUS.CU. WINWORD, EXCEL
22	นายสง่า สุขเขียมา	โรงเรียนเมฆาวิชาราช จังหวัดสงขลา อำเภอเมือง สงขลา 90000	(074) 313-264	
23	นางจุไรรัตน์ พงษ์ภักดิ์	โรงเรียนโชนกิมพิลวิทยาลัย 39/1 ม. 6 เพชรเกษม 48 ถนนเพชรเกษม แขวงบางนา เขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ 10160	410-1660 410-1662	DBASE WINDOWS
24	น.ส.นพพร ณ นคร	โรงเรียนอัสสัมชัญวิทยาลัย อำเภอเมือง กระบี่ 81000	(075)620-225	WINDOWS
25	น.ส.อชัญญา จิตชอบใจ	โรงเรียนเสด็จบุรี อำเภอเมือง ละโว้สงขลา 40000	(038)511-819	-
26	น.ส.ทัศนีย์ เกษมศรี	โรงเรียนปทุมธานีวิทยาลัย อำเภอเมือง เชียงใหม่	(053) 491-378	DOS. LOTUS
27	น.ส.อรพิน เรืองรอง	โรงเรียนราชภัฏเทพสตรี อำเภอเมืองบึงพลาญชัย สมุทรปราการ 10270	285-3260	--
28	นางเรณู ประพันธ์	โรงเรียนจักรคำคณาทร อำเภอเมือง ลำพูน 51000	(053) 560-278	DOS, CU, WINDOWS
29	น.ส.วิมลนาถ น้าแก้ว	โรงเรียนพุทธจักรวิทยา ถนนพระราม 4 กรุงเทพฯ	411-5045	CU.WRITER
30	น.ส.วิไลรัตน์ วุฒิกุล	โรงเรียนสายน้ำผึ้ง ถนนสุขุมวิท กรุงเทพฯ	468-8732	WINDOWS
31	นางซูกรี รัตโกภาส	โรงเรียนเทววิทย์วิทยาลัย ถนนเมตตา ต.ท่าศาลา-นางอนกย อำเภอเมือง เชียงใหม่	(053) 244-628	WINDOWS
32	น.ส.นริรัตน์ เข้มภักดิ์	โรงเรียนสุรศักดิ์มนตรี ถนนวิภาวดีรังสิต กรุงเทพฯ 10900	511-1018	-
33	นางปนัดดา อิศราเนนกุล	โรงเรียนราชวินิตมัธยม ถนนพญาโลก เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300		
34	นางจรรยา ปัญญาแก้ว	โรงเรียนราชวินิตมัธยม ถนนพญาโลก เขตดุสิต กรุงเทพฯ 10300		
35	น.ส.อรทัย จารุสิทธิ์	โรงเรียนสตรีวิกรม ถนนสุขุมวิท เขตคลองเตย กรุงเทพฯ 10110	391-3915	-
36	น.ส.ทิพพรพรณ รัตนบุรดี	โรงเรียนสิริวิธานทร ซอยพุทธศิลป์ 2 อุดมสุข สุขุมวิท 103 บางนา พระโขนง กรุงเทพฯ 10260	396-1984	--
37	น.ส.ไพโรจน์ ทวีรังกูร	โรงเรียนศรีอยุธยา ถนนศรีอยุธยา ราชเทวี กรุงเทพฯ 10400	245-1717 ต่อ 118	CU.WRITER
38	น.ส.ประภาณ ทีศิริเจริญ	โรงเรียนสตรีศรีวิชัยวิทยาลัย ถนนเพชรบุรี เขตราชเทวี กรุงเทพฯ 10400	251-7647	-
39	น.ส.สุธาสิณี ผลัดณะ	คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ถนนพญาเกล้า เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200	623-6115-22 ต่อ 1147	WINDOWS CU.WRITER
40	นายวิโรจน์ โกศลฤทธิชัย	โรงเรียนปทุมธานีวิทยาลัย ซอยเพชรเกษม 15 ถนนเพชรเกษม แขวงท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ 10600	457-8803 457-9830-1	WINDOWS CU.WRITER

การอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1

จัดโดย สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย

ร่วมกับกรุงเทพมหานครราชภัฏวิทยาลัย

วันจันทร์ที่ 10 - วันศุกร์ 14 มีนาคม 2540

ณ กรุงเทพมหานครราชภัฏวิทยาลัย

ถนนเพชรบุรี เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร

10 มี.ค. 40	
08.30-09.00	ลงทะเบียน
09.00-09.15	พิธีเปิด
09.15-10.00	บรรยาย
10.00-10.20	พัก
10.20-12.00	INTRODUCTION TO DOS - DIR - FORMAT - DISKCOPY - DISKCOMPARE - COPY - CLEAR (CLS) - DATE-TIME - RENAME - DELETE (DEL)
12.00-13.00	อาหารกลางวัน
13.00-14.30	INTRODUCTION TO WINDOWS (VERSION 3.11) - การใช้ MOUSE - การใช้ MENU BAR - การเรียง ICONS - การลดและการขยาย WINDOWS - การเคลื่อนย้าย WINDOWS - การใช้ SCROLL BAR - การเปิดใช้ ICONS - การเข้าสู่โปรแกรม WINDOWS - การออกโปรแกรม WINDOWS
14.30-14.50	พัก
14.50-16.00	- การตั้งสัจอ การปรับแต่ง WALLPAPER - การรักษาจอภาพ การแก้ไขวันและเวลา - การใช้โปรแกรม FILE MANAGER - การออกจากโปรแกรม WINDOWS

11 มี.ค. 40	
09.00-10.00	INTRODUCTION TO MICROSOFT WORD (VERSION 6.0) - การเข้าสู่โปรแกรม - ส่วนต่างๆ ของหน้าจอ - ลักษณะของตัวชี้ MOUSE ในสถานะต่าง ๆ - การใช้คำสั่งโดย MENU - TOOL BAR SHORT CUT KEYS - การใช้ DIALOGUE BOX - การออกจากโปรแกรม
10.00-10.20	พัก
10.20-12.00	การพิมพ์เอกสารด้วย MS WORD - ลักษณะของข้อความ - การกด ENTER การขึ้นบรรทัดใหม่ - การเคลื่อนย้าย CURSOR - การเลือกข้อความ - การจัดเก็บข้อมูล (SAVE) - การเลือกใช้ FIFE ใหม่ (NEW) - การเปิดใช้และแก้ไข FILE เดิม (OPEN) - การปิด FILE โดยใช้ MENU - SHORT CUT KEYS
12.00-13.00	อาหารกลางวัน
13.00-14.30	- การแก้ไขความ (พิมพ์ทับ/พิมพ์แทรก) - การลบข้อความ - การใช้คำสั่ง UNDO - การใช้คำสั่ง REPEAT - การใช้คำสั่ง COPY
14.30-14.50	พัก
14.50-16.00	- การเลือกตัวอักษร (FONT) - การพิมพ์ตัวหนา, เอน, ซีดเส้นใต้, ตัวยก - การกำหนดขนาดของตัวอักษร - การสร้างจดหมายเวียน - การเรียงลำดับข้อมูล - การคำนวณ - การพิมพ์สัญลักษณ์พิเศษ (อ.วิโรจน์ โกศลฤทธิชัย)

12 มี.ค. 40	
09.00-10.00	- การตั้งค่าหน้ากระดาษ (PAGE SETUP)
	- การขอดูเอกสารทางหน้าจอ
	- การจัดแต่งข้อความ (ขีดซ้าย/ขวา/กลาง)
	- การสร้างย่อหน้าแบบตัวเลขและจุด
	- การสร้าง BORDER

	- การใส่เลขหน้า - การทำเชิงอรรถ
10.00-10.20	พัก
10.20-12.00	- การค้นหาและการแทนที่คำ - การพิมพ์เอกสารออกทางเครื่องพิมพ์ - การสร้างคอลัมน์ - การสร้างตาราง
12.00-13.00	อาหารกลางวัน
13.00-14.50	C.U. WRITER (FRENCH VERSION) (อ.ศักดิ์ ทองช่วง)
14.30-14.50	พัก
14.50-16.00	การใช้โปรแกรมช่วยสอนในการเรียนการสอนภาษา (CAI) (อ.จุไรลักษณ์ มุขเชิด และ อ.ธงชัย คุณสวัสดิ์)

13 มี.ค. 40	
09.00-10.00	การใช้คอมพิวเตอร์กับภาษาฝรั่งเศส (ดร.วิทยา เศรษฐวงษ์)
10.00-10.20	พัก
10.45-12.00	การใช้คอมพิวเตอร์กับภาษาฝรั่งเศส (ต่อ)
12.00-13.00	อาหารกลางวัน
13.00-14.30	การใช้คอมพิวเตอร์กับภาษาฝรั่งเศส (ต่อ)
14.30-14.50	พัก
14.50-16.00	การใช้คอมพิวเตอร์กับภาษาฝรั่งเศส (ต่อ)

14 มี.ค. 40	
09.00-10.00	ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเรียน การสอนภาษาฝรั่งเศส (ผศ.ดร.มธุรส จงชัยกิจ)
10.00-10.20	พัก
10.20-12.00	ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเรียนการสอนภาษาฝรั่งเศส (ต่อ) (ผศ.ดร.มธุรส จงชัยกิจ)
12.00-13.00	อาหารกลางวัน
13.00-14.00	ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเรียนการสอนภาษาฝรั่งเศส (ต่อ) (ผศ.ดร.มธุรส จงชัยกิจ)
14.30-14.50	พัก
14.50-16.00	- การประเมินผลการอบรม - พิธีมอบวุฒิบัตร - พิธีปิด

สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย

ASSOCIATION THAÏLANDAISE DES PROFESSEURS DE FRANÇAIS

แบบประเมินการอบรม “การใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา” รุ่นที่ 1
จัดโดย สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทยร่วมกับกรุงเทพมหานครการมัธยมศึกษาลัย

10-14 มีนาคม 2540

ณ กรุงเทพมหานครการมัธยมศึกษาลัย

☆☆☆☆☆☆☆☆☆☆

โปรดทำเครื่องหมาย X ลงในตาราง เพื่อแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการอบรม

	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย
1. ท่านได้รับความรู้ทางเนื้อหาในเรื่องต่อไปนี้มากน้อยเพียงใด				
1.1 INTRODUCTION TO COMPUTER				
1.2 DOS				
1.3 WINDOWS				
1.4 MICROSOFT WORD				
1.5 C.U. WRITER				
1.6 การใช้โปรแกรมช่วยสอนในการเรียนการสอนภาษา (CAI)				
1.7 การใช้คอมพิวเตอร์กับภาษาฝรั่งเศส				
1.8 การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศกับการเรียนการสอนภาษา				
2. เนื้อหาในการอบรมครั้งนี้ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของท่าน มากน้อยเพียงใด ข้อเสนอแนะ.....				
3. เนื้อหาของการอบรมสอดคล้องกับหัวข้อการอบรมมากน้อยเพียงใด				
4. วิทยากรได้ถ่ายทอดความรู้ตรงตามจุดมุ่งหมายของท่านในการเข้าร่วม อบรมในครั้งนี่มากเพียงใด				
4.1 อาจารย์ศรีไพฑูรย์ กงวัฒนา				
4.1.1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ที่น่าสนใจ				
4.1.2 เอกสารประกอบการบรรยายช่วยเสริมความรู้ความเข้าใจ				
ข้อเสนอแนะ.....				
4.2 อาจารย์ศักดิ์ ทองช่วง				
4.2.1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ที่น่าสนใจ				
4.2.2 เอกสารประกอบการบรรยายช่วยเสริมความรู้ความเข้าใจ				
ข้อเสนอแนะ.....				
4.3 อาจารย์ไรรักษ์พันธ์ มุขเชิด				
4.3.1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ที่น่าสนใจ				
4.3.2 เอกสารประกอบการบรรยายช่วยเสริมความรู้ความเข้าใจ				

	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย
ข้อเสนอแนะ.....				
4.4 อาจารย์วิโรจน์ โกศลฤทธิชัย				
4.4.1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ที่น่าสนใจ				
4.4.2 เอกสารประกอบการบรรยายช่วยเสริมความรู้ความเข้าใจ				
ข้อเสนอแนะ.....				
4.5 อาจารย์ ดร.วิทยา เศรษฐวงศ์				
4.5.1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ที่น่าสนใจ				
4.5.2 เอกสารประกอบการบรรยายช่วยเสริมความรู้ความเข้าใจ				
ข้อเสนอแนะ.....				
4.6 ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มรุศ จงชัยกิจ				
4.6.1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ที่น่าสนใจ				
4.6.2 เอกสารประกอบการบรรยายช่วยเสริมความรู้ความเข้าใจ				
ข้อเสนอแนะ.....				
5. ระยะเวลาในการจัดอบรมครั้งนี้มีความเหมาะสมเพียงใด				
ข้อเสนอแนะ.....				
6. จำนวนวันในการอบรมครั้งนี้เหมาะสมเพียงใด				
ข้อเสนอแนะ.....				
7. สถานที่อบรมมีความเหมาะสมเพียงใด				
7.1 ที่ตั้ง				
7.2 การคมนาคม				
7.3 สภาพห้องคอมพิวเตอร์ที่ใช้ในการอบรม				
ข้อเสนอแนะ.....				
8. ท่านพอใจการจัดการบริการเรื่องอาหารและของว่างระหว่างการอบรมมากน้อยเพียงใด				
ข้อเสนอแนะ.....				

9. ในครั้งต่อไปท่านต้องการให้สมาคมฯจัดการอบรมเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ในหัวข้อเรื่องใด
.....
ข้อเสนอแนะ.....
.....
10. ข้อคิดเห็นอื่น ๆ
.....

ประกาศนียบัตร

ฉบับนี้ใช้ได้เพื่อแสดงว่า

ได้ผ่านการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์ในการเรียนการสอนภาษา รุ่นที่ 1

วันจันทร์ที่ 10 - ธันวาคม พ.ศ. 2540

ณ กรุงเทพมหานคร

ได้ได้ เลขที่ 14 สิงหาคม พ.ศ. 2540

ศาสตราจารย์รังเสถียรพงษ์ประยูรวงศ์ไทย

กรุงเทพมหานครบัณฑิตวิทยาลัย

สายใยไมตรี

จม. จาก วิกานดา

ดิฉัน น.ส.วิกานดา ตันติโสภารักษ์ นักเรียนชั้น ม. 5 รร.ศึกษานารี ได้รับทุนรัฐบาลฝรั่งเศส สำหรับนักเรียนฝรั่งเศสเพื่อวิทยากร และได้ไปทัศนศึกษา ณ ประเทศฝรั่งเศส เป็นเวลา 1 เดือน เมื่อเดือนตุลาคมที่ผ่านมา คณะเดินทางมีทั้งหมด 24 คน โดยออกเดินทางวันที่ 29 กันยายน 2539 และเดินทางกลับวันที่ 31 ตุลาคม 2539 ได้ไปอยู่ที่เมือง Dinard แคว้น Bretagne 2 วัน โดยพักรวมกันที่ C.R.E.P.S. ได้ไปเที่ยวที่ Saint-Malo และ Mont Saint-Michel จากนั้นก็ไปอยู่ที่เมือง Tours กับ famille d'accueil ดิฉันได้อยู่กับ Monsieur et Madame PHILIPPONNEAU ซึ่งก็ได้ดูแลทุก ๆ อย่างเป็นอย่างดี ระหว่างที่อยู่เมือง Tours พวกเราก็ได้เรียนภาษาฝรั่งเศสที่ collège Léonard de Vinci และก็ได้ไปเที่ยว Château de la Loire หลายที่ด้วยกัน ทั้ง Château de Chambord, Château de Chinon, Château de Azay-le Rideau, Château de Chenonceau และได้ไป Futuroscope อยู่ที่ Tours ประมาณเกือบ 3 อาทิตย์ ก็ออกเดินทางไป Paris พักที่ C.I.S.P. ได้ไปเที่ยว Montmartre, le Sacré Coeur, la Place du Tertre, Musée du Louvre, la Villette, Château de Versailles, Musée d'Orsay, Assemblée Nationale, Tour Eiffel, la Grande Arche, L'Arc de Triomphe, Quartier Latin, Notre Dame, Panthéon อยู่ที่ Paris ประมาณ 1 อาทิตย์ ก็ไป Chamonix พักที่ Bagna อยู่ประมาณ 2 วัน ได้ไป La Mer de Glace และได้ขึ้น Tramway du Mont Blanc จากนั้นก็เดินทางกลับเมืองไทย สิ่งที่ได้รับจากการเดินทางในครั้งนี้ก็คือ ได้ฝึกภาษาฝรั่งเศสให้ดีขึ้น ได้รู้ศัพท์ภาษาฝรั่งเศสมากขึ้น สามารถพูดได้อย่างคล่องขึ้น ช่วยในเรื่องทักษะการฟัง ทำให้ฟังเข้าใจมากขึ้น นอกจากนี้ก็ได้ประสบการณ์ในการใช้ชีวิตในต่างแดน ทำให้รู้จักพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือตนเอง ได้ความรู้เกี่ยวกับสถานที่ต่าง ๆ ในฝรั่งเศสที่ได้เข้าไปเยี่ยมชม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ และน่าสนใจเป็นอย่างมาก รู้สึกประทับใจมากกับการเดินทางครั้งนี้ เป็น 1 เดือน ที่คุ้มค่า และน่าจดจำมากจริง ๆ ค่ะ

น.ส.วิกานดา ตันติโสภารักษ์

Jamais oublie

Est-ce que vous avez déjà passé le temps que vous a impressionné et vous a apporté le plus précieuse expérience en même temps ? Celui-là n'a pas lieu à tout le monde facilement et souvent mais pour moi, je l'ai déjà trouvé sans prévision.

J'avais de la chance de vivre dans plusieurs villes en France dès 30 septembre jusqu'au 30 octobre grâce à la lourse donnée par le gouvernement français. Au premier jour après être arrivée à ROISSY, je partais en direction de la Bretagne et m'installais au C.R.E.P.S. à Dinard. Bretagne est une région au bord de la mer s'étendant à perte de vie avec le beau panorama. Ça faisait 3 jours d'y faire du tourisme par exemple : voir les paysages de Bretagne, visiter Saint Malo et le Mont Saint Michel. Et puis, j'ai transféré à Tours, la ville très tranquille et belle. J'y ai rencontré avec ma famille d'accueil très aimable et accueillante. Pendant ce-temps là, je suis devenue un des membres dans la famille. Ils me surveillaient comme j'étais leur fille. J'ai semblé très aisée, soulagée, heureuse et n'ai rien eu de problèmes. Du lundi au vendredi dans le matin, j'avais le cours de français au collège surtout la conversation pour la communication générale. J'apprenais à savoir la vie quotidienne des Français et aussi leur culture. En plus, j'ai fait la connaissance des élèves, nous nous sommes parlés, échangés et déjeunés. Dans l'après-midi, j'ai visité la Touraine, dans la plupart, les châteause au bord de la Loire très bien connus. Le séjour à Tours m'a permis d'apprendre à me débrouiller, à être courageuse de penser, à parler et à faire tout moi-même. Il m'a fallu faire un effort d'adaptation. Heureusement, tout s'est bien passé Après 2 semaines à Tours, le voyage recommençait, je partais pour Paris, le capitale à découvrir. D'après moi, c'est la ville plus difficile à vivre auprès de Tours peut-être puisqu'il y a du monde mais à bon côté, c'est plutôt vivant, pleins de monuments et de distractions. Je restais à Paris pendant une semaine au C.I.S.P. Les monuments à Paris sont très magnifiques et sont fréquentés, par beaucoup de touristes. J'aime le mieux Paris la nuit surtout quand j'ai vu les monuments au bord de la Leine en prenant le Bateau-Mouch. Je visitais les endroits divers comme Montmartre, Notre-Dame, Versailles, le Tour Eiffel etc. et j'avais le temps libre pour faire du shopping et pour aller à n'importe où à Paris comme j'ai voulais. J'ai pris le car-couchette pour aller à Chamonise, la ville montagnaise couverte de la neige j'y suis restée pendant 2 jours et j'aimais bien malgré le froid.

Je pense que le séjour en France dans cette fois ce m'a permis de connaître mieuss le monde et les gens. Les jours se sont écoulés très vite mais ce sont ceux qui ne disparaissent jamais de mon coeur. Je m'y souviens toujours en espérant d'y revenir
- La France-

Kittiya Khunaprapha.

จม. จาก มาลินี

จากการที่ดิฉันได้ไปประเทศฝรั่งเศสเป็นครั้งแรก โดยได้รับทุนจากสมาคมครูและภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทยนั้น เป็นสิ่งที่ดิฉันคิดว่า ก่อให้เกิดประโยชน์มากมายต่อตัวเอง เริ่มตั้งแต่การได้ไปเห็นสิ่งแปลกใหม่ที่ไม่เคยพบเห็นมาก่อน การได้ไปสัมผัสกับรูปแบบการดำเนินชีวิต ตลอดจนรูปร่างลักษณะและนิสัยของผู้คนที่แตกต่างจากสังคมที่เราเคยพบเห็นและสัมผัส การได้เรียนรู้ที่จะปรับตัวเองให้เข้ากับสถานการณ์ เข้ากับรูปแบบวัฒนธรรม ประเพณี ที่ไม่คุ้นเคยและประโยชน์ในด้านต่าง ๆ อีกมากมาย

การเดินทางครั้งนี้มีผู้ร่วมเดินทางจำนวน 24 คน ชาย 6 คน และหญิง 18 คน มีทั้งนักศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยและนักเรียนระดับมัธยม ดิฉันเองเป็นนักศึกษาระดับมหาวิทยาลัยชั้นปีที่ 1 สถานที่ที่เราได้ไปอยู่คือ เมือง Dinard เป็นเมืองเล็ก ๆ อยู่ในแคว้น Bretagne ที่นี้ดิฉันและเพื่อน ๆ ได้ไปเที่ยวชม Saint Malo ซึ่งเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์และมีความสำคัญ และที่ดิฉันก็เห็นว่าเป็นเมืองที่มีความสวยงามมากเมืองหนึ่ง พวกเราทั้ง 24 คนพักอยู่ที่เมือง Dinard 2 วัน ต่อจากนั้นจึงเดินทางไปยังเมือง Tours ในแคว้น Touraine ที่เมืองนี้เราได้พบกับครอบครัวอุปถัมภ์ หรือ une famille d'accueil ผู้ที่เราต้องไปพักอยู่ด้วยเป็นเวลา 20 วัน และการที่ต่างคนต่างก็ต้องไปพักกับครอบครัวอุปถัมภ์นี้เอง จึงถือเป็นประสบการณ์อันดียิ่ง เพราะทำให้เราได้เรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่แปลกใหม่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นปฏิกิริยาท่าทางที่ชาวฝรั่งเศสมีการแสดงออกในยามที่เขาโกรธ เกลียด รัก พอใจ หรือไม่พอใจสิ่งใด ซึ่งแน่นอนว่าย่อมแตกต่างจากคนไทย บางครั้งถึงกลับตรงข้ามกับคนไทยเลยทีเดียว หรือการได้เรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนอาหารการกินแบบชาวฝรั่งเศสที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งค่านิยม ความเชื่อบางอย่างแตกต่างจากคนไทยโดยสิ้นเชิง บางสถานการณ์คนฝรั่งเศสมองว่าไม่สำคัญและไม่ใส่ใจ ในขณะที่คนไทยมองว่าสำคัญและให้ความใส่ใจเป็นพิเศษ ซึ่งสิ่งเหล่านี้นอกจากจะทำให้รู้สึกแปลกใจตื่นเต้นแล้ว ยังทำให้ได้มุมมอง ได้แนวทางการคิดแบบใหม่ ซึ่งจะช่วยพัฒนาความคิด ให้ก้าวไกลขึ้น ช่วยให้ทัศนคติของเราที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ นั้นไม่แคบอยู่แค่สังคมที่เราอาศัยอยู่ หรือความประเพณีที่เราเคยชินช่วยให้สามารถเปรียบเทียบข้อดี ข้อเสียของสิ่งที่เราเคยประเพณีปฏิบัติเป็นประจำ กับการปฏิบัติตนของชาวฝรั่งเศสในรูปแบบที่แตกต่างจากเรา นอกจากนี้ยังได้เรียนรู้ถึงระบบความสัมพันธ์ในครอบครัวฝรั่งเศส วิธีการเลี้ยงดูอบรมบุตรหลาน ซึ่งสามารถนำมาเป็นข้อเปรียบเทียบให้เห็นถึงข้อดี ข้อเสียว่า จุดใดที่ระบบครอบครัวของชาวฝรั่งเศสดีหรือไม่ดีกว่าของไทยอย่างไร สิ่งใดที่ควรปรับปรุง ประยุกต์ให้เหมือนของเรา หรือสิ่งไหนที่ไม่ควรนำมาเป็นแบบอย่าง เพราะไม่สามารถเข้ากับคนไทยได้

นอกจากการเรียนรู้การดำเนินชีวิตของชาวฝรั่งเศสแล้ว การได้พักอาศัยอยู่กับครอบครัวชาวฝรั่งเศสยังให้ประโยชน์อันมากอีกอย่างหนึ่งก็คือ การใช้ภาษาฝรั่งเศสและการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าแน่นอนตรงที่ว่าเมื่อเราอยู่กับครอบครัวชาวฝรั่งเศส เราก็ต้องพูดภาษาฝรั่งเศส ภาษาที่เราได้เรียนมาแล้ว การที่เราได้พูด ได้คุย ได้สัมผัสชีวิตความเป็นอยู่กับเจ้าของภาษาที่เราเรียนมา จึงถือเป็นประสบการณ์โดยตรง เป็นสิ่งที่เรารู้สึกได้จริง และมีประโยชน์ต่อผู้เรียนภาษาได้มาก เราได้ฝึกหัดการใช้ภาษา ได้รู้จักแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าด้วยตนเอง เมื่อมีปัญหาใด ๆ คนที่ต้องแก้ไขก็คือตัวเราเอง สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ฝึกหัดให้รู้จักปรับตนเอง รู้จักศึกษา สังเกต และเรียนรู้สถานการณ์ ช่วยให้เราเป็นคนรอบคอบ และสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้ดียิ่งขึ้น และยังช่วยเพิ่มพูนทักษะการใช้ภาษาฝรั่งเศสของเราได้มากอีกด้วย

ที่เมือง Tours นี้ ดิฉันและเพื่อน ๆ ได้เยี่ยมชมสถานที่สำคัญของเมือง Tours และเมืองที่อยู่ใกล้เคียง ๆ มากมาย ได้ทราบประวัติศาสตร์ของสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ ๆ ต่าง ๆ ได้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้าและการเป็นนักคิด นักปรัชญา นักวิชาการ ไนอิตต์ของชาวฝรั่งเศส ซึ่งจะเห็นได้ว่าประเทศฝรั่งเศสมีความเจริญก้าวหน้าและผู้คนมีความรู้ความสามารถในด้านที่แตกต่างจากคนไทย กล่าวคือ นักปรัชญาของชาวฝรั่งเศสนั้น มักใช้ความคิดส่วนใหญ่ค้นหาคำตอบเกี่ยวกับชีวิตและการดำเนินชีวิตแต่ปรัชญาของไทยส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับศาสนาและการไปสู่อิสรภาพ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ดิฉันเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการเรียนเป็นอย่างยิ่ง เพราะเมื่อเราได้รู้ประวัติและหลักความคิดของนักปรัชญา นักวิชาการ หรือนักเขียนตลอดจนศิลปินที่มีชื่อระดับโลกแล้ว เราสามารถได้เห็น ได้สัมผัส สถานที่ที่ที่ท่านเกิดและอยู่อาศัย หรือรูปปั้น รูปภาพ หรือสถานที่ที่ท่านเกี่ยวข้องและมีความสำคัญกับชีวิตของท่านได้จริง ก็ทำให้เราสนใจและรู้สึกอยากจะศึกษาในบทเรียนต่อไป เพราะเราได้เคยพบเห็นสถานที่ดังกล่าวมาแล้ว หรือในทางกลับกันถ้าเราได้เห็นสถานที่ดังกล่าวนี้ก่อน แล้วจึงได้ศึกษา ก็จะทำให้เรามีความเข้าใจเป็นอย่างดีอีกด้วย

นอกจากการเยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ แล้ว ดิฉันและเพื่อน ๆ ยังได้เรียนภาษาฝรั่งเศสกับอาจารย์ผู้สอนชาวฝรั่งเศสที่โรงเรียน Léonard de Vinci เมื่อเทียบกับโรงเรียนไทยแล้วก็คือ โรงเรียนระดับมัธยมนั่นเองที่ดิฉันได้ความรู้และการฝึกทักษะทางภาษามากมาย การเรียนการสอนแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ ชั้นเรียนของนักเรียนระดับ moyenne หรือระดับกลาง ๆ ทั่วไปกับระดับ superieur หรือระดับที่สูงขึ้นมาอีก ดิฉันสอบได้เรียนในชั้น superieur ซึ่งการเรียนในชั้นนี้เน้นการพูด การอภิปราย คือ อาจารย์จะนำเรื่องราวต่าง ๆ มาให้นักเรียนอ่านพิจารณา จากนั้นก็จะถามความคิดเห็นที่มีต่อเรื่องนั้น ๆ ของนักเรียนแต่ละคน ทำให้นักเรียนได้ใช้ภาษาฝรั่งเศสมากขึ้น รู้จักศัพท์ สำนวนต่าง ๆ เพิ่มขึ้นตั้งแต่ระดับสนทนาทั่วไป จนถึงระดับกึ่งทางการของภาษาฝรั่งเศส นอกจากการอภิปรายแล้วยังมีการพูดทั่วไป คือ ให้เล่ากิจกรรมที่ได้ทำในช่วงสุดสัปดาห์ หรือเล่าเรื่องราวทั่วไปที่ใช้สำนวนง่าย ๆ ในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ยังสอนหลักไวยากรณ์ ที่ยากกว่าระดับไวยากรณ์ทั่วไป ไวยากรณ์บางอย่างดิฉันเคยสองถามครอบครัวอุปถัมภ์ก็ได้รับคำตอบว่า ปัจจุบันใช้พูดกันน้อยมาก หรือบางไวยากรณ์เลิกใช้ไปแล้วก็มี ส่วนการเรียนในระดับกลางนั้น จะเรียนไวยากรณ์ทั่วไปกับอาจารย์ชาวฝรั่งเศสอีกท่านหนึ่งและเน้นการพูดเช่นกัน การได้เรียนในชั้นเรียนของชาวฝรั่งเศสกับอาจารย์ชาวฝรั่งเศสนั้น ดิฉันคิดว่าได้ประโยชน์มากมายทีเดียว ได้เรียนรู้การใช้ภาษา ได้ใช้ภาษาเป็นการพัฒนาความรู้ทางภาษาฝรั่งเศส และฝึกทักษะการพูดได้อย่างดีเยี่ยม นอกจากนี้เวลานอกเหนือจากชั้นเรียนยังทำให้ดิฉันและเพื่อน ๆ ได้รู้จักกับเด็กนักเรียนในโรงเรียน ได้พูดคุย ผูกมิตรกัน มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของ และเรียนรู้ภาษาง่าย ๆ หรือคำย่อที่วัยรุ่นชาวฝรั่งเศสมักใช้เรียกสิ่งต่าง ๆ อีกด้วย

หลังจากอยู่เมือง Tours ได้ประมาณ 20 วัน ดิฉันและเพื่อน ๆ ก็เดินทางไปยังเมืองปารีส (Paris) เมืองหลวงของประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเมืองที่เราทุกคนรู้สึกตื่นเต้นมากที่สุดที่จะได้เที่ยวชม เพราะสถานที่สำคัญต่าง ๆ ในปารีสนั้น เป็นสถานที่ที่มีชื่อเสียงระดับโลก และพวกเราทุกคนก็ได้เรียนรู้ ได้เห็นภาพมาแล้วมากต่อมาก จนกระทั่งได้เห็นสถานที่เหล่านี้จริงด้วยตัวเอง จึงรู้สึกตื่นเต้นประทับใจ ที่ปารีสพวกเราทุกคนได้เรียนรู้การดำเนินชีวิตของชาวฝรั่งเศสที่แตกต่างจากเมือง Tours คือ ชีวิตของชาวฝรั่งเศสที่ปารีสต้องเร่งรีบกว่าผู้คนในเมือง Tours มาก ต้องระมัดระวังตัว และช่วยเหลือตัวเองให้มากที่สุด ได้เรียนรู้ว่า ปารีสเองก็มีปัญหาติดพ้อ ๆ กับกรุงเทพฯ เพียงแต่ปารีสมีรถไฟใต้ดิน หรือ métro ช่วยบรรเทาปัญหาได้มาก

ตลอดเวลา 1 เดือนที่อยู่ในประเทศฝรั่งเศสนั้น พวกเราทุกคนได้รับการดูแลและช่วยเหลือเป็นอย่างดี จาก Jean - Claude และ Karinne ที่เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบการท่องเที่ยวของพวกเราในครั้งนี้ สำหรับตัวดิฉันเองรู้สึกภาคภูมิใจและประทับใจมากกับการได้ไปเที่ยวครั้งนี้ มีบ่อยครั้งที่ชาวฝรั่งเศสในปารีสมักจะพูดภาษาอังกฤษกับดิฉันและเพื่อน ๆ แต่ทันทีที่เราตอบเป็นภาษาฝรั่งเศส หรือบอกพวกเขาว่าเราพูดภาษาฝรั่งเศส ดูเหมือนชาวฝรั่งเศสจะแปลกใจและดีใจแทบทุกครั้ง จึงเป็นความภาคภูมิใจอย่างหนึ่งของพวกเราว่า ไม่ว่าคณะท่องเที่ยวจากเอเชียหรือจากที่ใด ๆ มาเที่ยวชมหอไอเฟล พระราชวังแวร์ซายส์ หรือสถานที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ เรามักจะได้ยินไกด์นำเที่ยวพูดภาษาอังกฤษ หรือต้องใช้เจ้าหน้าที่ชาวฝรั่งเศสพูดภาษาอังกฤษอธิบายให้ฟัง แต่กลุ่มนักเรียนที่ได้รับทุนครั้งนี้ฟังเจ้าหน้าที่ชาวฝรั่งเศสพูดภาษาฝรั่งเศส และสามารถไปไหนมาไหนเองได้สะดวก เพราะสามารถพูดภาษาและอ่านภาษาฝรั่งเศสได้

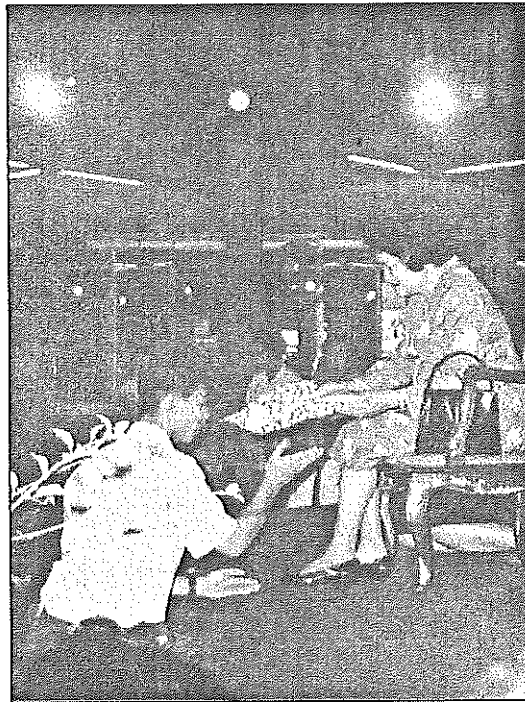
หลังจากปารีสแล้ว พวกเราทั้งหมดก็เดินทางไปยัง Chamonix ที่นี้พวกเราได้เห็นหิมะได้สัมผัสหิมะเป็นครั้งแรก ทุกคนรู้สึกตื่นเต้นมาก และประทับใจมากเช่นกัน แม้จะอยู่ที่ Chamonix เพียงแค่ 2 วัน แต่ความรู้สึกของทุกคนก็ประทับใจ ดีใจ กับการได้เห็นหิมะเป็นครั้งแรกในชีวิต และหลังจากนี้พวกเราทุกคนก็เดินทางกลับประเทศไทย ดิฉันคิดว่าประโยชน์และความประทับใจที่ได้รับจากการไปประเทศฝรั่งเศสครั้งนี้ จะคงอยู่ในความทรงจำของดิฉันตลอดไป

มาลินี

บอร์ดนิทรรศการยอดเยี่ยมงานกิจกรรมประจำปี ของสคฝท. 2539

ศุภการณ์ จิรัภมา*

การเรียนรู้ในยุคข้อมูลข่าวสาร นักเรียนจะต้องรู้จักแสวงหาความรู้จากสื่อต่าง ๆ การเรียนรู้ในห้องเรียนเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ ซึ่งความรู้เกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรมฝรั่งเศสมีมากมาย นักเรียนสามารถศึกษาได้จากสื่อนวัตกรรมต่าง ๆ บอร์ดนิทรรศการก็เป็นสื่ออย่างหนึ่งที่สามารถให้ความรู้แก่นักเรียนและผู้สนใจได้เป็นอย่างดี

สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทยเห็นความสำคัญของการจัดบอร์ดนิทรรศการจึงเปิดโอกาสให้เยาวชนจากทุกภาคของประเทศได้มีโอกาสแสดงออกถึงความสามารถในการจัดบอร์ดนิทรรศการ เพื่อส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของเยาวชน

โรงเรียนเบญจมราชูทิศ นครศรีธรรมราชเห็นความสำคัญของการจัดบอร์ดนิทรรศการจึงได้เข้าร่วมแข่งขันจัดบอร์ดนิทรรศการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ได้รับรางวัลดังต่อไปนี้

ปี พ.ศ. 2537 ได้รับรางวัลที่ 3

ปี พ.ศ. 2538 ได้รับรางวัลชมเชย

ปี พ.ศ. 2539 ได้รับรางวัลยอดเยี่ยม

* อาจารย์ 3 โรงเรียนเบญจมราชูทิศ นครศรีธรรมราช

สิ่งที่ข้าพเจ้าภูมิใจและตั้งใจเป็นอย่างยิ่งคือสื่อและวัสดุอุปกรณ์ที่นำไปจัดแสดงนั้นได้รับความสนใจจากนักเรียนและผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก เป็นแรงเสริมในการทำงานได้เป็นอย่างดี

ขอขอบพระคุณสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทย มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น ผู้ที่เข้ามสนับสนุนการทุกท่านและผู้ที่ทำให้คำติชมให้กำลังใจข้าพเจ้าในการทำงาน

ข่าวจากเลขาธิการสมาคม

~ ประมาณ ลีศิริเสริญ ~

ในช่วง พ.ศ. 2540 สมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทยได้รับหนังสือและเอกสารมากมาย แต่ที่น่าสนใจนำมาบอกกล่าวสมาชิกมีดังนี้

~ แนวการจัดการเรียนการสอนวิชาภาษาฝรั่งเศส และรายงานการวิจัยเรื่องผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน วิชาภาษาฝรั่งเศส ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เขตการศึกษา 7 ได้รับจากหน่วยศึกษานิเทศ เขตการศึกษา 7 จำนวน 2 เล่ม

~ เอกสาร Univers des Français จาก FIPF จำนวน 4 ฉบับ

~ เอกสารจากศูนย์สอนภาษาฝรั่งเศส CAREL เรื่อง Le Français Ensemble จำนวน 1 ฉบับ

~ วารสาร Le Français dans le monde ฉบับสิงหาคม-กันยายน 1997 จำนวน 1 ชุด พร้อมเทปคาสเซ็ท

~ เอกสาร La Chanson de l'Espace Francophone จำนวน 1 ชุด พร้อมเทปคาสเซ็ท

~ เอกสารการเรียนภาษาฝรั่งเศสจาก Bruxelles จำนวน 1 ฉบับ

~ เอกสาร Dialogue et Cultures ฉบับที่ 41 จำนวน 1 ชุด

~ เอกสาร Accord Ecole de Langues จำนวน 1 ฉบับ

~ หนังสือแปลเรื่อง “หนูน้อยหลังค่อม” แปลโดย สิทธา พิณีจิวาดล จาก François le Bossu เขียนโดย Comtesse de Sègur จากชมรมนักแปลแห่งประเทศไทย จำนวน 2 เล่ม

~ หนังสือแปลเรื่อง “สุนัขกั๊กดี” แปลโดย สิทธา พิณีจิวาดล จาก Un chien de saison เขียนโดย Maurice Dennsière จากชมรมนักแปลแห่งประเทศไทย จำนวน 2 เล่ม

จากบรรณาธิการ

วารสารสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทยฉบับนี้ คือ ฉบับที่ 77-78 ปีที่ 20 เล่มที่ 1-2 มกราคม - มิถุนายน 2540

เนื่องในวาระดิถีขึ้นปีใหม่ 2540 ขออัญเชิญบัตรอวยพรปีใหม่ มีพระหัตถ์สมเด็จพระศรีนครินทร์ราชบรมราชชนนี ภาพถ่ายจากพิพิธภัณฑ์จังหวัดนครศรีธรรมราช ทรงประดิษฐ์ด้วยดอกไม้ทับแห้งที่เกิดจากป่า เป็นพระอนุสรณ์ให้ระลึกถึง การใช้เวลาอย่างมีคุณค่า และ “การสร้าง ความงาม เฉพาะตัว ความพอใจส่วนตัวในวัยเด็กจนถึงวัยชราโดยไม่ต้องมีพรสวรรค์ โดยไม่ต้องใช้จ่ายมากนัก” ดังพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงไว้ในบทส่งท้ายของเรื่อง “เวลาเป็นของมีค่า”

หวังว่ามวลสมาชิกสมาคมครูภาษาฝรั่งเศสแห่งประเทศไทยคงรู้สึกในคุณค่าเลิศล้ำจากพระนิพนธ์เป็นที่สุดมิได้

เนื้อหาของวารสารฉบับนี้ อันดับที่ 2, 3, 4, 5 ได้รับจาก ดร.วัลยา จิวัดน์สร คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย บทความทั้งสี่ได้เสนอในการประชุมเสวนาผลงานทางวิชาการ เรื่อง “ภาษาและวรรณคดีฝรั่งเศส” ซึ่งภาควิชาภาษาตะวันตก ได้จัดติดต่อกันมาเป็นครั้งที่ 6 ระหว่างวันที่ 24 - 26 ตุลาคม 2539 และวารสารของสมาคมก็ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานทุกครั้งของสมาชิกสมาพันธ์อันดับแรกของสมาคม

ส่วนบทความอันดับที่ 6 นั้นมาไกลมาจากประเทศบราซิล

อันที่จริงดิฉันได้รับบทความจำนวนมากกว่านี้ ส่วนที่เหลือจะจัดลงวารสารฉบับต่อไป เพื่อว่าวารสารฉบับนี้จะมีเนื้อหาโน้มไปทางวรรณคดี ทั้งการศึกษาวรรณคดี วิจารณ์ และการแปล

เรื่องกิจกรรมของสมาคม “ตากล้อง” ไม่ชอบร้าย และชอบรำ จึงมีแต่ภาพและคำบรรยาย ประกอบภาพ ขอผลัดไว้เล่มหน้ากิจกรรมสมาคมจะมีทั้งร้ายและรำให้สมาชิกชม

เลขาธิการของสมาคมได้จัดทำสรุปการอบรมการใช้คอมพิวเตอร์รุ่นแรก ซึ่งได้รับการอบรมอย่างกึกก้อง ขอให้มีรุ่น 2-3-4-5 ต่อไป

เพื่อนสมาชิกรุ่นน้อยๆ ของเราสามสาวน้อยส่งสายใย เห็นยวนเน้น่น่ารักมาผูกสัมพันธ์ รวมทั้งอาจารย์ผู้อยู่เบื้องหลัง เบื้องหน้า และเบื้องข้างๆ ของความสำเร็จ-อาจารย์สุภาภรณ์ จิรัชชา เรามักมีใจในอาจารย์มากค่ะ

พบกันใหม่ไม่นานเกินรอค่ะ

... สัทธา ...

กรุงเทพการบัญชีวิทยาลัย

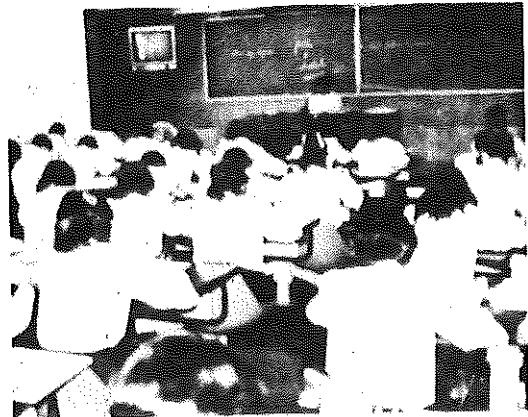
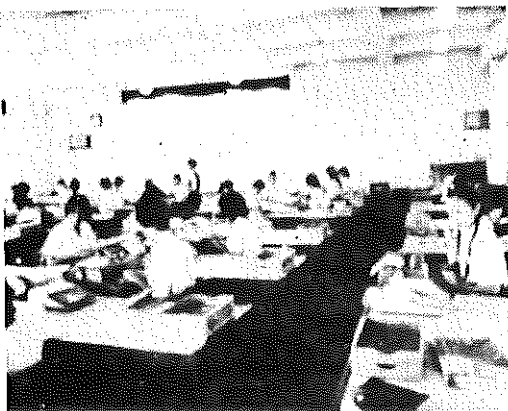
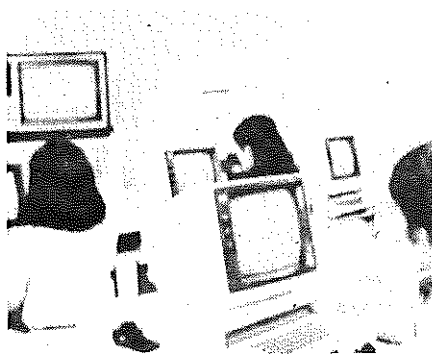
BANGKOK BUSINESS COLLEGE

588 ถนนเพชรบุรี กรุงเทพฯ ๙ 10400 ตรงข้ามโรงพยาบาลนครเมโทร โทรศัพท์ 251-9852, 252-0067, 252-7049
588 PETCHBURI ROAD, BANGKOK 10400. THAILAND TELEPHONE 251-9852, 252-0067, 252-7049

เปิดสอนหลักสูตร

ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)

ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)

อภินันทนาการ

จาก

วัฒนาพานิช สำราญราษฎร์

สำนักพิมพ์วิชาการที่ประสบความสำเร็จสูงสุดของประเทศ
216-222 ถนนบำรุงเมือง สำราญราษฎร์ พระนคร กทม. 10200

ผู้ผลิตหนังสือมาตรฐาน

หนังสือเรียน คู่มือครู
และอุปกรณ์การเรียนการสอนทุกระดับชั้น
ซึ่งได้รับความนิยมเชื่อถือ
จากครูอาจารย์และนักเรียนทั่วประเทศ

คุณสุรีย์มาศ - คุณเริงชัย จงพิพัฒน์สุข

กรรมการผู้จัดการ

โทร. 222-1016 • 222-1018 • 222-5371 • 222-5372 • 221-7454

FAX. 225-6556 • 225-6557 (เปิดตลอด 24 ชั่วโมง)

Alliance Française de Bangkok
29 THANON SATHON TAI, BANGKOK 12, THAILANDE. TEL 286.38.79 & 286.39.41-TELEGR. ALFRANTHAI

สมาคมฝรั่งเศส 29 ถนนสาทรใต้ กรุงเทพฯ 12

มุมหนึ่งของประเทศฝรั่งเศส
UN PETIT COIN DE FRANCE

ท่านจะพบสิ่งที่น่าสนใจ
ชั้นเรียนภาษาฝรั่งเศสทุกระดับ
ห้องสมุดโอโถง
ภาพยนตร์, คอนเสิร์ต
เครื่องดืม, อาหารเลิศรส
บรรยายกาสิโนวันรมย์ สวทยาน
ขอเชิญอ่านหนังสือวารสารรายเดือนของเรา

VOUS Y TROUVEREZ

des cours de langue
des films, des concerts...
un bar-restaurant agréable
une grande bibliothèque
une ambiance

LISEZ AUSSI NOTRE
JOURNAL MENSUEL

